

2 | 2025

Documenta Archaeologica | Monographiae

Arheološko društvo Jugoslavije in njegov pomen pri razvoju arheološke vede v obdobju 1949–1991

Črtomir Lorber

UNIVERZA
V LJUBLJANI

FF

Filozofska
fakulteta

Zbirka / Series: Documenta Archaeologica 2

ISSN 2820-5987 tiskana izdaja; ISSN 2820-5995 e-izdaja

Naslov: Arheološko društvo Jugoslavije in njegov pomen pri razvoju arheološke vede v obdobju 1949–1991

Uredniki serije: Matija Črešnar, Andrej Gaspari, Predrag Novaković, Katharina Zanier

Tehnični urednik: Andrej Gaspari

Avtor: Črtomir Lorber

Recenzenti: Staša Babić, Božidar Slapšak, Predrag Novaković

Oblikovanje platnic: Žiga Valetič

Likovno-grafična zasnova in prelom: Žiga Valetič

Jezikovni pregled: Rok Janežič

Založila: Založba Univerze v Ljubljani (University of Ljubljana Press)

Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani/rector of the University of Ljubljana

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (University of Ljubljana Press, Faculty of Arts)

Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani/
Dean of the Faculty of Arts, University of Ljubljana

Tisk: Birografika BORI d. o. o.

Naklada: 200 izvodov / copies

Izid publikacije je podprla:

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in
inovacijsko dejavnost Republike Slovenije

Ljubljana, 2025

Katalogna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID=242974467

ISBN 978-961-297-612-5

E-knjiga

COBISS.SI-ID 247085571

ISBN 978-961-297-641-5 (PDF)

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije)./This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na/First e-edition.

Digital copy of the book is available on: <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/>

DOI: 10.4312/9789612976415

Kazalo

Zahvala	7
Izvleček/Abstract	9
I. Uvod	11
II. Predhodniki Arheološkega društva Jugoslavije	19
Znanstvena in strokovna društva pred letom 1918	22
Slovenija	22
Hrvaška	30
Srbija	33
Bosna in Hercegovina	36
Črna Gora, Severna Makedonija in Kosovo	37
Društva v jugoslovanski kraljevini	39
Nove družbene okoliščine	39
Prvi poskusi združevanja jugoslovanskih arheologov	45
Primer uspešne organizacije – Jugoslovensko istorisko društvo	53
Nacionalna, regionalna in lokalna društva	55
Društva v okoliščinah druge svetovne vojne	65
III. Oblikovanje jugoslovanske arheološke stanovske organizacije	69
Srečanje v Niški Banji	73
Koordinacijski odbor arheologov FLRJ (1950–1951)	81
Koordinacija na področju terenskega dela	85
Založniška dejavnost	87

Mednarodne aktivnosti	89
Muzejsko področje	92
Prvi načrt arheologije v Jugoslaviji	93
Arheološki svet FLRJ (1952–1953)	97
Nadzor razvoja arheologije po republikah in mednarodna ter založniška dejavnost sveta	103
2. Posvetovanje arheologov v Pulju (1953)	106

IV. Arheološko društvo Jugoslavije (1954–1972) ...	113
Statutarni razvoj novega društva	114
Arheološko društvo Jugoslavije v obdobju 1954–1963	125
Koordinacijske naloge	126
Ustanavljanje strokovnih sekcij in republiških podružnic ..	129
Neuspešno ustanavljanje Arheološkega inštituta FLRJ	133
Kongresi v Splitu (1956), Sarajevu (1958) in Ohridu (1960) ..	141
Založniška dejavnost društva v obdobju 1954–1963	145
Mednarodna dejavnost društva v obdobju 1954–1963	147
Arheološko društvo Jugoslavije v obdobju 1963–1972	157
Delovanje strokovnih sekcij	161
Razvoj republiških podružnic	174
Kongresi v Ljubljani (1963), Hercegnovem (1966) in Boru (1969)	183
Založniška in mednarodna dejavnost v obdobju 1963–1972	191
Vrhunec mednarodnega delovanja – kongres UIAS v Varšavi (1965) in kongres UISPP v Beogradu (1971)	194
Posebni projekti društva	200

V.	Zveza arheoloških društev Jugoslavije	203
	Ustanovitev zveze in statutarne spremembe	203
	Dejavnosti strokovnih sekcij zveze	209
	Kongresi v Zadru (1972), Prilepu (1976), Mostarju (1980), Novem Sadu (1984 in na Bledu (1988)	219
	Založba ZADJ	230
	Mednarodne aktivnosti zveze	234
	Posebni projekti zveze	236
VI.	Članstvo in financiranje Arheološkega društva Jugoslavije in Zveze arheoloških društev Jugoslavije	239
VII.	Sobivanje republiških in pokrajinskih društev z zvezo	245
VIII.	Sklepne misli	251
IX.	Povzetek/Summary	259
X.	Literatura in viri	265
XI.	Indeks osebnih imen	277

Zahvala

Za podporo in pomoč pri pisanju knjige bi se rad zahvalil številnim posameznikom in institucijam. Zahvalil bi se rad sodelavcem Arhiva RS, Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Inštituta za arheologijo SAZU, Narodnega muzeja Slovenije, Slovenskega arheološkega društva, Osrednje knjižnice Celje, Zgodovinskega arhiva na Ptuj, Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, Univerzitetne knjižnice v Mariboru, Dolenjskega muzeja, Odseka za arheologijo HAZU, Arheološkega muzeja v Zagrebu, Arheološkega muzeja Istre, Arheološkega muzeja v Splitu, Hrvaškega arheološkega društva, Zemaljskega muzeja v Sarajevu, Muzeja Hercegovine, Centra za balkanološke študije ANUBiH, Muzeja v Hercegovnem, Arheološkega inštituta SANU, Mestnega muzeja v Beogradu, Narodnega muzeja v Beogradu, Srbskega arheološkega društva, Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Beogradu, Narodnega muzeja Niš, Oddelka za zgodovino Univerze v Novem Sadu in Narodne biblioteke Srbije. Vsi so odgovorili na moja poizvedovanja ter mi svetovali pri odkrivanju in analiziranju zgodovinskih virov ter raziskav, na podlagi katerih sem napisal svojo disertacijo. Zahvalil bi se tudi vsem arheologom in sodelavcem Arheološkega društva Jugoslavije in Zveze arheoloških društev Jugoslavije, ki so si vzeli čas in odgovorili na moja vprašanja. Izpostavil bi Ano Premk, nekdanjo sekretarko društva, ki si je častitljivi starosti navkljub vzela čas za poglobljen pogovor, in Draga Svoljšaka, ki mi je poleg intervjuja omogočil vpogled v osebni arhiv.

Zahvalil bi se rad red. prof. dr. Predragu Novakoviću, ki je kot mentor sodeloval pri nastanku doktorske disertacije, iz katere je nastala ta knjiga, v pomoč mi je bil tudi z nasveti v postopku preoblikovanja disertacije v monografijo. Naj se zahvalim tudi srbskim kolegom, ki so me ob izmenjavi v Beogradu, ki je bila del raziskave za izdelavo disertacije, pa tudi monografije, sprejeli z odprtimi rokami.

Na koncu bi se rad zahvalil staršem za vso pomoč in podporo ter vsem kolegom in prijateljem, ki so me pri delu podpirali.

Izvleček

Knjiga z naslovom »*Arheološko društvo Jugoslavije in njegov pomen pri razvoju arheološke vede v obdobju 1949–1991*« obravnava razvoj in delovanje jugoslovanskega arheološkega društva v vseh njegovih organizacijskih oblikah med letoma 1949 in 1991. V monografiji je Arheološko društvo Jugoslavije opredeljeno v njegovem zgodovinskem kontekstu in po pomenu, ki ga je imelo za razvoj arheološke vede. Razdeljena je na pet širših celot. V uvodnem delu so predstavljeni predvideni pomen raziskave, metodologija preučevanja problematike in taksonomija zgodovinskih virov. V drugem delu sledi predstavitev predzgodovine oziroma predhodnikov društva. Osrednji del v petih poglavjih obravnava ustanovitev društva in delovanje ter pomen vsake od štirih organizacijskih oblik društva – Koordinacijskega odbora arheologov FLRJ, Arheološkega sveta FLRJ, Arheološkega društva Jugoslavije in Zveze arheoloških društev Jugoslavije. V tem delu je poudarek na pomenu društva za razvoj arheologije v koordiniranju njenega razvoja, mednarodnega delovanja, publicistike, razvoja strokovnih in republiških sekcij ter organiziranja arheoloških kongresov. Opazovali smo dve ravni delovanja društva – jugoslovansko raven in posamezne nacionalne oziroma republiške ravni. V četrtem poglavju je natančneje predstavljen proces federalizacije društva ter spremembe, ki so se kazale v članstvu in financiranju. V petem, sklepnem delu je ovrednoten pomen društva, pri čemer izpostavljam predvsem njegovo vlogo v razvoju in obnovi nacionalnih arheologij na področju nekdanje Jugoslavije. Izpostavljam, da je društvu, predvsem na začetku, uspelo oblikovati nadnacionalno arheološko skupnost, ki je omogočila razvoj strokovnih konceptov in praks pri vseh deležnikih, tako na jugoslovanski ravni kot na ravni posameznih republik.

KLJUČNE BESEDE: učeno društvo, Koordinacijski odbor arheologov FLRJ, Arheološki svet FLRJ, Arheološko društvo Jugoslavije, Zveza arheoloških društev Jugoslavije, razvoj, federalizacija, nadnacionalna arheološka skupnost

Abstract

The work *Archaeological Society of Yugoslavia and its Significance in the Development of Archaeological Discipline in the Period from 1949 to 1991* discusses the development of the Yugoslav archaeological society in all its' organisational forms between 1949 and 1991 and its significance for the development of archaeology. The text consists of five parts. In the introduction we discuss the importance of this topic, research methodology and the taxonomy of historical sources. The second part presents the predecessors of the society. The five-chapter long central part deals with the formation and functioning of the society' different organisational forms – The Coordination Council of Yugoslav Archaeologists, Archaeological Council of Yugoslavia, Archaeological Society of Yugoslavia and the Association of Archaeological Societies of Yugoslavia. It highlights the importance of the society for the coordination of the development of archaeology, internationalisation, development of national and other specialized sections of the society, and the importance of the society in organising professional meetings and congresses. We have observed the activities of the society on two levels – at the Yugoslav (federal) and the individual national levels. The principal topic of the fourth part is the process of the federalisation of the society, and its effects in the structure of membership and financial aspects. In the final part we discuss the overall importance of the society. We stress its' importance in the development and reconstruction of national archaeologies in former Yugoslavia and note that, at its beginnings, it was able to build a supra-national archaeological community, that allowed for the development of good practice on both the Yugoslav and national level.

KEY WORDS: learned society, The Coordination Council of Yugoslav Archaeologists, Archaeological Council of Yugoslavia, Archaeological Society of Yugoslavia, Association of Archaeological Societies of Yugoslavia, development, federalisation, supra-national archaeological community

I. Uvod

Danes je običajno, da v večini držav deluje nekakšno osrednje nacionalno oziroma državno strokovno društvo, ki je reprezentativna organizacija nacionalne arheološke skupnosti in njen glas v širši družbi. Stanovska društva so zamišljena kot prostor dialoga med profesionalnimi in ljubiteljskimi arheologi iz različnih okolij ter delujejo kot nadinstitucionalni forum interakcij v posamezni nacionalni arheologiji. Pomemben prispevek društev je v tem, da so prostor, v katerem sodelujejo arheologi, ki delujejo v različnih institucionalnih okoljih, tako v zasebnem kot javnem sektorju. Pa vendar, vloga nacionalnih oziroma državnih arheoloških društev, pa tudi starejših oblik učenih društev, v razvoju nacionalnih arheologij je kljub njihovemu samoumevnemu obstoju v sodobnem arheološkem ekosistemu v večini pregledov zgodovine arheologije pogosto omenjena zgolj v sprotnih opombah. Razvoj arheologije v jugovzhodni Evropi je velik raziskovalni problem, še posebej očitna je težavnost oblikovanja širšega pregleda razvoja arheologije na tem prostoru (Novaković 2014, 13), kar gre pripisati predvsem heterogenosti razvoja arheologije na tem področju.

V širši strokovni literaturi je jugovzhodna Evropa pogosto opredeljena kot postranskega pomena za arheologijo kot stroko in znanost, čeprav je to prostor, ki je zelo pomemben za preučevanje številnih pomembnih tem evropske arheologije (npr. neolitizacije Evrope). Številni pregledi tudi redko upoštevajo kompleksnost razvoja tukajšnje arheologije. V splošnih pregledih zgodovine arheologije (Daniel 1975; Trigger 1989 idr.) je dolgo prevladoval pogled zahodnih držav, ki se ni osredotočal na regionalne vidike razvoja stroke. Šele kasneje so se pojavila besedila, ki so se z razvojem arheologije soočila na bolj inkluziven način (Sklenár 1983; Novaković 2014 idr.), predvsem z vključevanjem nacionalnih in regionalnih posebnosti v zgodovino arheologije. Kljub temu pozitivnemu trendu pa moramo upoštevati, da so bili omenjeni pregledi osredotočeni predvsem na dva vidika razvoja arheologije – ali predvsem na kronološki razvoj arheoloških paradig in splošni razvoj arheologije

(npr. Trigger 1989) ali na širši institucionalni in zgodovinski razvoj arheologije v določenem zaokroženem geografskem prostoru (Sklenár 1983; Novaković 2014), ki je poudarjal predvsem najpomembnejše posameznike in institucije v razvoju arheologije, pri čemer učena društva preprosto niso bila prepoznana kot taka.

To je nenavadno, saj so bila učena društva, akademije, krožki idr. že od renesanse dalje eden najpomembnejših načinov povezovanja učenjakov, intelektualcev in znanstvenikov (Lorber 2019, 909). Te organizacije so inkubator novih idej in forumi znanstvenih razprav. Upoštevati moramo, da so bila učena društva¹ bolj odprta kot številne formalne institucije, tudi univerze, pa naj je šlo za strukturo članstva ali za nove znanstvene ideje. Številna učena društva so imela mednarodno članstvo in povezave z najbolj avantgardnimi deli družbe. V renesansi so na različnih akademijah delovali številni polihistorji, ob njih pa tudi številni domoznanski učenjaki. V času razsvetljenstva in kasnejše industrializacije so učena društva tedaj razvijajoče se znanosti in discipline približala vse številčnejšemu srednjemu razredu, ki se je lahko prek njih vključil v do tedaj dokaj zaprt znanstveni svet. V 19. stoletju, času razvoja nacionalnih gibanj, pa so učena društva postala pomemben intelektualni inkubator nacionalnih gibanj ter okolje integracije znanosti v sistem nacionalnih držav.

Učena društva lahko tako neposredno povežemo z razvojem družbe in sodobne znanosti, kar velja tudi za arheologijo. Ta se je prek tradicij renesančnega antikvarstva in *Landeskunde*² v 19. stoletju postopoma razvila v pravo znanost z razvežano infrastrukturo. Pomemben del te infrastrukture

-
- 1 V vseh omenjenih oblikah izraz učeno društvo v tem kontekstu uporabljamo kot nadpomenko drugim izrazom.
 - 2 Strokovni izraz *Landeskunde* je težko prevesti. Pravega ekvivalenta v angleščini ni – tam se pogosto prevaja kot *historical geography* ali *regional historical geography*, prevodi v ruščino, francoščino in italijanščino pa so opisni. V jezikih jugovzhodne Evrope je termin običajen, ustrezno preveden je zgolj v slovenščini (*domoznanstvo*), v hrvaščini in srbsčini pa prevoda ne poznamo. *Landeskunde* označuje interdisciplinarni enciklopedijsko-deskriptivni koncept regionalne znanosti o določenem prostoru, njegovih naravnih danostih, fizični geografiji, zgodovini, etnografiji itd., ki se je razvijala od 16. do 19. stoletja. Elemente takega pristopa je mogoče najti še danes, npr. v zgodovinski geografiji in regionalni geografiji, za nas pa je pomembno, da je bil ta pristop v učenih društvih zelo popularen v nemško govorečem prostoru. O vlogi in pomenu tradicije *Landeskunde* za razvoj arheologije je več pisal Novaković (2003), pomembno pa je, da je ta interdisciplinarni pristop močno vplival na policentrični razvoj različnih nacionalnih arheoloških šol.

so bila učena društva, ki so se oblikovala ter delovala na lokalni, regionalni in nacionalni ravni.³ Prek omenjenih tradicij se je že v 19. stoletju pričel proces oblikovanja nacionalnih arheoloških društev, njihov nastanek pa lahko razumemo tudi kot del institucionalne opredelitve vloge, ki naj bi jo arheologija imela kot nacionalna znanost. V tem kontekstu je oblikovanje nacionalnih stanovskih arheoloških društev sorodno procesu oblikovanja drugih arheoloških institucij, kot so nacionalni muzeji in arheološki oddelki na osrednjih nacionalnih univerzah.

Ti procesi so pripeljali do tega, da danes v velikem delu evropskih držav, tudi v večini držav nekdanje Jugoslavije (z izjemo BiH), delujejo nacionalna arheološka društva (Lorber 2019, 910). Ta so dedič tradicij učenih društev, pri čemer pa moramo upoštevati, da učena društva niso neposredni predhodniki posameznih nacionalnih arheoloških društev, temveč bolj idejni očetje. To velja tudi za območje nekdanje Jugoslavije, na katerem imajo različna sodobna nacionalna arheološka društva zelo raznoliko idejno ozadje, ki odraža kompleksno zgodovino obravnavanega prostora. Ena od tradicij, ki jih na prostoru nekdanje Jugoslavije nadaljujejo sodobna nacionalna arheološka društva, izhaja tudi iz delovanja Arheološkega društva Jugoslavije (v različnih organizacijskih oblikah), osrednjega stanovskega arheološkega društva v socialistični Jugoslaviji.

O Arheološkem društvu Jugoslavije (v nadaljevanju ADJ) je bilo napisanega malo (Lorber 2019, 911), čeprav je bilo ena pomembnejših institucij v obdobju, ki je močno vplivalo na razvoj sodobne arheološke stroke v vseh republikah oziroma državah, ki so nastale po razpadu Jugoslavije. Od oblikovanja na *1. Posvetovanju jugoslovanskih arheologov v Niški Banji* (1950) je v različnih organizacijskih oblikah – Koordinacijski odbor arheologov FLRJ (1951–1952), Arheološki svet FLRJ (1952–1953), Arheološko društvo Jugoslavije (1953–1972) in Zveza arheoloških društev Jugoslavije (v nadaljevanju ZADJ) (1972–1991) – sodelovalo pri obnovi, modernizaciji in širitvi jugoslovanske arheološke znanosti in infrastrukture po drugi svetovni vojni, vzpostavitvi mednarodnega sodelovanja jugoslovanskih arheologov (izmenjave, skupne raziskave s tujimi institucijami idr.), oblikovanju jugoslovanske arheološke publicistične dejavnosti, organiziranju nacionalnih in mednarodnih simpozijev ter kongresov idr. Še pomembneje je, da so v društvu našle dom že obstoječe nacionalne arheološke organizacije, ki so se v tem inkubatorju

3 Na ravni bodočih nacionalnih držav.

prek stika z drugimi tradicijami postopoma oblikovale v nacionalna arheološka društva, hkrati pa je bilo okolje, v katerem je bilo mogoče osmisлити vlogo strokovnih društev v širšem kontekstu arheologije.

Glede na zgodovinski pomen jugoslovanskega obdobja, tako obdobja jugoslovanske kraljevine kot obdobja socializma, je dokaj nenavadno, da je o arheologiji v času Jugoslavije napisanega razmeroma malo. Do nedavnega ni obstajala širša regionalna študija (glej Novaković 2014), odsotna pa je tudi diskusija o jugoslovanski dimenziji razvoja arheoloških institucij v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije. V tem kontekstu je odsotna tudi diskusija o delu jugoslovanskega arheološkega društva in njegovem pomenu za razvoj nacionalnih arheoloških društev v nekdanjih jugoslovanskih republikah in avtonomnih pokrajinah. Naš namen je izpostaviti ta vprašanja ter predstaviti delovanje ADJ v obdobju med letoma 1949 in 1991,⁴ pa tudi njegov vpliv na razvoj arheologije v Jugoslaviji in nacionalnih arheoloških društev v njenih državah naslednicah.

S problemom se soočamo historično, analiza pa je razčlenjena na več celot. V prvem poglavju predstavljamo metodološki pristop in strukturo uporabljenih zgodovinskih virov. Poudarjeni so osrednji vir za analizo delovanja ADJ, tj. *Arhiv Zveze arheoloških društev Jugoslavije* (SI AS 1175), ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, drugi relevantni zgodovinski viri (arhivski viri, zgodovinsko časopisje, strokovni članki, monografije ...) ter pomen jasno urejene taksonomije obravnavanih zgodovinskih virov za njihovo učinkovito analizo. Temu sledi okvirna predstavitev tradicij »arheoloških« učenih društev na območju nekdanje Jugoslavije pred nastankom skupne jugoslovanske države. Namen tega poglavja je širša opredelitev zgodovinskega konteksta in umestitev nastanka ADJ vanj. V osrednjem delu besedila kronološko predstavljamo delovanje vseh organizacijskih oblik jugoslovanskega arheološkega stanovskega društva na osrednjih področjih delovanja – *koordiniranju arheološkega dela, založniški dejavnosti, mednarodni dejavnosti ter organiziranju kongresov, simpozijev in posvetovanj*. Posebno pozornost smo namenili delovanju strokovnih sekcij društva (*prazgodovinska, antična in srednjeveška*) in strokovnih komisij društva ter razvoju republiških sekcij, iz katerih so se razvila sodobna nacionalna arheološka društva. Ob tem so

4 V uvodu poimenovanje Arheološko društvo Jugoslavije uporabljamo za vse organizacijske oblike jugoslovanske arheološke stanovske organizacije. Razvoj bo razčlenjen v nadaljevanju.

posebej izpostavljeni paradni projekti društva, predvsem osrednji dogodki, ter zgodovinski razvoj strukture članstva in financiranja društva.

V besedilu skušamo zagovarjati dve stališči. Prvo je, da je bilo obdobje druge jugoslovanske države izrednega pomena za razvoj arheologije v vseh delih Jugoslavije, kar je deloma posledica intenzivnega razvoja po drugi svetovni vojni in podobnih razvojnih trendov v arheologiji po vsej Evropi. Poudarjamo, da si je sodobno arheologijo na tem območju nemogoče predstavljati brez upoštevanja dosežkov tega obdobja. Ravno tako izražamo mnenje, da je bilo ADJ eden osrednjih motorjev razvoja v tem obdobju ter inkubator sodobnih nacionalnih arheologij in sodobnih idej, pa tudi forum, na katerem so se srečevali različni pogledi na nadaljnji razvoj arheologije v različnih sferah – strokovni, organizacijski, politični in nacionalni.

V besedilu smo prek študije primarnih, sekundarnih in terciarnih zgodovinskih virov skušali rekonstruirati kronološko delovanje ADJ, kasneje ZADJ. Gre za prvo znanstveno delo, ki bo delovanje ADJ skušalo opisati na tak način (Lorber 2019, 972) in se na ADJ osredotočiti kot na osrednje raziskovalno vprašanje. Druga dela, v katerih je bil ADJ omenjen, so svoje kratke opise utemeljila predvsem na študijah sekundarnih in terciarnih virov.

Prva faza raziskave je bila identifikacija in študija dostopnih zgodovinskih virov. V tej fazi smo prepoznali ustrezne zgodovinske vire in jih količinsko (kvantitativno) ter vsebinsko (kvalitativno) ovrednotili. Kot primarni zgodovinski vir o delovanju ADJ/ZADJ smo uporabili *Arhiv Zveze arheoloških društev Jugoslavije* (SI AS 1175), ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani. V času raziskave je bilo v tem arhivu registriranih 41 škatel arhivskega gradiva, od katerih jih je bilo sedem zavedenih kot izgubljenih. V času od konca raziskave (2022) je bil arhiv leta 2024 urejen in popisán, tako da je v njem po novem 36 škatel dokumentov. Večino gradiva je leta 1996 Arhivu RS predal Mitja Guštin, eno škatlo pa mu je podaril leta 2023. Glede na to, da smo arhivski del raziskave zaključili leta 2022, v besedilu vire navajamo po sistemu, ki je bil v veljavi v času raziskave.

Glede taksonomije zgodovinskih virov pričujoča analiza izhaja iz dveh del: *The New Nature of History* (Marwick 2001) in priročnika *Going to the Sources* (Brundage 1989), pri čemer smo pri taksonomski analizi zgodovinskih virov izvedli še kvalitativno oceno zastavljenih ciljev naše raziskave in oblikovali shemo poglavij besedila. Delitev na vsebinsko zaokrožena poglavja je namreč nujna, saj so bila različna področja delovanja ADJ zelo prepletena, kar bi naredilo izključno kronološko strukturo teksta težko berljivo in razumljivo.

Prednost izbrane strukture besedila je, da lahko pri vsaki obravnavani temi izpostavimo količino in kakovost dostopnih virov ter po potrebi oblikujemo specifično kronološko shemo, obravnavana področja delovanja pa skozi čas preučimo po primerljivih merilih. Izbrana struktura omogoča izdelavo jasnejšega besedila, z bolj poglobljenim analitičnim pogledom, ki omogoča celovitejšo obravnavo posameznih raziskovalnih vprašanj.

Seveda ima taka organizacija besedila tudi šibke točke. Prva je ponavljanje in uporaba zgodovinskih virov v različnih točkah. Vir, ki je primarni vir v obravnavi enega vidika delovanja ADJ, je lahko pri obravnavi drugega vidika sekundarni vir. To doda raven kompleksnosti h kvalitativni analizi izbranih zgodovinskih virov. Druga slabost je potek pripovedi, ki jo narekuje členjenost besedila, kar vodi v manj tekoče besedilo kot kronološka pripoved. To je neizogibno, če želimo pri analizi različnih vidikov in oblik delovanja ADJ zagotoviti primerljiv standard prezentacije in argumentacije. Tretja potencialna slabost je strukturna primerljivost poglavij besedila. Ta imajo kljub težnji po čim večji primerljivosti raznoliko strukturo. Po zaključku kvantitativne in kvalitativne študije virov smo oblikovali jasno taksonomsko urejeno bazo virov in bibliografijo ter uredili ključne reference.

Pri oblikovanju taksonomije virov smo upoštevali tri temeljna načela vsebinske delitve zgodovinskih virov: *načelo periodizacije zgodovinskih virov*, *načelo delitve zgodovinskih virov po problematiki* in *načelo delitve zgodovinskih virov po njihovem teritorialnem nastanku*. Prvi upoštevaní kriterij je kriterij časovnega nastanka in avtorstva zgodovinskega vira, pri čemer smo se vprašali, kdaj je vir nastal in kdo je njegov avtor. Drugi kriterij je kriterij konteksta, pri čemer smo se vprašali, zakaj je ta vir nastal (primarni vir česa je?) in katere okoliščine osvetljuje (sekundarni vir česa je?). Tretji kriterij je bil kriterij prostora, pri čemer smo vire ocenili po kraju njihovega nastanka.

Ta analiza je vodila do dveh vsebinskih delitev obravnavanih zgodovinskih virov. Prva preliminarne delitev je opredelila dve temeljni skupini zgodovinskih virov: arhivske vire in sekundarno literaturo (Lorber 2019, 927–929). Primarni zgodovinski viri naše analize so arhivski viri, ki jih po relevantnosti delimo v tri podskupine: Arhiv ZADJ, arhivske zbirke republiških arheoloških društev in zasebne arhivske zbirke. Sekundarni korpus virov je literatura, pri kateri lahko obravnavamo več skupin virov (Lorber 2019, 928). V prvi skupini so publikacije arheoloških društev, predvsem vsebine, ki obravnavajo dejavnosti posameznih društev. Temu sledijo jubilejne izdaje institucij in spominski zborniki, ki so lahko zelo informativni, če zanemarimo njihovo

žanrsko obliko. V to skupino lahko pogojno vključimo tudi biografije pomembnejših arheologov in arheologinj. Sledijo sporadična besedila v obliki daljših intervjujev z relevantnimi posamezniki, kot so pogovori z Milutinom Garašanihom (1996), Dragoslavom Srejovićem (1996) in Nikolo Tasićem (2004). Pomemben vir so tudi avtobiografije in nekrologi. V tretjo skupino uvrščamo znanstvene publikacije, v katerih je predstavljena zgodovina relevantnih raziskav, v četrti skupini pa najdemo znanstvena besedila o razvoju arheologije ter kritična besedila o posameznih vidikih naše stroke, ki so pogostejša v zadnjih dvajsetih letih (Lorber 2019, 929).

Izbrane primarne vire smo obravnavali v dveh kategorijah. V prvo sodijo arhivsko gradivo ADJ/ZADJ, primarno arhivsko gradivo republiških podružnic in društev, bilteni ADJ/ZADJ, sočasne strokovne objave in serijske publikacije ter bilteni oziroma programi kongresov. V drugi skupini primarnih virov najdemo vire, namenjene širši javnosti in dokumentiranju določenih dogodkov. V to kategorijo umeščamo prispevke o delovanju ADJ/ZADJ v dnevnem časopisju ter dostopno videogradivo.

Tudi sekundarne vire smo razdelili v dve skupini. V prvi smo oblikovali dva sklopa sekundarnih virov. V prvem so zgodovinska dela o razvoju zakonodajnega okvira delovanja arheoloških društev in zgodovinska dela o razvoju stroke,⁵ v drugem pa zgodovina raziskav, nekrologi, lavreatske objave, spominski teksti, vabila ... V prvo skupino smo umestili besedila, katerih namen je analiza dogajanja (ne glede na njihovo žanrsko obliko), v drugo pa besedila, ki so primarni vir o določenem dogodku ali sekundarno poročilo oziroma spominski tekst, vendar so v kontekstu posameznih segmentov preučevanja sekundarni viri.

Kot terciarne vire smo upoštevali osebna pričevanja. Ta so lahko dokumentirana v obliki objavljenih intervjujev, ki smo jih izvedli sami ali pa so to podatki, do katerih smo prišli z *ad hoc* pogovori in pričevanji posameznih arheologov.

5 Predvsem tista, ki se osredotočajo na razvoj institucij in strokovnih društev.

II. Predhodniki Arheološkega društva Jugoslavije

ADJ nima neposrednega predhodnika, a kljub temu ni nastal v vakumu, saj je bil njegov nastanek po drugi svetovni vojni posledica sodelovanja med arheologi, ki so pred tem delovali v raznih lokalnih, regionalnih in nacionalnih arheoloških, zgodovinskih, muzejskih in domoznanskih društvih. Izkušnje z delovanjem v učenih društvih so prenesli v ADJ in s tem vanj vnesli starejše arheološke tradicije. Zaradi tega ne moremo trditi, da je jugoslovansko arheološko društvo nastalo zgolj kot *ad hoc* rešitev krize po drugi svetovni vojni. Ker je bila arheologija v nekdanji jugoslovanski državi, kot tudi država sama, v resnici konglomerat različnih tradicij, v katerih so razne akademije, krožki in društva imeli pomembno vlogo, lahko predevolucijo jugoslovanskega društva opišemo v zelo širokem kontekstu.

Menimo, da je splošni razvoj arheologije v jugovzhodni Evropi izhajal iz treh perspektiv. Na območjih današnje Slovenije, Hrvaške, Vojvodine in obalne Črne gore, tj. ozemelj, ki so bila del Beneške republike in Habsburške monarhije, se je arheologija razvijala s pomočjo italijanske tradicije antikvarstva ter celinske tradicije domoznanstva. Razvoj arheologije na teh območjih označuje pomembna vloga lokalnih intelektualcev in znanstvenikov, opazamo pa tudi razmeroma zgodnji razvoj formalnih strokovnih institucij, predvsem muzejev, v prvi polovici 19. stoletja, služb spomeniškega varstva sredi 19. stoletja ter univerzitetnega poučevanja arheologije (po letu 1870).⁶ Drugo perspektivo razvoja arheologije lahko opazujemo v Bosni in Hercegovini,⁷ kjer je bila sodobna arheologija utemeljena po avstrijski priključitvi BiH po berlinskem kongresu leta 1878. Utemeljena je kot del procesa modernizacije

6 Prvo središče poučevanja arheologije na območju nekdanje Jugoslavije je bil Zagreb, ki sta mu kasneje sledila Beograd in Ljubljana. Kljub temu je večji del arheologov, ki so bili pred prvo svetovno vojno dejavni na območju nekdanje Jugoslavije, diplomiral na univerzah izven regije, med visokošolskimi središči pa prednjači Dunaj (Novaković 2012).

7 Bosna je sicer imela omejeno antikvarsko tradicijo, ki so jo gojili v frančiškanskih samostanih (Kaljanac in Križanović 2012).

(»evropeizacije«) te dežele, in sicer kot kolonialna intervencija. Avstrijske oblasti so namreč na območje neposredno preslikale modele institucionalne organizacije arheologije iz središča cesarstva, zaradi česar je nastanek sodobne arheologije v BiH dolgo temeljil na »uvoženih« tujih strokovnjakih.

Tretjo perspektivo razvoja lahko prepoznamo v deželah, ki so bile več stoletij del Osmanskega cesarstva – v večjem delu Srbije, celinski Črni gori, Severni Makedoniji in na Kosovu. Tudi tu je bila arheologija (ob drugih znanstvenih disciplinah) del procesa modernizacije držav, ki je potekal v kontekstu razvoja nacionalnih gibanj in osamosvajanja od osmanske države. Novonastale države so v veliki meri posnemale zahodne in srednjeevropske modele razvoja arheologije, predvsem model Avstro-Ogrske. Najuspešnejša je bila Srbija, ki ji je konec 19. stoletja že uspelo oblikovati nacionalni disciplinarni okvir arheologije ter med svetovnima vojnama celo izvajati lasten »kolonialni pristop«,⁸ zlasti v Severni Makedoniji, kjer so razvoj arheologije določali predvsem srbski strokovnjaki in ustanove.

Razvoj arheologije v teh treh kontekstih si je po obliki soroden, procese razvoja pa poznamo predvsem zaradi poznavanja del posameznih arheologov, delovanja muzejev, institucij spomeniškega varstva in univerz. Manj je znan razvoj lokalnih, regionalnih in državnih oziroma nacionalnih učenih društev, ki so bila neposredna podpora institucionalnemu razvoju. Učena društva⁹ so bila na področju znanstvenega in strokovnega razvoja ponekod dejavna že od renesanse; v preteklosti smo jih opisali kot inkubatorje znanstvenih idej, forume znanstvenih razprav in odraz statusa določene znanstvene discipline v širši družbi (Lorber 2019, 909). Skozi zgodovino so se pojavljala v različnih oblikah, kot akademije, šole, društva in krožki,¹⁰ ter so neposredno povezana z razvojem sodobne družbe. Ta združenja so imela pogosto številno mednarodno članstvo, ki so ga sestavljali številni polihistorji. Od zgodnjih oblik organiziranja učenjakov so najverjetneje najpomembnejše akademije, katerih tradicija sega v italijanska renesančna mesta. Te akademije lahko označimo kot prva »arheološka«, antikvarska in domoznanska združenja. Z nastopom

8 Današnja Severna Makedonija je po balkanskih vojnah postala del Kraljevine Srbije, ki je tu izvajala proces znanstvene kolonizacije, njen dolgoročni cilj pa je bil kulturna asimilacija prebivalstva današnje Severne Makedonije.

9 Izraz učeno društvo uporabljamo v zelo širokem smislu, saj z njim poleg znanstvenega delovanja označujemo organizacije od kraljevskih akademij do salonov in neposrednih predhodnikov sodobnih strokovnih društev.

10 *Kreisen, circles, circoli* ...

razsvetljenstva sicer postopoma zamrejo oziroma se notranje preoblikujejo, njihovo delovanje pa dopolnijo intelektualni saloni bogatih mecenov. Prava strokovna društva¹¹ se pojavijo šele v 19. stoletju, ko se arheologija že oblikuje kot znanost, sploh po napoleonskih vojnah. Sprva so organizirana kot lokalna, regionalna, meščanska in plemiška društva, njihov razvoj pa je vse bolj povezan z razvojem nacionalnih gibanj. Z oblikovanjem nacionalnih držav in končno diferenciacijo različnih znanstvenih disciplin se oblikujejo moderna nacionalna strokovna društva, kakršna v veliki meri obstajajo še danes.

Dežele pod beneško in habsburško oblastjo imajo daljšo tradicijo »arheoloških« strokovnih združenj kot dežele pod osmansko oblastjo. Zavoljo lažjega razumevanja nastanka in razvoja teh združenj je njihova geneza predstavljena v okviru sodobnih držav na območju nekdanje Jugoslavije. Zavedamo se, da s tem sodobno razmejitev nacionalnih arheoloških šol projiciramo v preteklost, in poudarjamo, da s tako organizacijo ne poskušamo ponuditi predhodne interpretacije. V obravnavanih obdobjih sodobni nacionalni okviri še niso obstajali ali pa so bili drugačni kot danes. Povedna ponazoritev te problematike je Istra, katere arheološke tradicije danes selektivno, pogosto po teritorialnem merilu sodobnih nacionalnih držav, vključujejo v pregledne nacionalnih arheologij Slovenije, Hrvaške, Jugoslavije in Italije. Po drugi strani pa so bile vse te tradicije »istrske« in se pred 19. stoletjem še niso ločevale po tedaj še zelo neoprijemljivih nacionalnih komponentah. Kaj je pravzaprav bila slovenska, hrvaška ali italijanska komponenta v arheološki tradiciji v Istri, komponenta, ki bi bila že v 17. ali 18. stoletju, ko nacionalne identitete še niso jasno opredeljene, drugačna od drugih nacionalnih komponent?

Predmet poglavja je predstavitev kronološkega razvoja »arheoloških« združenj na območju nekdanje jugoslovanske države pred nastankom ADJ. V pregled so vključene akademije, antikvarska društva, muzejska društva, starinarska društva in arheološka društva. V prvem delu poglavja predstavljamo kronološki razvoj teh združenj¹² v posameznih republikah in avtonomnih pokrajinah nekdanje Jugoslavije. V vsaki deželi predstavitev začnemo z najstarejšimi društvi, zaključimo pa s koncem prve svetovne vojne. Sledi drugi del, v katerem predstavljamo zakonske spremembe na dveh ključnih področjih ob nastanku jugoslovanske kraljevine – na področju varstva

11 *Gesellschaft, Society, Societá, Société ...*

12 Ker so izključno arheološka združenja redka, smo upoštevali tudi antikvarska, domoznanska in muzejska društva, akademije ter krožke.

kulturne dediščine ter urejanja delovanja civilnih organizacij. Pri slednjem je bil vpliv različnih političnih sprememb precej relevanten za razvoj arheoloških strokovnih združenj. Temu sledi predstavitev poskusov vzpostavitve delovanja arheoloških organizacij na jugoslovanski vsedržavni ravni, čemur sledi pregled delovanja arheoloških strokovnih združenj v nekdanjih jugoslovanskih republikah v času jugoslovanske kraljevine. Poglavje se zaključí z opisom stanja ob začetku druge svetovne vojne v Jugoslaviji in opisom razpustitve arheoloških strokovnih združenj s strani okupacijskih oblasti po invaziji na Jugoslavijo aprila 1941.

Znanstvena in strokovna društva pred letom 1918

Slovenija

Ozemlje sodobne Slovenije je bilo pred koncem prve svetovne vojne v celoti del Avstro-Ogrske in je bilo razdeljeno na upravne enote, dežele. Globoko ga je zaznamoval regionalni koncept razvoja v avstrijskih deželah, ki so sicer obstajale v dokaj enotnem pravnem redu, a je deželna ureditev narekovala institucionalni arheološki razvoj. Večina regionalnih institucij ter tradicij je imela jasne organizacijske vzore v cesarskih ali kraljevih institucijah, razpad Avstro-Ogrske pa je pripeljal do delitve slovenskega etničnega ozemlja med tri države – Republiko Avstrijo, Kraljevino Italijo in jugoslovansko kraljevino.

Razvoj »arheoloških« združenj v Sloveniji pred nastankom prvih profesionalnih arheoloških ustanov sta oblikovali dve pomembni regionalni središči – avstrijska Ljubljana in beneški Koper (Novaković 2014, 31) – v katerih je mogoče od renesanse dalje slediti konceptualno ločenemu, a vzporednemu razvoju tradicije strokovnih združenj. Razvoj arheologije v tedanji beneški Istri je bil neločljivo povezan z italijansko renesančno tradicijo. V času zgodnjega humanizma in renesanse je bil Koper središče kulturnega življenja v beneški Istri. Že od 14. stoletja je v mestu delovala šola gramatike, mesto pa je imelo tudi bogate trgovske in kulturne stike z italijanskimi univerzitetnimi središči. Osrednjo vlogo v razvoju znanosti in umetnosti so v Kopru imele akademije. Prva znana akademija v mestu je bila Academia della Calza (1478–1553) (Čok in Žitko 2018, 135). Sledila ji je Academia dei Desiosi (1553–1554), ki je nastala v času reformacije, tradicijo pa je nadaljevala Academia Palladiana (1569–1637). Njen član je bil tudi italijanski zgodovinar Nicolò

Manzuoli (Čok in Žitko 2018, 136). Leta 1646 je z delovanjem začela Academia dei Risorti, še pomembnejša pa je bila Academia degli Operosi, član obeh je bil tudi Gian Rinaldo Carli (Žitko 1997, 63), ki je Academio dei Risorti spremenil v regionalno središče na področju domoznanstva (Čok in Žitko 2018, 136). V mestu je delovalo laično semenišče, ki je bilo v času francoske okupacije in razpustitve Beneške republike preoblikovano v licej. Po koncu napoleonskih vojn je nadzor nad mestom prevzela Avstrija. Pomen mesta je začel upadati, saj se je Avstrija osredotočila na razvoj bližnjega Trsta, v katerem so se razvile vse avstrijske (politično gledano) arheološke institucije.¹³ Poudariti moramo, da je šlo formalno za mestne institucije, vendar so imele zaradi pomena Trsta pomembno vlogo tudi v regionalnem razvoju arheologije.

V avstrijski Ljubljani je razvoj zgodnje arheologije povezan predvsem s konceptoma domoznanstva in regionalne zgodovine. Izjema je delovanje posameznih učenjakov, kot je bil Avguštin Prygl (rojen med 1470 in 1479, umrl med 1535 in 1537), ki ga označujemo kot prvega antikvarja s področja tedanje Kranjske (Novaković 2014, 32), vzdrževal pa je tudi številna poznanstva v tujini. Bil je član akademije v Neaplju ter pomemben promotor renesanse na Kranjskem (Novaković 2014, 32). V 17. stoletju se je razvoj domoznanstva (s tem pa tudi arheologije) na Kranjskem pospešil, za kar je bilo sprva zaslužno predvsem delo posameznikov, kot sta bila Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) in Janez Ludvik Schönleben (1618–1681), kasneje pa je to preraslo v institucionalni napredek. V 17. stoletju se je po vzoru italijanskih mest tudi v Ljubljani oblikovala akademija. Prva je bila t. i. Dizmova bratovščina oziroma Academia Unitorum ali Die Gesellschaft der Vereinigten, ustanovljena leta 1689 (Dolinar 1994, 35). Njeni člani so bili kranjski plemiči, izobraženci in ugledni meščani Ljubljane. Bratovščina je bila idejni predhodnik bolj znane Academie Operosorum, ki je imela prvi javni zbor leta 1701 (Dolinar 1994, 40), uradno pa je bila ustanovljena že leta 1693 (Simoniti 1994, 47). Med nje ne pomembnejše člane štejemo kronista, zgodovinarja in domoznanca Janeza Gregorja Dolničarja (1655–1719), člana številnih italijanskih akademij. Njegov rokopis *Annales Urbis Labacensis* je lep primer besedila, v katerem se zgodovina prepleta z antikvarstvom in domoznanstvom, pri čemer gre za prerez koncepta, iz katerega so izšle moderne tradicije zgodovine, geografije in arheologije v Sloveniji.

13 Predvsem mestni muzejski instituciji Museo d'antichita (1873) in Museo di storia naturale (1846).

V 18. stoletju je delovanje ljubljanske akademije postopoma zamrlo, z nastopom poznega razsvetljenstva pa so v Sloveniji, tako kot drugod po Evropi, delo akademij dopolnili ali nadomestili saloni učenih mecenov, kakršen je bil baron Žiga Zois (1747–1819). V njegovem krogu sta delovala tudi Anton Tomaž Linhart (1756–1795) in Valentin Vodnik (1779–1818), ki nista bila le pomembna literata, temveč tudi pomembna historiografa in domoznanca. Linhart je napisal delo *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreiches*, ki je izšlo v dveh delih. Prvi del (1788) govori o t. i. praslovanski dobi, drugi del (1791) pa o preseljevanju ljudstev in političnem razvoju Slovencev do leta 1791. V času francoske oblasti je bil del slovenskega ozemlja reorganiziran in priključen Ilirskim provincam. Francoska imperialna oblast je bila dokaj tolerantna do kulturne identitete Slovencev, imela je tudi velike ambicije glede razvoja Ilirskih provinc. Francosko cesarstvo je v Ljubljani formalno ustanovilo univerzo, vendar ta nikoli ni povsem zaživela; po porazu Prvega Francoskega cesarstva in z ukinitvijo Ilirskih provinc je bila ukinjena.

Po koncu napoleonskih vojn je Ljubljana postala osrednje slovensko kulturno središče, multikulturni in kozmopolitski Trst pa je v veliki meri prevzel vlogo Kopra. V obdobju restavracije prednapoleonskih režimov (1814–1848) se je slovensko kulturno življenje soočilo s številnimi izzivi, kot npr. s cenzuro. Kljub znova vzpostavljenemu absolutizmu pa se je v obnovljeni Habsburški monarhiji razraščal nacionalizem, ki je terjal kulturno in politično avtonomijo posameznih narodov monarhije. V tem zgodovinskem kontekstu je Kranjska že leta 1821 dobila Deželni muzej (Landesmuseum), vendar pot do njega ni bila lahka. Pred njegovim nastankom je v širši slovenski (kranjski) družbi krožilo več idej o oblikovanju muzeja. Na koncu je prevladala ideja deželnega muzeja, a soobstajala je tudi ideja »ilirskega«, tj. nacionalnega muzeja, ki pa ni bila uresničena. Ob muzeju se je oblikovalo tudi Društvo raziskovalcev domovinske zgodovine, prvo razmeroma moderno arheološko, muzejsko, domoznansko in zgodovinsko društvo na območju sodobne Slovenije. Leta 1839 se je preoblikovalo v Muzejsko društvo za Kranjsko. Kot zanimivost naj povemo, da se podobno društvo ni razvilo na Štajerskem, kjer se je arheološka tradicija pričela razvijati šele z nastankom Historičnega društva za Notranjo Avstrijo (1843), o katerem več v nadaljevanju.

Z ustanovitvijo deželnega muzeja in njegovega sopotnika, muzejskega društva, je v slovenski prostor vstopil avstrijski model organizacije – deželni muzej, ob katerem deluje muzejsko društvo. Ta organizacijski model je

temelj razvoja regionalne arheologije v srednji in jugovzhodni Evropi, pogosto pa so bila deželna muzejska društva osnova za oblikovanje kasnejših nacionalnih zgodovinskih, muzejskih in arheoloških društev. Tak primer je Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine (1850–1878), katerega idejno ozadje je bilo ilirsko gibanje. Društvo sprva ni bilo nacionalno, a je nastalo po ustanovitvi Narodnega muzeja v Zagrebu (1848) in je delovalo kot njegov sopotnik. V njem so delovali osrednji zgodovinarji, arheologi, etnologi idr. na Hrvaškem, kar mu je dalo jasen nacionalni pridih. Leta 1878 se je preoblikovalo v Hrvatsko arheološko društvo,¹⁴ najstarejše nacionalno arheološko društvo na območju nekdanje Jugoslavije (Rapanić 1981, 19).

V Sloveniji je razvoj ubral drugačno pot. Muzejsko društvo za Kranjsko je bilo sprva osredotočeno na naravoslovne vede, za razvoj domoznanstva pa je bilo pomembnejše Historično društvo za Kranjsko. Tudi to je delovalo kot pomemben partner Deželnega muzeja, vendar je imelo drugačno tradicijo. Izšlo je iz Historičnega društva za Notranjo Avstrijo (1843–1850), v katerem so bili prvotno združeni intelektualci in ljubitelji regionalne zgodovine iz vseh notranjeavstrijskih dežel. Njegov mecen je bil notranjeavstrijski nadvojvoda Janez (Janša-Zorn 1991, 219), sedež društva pa je bil v Gradcu, upravnem in političnem središču Notranje Avstrije. Leta 1850 se je društvo razdelilo na tri manjša deželna društva: Historično društvo za Koroško, Historično društvo za Štajersko in Historično društvo za Kranjsko. Historično društvo za Kranjsko je bilo sprva zelo aktivno, oblikovalo je numizmatično zbirko, ki je postala temelj sedanjega numizmatičnega kabineta v Narodnem muzeju Slovenije, ustanovilo lastno knjižnico, stkalo vezi s sorodnimi organizacijami po Evropi in pričelo izdajati lastno strokovno revijo, ki je izhajala od leta 1846 (*Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*), torej še pred uradno delitvijo Historičnega društva za Notranjo Avstrijo.

V drugi polovici 19. stoletja je delovanje Historičnega društva za Kranjsko začelo zamirati. Tako sta se leta 1867 obe društvi, povezani z delom Deželnega muzeja v Ljubljani – Muzejsko društvo za Kranjsko in Historično društvo za Kranjsko –, dogovorili, da bosta prirejali skupne sestanke (Janša-Zorn 1992, 59). Ta odločitev je bila posledica kadrovske krize Historičnega društva za Kranjsko. Glavni motor povezovanja in kasnejše združitve društev je bil Karel Dežman (1821–1889). Leta 1881 sta se društvi dokončno združili v Muzejsko društvo za Kranjsko, ki je tako postalo osrednje muzejsko društvo na območju

14 Današnje Hrvatsko arheološko društvo.

današnje Slovenije v obdobju pred začetkom prve svetovne vojne. S koncem prve svetovne vojne se je preimenovalo v Muzejsko društvo za Slovenijo.

Historično društvo za Kranjsko in Muzejsko društvo za Kranjsko sta imeli osrednjo vlogo pri razvoju tradicije modernih strokovnih arheoloških društev na Slovenskem. Izpostaviti pa moramo tudi delovanje Historičnega društva za Koroško (kasneje Koroškega zgodovinskega društva) in Historičnega društva za Štajersko. Njuno delovanje je bilo povezano z delovanjem deželnih muzejev na Koroškem (Celovec) in Štajerskem (Gradec).¹⁵ Za razvoj slovenske arheologije je pomembnejše delovanje Deželnega muzeja v Gradcu in Historičnega društva za Štajersko, saj muzej v Gradcu hrani velik del arheoloških najdb z območja današnje slovenske Štajerske. Tako je za razumevanje razvoja arheologije na Štajerskem zelo pomembno vlogo imela revija Historičnega društva za Štajersko, ki je izhajala od leta 1850 (*Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark*) in se je leta 1906 preimenovala v *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*. Na Štajerskem sta pred začetkom prve svetovne vojne delovali še dve lokalni muzejski društvi v Celju (1882) in na Ptuj (1893), o katerih več v nadaljevanju. Historično društvo za Koroško je za razvoj slovenske arheološke tradicije manj pomembno,¹⁶ saj delovanje njegovih članov ni bistveno poseglo na območje sodobne Slovenije, Celovec pa je bil za slovensko arheološko tradicijo manj pomemben od Ljubljane in Gradca.

Na obrobju današnje Slovenije sta vsaj delno delovali tudi dve italijanski društvi. Prvo je Istrsko društvo za arheologijo in domovinsko zgodovino (Società Istriana di Archeologia e Storia Patria), prvotno s sedežem v Poreču (1884–1927), kasneje v Pulju (1927–1947). Po letu 1947 se je sedež društva preselil v Benetke (1947–1970), leta 1970 pa v Trst. Društvo je imelo v obravnavanem obdobju izrazito iredentistični program (Lorber 2019, 915), kar sovpada z agresivnim združevanjem Italije in močno kulturno komponento italijanskega nacionalizma. Drugo pomembno društvo je bilo društvo Minerva (Società di Minerva), ustanovljeno leta 1810. Osredotočilo se je na preučevanje Julijske Krajine, ki je takrat segala tudi na slovensko ozemlje. V

15 Deželni muzej Koroške v Celovcu (1844) in Deželni muzej Štajerske v Gradcu (1811).

16 Kljub temu moramo izpostaviti pomen revije Historičnega društva za Koroško. Pomemben sodelavec koroškega društva je bil Karl Dinklage, ki je bil pred in med drugo svetovno vojno zelo dejaven v zgodnjerednjevski arheologiji. V svojih besedilih je poudarjal superiornost germanskih zgodnjerednjevskih kultur in z arheologijo zagovarjal politične cilje tedanjih nemških oblasti (Dinklage 1941; Fazioli 2012). Del svojih besedil je objavil tudi v regionalnem strokovnem časopisu *Carinthia*.

Trstu se je v okviru društva razvil pomemben znanstveni časopis *Archeografo triestino* (od leta 1829 dalje) (Pavan in Marini 2010). Ob omenjenih društvih so pred prvo svetovno vojno na ozemlju Slovenije delovale tudi različne avstrijske institucije in društva, od katerih sta najpomembnejši Dunajsko antropološko društvo (Antropologische Gesellschaft in Wien) in Prazgodovinska komisija Cesarske akademije znanosti (Prähistorische Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften). Njuno delovanje na območju današnje Slovenije preneha z razpadom Avstro-Ogrske. Kot pomembno strokovno institucijo za razvoj slovenske arheologije, predvsem na publicističnem področju, moramo izpostaviti Slovensko matico.

Na območju današnje Slovenije so bila pred prvo svetovno vojno aktivna tudi lokalna muzejska društva. Na slovenskem Štajerskem so najpomembnejša društva delovala v Celju, Mariboru in na Ptujju. Najstarejše je bilo Muzejsko društvo v Celju (Museal-Verein in Cilli) (1883–1922), katerega ustanovitev je bila neposredno povezana z ustanovitvijo mestnega muzeja v Celju in s kulturnimi prizadevanji nemškega nacionalnega gibanja v tem mestu (Fugger Germadnik 2009, 356). Društvo je imelo pretežno nemško članstvo, v času delovanja pa se je osredotočilo na razvoj mestnega muzeja, skrb za razvaline gradu Gornje Celje in arheološka izkopavanja na območju starega rimskega mesta Celeia. Društvo je bilo pokrovitelj prvih izkopavanj na Rifniku (Fugger Germadnik 2009, 359) in je imelo izrazito nacionalno pronemško obarvan program. Opravilo je tri izjemno pomembne naloge: zaustavilo je propadanje gradu Gornje Celje, v Celje je vpeljalo prava arheološka izkopavanja ter postavilo temelje muzejskih zbirk v celjskem mestnem muzeju (Fugger Germadnik 2009, 361). Delovanje tega nemškega društva je po prvi svetovni vojni pričelo zamirati, predvsem zaradi upadanja nemškega prebivalstva v mestu in kulturne politike jugoslovanske kraljevine, zato so ga leta 1922 ponovno ustanovili s pretežno slovenskim članstvom.

Drugo pomembno lokalno društvo na slovenskem Štajerskem je Muzejsko društvo Ptuj (Musealverein in Pettau) (1893), katerega cilj je bil ustanoviti in voditi lokalni muzej na Ptujju (Kotnik 2018, 15). Osrednji povod za oblikovanje društva je bilo dejstvo, da so bile številne arheološke najdbe s Ptujja odpeljane na Dunaj in Gradec, domača javnost pa jih je želela ohraniti doma. Društvo je leta 1894 od občine Ptuj pridobilo prostore, v katerih je bil ustanovljen lokalni muzej, ki je hranil tudi arhivsko gradivo. Ena najpomembnejših osebnosti društva je bil zbiratelj Franc Ferk (1844–1925), ki je muzeju podaril bogato knjižnico in arheološko zbirko (Kotnik 2018, 17), po

letu 1895 pa je prevzel vodenje Muzejskega društva Ptuj. Vodil je obsežna izkopavanja na ptujski Zgornji Hajdini in Bregu, leta 1897 pa je bil formalno ustanovljen Mestni Ferkov muzej. Leta 1900 je prišlo do spora med Francem Ferkom in ptujskimi mestnimi oblastmi, med katerim je Ferk celo zahteval vrnitev svoje zbirke (Kotnik 2018, 23), leta 1902 pa je dokončno odstopil z mesta predsednika muzejskega društva. Kljub sporu svoje zbirke ni odpeljal s Ptuja, tako da je ostala del zbirke ptujskega mestnega muzeja. Ptujsko društvo je bilo v obdobju 1902–1914 zelo aktivno, kar je razvidno tudi iz pregleda njegovih arheoloških raziskav v tem obdobju (Žižek 1992, 148–149). V njem sta bila zelo dejavna arheologa Mihovil Abramič (1884–1962) in Balduin Saria (1893–1974), pomemben član pa je bil tudi notar in raziskovalec Viktor Skrabar (1877–1938), ki je bil pomemben član društva v obdobju med svetovnima vojnoma. Delovanje Muzejskega društva Ptuj je povezal z drugimi lokalnimi društvi in državnimi institucijami. Društvo je bilo dejavno vse do prve svetovne vojne, njegov pomemben dosežek pa je bila gradnja zaščitne stavbe, v kateri so ostaline *III. Ptujškega mitreja* predstavili *in situ*. Slovesna otvoritev mitreja je potekala leta 1914, na predvečer prve svetovne vojne (Kotnik 2018, 28). Ta je zaustavila delovanje društva, ki je aktivnosti po vojni obnovilo.

Zadnji lokalni društvi sta bili ustanovljeni v Mariboru. Njun medsebojni odnos je do razpada Avstro-Ogrske določal odnos med slovensko in nemško skupnostjo (Žnidarič 2003, 233). Najprej je bilo ustanovljeno Muzejsko društvo v Mariboru (1902), ki je v tedaj najbolj branem mariborskem časopisu *Marburger Zeitung* objavilo poročilo o ustanovitvi in ciljih (Godina–Golija 2004, 409):

»Pomembni možje v mestu so iz ljubezni do svojega nemškega domačega mesta ustanovili društvo, ki želi vključiti nove člane, ki se zanimajo za zgodovino Maribora in ki bodo žrtvovali čas in sposobnosti, da ustanovijo muzej v mestu.«¹⁷

Muzejsko društvo v Mariboru je bilo dokaj uspešno, saj mu je uspelo že konec leta 1903 ustanoviti prvi muzej v Mariboru (Godina–Golija 2004, 411). Po ustanovitvi muzeja se je osredotočilo na skrb za muzej in na sistematično pridobivanje novih muzealij, tudi z arheološkimi raziskavami. Društvo je

¹⁷ Marburger Zeitung, 1. 7. 1902, 4; citirano v Godina–Golija 2004, 409.

sodelovalo pri raziskavah na Hajdini pri Ptuj, še pomembneje pa je, da je v lastni režiji vodilo raziskave pri Radvanjih in Rušah (Godina–Golija 2004, 412–413). Leta 1903 je vodilo izkopavanja na Pivoli pri Mariboru (Godina–Golija 2004, 414), kronski dosežek aktivnih arheoloških raziskav pa je začetek izkopavanj prazgodovinskega naselja Poštela na Pohorju, pri katerih je sodeloval tudi Walter Schmid (Godina–Golija 2004, 415). Muzejska zbirka društva je leta 1908 štela kar 9530 katalogiziranih enot (Godina–Golija 2004, 416). Društvo je bilo sicer zelo dejavno, a je njegovo delovanje z začetkom prve svetovne vojne zamrlo in bilo obnovljeno šele leta 1920, tudi v tem primeru s spremenjenim članstvom.

Muzejskemu društvu je konkuriralo v pregledih razvoja slovenskega zgodovinopisja in arheologije bolj izpostavljeno Zgodovinsko društvo v Mariboru (1903), ki je že leta 1904 ustanovilo svojo strokovno knjižnico (Žnidarič 2003, 235), gojilo pa je tudi muzejsko dejavnost. Kot enega svojih osrednjih ciljev je predstavilo ustanovitev južnoštajerskega narodnega muzeja, ki naj bi bil slovenska protiutež muzeju Muzejskega društva v Mariboru (Žnidarič 2003, 236). Zgodovinsko društvo v Mariboru je bilo pred prvo svetovno vojno edino slovensko »arheološko«¹ društvo, ki je imelo jasno izražen pozitiven odnos do slovenskega nacionalnega gibanja. Društvo je še posebej pomembno, ker je začelo izdajati *Časopis za zgodovino in narodopisje* (1904), ki je postal eden pomembnejših družboslovnih znanstvenih časopisov na slovenskem jezikovnem področju. Delovanje Zgodovinskega društva v Mariboru je ravno tako prekinila prva svetovna vojna, a je bilo že leta 1918 obnovljeno (Žnidarič 2003, 236).

Razliko v perspektivah in nacionalnih aspiracijah omenjenih društev v Mariboru jasno vidimo tudi v njunih muzejskih zbirkah. Muzejsko društvo v Mariboru je želelo v svojem muzeju in zbirkah predstaviti predvsem zgodovino mesta in njegove bližnje okolice, nemško naravo mesta Maribor in pomen nemške kulture na Štajerskem, v društvo pa so bili včlanjeni nekateri najvidnejši predstavniki protislovenske politike v mestu, kot je bil deželnozborski poslanec in predsednik nemške nacionalistične organizacije Südmarke Henrik Wastian (Godina–Golija 2004, 417). Na drugi strani se je Zgodovinsko društvo v Mariboru pri svoji muzejski dejavnosti osredotočilo na zbiranje predmetov s slovenskega podeželja ter predstavitev slovenskega prebivalstva Štajerske; njegove muzejske zbirke naj bi tako pričale o upravičenosti bivanja Slovencev na Štajerskem (Godina–Golija 2004, 417).

Na Hrvaškem je bil začetni razvoj arheologije v marsičem soroden slovenskemu, saj se je tudi tu sodobna arheologija oblikovala prek dveh tradicij, tradicije italijanskega renesančnega antikvarstva in celinske tradicije domoznanstva. Najstarejše od teh tradicij segajo v renesančne akademije beneške Istre in Dalmacije, predvsem v Zadar (npr. *Accademia degli Incaloriti*) in Dubrovnik (Maštrović 1979; Košutar in Tafra 2010), pomembne akademije pa so delovale tudi v Splitu (npr. *Akademija slovinska/Akademija illyrica illitivam slovinska*) (Košutar in Tafra 2010, 141; Fisković 1976) ter v nekaterih drugih obalnih mestih.¹⁸

Značilnost teh akademij je bilo predvsem zelo raznoliko članstvo. Poudariti moramo, da antikvarstvo ni bilo primarna panoga teh združenj. Večina članov akademij na Hrvaškem je bila namreč literatov in jezikoslovcev (Košutar in Tafra 2010, 143), kar je očitno pri zelo izrazitem pomenu akademij za razvoj hrvaške literature. Morda je najnazornejši primer Dubrovnik, kjer je bila v 16. stoletju ustanovljena *Academia dei Concordi*, v kateri so imeli osrednjo vlogo ravno književniki (Bogišić 1986, 135). Kasneje so v mestu ustanovili tudi Akademijo ispraznih (Košutar in Tafra 2010, 141), ki je težišče delovanja usmerila v jezikoslovje. Nobena od omenjenih akademij kot svoje primarne panoge ni opredelila antikvarstva, kljub temu pa je bilo med člani precej polihistorjev, ki svojega delovanja niso omejili zgolj na eno »znanstveno« disciplino. Tako član dubrovniške Akademije ispraznih Ivo Natalić Aletin (1670–1743) ni bil le pomemben jezikoslovec, temveč je zbiral stare rokopise, starine, denar, izkopanine in napise (Košutar in Tafra 2010, 144). Intelktualni primat renesančnih akademij v hrvaški Istri in Dalmaciji je jasen do napoleonskih vojn. Tedaj sta bili ti ozemlji vključeni v Ilirske province, katerih prestolnica je bila Ljubljana, prek Francije pa sta vzpostavili tudi stik z razsvetljensko tradicijo. Po koncu dolgotrajnih vojn (1812 oziroma 1815) ozemlja nekdanjih renesančnih mestnih republik prevzame Avstrija. S spremembo državne ureditve se do določene mere spremenijo tudi kulturni vzorci, saj po avstrijski priključitvi renesančne akademije postopoma

18 Ocenjujemo, da je na območju nekdanje Beneške republike – predvsem v obalnih mestih Istre in Dalmacije – med 17. stoletjem in začetkom 19. stoletja delovalo vsaj 20 različnih akademij.

zamrejo, kar vodi do oblikovanja strokovnih društev po avstrijskem vzoru.¹⁹

V Istri in Dalmaciji se oblikuje kar nekaj strokovnih oziroma učenih društev po celinskem modelu. Med najpomembnejšimi arheološkimi/starinarskimi društvi na tem ozemlju sta Kninsko starinarsko društvo in Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti u Splitu – Bihać, ki sta bili izrazito nacionalno usmerjeni. V tem kontekstu bi ju lahko opredelili tudi kot intelektualni združenji, neposredno povezani s hrvaškim nacionalnim gibanjem. Njuni člani so resda delovali na področju razvoja različnih znanstvenih disciplin, a so s tem želeli tudi omogočiti hrvaško nacionalno prebujenje in podati znanstveno osnovo za politični razvoj hrvaškega nacionalnega gibanja. Skozi to perspektivo sta ti društvi neposredno utelešenje konceptov razvoja nacionalizma, kot jih razumeta Miroslav Hroch (Hroch 2006) in Ernest Gellner (Gellner 2008), ki v svojih pregledih razvoja nacionalizma poudarjata pomen integracije intelektualnih elit v nacionalna gibanja.

Kninsko starinarsko društvo je nastalo leta 1886. Njegov ustanovitelj je bil fra Lujo Marun (1857–1939) (Jelovina 1988). Dolgoročni cilj društva je bilo oblikovanje Muzeja starohrvatskih starina, ki je bil ustanovljen leta 1893. Po ustanovitvi muzeja je bilo društvo preoblikovano v Hrvatsko starinarsko društvo, ki je pričelo izdajati strokovni časopis *Starohrvatska prosvjeta* (1895). Eden najpomembnejših urednikov časopisa je bil Frane Radić, časopis pa je izhajal v več serijah – prva serija (1895–1904), druga serija (1927–1929), tretja serija (1949–1969), četrta serija (1981–danes) – in ga lahko označimo kot enega najpomembnejših regionalnih arheoloških časopisov s področja zgodnesrednjeveške arheologije na območju nekdanje Jugoslavije. Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti u Splitu – Bihać je bilo ustanovljeno leta 1894. Njegov ustanovitelj je bil don Frane Bulić (1846–1934), starosta hrvaške poznoantične in zgodnesrednjeveške arheologije, ki se je pred tem hudo sprl z Lujom Marunom. Društvo se je osredotočilo na preučevanje poznoantične in zgodnesrednjeveške arheološke dediščine na širšem področju Splita. V sodelovanju z Arheološkim muzejem v Splitu je občasno delovalo tudi na področju današnje Črne gore, ki je tedaj spadala v deželo Dalmacijo – na tem območju je v začetku 20. stoletja aktivno raziskoval predvsem Frane Bulić, ki je svoje rezultate objavljaval v reviji *Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata* (Koprivica 2009, 797).

19 Temeljne informacije o organizaciji arheologije in arheoloških institucij v 19. stoletju na Hrvaškem najdemo v besedilih Šimeta Ljubića, *O napretku arheologične znanosti u našoj hrvatskoj zemlji* (Ljubić 1886), in Franeta Bulića, *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij* (Bulić 1925).

Ob teh dveh glavnih društvih je delovalo več manjših. Omeniti velja predvsem lokalno starinarsko društvo v Dubrovniku (Starinarsko društvo Epidaurum) in Kotoru (Bokeljsko starinarsko društvo) (Oreb 2009, 53). Na nastanek Bokeljskega starinarskega društva je imel velik vpliv Frane Bulić s svojim delom na tem področju (Koprivica 2009, 797). Ob društvu je nastal tudi Promicateljni odbor za zavedenje muzeja bokeških starina u gradu Kotoru, ki pa pri ustanavljanju lokalnega muzeja ni bil uspešen (Koprivica 2009, 797). Manjša društva so delovala tudi v drugih mestih ob jadranski obali; v Trogirju je delovalo Društvo Radovan, v Ninu pa Društvo Zoranić (Rapanić 1981, 16).

V celinskem delu Hrvaške so se »arheološka« strokovna društva razvila šele v 19. stoletju, kar je neposredno povezano z razvojem upravne ureditve tega prostora. Tu je pomembna predvsem združitev Vojne in Civilne krajine na Hrvaškem (1873 – odločitev o demilitarizaciji Vojne krajine; 1881 – formalna združitev Vojne krajine in Civilne krajine), kar je omogočilo enotnejši razvoj hrvaške znanosti in kulture. V tem času je imel pomemben vpliv na razvoj hrvaške znanosti (tudi arheologije) in kulture ilirizem. Ilirsko gibanje je izhajalo iz tradicije humanističnega zgodovinopisja in je zagovarjalo tezo o slovanski avtohtonosti v jugovzhodni Evropi. V 19. stoletju je ideja dobila politično dimenzijo, ki je imela pomembno integracijsko vlogo pri oblikovanju hrvaške narodne zavesti. Ilirsko gibanje je bilo tudi prvo politično in kulturno gibanje, ki je aktivno zagovarjalo združevanje južnih Slovanov, tako v kulturni kot politični sferi. Ideologija je bila pomemben temelj oblikovanja Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine (1850), ki je nastalo kmalu po ustanovitvi Narodnega muzeja v Zagrebu (1848). V njem je deloval velik del tedanjih izobražencev. Njegov predsednik je bil Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1889). Zelo pomembno je, da je društvo že leta 1852 začelo izdajati strokovni časopis *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* (Mirnik 1987, 48). Izšlo je 12 zvezkov, v katerih so bili zastopani članki s področja domoznanstva, književnosti, zgodovine, prava, naravoslovja ipd. Društvo je aktivno sodelovalo s tujimi društvi (Mirnik 1987, 49). Leta 1875 je izšla zadnja številka društvenega časopisa, leta 1878 pa se je društvo preoblikovalo v Hrvatsko arheologičko društvo, ki je začelo izdajati časopis *Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva*, katerega prvi odgovorni urednik je bil Šime Ljubić (1822–1896). S tem je bilo na območju nekdanje Jugoslavije ustanovljeno prvo pravo nacionalno arheološko društvo (Rapanić 1981, 19), ki je začelo izdajati tudi prvi specializirani časopis. Ob osrednjem nacionalnem društvu so v 19. stoletju na Hrvaškem delovala tudi manjša društva, kot je bilo Društvo za historiju i antikvitete u Zagrebu,

katerega član je bil tudi Janko Šafarik (1811–1876) – o njegovem delu več v nadaljevanju. Pomembno vlogo v razvoju hrvaške arheologije je imela tudi JAZU (Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti) (ust. 1867), današnja HAZU (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti).

Na ozemlju Hrvaške so delovale tudi kraljeve in cesarske institucije avstro-ogrske dvojne monarhije. V avstrijskem delu monarhije so delovale iste institucije kot na območju Slovenije, na območju, ki je spadalo pod Ogrsko, pa tudi madžarske institucije. Kot najpomembnejši madžarski instituciji, ki sta delovali tudi na Hrvaškem, lahko opredelimo madžarski Narodni muzej (v Budimpešti) (Magyar Nemzeti Múzeum) (1803) ter Madžarsko akademijo znanosti in umetnosti (Magyar Tudományos Akadémia) (1825). Narodni muzej v Budimpešti je bil ustanovljen po vzoru muzejev na Dunaju in v drugih evropskih prestolnicah ter je izražal visoke ambicije tedanjih madžarskih političnih in kulturnih elit. Te so Madžarsko še pred formalno vzpostavitvijo dvojne monarhije dojemale kot dokaj samostojno politično in kulturno entiteto v Habsburški monarhiji (Apor 2011, 401). Muzej, ki je zelo hitro postal pomembna institucija, je bil zamišljen nacionalno, kot madžarska protiutež avstrijskim institucijam, kot so si jo zamislile madžarske kulturne in politične elite (Apor 2011, 405). Muzej je bil dejaven na celotnem madžarskem ozemlju, kasneje na vseh območjih ogrskega dela države. Druga institucija, Madžarska akademija znanosti in umetnosti, je bila ustanovljena leta 1825 in je sprva delovala kot učeno društvo, sedanje ime pa je dobila leta 1845. Do razpada Avstro-Ogrske je delovala v celotnem ogrskem delu monarhije, dejavna pa je bila tudi v arheologiji. Kot posebej relevanten primer raziskav akademije na področju nekdanje Jugoslavije lahko izpostavimo del Józsefa Hampla, ki ga štejemo za začetnika raziskav t. i. belobrdske stopnje v kontekstu zgodnesrednjeveške arheologije (Kefelja 2016, 5), saj je prvi uredil relevantno arheološko gradivo in podal njegove prve interpretacije.

Srbija

Srbija, katere večji del je bil v osmanski Turčiji, ni imela močne enotne anti-kvrske tradicije. V tem je podobna drugim državam, ki so bile del Osmanskega cesarstva. Poudariti velja, da je v začetku 19. stoletja srbsko prebivalstvo (v kontekstu sodobne nacionalne identitete) živelo v več različnih političnih entitetah: v osmanski državi (večji del današnje Srbije in BiH) ter v

habsburških deželah, v Vojni krajini na Hrvaškem in v Vojvodini, ki je bila pod madžarsko krono. Politične okoliščine v Vojvodini so bile najugodnejše za nastajanje srbskih kulturnih ustanov. Že proti koncu 18. stoletja postaja Novi Sad glavno kulturno središče Srbov, pomembno vlogo pa je imela tudi srbska pravoslavna cerkev s svojimi samostani, predvsem tistim na Fruški gori (Novaković 2014, 95).

Večji del 19. stoletja je bilo težišče srbskega kulturnega življenja v Vojvodini. Začetke pravega razvoja antikvarstva in arheologije lahko povežemo z delovanjem pravoslavnih menihov v samostanih na Fruški gori. Naj omenimo Lukijana Mušickega (1777–1837), ki je bil eden od utemeljiteljev časopisa *Serbski letopis*, okoli katerega se je oblikovala Matica Srpska (Novaković 2014, 95). Ta je bila ustanovljena leta 1826, leta 1864 pa je bila premeščena v Novi Sad. Pomembno je, da se je ravno med članstvom Matice Srpske oblikovala ideja o ustanovitvi osrednjega nacionalnega muzeja, ki je bil pod imenom Muzeum Serbski formalno ustanovljen leta 1844 v Beogradu. Matica Srpska je oblikovala prvo formalno zbirko starin na območju sodobne Srbije (Tasić 1983, 2). Poleg tega so iz Avstrije in Madžarske prišli intelektualci, ki so pomembno zaznamovali srbsko arheologijo. Prvi tak posameznik je bil Felix Kanitz (1829–1904), zgodovinar, etnograf in arheolog, član Dunajskega arheološkega in prazgodovinskega društva, ki je bil zelo dejaven na področju Srbije in je prispeval nekaj pomembnih arheoloških del.²⁰ Bil je ustanovitelj Arheološkega društva Sirmijum (1869).

Po dokončni osamosvojitvi Srbije po berlinskem kongresu je glavno vlogo v kulturnem in znanstvenem razvoju nove države prevzel Beograd. Kljub pomembni kulturni tradiciji je Novi Sad vendarle ostal v drugi državi. V Beogradu je bilo nastajanje strokovnih društev tesno povezano z razvojem srbskega nacionalnega gibanja (Tasić 1983, 1) in oblikovanjem polne državnosti, tudi na kulturnem in znanstvenem področju. Že leta 1841 je bilo ustanovljeno Društvo srpske slovesnosti, ki je leta 1843 sodelovalo pri pisanju srbskega *Zakona o starinama* in ustanavljanju Narodnega muzeja u Beogradu (1844), kar je kasneje vodilo do nastanka nacionalnega arheološkega društva. Neposredni predhodnik tega društva je bila Družina za arheologiju

20 *Die römischen Funde in Serbien* (Kanitz 1861); *Serbiens byzantinische Monumente* (Kanitz 1862); *Römische Studien in Serbien: Der Donau-Grenzwall, das Strassennetz, die Städte, Castelle, Denkmale, Thermen und Bergwerke zur Römerzeit im Königreiche Serbien* (Kanitz 1892).

i etnografiju na Balkanskem tropskem (1867),²¹ Srpsko arheološko društvo pa je bilo formalno ustanovljeno leta 1883. Izdajalo je znanstveni časopis *Starinar* (1884), ki izhaja še danes. Prvi predsednik društva je bil Mihajlo Valtrović (1839–1915), eden začetnikov profesionalizacije srbske arheologije (Novaković 2014, 97).

Ob Matici Srpski in omenjenih društvih moramo omeniti tudi vlogo Srbije akademije znanosti in umetnosti (SANU). Med njenimi člani²² najdemo tudi veliko znanih tujih arheologov: Frane Bulić (Hrvaška), Ejnar Dyggve (Danska), Dragutin Gorjanović-Kramberger (Hrvaška), Arthur Evans (Velika Britanija), Rudolf Egger (Avstrija), Jacques Zeiller (Francija), Felix Kanitz (Avstrija), Šime Ljubić (Hrvaška), Theodor Mommsen (Danska),²³ Lubor Niederle (Češka), Anton Premereštein (Slovenija) in Simon Rutar (Slovenija). To kaže, da je bila akademija ena pomembnejših institucij, ki je omogočila stik srbske arheologije s širšim evropskim prostorom. Ta proces je dopolnjevalo delovanje tujih strokovnjakov v srbskih strokovnih društvih. Omenimo lahko Janka Šafarika (1811–1876), ki je bil eden od utemeljiteljev omenjene Družine za arheologiju i etnografiju na Balkanskem tropskem, še pomembneje pa je, da je bil član številnih tujih arheoloških in zgodovinskih društev – Arheološkega društva v Moskvi in Društva za historiju i antikvitete u Zagrebu –, bil pa je tudi dopisni član JAZU (Novaković 2014, 96).

V večjem delu Srbije niso delovala klasična muzejska društva, kakršna bi našli v Sloveniji in na Hrvaškem. V veliki meri so se začela razvijati šele v jugoslovanski kraljevini, čeprav pomembne izjeme najdemo v Vojvodini, kjer se je razvilo manjše število lokalnih muzejskih društev, katerih delovanje je bilo povezano z razmeroma zgodnjo ustanovitvijo lokalnih muzejev v vojvodinskih mestih (Novaković 2021, 157): Bela Crkva (1877), Vršac (1882), Sombor (1888), Sremska Mitrovica (1895), Subotica (1895) in Zrenjanin (1906). Morda najpomembnejši lokalni muzej v Vojvodini je bil v Vršcu, kjer so mestne oblasti muzej ustanovile leta 1882.²⁴ Ni jasno, ali je pri ustanovitvi omenjenega muzeja sodelovalo tudi lokalno učeno društvo, je pa bila vloga društva izrazita pri začetkih muzejske dejavnosti v Subotici, kjer so leta 1892 ustanovili Udruženje javne biblioteke (Közkönyvtáregylet), ki se je ukvarjalo tudi z zbiranjem zgodovinskih predmetov. Leta 1895 se je društvo

21 Balkansko tropsko je arhaični izraz za Balkanski polotok.

22 In člani njenih neposrednih predhodnic.

23 Tudi častni član Historičnega društva za Kranjsko.

24 Spletni vir 1: <https://muzejvrsac.org.rs/o-muzeju/>.

preimenovalo v Udruženje subotičke javne biblioteke i muzeja (Szabadkai Közkönyvtár- és Múzeum Egylet).²⁵ Društvo je delovalo do leta 1907 in je imelo vlogo *de facto* muzeja. Do razpustitve je zbralo večje količine muzejskega in bibliografskega materiala, ki je bil po drugi svetovni vojni vključen v zbirko Muzeja grada Subotica. Uspešnejši kot v Subotici so bili v Zrenjaninu, kjer so leta 1904 ustanovili Muzej Torontalske županije (danes Narodni muzej Zrenjanin), in sicer na predlog Kulturnog udruženja Torontalske županije.²⁶ Muzej, ki deluje še danes, je svoje prostore javnosti odprl šest let kasneje (1911).

Bosna in Hercegovina

Prostor BiH je bil skoraj štiri stoletja del osmanske države. V BiH zato ni bilo lokalnih starinarskih, arheoloških ali antikvarskih društev oblikovanih po srednjeevropskem ali italijanskem vzoru. Med redkimi primeri lokalne starinarske tradicije lahko izpostavimo delovanje frančiškanov, ki so v svojih samostanih vzdrževali manjše arheološke zbirke, hkrati pa so predstavljali pomemben del bosanske intelektualne elite (Kaljanac in Križanović 2012). Prava znanstvena arheologija se je začela v BiH razvijati šele po avstrijski aneksiji (1878). Avstrijska oblast je znanost dojemala kot orodje »modernizacije«, s čimer bi Bosno in Hercegovino politično in kulturno preoblikovali v deželo primerljivo s preostalimi deželami cesarstva. Del tega procesa je bilo tudi oblikovanje pravih arheoloških institucij. Tu je Avstrija prav v frančiškanih in drugih bosanskih intelektualcih našla primernega sogovornika. Prvi nam znan poziv za ustanovitev osrednjega muzeja v BiH je v časopisu *Bosanski prijatelj* podal frančiškan fra Ivan Jukić (1818–1857) (Rizvanbegović 1976, 113; Kaljanac in Križanović 2012, 244). Že leta 1885 je bilo oblikovano Muzejsko društvo, ki je s svojim delovanjem uradno pričelo leta 1886 (Rizvanbegović 1976, 109). Društvo se je oblikovalo v manjšem krogu bosanskih intelektualcev (Rizvanbegović 1976, 114). Leta 1888 je bil oblikovan deželni muzej – Zemaljski muzej u Sarajevu, društvo pa se je preimenovalo v Muzejsko društvo Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Deželni muzej v Sarajevu je bil ves čas avstrijske uprave edina muzejska ustanova v BiH, ob njem so obstajale le še nekatere manjše frančiškanske zbirke. To stanje je obstalo do ustanovitve Muzeja

25 Spletni vir 2: https://gradskimuzej.subotica.rs/?page_id=1565&lang=sr.

26 Spletni vir 3: <https://muzejzrenjanin.org.rs/o-muzeju/>.

Vrabske banovine v Banjaluki (1929). Pomemben promotor sarajevskega muzeja je bilo Muzejsko društvo, ki je izdajalo je glavni znanstveni časopis muzeja *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* (GZM).

Črna Gora, Severna Makedonija in Kosovo

V Črni gori, Severni Makedoniji in na Kosovu opazimo pozno oblikovanje arheoloških institucij in društev. Razlogi za tak razvoj so predvsem ekonomska nerazvitost, maloštevilno meščanstvo in omejena politična moč – edina samostojna država je bila namreč Črna gora, Severna Makedonija in Kosovo pa sta bila del Osmanskega cesarstva oziroma so bili nekateri njuni deli pod avstrijsko okupacijo, kot je bilo določeno na berlinskem kongresu. V Črni gori lahko zasledimo sporadične arheološke aktivnosti – leta 1883 je prof. Marko Dragović (1852–1918) objavil *Uputstva za skupljanje materiala za historiju i geografiju*, že naslednje leto pa je podal predlog za ustanovitev nacionalnega arheološkega društva (Koprivica 2009, 795). To pa ni bilo ustanovljeno, temveč je bil šele leta 1896 sprejet *Zakon o Knjaževskoj crnogorskoj biblioteci i muzeju* (Koprivica 2009, 795), ki sta bila vzpostavljena v Cetinjah. Šele leta 1908 je bil uradno sprejet predpis, ki je prepovedoval izvažanje arheoloških ostalin iz države. V Črni gori do konca druge svetovne vojne ni obstajalo resnično črnogorsko arheološko društvo, ravno tako so bile redke druge arheološke ustanove. Delovale so sicer določene »domače ustanove«, ki so se razvile predvsem v delu sodobne Črne gore, ki ga je nadzirala Habsburška monarhija. Najpomembnejša institucija v 19. stoletju, ki bi jo lahko pogojno že označili za muzejsko ustanovo, je bil Mornariški kabinet v Boki (Kabinet Bokeljske mornarice), ob njem pa se je v Boki Kotorski oblikovalo tudi Bokeljsko starinarsko društvo. Poudariti velja, da sta omenjeni instituciji nastali v kontekstu avstrijskega nadzora dela sodobne Črne gore in nista »domači« črnogorski instituciji.

Makedonija predstavlja specifičen problem pri preučevanju razvoja arheologije. Njenega kulturnega in znanstvenega življenja do konca prve balkanske vojne (1912–1913) ne moremo obravnavati le na območju sedanje Severne Makedonije, saj sta bili v 19. stoletju središči kulturnega in političnega življenja Solun in v manjši meri Skopje. O delovanju makedonskih kulturnih in znanstvenih društev v Solunu v 19. stoletju imamo malo podatkov, vemo pa, da so tam delovala nekatera zgodovinska društva. Prve prave arheološke

institucije v današnji Severni Makedoniji so se oblikovale šele po prvi svetovni vojni (1918 in dalje) oziroma po priključitvi Srbiji (deloma po letu 1912), medtem ko sta Bolgarija in Grčija na ozemljih širše Makedonije, ki sta jih pridobili po balkanskih vojnah, izvajali lastno, izrazito integralistično kulturno politiko. V letih po omenjenih vojnah so bile nekatere od teh ustanov izpostave srbskih institucij (npr. Filozofska fakulteta v Skopju (1920), ki je bila del Univerze v Beogradu) ali pa so delovale po programih srbskih ustanov, npr. Muzej Južne Srbije v Skopju (1924), vse v skladu s politiko srbizacije novopridobljene pokrajine.

Makedonska kulturna produkcija je bila v 19. stoletju v veliki meri povezana z razvojem makedonskega nacionalnega gibanja, v katerem je delovalo več kulturnih društev, katerih cilj je bil osamosvojitve Makedonije izpod osmanske Turčije. Po prvi balkanski vojni je bila Makedonija razdeljena med Srbijo, Bolgarijo in Grčijo (nekaj malega tudi Albanijo), vsaka od teh držav pa je po priključitvi makedonskega ozemlja aktivno zatirala makedonsko nacionalno gibanje in kulturo. V takih okoliščinah so se težko oblikovala sodobna makedonska učena društva, kar pa ne pomeni, da niso obstajala. Pri ohranjanju makedonske nacionalne identitete (oziroma pri njenem oblikovanju) so imela pomembno vlogo makedonska kulturna društva, študentski klubi in krožki. Te skupine so imele sedeže v novonastalih državah ali v tujini (tudi v državah, ki so si po prvi balkanski vojni razdelile makedonsko nacionalno ozemlje). Takšna društva so bila npr. Učeničko društvo Vardar s sedežem v Beogradu (1893–1895) (EM 2009, 1542), Makedonsko društvo Vardar s sedežem v Lozani (1916–1919) (EM 2009, 881), Makedonsko naučno-literaturno društvo vo Sofija s sedežem v Sofiji (1903) (EM 2009, 884) ter Makedonsko naučno-literaturno društvo vo S. Peterburg s sedežem v Petrogradu (1902) (EM 2009, 882). Večina omenjenih makedonskih društev (v Makedoniji in tujini) je bila usmerjena v širšo kulturno dejavnost – to so bila torej primarno literarna društva.

Na Kosovu so bile arheološke aktivnosti izjemno redke do prvih let po drugi svetovni vojni, tu pa tudi ni bilo arheoloških ustanov ali društev.

Društva v jugoslovanski kraljevini

Nove družbene okoliščine

Kraljevina SHS, kasneje Kraljevina Jugoslavija, je nastala z združitvijo razvojno in kulturno zelo različnih enot. Na eni strani sta bili nekdanji kraljevini Srbija in Črna gora, ki sta imeli lasten pravni red in razvojne politike, na drugi pa ozemlja nekdanje Avstro-Ogrske in Bolgarskega carstva, ki so bila po vojni vključena v novonastalo državo. Nova država je bila soočena z oblikovanjem enotnega socialnega, ekonomskega in političnega sistema, pri čemer je obvladovala regije, ki niso imele skupne državne tradicije. Doživljala je nenehne notranje konflikte na nacionalnem (Nečak in Repe 2008, 113–119) in verskem področju (Nečak in Repe 2008, 119–123), saj družba ni bila pripravljena na ogromne nacionalne, verske in kulturne raznolikosti. Ob tem je v političnem življenju nove kraljevine nenehno vrelo med federalističnim konceptom²⁷ in centralističnim velikosrbskim konceptom državne ureditve.²⁸ Zmagal je slednji, tako da se je jugoslovanska kraljevina od vsega začetka predstavljala kot jugoslovanska nacionalna država.²⁹ Politično geslo države je bilo »*en narod, ena država, en kralj*«, država pa je delovala po načelu »*kompromisnega unitarizma*«, kar je pomenilo, da so Srbe, Hrvate in Slovence šteli za plemena enega naroda (Nečak in Repe 2008, 124). Že v manj napetih in bolj realnih ideoloških okvirih bi različne arheološke tradicije, ki so se razvile v državah nekdanje Jugoslavije, težko združili v koherentno celoto. V kraljevino so vstopile arheološke tradicije na različnih razvojnih stopnjah. Glede na razvoj arheologije lahko jugoslovansko kraljevino razdelimo na dve regiji z različnima arheološkima razvojnima tradicijama: Slovenija, Hrvaška, BiH in Srbija, ki so imele lastno nacionalno arheološko tradicijo, ter tri dežele (Severna Makedonija, Črna gora, Kosovo in nekatera področja v Srbiji), v katerih ne moremo govoriti o resni arheološki tradiciji.

Vprašanje obstoja združevanja oziroma vprašanje o smiselnosti in izvedljivosti združevanja teh raznovrstnih tradicij v koherentno celoto je pomembno raziskovalno vprašanje v preučevanju zgodovine arheologije v

27 Tega so zagovarjali Hrvati, Slovenci, Muslimani in del Črnogorcev (»zeleniši« – zagovorniki obstoja črnogorske narodnosti).

28 Tega so zagovarjali predvsem Srbi in del Črnogorcev (»bjelaši«).

29 Po tej tezi so bili Srbi, Hrvati in Slovenci ena nacija, medtem ko Makedoncev, Črnogorcev in Muslimanov ta pogled sploh ne priznava kot družbenih entitet.

nekdanji Jugoslaviji. Novaković (2014, 224) trdi, da v tem obdobju ne moremo govoriti o obstoju skupne »jugoslovanske« arheološke šole, saj za to ni bilo dovolj časa in ustreznih infrastrukturnih pogojev. Oblikovanje novega, izrazito centralističnega in unitarističnega državnega okvira bi sicer moralo pospešiti razvoj v smeri bolj poenotene discipline, vendar so bili rezultati skromni. V novi državi je bilo težko združiti organizacijske prakse zelo različnih sistemov – regionalnih arheoloških šol širšega avstro-ogrskega sistema in nacionalnih arheoloških šol, od katerih so bile nekatere šele v povojih. Če bi oblast želela vzpostaviti nov, smiseln in učinkovit jugoslovanski sistem na področju arheologije, bi morala vložiti velike napore v jasno opredeljene reforme s prioriteto oblikovanja novega vsedržavnega arheološkega infrastrukturnega sistema na področju izobraževanja (univerze), muzejev in kulturnovarstvenega sistema. Nova država je bila v teh procesih neuspešna, kar potrjuje tudi dejstvo, da med letoma 1918 in 1941 ni bila na novo ustanovljena nobena vsedržavna arheološka institucija, v državi ni bilo vsedržavnega nacionalnega muzeja (razen na papirju), jugoslovanska kraljevina pa ni vzpostavila skupne spomeniškovarstvene službe in učinkovite zakonodaje na tem področju (Novaković 2014, 224).

To se kaže tudi v delovanju strokovnih društev, ki bi lahko načeloma prevzela pomembno vlogo v reformnih procesih, zlasti v manj razvitih arheoloških tradicijah, pri čemer bi bila osrednja prednost koncept odprtega članstva – načeloma bi se v črnogorska in makedonska društva brez težav včlanili tudi slovenski, srbski in hrvaški strokovnjaki, ki bi lahko v manj razvite tradicije z močno podporo države vnesli ideje in prakse bolj razvitih delov države. Društva tudi niso državne institucije, tako da lahko delujejo bolj svobodno ter presegajo omejitve državne birokracije in svobodneje vzpostavljajo mreže mednarodnega delovanja, kar je bila še ena potencialna prednost pri spodbujanju razvoja jugoslovanskih arheoloških tradicij. Tako ni nenavadno, da so se redki poskusi vzpostavitve vsedržavne arheološke organiziranosti v jugoslovanski kraljevini (Novaković 2014, 224–227) pojavili ravno v kontekstih osebnih mrež strokovnjakov, članov raznih strokovnih društev.

Nova država je v svojih programih sicer prepoznala pomen oblikovanja enotne jugoslovanske kulture (Wachtel 1998, 91), a je bila prešibka, da bi se posvetila tudi arheologiji. Do določene mere je razumljivo, da je pozornost posvečala predvsem literaturi in šolskemu sistemu (Nečak in Repe 2008, 130), a je nenavadno, da v svoji kulturni politiki kljub razmeroma močni ideologiji jugoslovanskega integralizma ni podpirala preučevanja dejanske

(ali navidezne) zgodovinske povezanosti svojih državljanov. Na vprašanje, zakaj prva jugoslovanska država tega ni počela, lahko podamo dva okvirna odgovora. Prvi je, da jugoslovanska kraljevina ni bila stabilna država, tako da bi izrazil poskus integracije kulturno-znanstvenih tradicij (ne samo na področju arheologije, ampak tudi zgodovinopisja) to nestabilnost še poglobil. Ob tem Jugoslavija ni bila bogata država. Takšni koraki bi terjali razmeroma visoke vloške – sploh pri ustanavljanju novih institucij –, ki jih država najverjetneje ni bila sposobna zagotoviti. Tako v kontekstu notranjih trenj, političnega nasilja (Nečak in Repe 2008, 179) in zunanjepolitičnih groženj (Italija, Madžarska, Bolgarija idr.) ni zmogla vzpostaviti celostnega ideološkega sistema, v katerega bi vključila tudi zgodovinsko komponento.

Drugi razlog je najverjetneje v razmeroma kratkem obstoju kraljevine, ki ni imela časa, da bi razrešila izpostavljene težave in stopila na pot jasno opredeljenih integralnih politik. Ni ji uspelo spodbuditi ključnih strokovnjakov, da bi se vključili v ta proces – s svojimi izkušnjami in povezavami bi ga lahko izpeljali le oni. Za tak poskus je obstajal celo precedens, ki pa na koncu ni imel vpliva na razvoj jugoslovanskih zgodovinskih, antikvarskih, muzejskih in arheoloških društev – razvoj športa je Kraljevina Jugoslavija skoraj v celoti poverila športnima društvoma Sokol in Orel (Nečak in Repe 2008, 212–213).³⁰ Vzgibi skupnega razvoja arheoloških društev so se sicer kazali, predvsem v srečanjih jugoslovanskih arheologov v dvajsetih letih prejšnjega stoletja (o njih več v nadaljevanju), na katerih so celo razmišljali o takem modelu, a je implementacijo idej o bolj povezanem delovanju jugoslovanskih arheoloških in muzejskih društev s svojim delovanjem onemogočila država sama, saj ni ne na zakonodajni ne na finančni ravni pokazala razumevanja za integracijo arheologije (kot stroke) ter arheoloških, muzejskih in starinarških društev v širši državni projekt.

Nepripravljenost države na aktivno delovanje je bila najočitnejša na zakonodajnem področju. Naj je zakonodaja urejala področje muzejev, društev ali univerz, nova država pogosto ni vedela, kaj natančno želi storiti. Te težave so očitne pri zakonski obravnavi strokovnih društev. Prve resne spremembe njihovega delovanja, pri čemer so bila društva v jugoslovanski kraljevini edini pravi institucionalni most s preteklimi arheološkimi tradicijami (sploh

30 Še nazornejši primer sistema društev, ki je prevzel del nalog države, poznamo v Sloveniji. To so npr. gasilska društva – prostovoljne organizacije, ki so prevzele del odgovornosti države na področju požarne varnosti, izobraževanja kadra itd.

zaradi ohranjanja članstva – nemško in madžarsko govoreči strokovnjaki, ki so morda izgubili službe v muzejih in drugih institucijah v procesu deavstrizacije, so ostali njihovi člani tudi po prvi svetovni vojni), so bile na zakonodajnem področju. S koncem habsburške dvojne monarhije je nova oblast nemudoma, že leta 1918, preklicala avstrijsko zakonodajo, kar je razvidno iz *Odredbe o razveljavitvi avstrijskega društvenega zakona* in *Odredbe o razveljavitvi avstrijskega državnega zakona o shodih*. S tema uredbama je jugoslovanska kraljevina odstranila številne pravne in finančne temelje, na katerih so delovala muzejska, antikvarska in arheološka društva v Sloveniji, na Hrvaškem, v BiH in Vojvodini, ter jih nadomestila z zelo avtoritarnima in omejujočima *Odredbo o razveljavitvi Odredbe o društvih* in *Odredbo o shodih*, ki pomenita prehodni zakonski okvir delovanja društev v novi kraljevini (Zajc-Cizelj 2004, 163).

Odredbi sta veljali do leta 1929 in sta močno posegli v delovanje društev, sploh v kontekstu omejevanja svobode govora, izražanja in tiska, kot jo razumemo danes. Avtoritarnost uredb je sicer razumljiva v kontekstu razmeroma nasilnega nastanka nove države, ki je želela vzpostaviti institucionalno zvestobo obstoječih institucij, bi pa pričakovali, da bi ju hitro nadomestil nov zakon (sploh v kontekstu ustavno-parlamentarnega reda nove monarhije), ki pa ni bil sprejet. Leta 1929 je stopil v veljavo *Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi*, s katerim je bila vzpostavljena pravna podlaga kraljeve diktature. Zakon je še bolj omejil delovanje društev na kulturnem, športnem in izobraževalnem področju, medtem ko so bila t. i. nacionalistična, anarhistična in komunistična združenja prepovedana. Na podlagi tega zakona so leta 1929 suspendirali delovanje Hrvaškega arheološkega društva (Rendić-Miočević 2009, 21) ter Hrvatskog starinarskog društva, Muzejsko društvo za Slovenijo pa se je suspenzu izognilo. Do omilitve avtoritarnosti je prišlo leta 1931 z *Zakonom o društvih, shodih in posvetih* (Zajc-Cizelj 2004, 164), a je bila škoda narejena – Hrvaško arheološko društvo (HAD) je delovanje obnovilo šele kot sekcija ADJ v šestdesetih letih 20. stoletja. Nekoliko bolj svobodno je postalo delovanje društev po sprejetju *Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o društvih, shodih in posvetih iz leta 1931*, ki je urejal pravno podlago za delovanje društev do okupacije Kraljevine Jugoslavije leta 1941. S padcem in razkosanjem monarhije so zakoni različnih okupacijskih sil bodisi ukinili delovanje društev in prepovedali javno zbiranje ali pa ju izredno omejili. Kot primer lahko navedemo razpustitev društev na slovenskem Štajerskem po *Odredbi o odločitvi komisarja (der Stillhaltekommissar) za društva, organizacije in zveze iz leta 1941* (Zajc-Cizelj 2004, 166).

Drugi, precej neusklajen in nerazvit vidik razvoja arheologije in muzeologije v Kraljevini Jugoslaviji je bila kulturnovarstvena zakonodaja. Avstro-Ogrska in Srbija sta oblikovali kulturnovarstvene zakone, zaradi česar je dejstvo, da sta bili jugoslovanska in albanska kraljevina v tridesetih letih prejšnjega stoletja redki evropski izjemi brez take zakonodaje, presenetljivo (Krstić 2006, 51). Razloge za tako stanje gre iskati v omenjenih težavah jugoslovanske monarhije (v primeru Albanije pa v njeni nerazvitosti) in razmeroma avtoritarnem pristopu h kulturni zakonodaji. Vsekakor so obstajale pobude za sprejetje zakonodaje, katerih realizacija je bila manj uspešna kot realizacija omenjene zakonodaje o društvih. Za nas je pomembno, da so pri teh pobudah aktivno sodelovala obstoječa antikvarska, arheološka, muzejska in starinarska društva. Prva pobuda je izšla iz srečanja muzealcev, arheologov in konservatorjev v Beogradu leta 1922 (Lorber 2019, 917; Krstić 2006, 51). Čeprav ni bila uspešna, je bila osnova za nadaljnjo razpravo. Leta 1930 ji je sledil najobsežnejši od vseh predlogov, njegovo obsežno analizo pa je kasneje ponudil Franc Stele (Stele 1935; 1936).

Predlog zakona je bil napisan v dveh delih. Prvi je urejal delovanje muzejev v Kraljevini SHS, drugi pa je obravnaval zaščito starin in spomenikov, skupaj s trgovinskimi zakoni Kraljevine SHS pa bi implementiral tudi dediščinske določbe mirovnih pogodb iz Trianona (sporazum z Ogrsko), Saint-Germaina (sporazum z Avstrijo) in Neuillyja (sporazum z Bolgarijo). Predlagani zakon je predvideval zelo decentraliziran sistem, ki je dal velik pomen banovinam z banovinskimi spomeniškimimi uradi, vendar je na vladni obravnavi padel iz finančnih razlogov. Glede na čas predloga – vrhunec kraljeve diktature – se njegova decentralizirana struktura morda zdi nenavadna, a poudariti moramo, da banovine, ki so bile uvedene v obdobju kraljeve diktature, v veliki meri niso sledile nacionalnim oziroma etničnim mejam. Leta 1932 so ponovno poskusili sprejeti podoben zakon, a je ponovno padel zaradi negativnega mnenja finančnega ministrstva (Krstić 2006, 54). Zadnji poskus je bil *Predlog zakona o muzejih* iz leta 1934, ki je ohranjal le muzejski del predloga iz leta 1930, a tudi ta zakon ni bil sprejet, saj se je izgubil v postopkih ob reformi države po smrti kralja Aleksandra, aktivno pa mu je nasprotovala srbska pravoslavna cerkev (Krstić 2006, 56). V Kraljevini Jugoslaviji sta se za konservatorske namene tako uporabljala *Gradbeni zakon* iz leta 1931 in *Zakon o gozdovih* (Krstić 2006, 57).

V jugoslovanski kraljevini so kljub temu, da država ni imela samostojnega zakona o varstvu kulturnih spomenikov, poskušali vzpostaviti institucije, ki bi varovale in preučevale kulturne spomenike. To lahko označimo kot

Sizifovo delo, saj te institucije niso imele stabilnih pravnih temeljev za svoje delovanje, do česar so bili kritični že sodobniki. Najobsežnejšo kritiko stanja lahko zasledimo v razpravi *Problemi spomeniškega varstva v Jugoslaviji* (Stele 1935; Stele 1936), ki je bila objavljena v prvih dveh številkah *Jugoslovanskega istoriskega časopisa*. V razpravi je Stele jasno poudaril, da je tedanji jugoslovanski sistem onemogočal celotno obravnavo spomenikov, njihovo zaščito ter preučevanje. Kot enega najbolj koherentnih poskusov oblikovanja državne spomeniške službe lahko izpostavimo ustanovitev Komisije za čuvanje starih spomenika (Bošković 1939). Njeni začetki segajo v leto 1923, aktivna pa je bila od leta 1924 (Bošković 1939, 366). Komisija naj bi delovala na celotnem jugoslovanskem ozemlju in ohranjala vse zgodovinske spomenike, a se je v praksi osredotočila predvsem na spomenike srbske pravoslavne cerkve v državi. V skladu s tem je bila leta 1930³¹ pripojena k srbski pravoslavni cerkvi. Leta 1936 se je preoblikovala v Savetovalnu komisiju za čuvanje arhitekturnih spomenika (Bošković 1939, 367) in je ponovno postala državna institucija. Kljub prvotnim načrtom, da bi postala širša kulturnovarstvena ustanova, je zaradi finančnih in kadrovskih težav ostala osredotočena predvsem na arhitekturne spomenike pravoslavne cerkve, delovala pa je po predpisih *Gradbenega zakona* (1931).

Delovanje omenjene komisije lepo ponazarja protislovja realnosti spomeniškega varstva v jugoslovanski kraljevini, ki so izhajala iz neurejene pravne ureditve. Komisija je bila sprva oblikovana kot spomeniškovarstvena institucija, ki naj bi delovala po predlagani spomeniškovarstveni zakonodaji. Ker pa ta ni bila sprejeta, je delovala po starejših načelih kulturnega varstva v Srbiji, osredotočila pa se je na sakralne spomenike srbske pravoslavne cerkve. Z nastopom šestojanuarske diktature je postala celo del srbske pravoslavne cerkve. Po atentatu na kralja Aleksandra je ponovno postala državna institucija, ki pa zaradi nestabilnosti države ni mogla preseči svoje regionalne vloge. Podobno zgodbo o parcialni zasnovi spomeniškega varstva v Jugoslaviji srečamo tudi drugod, kjer so z delovanjem nadaljevale starejše institucije in organi, npr. tisti iz Avstro-Ogrske, ki so jih s parcialnimi uredbami vključili v pravni red nove države, omeniti pa velja, da sta v sedanji Sloveniji in na Hrvaškem kljub vsemu delovala samostojna spomeniškovarstvena urada, dediča starejših avstro-ogrskih institucij.

31 Ko je srbska pravoslavna cerkev oblikovala svojo ustavo, ki je bila dokončno sprejeta leta 1931 (Bošković 1939, 366).

Prvi poskusi združevanja jugoslovanskih arheologov

Kljub omenjenim težavam jugoslovanske kraljevine na področju oblikovanja enotnega pravnega reda in enotne spomeniškovarstvene službe poznamo nekaj poskusov vzpostavljanja vsedržavne arheološke infrastrukture, predvsem na področju strokovnih društev, v manjši meri pa tudi v širšem kontekstu arheološke discipline. Vsi ti poskusi so bili sprva zasebne pobude vidnejših strokovnjakov.

Do nedavnega je bilo znano zgolj eno srečanje jugoslovanskih arheologov v času kraljevine, tj. *Prvi jugoslovenski arheološki kongres*, ki je bil organiziran leta 1922 v Beogradu (Novaković 2014, 224). O njem je bilo znano malo, saj je bilo dolgo glavni referenčni vir o kongresu kratko besedilo hrvaškega arhitekta in profesorja na Univerzi v Zagrebu Ćirila Metoda Ivekovića (Iveković 1922). Nismo vedeli, kako je do organizacije kongresa prišlo, ali je bil del širšega trenda v tedanji arheologiji in kakšni so bili njegovi dolgoročni cilji. Znana je bila okvirna vsebina kongresa, saj so udeleženci razpravljali o uveljavitvi spomeniškovarstvene zakonodaje, ki pa nikoli ni bila sprejeta.

Omenjeni kongres smo dolgo poznali brez natančnejšega zgodovinskega konteksta, a smo med raziskavo odkrili zelo pomembno predhodno srečanje v Dobrni pri Celju. Jugoslovanski arheologi so leta 1922 izvedli neformalno srečanje v vili industrialca, numizmatika in arheologa Leona Ružičke v Dobrni pri Celju (Lorber 2019, 916). O sestanku govorijo štirje primarni viri. Prvi vir je ljubljanski časnik *Jutro* (Jutro, 29. 8. 1922, 2), ki ponuja opis srečanja in glavno usmeritev razprave. Ugotovili smo, da so bili na sestanku v Dobrni pri Celju prisotni Frane Bulić, Mihovil Abramić, Nikola Vulić, Vladimir Petković, Viktor Hoffiller, Vejsil Čurčić, Josip Mantuani, Niko Županič, Franc Steele, Leopold Leon Ružička, Viktor Skrabar, Balduin Saria, A. Jeršinovic (Muzejsko društvo Celje), Herbert Kartin (Muzejsko društvo na Ptuj) in manjša skupina tujih arheologov: Matija Murko (Praga), grofica Paraskeva (Praskovia) Uvarov (nekdanja predsednica Moskovskega arheološkega društva), Emil Reisch (predsednik Arheološkega inštituta na Dunaju), Rudolf Egger in Franc Ferk. To potrjujeta tudi slikovno gradivo ter krajši zapis o srečanju arheologov pri Celju v beograjskem tedniku *Ilustrovani list* (Ilustrovani list 1922a). Tretji primarni vir o sestanku v Dobrni pri Celju je *Spominska knjiga družine Leona Ružičke v Dobrni pri Celju*, ki jo danes hrani Osrednja knjižnica Celje (Ms 138),

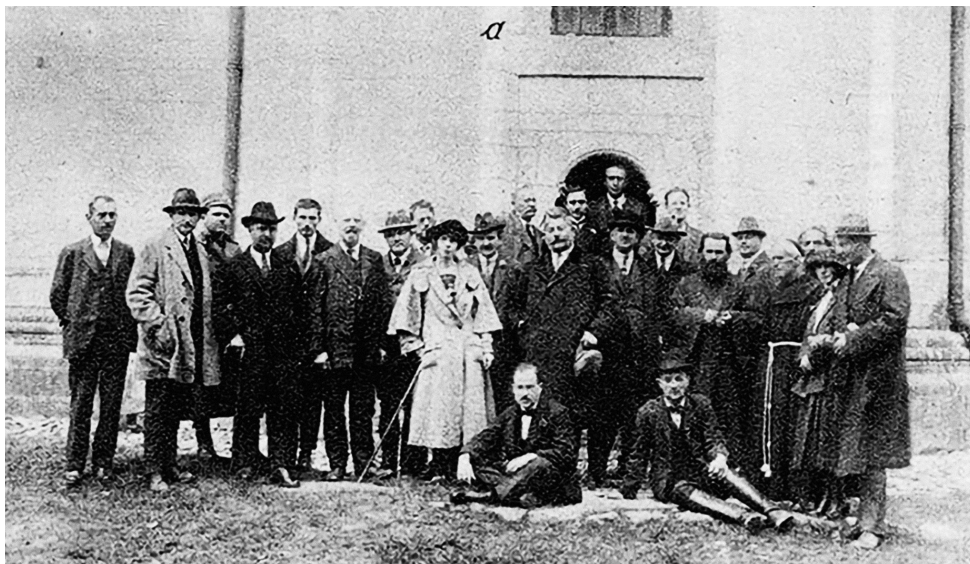
Slika 1: Udeleženci srečanja jugoslovanskih arheologov v Dobrni pri Celju (1922)
(vir: Ilustrovani list 1922a, 13).

četrty pa je *Zapisnik o sestanku jugoslaven-
skih arheologa v Dobrni dana 27.
avgusta 1922*, ki ga danes hrani *Zgodovinski arhiv na Ptuj*.³²

Na sestanku so se udeleženci dogovorili, da še istega leta organizirajo kongres arheologov in konservatorjev v Beogradu, ki naj bi mu sledil kongres v Splitu leta 1924 (Jutro, 29. 8. 1922, 2). V Split naj bi povabili tudi tuje delegacije in posamezne arheologe, sprejet pa je bil načelni dogovor o ustanovitvi jugoslovanske zveze vseh muzejskih, starinarskih in arheoloških društev. Iz zapisnika je razvidno, da je med udeleženci potekala razprava o tem, ali naj oblikujejo enotno jugoslovansko društvo ali zvezo že obstoječih arheoloških, muzejskih in starinarskih društev.³³ Prevladalo je mnenje, da bi enotna organizacija omejevala delovanje že obstoječih društev in vsiljevala enotnost, kjer je ni. Menili so, da je zveza dober kompromis med potrebo po konsolidaciji delovanja strokovnih društev v novem državnem kontekstu in ohranjanjem regionalnih znanstvenih tradicij. Za uresničitev dogovorjenega so izvolili Odbor za implementacijo zaključaka sestanka, v katerem so bili Frane Bulić (predsednik), Mihovil Abramić (prvi podpredsednik), Nikola Vulić (drugi

32 *Zgodovinski arhiv na Ptuj*, SI_ZAP/006 ZMD, AŠ2, *Zapisnik o sestanku jugoslaven-
skih arheologa v Dobrni dana 27. avgusta 1922*.

33 SI_ZAP/006 ZMD, AŠ2, *Zapisnik o sestanku jugoslaven-
skih arheologa v Dobrni dana 27. avgusta 1922*, 3–4.

Slika 2: Udeleženci Prvega kongresa jugoslovanskih arheologov v Beogradu (1922)
(vir: Ilustrovani list 1922b, 2).

podpredsednik) in Ljubo Karaman (sekretar in blagajnik). Člana organizacijskega odbora za organizacijo *Prvega jugoslovenskega arheološkega kongresa v Beogradu* sta bila Nikola Vulić in Vladimir Petković.

Vulić in Petković sta svoje delo opravila dobro, saj je bil že nekaj tednov kasneje organiziran *Prvi jugoslovanski arheološki kongres v Beogradu*, o katerem obstaja kar nekaj virov. Prvi, primarni vir je beograjski tednik *Ilustrovani list* (Ilustrovani list 1922b), v katerem sta objavljena slika in seznam udeležencev kongresa. Kot udeležence kongresa v Beogradu nam je uspelo prepoznati naslednje posameznike: Ćiro Truhelka, Josip Mantuani, Izidor Cankar, Vojeslav Molè, Niko Županič, Franc Stele, Viktor Hoffiller, Vladimir Tkalčić, Ćiril Iveković, Mihovil Abramić, Ljubo Karaman, Luj Marun, Franc Kovačić, Balduin Saria, Viktor Skrabar, Vladimir Travner, Radoslav Grujić, Sima Trojanović, Vladimir Petković in Nikola Vulić. Glavna tema kongresa je bil razvoj spomeniškovarstvene zakonodaje v Kraljevini SHS.

Poleg časopisnega vira se lahko pri opisu kongresa naslonimo na pričevalce iz prve roke. Že leta 1922 so bili objavljeni zapisi Ćirila Ivekovića (Iveković 1922), Franeta Bulića (Bulić 1922) in Izidorja Cankarja (Cankar 1922). Kongres je omenjen tudi v memoarskem besedilu Vojeslava Molèta (Molè 1970). Sočasni teksti so zanimivi, saj je med njimi nekaj pomembnih razlik. Iveković in Cankar prinašata pregled dogajanja na kongresu, a že tu je očitna

neenotnost virov. Iveković in časopisna poročila navajajo dogovor o organizaciji 2. kongresa v Splitu leta 1924, kar potrjuje tudi Bulićev zapis, medtem ko Izidor Cankar (1922, 164) pravi, da je bil naslednji kongres načrtovan v Skopju. Bulić (1922, 1) omenja tudi ustanovitev Organizacijskega odbora 2. kongresa jugoslovenskih arheologov. Razlogi za razliko med pričevanji niso jasni.

Po do sedaj dostopnih podatkih leta 1924 in kasneje niso izvedli nobenega kongresa, ne v Splitu ne v Skopju, je pa bil organiziran neke vrste izredni kongres na Ptuj, in sicer ob proslavi 30. obletnice delovanja Ptujskega muzejskega društva leta 1923. Tu je bilo dogovorjeno, da bodo izdelali *Arheološko karto Jugoslavije* (Žižek 1992, 149). Podatkov, da bi razpravljali še o čem drugem, nimamo. Ptujski kongres poznamo zgolj kot opombo v članku Ivana Žižka *Muzejsko društvo in arheologija od 1893 do 1945* (Žižek 1992) in v novici o tridesetletnici ptujskega društva v časopisu *Tabor* (Tabor 5. 9. 1923). V arhivski zbirki Zgodovinskega arhiva na Ptuj³⁴ smo našli dokaj obsežen seznam povablencev, tj. večino tedaj aktivnih jugoslovanskih arheologov, na proslavo obletnice delovanja Ptujskega muzejskega društva, ne pa tudi zapisnika sestanka.

Čeprav so bila v dveh letih (1922 in 1923) organizirana kar tri srečanja jugoslovanskih arheologov, je očitno, da niso imela daljnosežnih posledic. Udeležencem ni uspelo udejanjiti lastnih zaključkov (oblikovati zveze strokovnih društev, sprejeti spomeniškovarstvene zakonodaje ...) in oblikovati enotnega koncepta institucionalnega razvoja arheologije v kraljevini, nekatere načrtovane projekte pa so realizirali šele v socialistični Jugoslaviji. Kot edini pomemben projekt tega obdobja lahko izpostavimo *Arheološko karto Jugoslavije*, pri kateri je bil eden glavnih akterjev Balduin Saria. Že v zgodnjih tridesetih letih prejšnjega stoletja je oblikoval koncept arheološke karte, v tistem času pa je izšla tudi serija zvezkov *Arheološke karte Jugoslavije* (Ptuj, Rogatec, Zagreb ...). Poleg vprašanja spomeniškovarstvene zakonodaje so v razpravah na teh srečanjih omenjali ustanovitev skupne jugoslovanske institucije, najpogosteje jugoslovanskega arheološkega inštituta.

Argumente za ustanovitev inštituta je nekaj let pozneje ubesedil Miloje Vasić (Vasić 1927), ki je inštitut videl kot najpomembnejšo znanstveno ustanovo v državi. Odgovoren bi bil za znanstveni, infrastrukturni in kadrovski razvoj vede. Vasić si ga je zamišljal kot hierarhično najvišjo arheološko državno ustanovo, ki bi razvijala in izvajala integriran jugoslovanski arheološki

34 Zgodovinski arhiv na Ptuj, SI_ZAP/006 ZMD, AŠ2, *Seznam gostov na proslavi obletnice delovanja društva*.

program. Po njem bi bil to učinkovit institucionalni regulator arheologije v tedanji kraljevini (Vasić 1927, 33). Jugoslaviji bi tak inštitut pomagal izobraziti in zaposliti arheološke specialiste, imel pa bi tudi velik nacionalni pomen za novo državo (Vasić 1927, 34).

Ker je jugoslovanska kraljevina arheologiji namenjala malo denarja, bi bil inštitut po Vasićevem mnenju primeren mediator med interesi različnih regionalnih (nacionalnih) institucij. Služil bi kot osrednji most, prek katerega bi arheološka dognanja prešla v širšo javnost (Vasić 1927, 36), in bi lahko imel potencialno pomembno vlogo pri preprečevanju stagnacije arheologije v kraljevini. Kot pomembno nalogo inštituta je Vasić navedel tudi boj proti regionalnemu znanstvenemu separatizmu (Vasić 1927, 37),³⁵ saj bi arheološki inštitut, ki bi odločal o delitvi finančnih sredstev na področju arheologije in o znanstveni politiki, pomembno prispeval k procesu integracije nacionalnih arheoloških tradicij v širšo celoto. Vasić je predvidel celo razpustitev obstoječih arheoloških društev in njihovih strokovnih časopisov (predvsem nacionalnih društev ter njihovih časopisov v Srbiji in na Hrvaškem), ki bi jih nadomestil inštitut. Ta bi izdajal nacionalni vsedržavni arheološki časopis (Vasić 1927, 39). Po Vasićevem mnenju bi bila centralizirana osrednja arheološka institucija dobra tudi za sistematizacijo razdrobljenih arheoloških spoznanj ter za omejevanje vpliva tujih institucij in društev (predvsem nemških) v tedanji Jugoslaviji (Vasić 1927, 41). Kljub jasnim argumentom za ustanovitev inštituta moramo poudariti, da je povedano zgolj Vasićev osebni pogled, ne pa programsko besedilo uradnega telesa ali širše skupine arheologov. Ob Vasićevem besedilu nismo našli nobenega drugega, ki bi se s problematiko inštituta sploh ukvarjalo, še manj pa besedila, ki bi vprašanje organizacije jugoslovanske arheologije povežalo s konceptom jugoslovanskega integralizma, kot je storil Vasić.

Jugoslovanski arheologi so v Dobrni centralizacijo zavrnilo s sklicevanjem na načelo raznolikosti že obstoječih tradicij. Vasićevo besedilo lahko razumemo kot dokaz o razpravi v jugoslovanski arheologiji o dilemi centralizem : federalizem, je pa to argument o njenem obstoju. Morebitna diskusija je trenutno

35 Njegovo argumentacijo lahko označimo kot unitaristično, tj. integralno jugoslovansko, saj v svojem besedilu ne uporablja izraza nacionalni znanstveni separatizem, temveč lokalni patriotizem, narode tedanje Jugoslavije pa označuje kot plemena enotne nacije. Težko trdimo, da je Vasić verjel v idejo unitarne Jugoslavije (za to preprosto nimamo dovolj podatkov), lahko pa z gotovostjo rečemo, da je ta argument v duhu časa njegovega nastanka in politične realnosti v jugoslovanski kraljevini.

podprta zgolj z Vasičevim besedilom in zapisnikom srečanja v Dobrni, kar onemogoča nadaljnjo informirano razpravo. Morda je v odsotnosti primer-nega foruma (društva ali inštituta) potekala povsem verbalno v ozkih krogih arheologov in muzealcev, prepoznamo pa lahko zgolj omejene odmeve širše razprave. Duh Vasičeve razprave se je *a posteriori* v prid centralizaciji po-javil tudi v diskusijah o oblikovanju Arheološkega inštituta FLRJ po drugi svetovni vojni, o čemer pa bomo več napisali v nadaljevanju. Do ustano-vitve državnega arheološkega inštituta v jugoslovanski kraljevini ni prišlo, ravno tako ne do oblikovanja zveze strokovnih organizacij. Tu sta se soočali dve diametralno nasprotni stališči v odnosu do vprašanja centralizirane ali decentralizirane organizacije arheologije. To nasprotje lahko razumemo ob zavedanju, da je do ideje o ustanovitvi zveze strokovnih arheoloških društev prišlo v razpravah, v katerih so imeli močan vpliv tudi slovenski in hrvaški strokovnjaki. Ti so imeli dobre izkušnje z dokaj decentraliziranim siste-mom Avstro-Ogrske in so v nadaljnji razpravi uspešno zagovarjali pomen nacionalnih tradicij, medtem ko je ideja centralizirane arheologije izšla iz srbske nacionalne arheologije, ki je imela drugačno zgodovinsko izkušnjo in ambicije v novi državi. To tezo do določene mere podpira dejstvo, da je argument Miloja Vasića v prid oblikovanju osrednjega arheološkega inštituta edino besedilo, ki smo ga našli, ki je vsaj v grobih potezih skušalo osmisлити centraliziran institucionalni razvoj jugoslovanske arheologije.

Kljub omenjenima poskusoma je sodelovanje med jugoslovanskimi arhe-ologi, še bolj pa med jugoslovanskimi arheološkimi institucijami, na podro-čju vzpostavljanja skupne državne infrastrukture ostalo neznatno. To je zani-mivo, saj sicer ni bilo malo različnih skupnih projektov in pobud, ki so izšle iz medosebnega sodelovanja jugoslovanskih arheologov in sodelovanja med posameznimi institucijami. To sodelovanje se je razširilo v tridesetih letih 20. stoletja z razmeroma velikimi projekti, kar kaže na postopno stabilizacijo ar-heološke stroke (čeprav institucionalno omejene) v jugoslovanski kraljevini. Najbolj znan primer tega sodelovanja je bilo delo jugoslovanskih arheologov pri projektu *Arheološka karta Jugoslavije*, ki je potekalo prek Medakademij-skega odbora za izdelavo arheološke karte Jugoslavije.³⁶

Medsebojno sodelovanje jugoslovanskih arheologov med svetovnima voj-nama je dopolnjevalo mednarodno delovanje jugoslovanskih arheologov.

36 Če sodimo po objavljenih rezultatih, je bil njegov najaktivnejši član Balduin Saria (Sa-ria 1932, 5–16).

Potekalo je v raznih oblikah, od raziskav tujih arheologov in mednarodnih ekskurzij v Jugoslaviji do udeležbe jugoslovanskih arheologov na mednarodnih srečanjih in kongresih. Najbolj znani primeri mednarodnega sodelovanja, v katerem so vsaj posredno sodelovali tudi jugoslovanski arheologi, so bile strokovne ekskurzije Nemškega arheološkega društva v Kraljevini Jugoslaviji (Lorber 2019, 919), ki pa niso bile edine, nemški arheologi pa niso bili edini tuji obiskovalci. Izpostavimo lahko še nekaj manjših ekskurzij arheologov iz drugih držav. Prvo ekskurzijo so organizirali člani manjšega Arheološkega društva v Londonu v Dalmaciji leta 1929 (Novo doba, 15. 6. 1929, 4). Sprejeli so jih predstavniki lokalnih oblasti, predsednik društva Bihać don Frane Bulić in predstavnik Arheološkega muzeja v Splitu Mihovil Abramić. Drugo ekskurzijo je organizirala Rimsko-germanska komisija Nemškega arheološkega inštituta v Frankfurtu na Majni (Novo doba, 29. 9. 1931, 5). Ta je bila obsežnejša, saj je bil seznam udeležencev bolj mednaroden – udeležili so se je arheologi iz Francije, Švice, Nemčije in Madžarske. Tretja ekskurzija je bila izvedena leta 1935 v Banja Luki (Jadranski dnevnik, 30. 5. 1935, 3). Udeleženci so bili francoski arheologi, organizator pa ni znan.

Ob tem so posamezni arheologi sodelovali z vidnejšimi arheološkimi institucijami, kot je bil Nemški arheološki inštitut (Arheološki inštitut rajha). Njegov glavni sodelavec v Jugoslaviji je bil don Frane Bulić, pomen sodelovanja pa kaže tudi udeležba posebne jugoslovanske delegacije na proslavi stoletnice inštituta (Novo doba, 19. 4. 1929, 6).³⁷ Jugoslovanski arheologi so sodelovali tudi na pomembnih mednarodnih konferencah. Tu velja omeniti predvsem otvoritev *XV. Mednarodnega Kongresa Antropologije in predzgodovinske arheologije v Parizu* leta 1931, ki je bil organiziran kot del *Mednarodne kolonialne razstave (Exposition coloniale internationale)* v Parizu leta 1931. Kongres je s pozdravnim nagovorom odprl delegat Kraljevine Jugoslavije Niko Županič (Županič 1933, 303–304).

Te tri ravni jugoslovanskega delovanja – srečanja jugoslovanskih arheologov, oblikovanje vsedržavnih institucij in mednarodno delovanje jugoslovanskih arheologov – lahko skozi današnje oči označimo za dokaj skromne, ne moremo pa zmanjševati njihovega pomena. Na področju srečanj jugoslovanskih

37 Člani jugoslovanske delegacije so bili Mihovil Abramić, Viktor Hoffiller, Miloje Vasić, Nikola Vulić in Vladimir Petković. Mihovil Abramić je v kontekstu spremljajočega kongresa predstavil predavanje o najnovejših arheoloških odkritjih v Dalmaciji, Vladimir Petković o najnovejših odkritjih v Stobih in Nikola Vulić o najnovejših izkopavanjih v Jugoslaviji.

arheologov je prišlo do zametkov zanimivih idej, kot je bilo oblikovanje zveze jugoslovanskih muzejskih, antikvarskih, domoznanskih in arheoloških društev, a te ideje niso bile udejanjene, srečanja jugoslovanskih arheologov pa so bila žal kratkoživa. Vzpostavljane vsedržavnih arheoloških institucij, kakršni bi bil Arheološki inštitut Srbov, Hrvatov in Slovencev, je ostalo na ravni osebnih idej in želja. Jugoslovanski arheologi so bili uspešnejši na področju mednarodnega delovanja, a tudi to je temeljilo na pobudah posameznih institucij, društev in strokovnjakov, arheologom v jugoslovanski kraljevini pa ni uspelo oblikovati konsistentnega pristopa do mednarodnega dela.

Generaciji strokovnjakov, ki so delovali v obdobju med svetovnima vojnama, ni uspelo vzpostaviti enotnega institucionalnega okvira in koncepta razvoja jugoslovanske arheologije. Omenjeni projekti so izšli iz dogovorov, vezanih na točno določena srečanja, osebnih pobud in mrež sodelovanja, ki so obstajale že pred prvo svetovno vojno. Sliko nekonsistentnega institucionalnega razvoja na državni ravni dopolnjuje dejstvo, da ne moremo navesti niti enega primera meduniverzitetnega sodelovanja, čeprav so arheologi v jugoslovanski kraljevini lahko študirali na univerzah v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani. Te univerze lahko, ob Zemaljskem muzeju v Sarajevu,³⁸ označimo za temeljne arheološke institucije v jugoslovanski kraljevini. Njihovo delo so sicer opravljale druge institucije – Narodni muzej v Ljubljani, Arheološki muzej Split, Arheološki muzej Zagreb in Narodni muzej Kneza Pavla v Beogradu – kar pa žal ni vodilo do usmerjenega razvoja arheologije na državni ravni. Očitno je, da so se ključni akterji in zaposleni v teh središčih poznali in sodelovali (vsaj v nekaterih projektih), zaradi česar bi lahko upravičeno pričakovali višjo raven sodelovanja. Razlogi za njegovo pomanjkanje so morali biti drugje – v državni organizaciji, stabilnosti države in neustreznih kulturni politiki, ki je arheologijo finančno in kadrovsko zapostavljala. Velike ambicije posameznih arheologov v obdobju kraljevine niso bile dovolj, da bi presegli te težave ter postavili temelje razvoja stabilnega koncepta znanstvenega sodelovanja in morebitne integracije raznovrstnih tradicij v koherentno celoto (centralistično ali federalno).

38 Zemaljski muzej v Sarajevu v obdobju med svetovnima vojnama stagnira. Glavni razlog lahko iščemo v dejstvu, da BiH v jugoslovanski kraljevini ni bila enotno ozemlje kot v Avstro-Ogrski in kasneje v socialistični Jugoslaviji. Upravna delitev na oblasti in kasneje na banovine je muzeju odvzela področje delovanja in enotno administrativno uporabo, ki bi ga financirala, česar muzeju v obdobju med svetovnima vojnama ni uspelo preseči.

Pri oblikovanju strokovnih organizacij v jugoslovanski kraljevini so bili uspešnejši zgodovinarji, ki so ustanovili Jugoslovensko istorisko društvo (JID) (1935–1939) in znanstveni časopis *Jugoslovenski istoriski časopis*, v katerem so svoja dela objavljali tudi številni arheologi, od katerih so bili nekateri, npr. Balduin Saria, tudi člani omenjenega društva. Ustanovitev društva pomeni zaključek dolgotrajnih prizadevanj za povezovanje zgodovinarjev v tedanji Jugoslaviji, poudariti pa velja, da je nastalo razmeroma pozno, šele po zaključku kraljeve diktature. Razmere sredi tridesetih let so bile ugodnejše (ne nujno stabilne, saj so državo še vedno redno pretresale politične krize) kot v zgodnjih dvajsetih letih prejšnjega stoletja. Ustanovitev jugoslovanskega zgodovinskega društva je bila najuspešnejši vsejugoslovanski projekt na področju sodelovanja zgodovinarjev, muzealcev in arheologov, pregled njegovega delovanja pa omogoča posreden vpogled v delovanje tedanje arheološke in zgodovinske stroke. Predvidevamo lahko, da bi morebitna arheološka organizacija delovala na podoben način, sploh v notranji organiziranosti – kot enotna organizacija s sekcijami v posameznih znanstvenih središčih, tj. v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu, oziroma članicami (v primeru ureditve, predvidene v Dobrni).

Želja po oblikovanju JID je izšla iz dejstva, da v jugoslovanski kraljevini kljub številnim bogatim regionalnim tradicijam, ki so jih utelešala razna strokovna društva in institucije, ni bilo osrednjega znanstvenega foruma s področja zgodovinskih znanosti (Novak 1935a, 246). Razmislek o oblikovanju društva je bil sicer podoben, kot so ga predstavili arheologi v Dobrni pri Celju, vendar je bil projekt bolj dolgoročen. Prvi sestanki vodilnih zgodovinarjev iz Beograda, Zagreba, Sarajeva in Ljubljane so potekali na srečanju jugoslovanskih muzealcev v Beogradu (1927) (Novak 1935a, 247). JID je bilo uradno ustanovljeno novembra 1927 v Beogradu (Novak 1935, 248), decembra istega leta pa sta nastali sekciji v Ljubljani in Zagrebu. Leta 1928 je JID pristopilo k *Fédération des sociétés historiques de l'Europe Orientale*, ki je imela sedež v Varšavi (Novak 1935a, 253); to je prvič, da je jugoslovanska strokovna organizacija (s področja zgodovine ali arheologije) v mednarodno organizacijo vstopila kot celovita organizacija.³⁹ Društvo je aktivno sodelovalo s SANU, JAZU

39 Angleški izraz za tak tip članstva je *Corporate Member* – tradicijo takega članstva danes ohranja večina strokovnih organizacij, tudi European Association of Archaeologists (EAA), katere korporativni član je tudi Slovensko arheološko društvo.

in SAZU (Novak 1935a, 253), v obdobju 1929–1935 pa so se njegovi člani udeležili serije mednarodnih zgodovinskih kongresov (Novak 1935a, 255). Leta 1935 je društvo začelo izdajati znanstveni časopis *Jugoslovanski istoriski časopis* (v nadaljevanju JIČ), katerega cilj je bil slediti in usmerjati razvoj jugoslovanskega zgodovinopisja (Stanojević 1935, 5), posredno tudi arheologije, ter v koherentno celoto povezati delo institucij in društev, ki gojijo »jugoslovansko historiografijo« (Stanojević 1935, 5).

Prva zvezka JIČ sta izšla leta 1935 in sta bila dobro sprejeta tudi v tujini (Novak 1935b, 775) – revijo so kupili ali dobili v dar v raznih institucijah v Nemčiji, Angliji, Franciji, Italiji, Češkoslovaški, Poljski in Romuniji. Uredništvo je bilo organizirano po delegatih sekcij – ljubljanske, zagrebške in beograjske –, pomembno pa je omeniti, da so bili v uredništvu revije in vodstvu društva tudi arheologi. Tako je bil eden od članov hrvaške delegacije v uredništvu do svoje smrti leta 1935 dr. Antun Grgin, kustos Arheološkega muzeja v Splitu (Novak 1935b, 777). Za arheologijo in zgodovino je pomembno, da je JID vzpostavilo sodelovanje s sorodnimi bolgarskimi in češkoslovaškimi organizacijami, s čimer je izboljšalo dotok strokovne literature v jugoslovanske knjižnice in organiziralo manjše število gostujočih predavanj (Novak 1936, 472).

Društvo je vseskozi širilo delovanje in sodelovalo z uredništvu revij z drugih področij (npr. s slovensko revijo *Etnolog*). Dolgoročni cilj društva, ki je izhajal iz dejstva, da je bilo JID edino vsejugoslovansko društvo (podobnega društva ni bilo na področju muzealstva, etnologije in arheologije), pa je bil tudi tiskanje strokovnih bibliografij za področje zgodovine, arheologije in etnologije (Novak 1939, 393). S časom je v društvo vstopalo vse več arheologov – Balduin Saria je bil njegov sodelavec od leta 1935, Rajko Ložar pa je bil v ljubljansko sekcijo društva sprejet leta 1939 (Novak 1939, 393).

JID je bilo edino vsedrjavno strokovno društvo (s področja zgodovine, arheologije in etnologije), kar kaže na dve pomembni dejstvi. Prvo je pomanjkanje pozornosti, ki jo je kraljevina namenjala določenim strokam, drugo pa, da je v tem kontekstu lahko le zgodovina z večjim kadrovskim bazenom in institucionalnim zaledjem, ki je bila pogosto razumljena kot primarna disciplina (arheologija, etnografija idr. naj bi bile le pomožne vede), oblikovala vsedrjavno združenje. Kljub temu to ne pomeni, da novih institucij ni bilo oziroma da stare niso nadaljevale z delom. Ravno JIČ pri naša opise delovanja nekaterih muzejev v kraljevini: Narodnega muzeja v Beogradu (Simić-Milovanović 1935), Arheološkega muzeja v Splitu (Grgin 1935a), Zemaljskega muzeja v Sarajevu (Čremošnik 1935), Muzeja Matice

Srpske (Novak 1935c) in Narodnega muzeja v Ljubljani (Mal 1935), opise delovanja nekaterih jugoslovanskih in tujih strokovnih društev: Bihać (Grigin 1935b; Karaman 1937; Karaman 1938), Poljskega arheološkega društva (Novak 1937) in Muzejskega društva na Ptuju (Smodič 1938), ter preglede nekaterih znanstvenih kongresov in ekskurzij, npr. *Šestog naučnog putovanja njemačkih i podunavskih arheologa* (Saria 1935), *V. Međunarodnog kongresa za vizantologiju* (Stele 1937) in *VIII. Mednarodnega kongresa za zgodovinsko znanost v Zürichu* (1938) (Popović 1939).

JID prinaša tudi preglede delovanja nekaterih kratkoživih, manj znanih znanstvenih institucij, pa tudi neposrednih predhodnikov modernih institucij. V časopisu najdemo opise in obvestila o delovanju Instituta za skupljanje izvora (1908–1918) beograjske univerze, ki naj bi zbiral pisne in materialne zgodovinske vire (Stranjaković 1935, 724), ter ustanovitvi Balkanskog instituta z namenom preučevanja zgodovine in kulture balkanskih narodov (Vasić 1935, 732), opis delovanja Pomorskega muzeja Jadranske straže v Splitu (Ravlić 1939) ter opis delovanja in razvoja Komisije za čuvanje starih spomenika (Bošković 1939).

Nacionalna, regionalna in lokalna društva

Regionalni razvoj strokovnih društev in združenj v jugoslovanski kraljevini je bil zelo neenakomeren in se je soočal s številnimi izzivi, od vse strožjih zakonskih omejitev v času kraljevine do finančne in kadrovske podhranjenosti. V grobem ga lahko označimo (vsaj v Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji) kot omejeno nadaljevanje razvoja, ki ga je prekinila prva svetovna vojna. Zaradi svoje lokalne narave je bil stabilnejši kot razvoj na nacionalni ravni, a so imele politične spremembe (predvsem šestojanuarska diktatura) nanj kljub temu velik vpliv. To je najbolj očitno na Hrvaškem, kjer je bil del ključnih arheoloških društev z nastopom diktature prepovedan.

Društva v Sloveniji

Ob nastanku jugoslovanske kraljevine je večji del društev, ki so v letih pred prvo svetovno vojno delovala na območju sodobne Slovenije, nadaljeval z delom. Muzejsko društvo za Kranjsko se je leta 1919 preimenovalo v Muzejsko

društvo za Slovenijo (Mal 1939, 22), društveni časopis pa se je preimenoval v *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*. V društvu se je razvila naravoslovna sekcija, kar se je odražalo tudi v strukturi društvene revije, ki je bila po novem razdeljena na dva dela – zgodovinski in prirodoslovni. To strukturo je *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* obdržal do leta 1929, ko je društvo svoje delovanje dokončno razdelilo na dve sekciji – zgodovinsko in prirodoslovno (Mal 1939, 23). Dolgoročni namen je bil iz prirodoslovne sekcije oblikovati samostojno Prirodoslovno društvo. Do delitve na Muzejsko društvo za Slovenijo in Prirodoslovno društvo za Slovenijo je prišlo leta 1934 (Mal 1939, 24). S tem je Muzejsko društvo za Slovenijo svoje delovanje dokončno odmaknilo od polihistoričnega (naravoslovnega in humanističnega) v bolj specializirano (zgodovinsko, muzejsko in arheološko) delovanje. S to delitvijo je postavilo temelje, ki so po drugi svetovni vojni omogočili oblikovanje Zgodovinskega društva za Slovenijo.⁴⁰ Muzejsko društvo za Slovenijo je nemoteno delovalo do leta 1941, ne poznamo pa nobenega poskusa, da bi ga preoblikovali v nacionalno (arheološko ali zgodovinsko) društvo, ki ne bi bilo povezano izključno z delom Narodnega muzeja v Ljubljani. Tak razvoj bi bil v času šestojanuarske diktature, ki je bila negativno nastrojena proti nacionalnim društvom, nemogoč oziroma otežen, čeprav se je Muzejsko društvo za Slovenijo izognilo najtežjim posledicam diktature, tj. suspenzu delovanja, ki je doletel Hrvaško arheološko društvo, in je tudi v času diktature delovalo dokaj nemoteno.

Ob osrednjem društvu so na območju današnje Slovenije delovala tudi druga lokalna društva. Najpomembnejša so bila na Štajerskem, na Ptujju in v Celju. Muzejsko društvo v Celju (ustanovljeno 1922) je nadaljevalo delo nemškega društva Museal-Verein in Cilli (1883–1922) (Fugger Germadnik 2009, 57), Muzejsko društvo na Ptujju pa je bilo eno najpomembnejših lokalnih društev v Sloveniji ter je postavilo temelje ptujškega muzeja in regionalne arhivske zbirke na Ptujju. Delovanje teh društev je dokaj dobro znano, deloma pa tudi njihov pomen za razvoj slovenske arheologije (Žižek 1992). Ker pa je imela Kraljevina Jugoslavija v Dravski banovini sistem omejene podpore zgodovinskim društvom, vemo, da to nista bili edini lokalni muzejski društvi v Dravski banovini. Leta 1940 so na njenem območju delovala

40 Ta povezava je jasno izpostavljena tudi pri opisu delovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije na njeni spletni strani (Spletni vir 4: <https://zzds.si/o-drustvu.html>) – Zveza zgodovinskih društev Slovenije Muzejsko društvo za Slovenijo razume kot neposrednega predhodnika.

Muzejsko društvo za Slovenijo (Ljubljana), Muzejsko društvo v Mariboru, Muzejsko društvo na Ptuju, Muzejsko društvo v Celju, Muzejsko društvo v Murski Soboti, Muzejsko društvo v Škofji Loki in Zgodovinsko društvo v Mariboru.⁴¹ Delovanje večine teh društev je bilo povezano z delovanjem lokalnih muzejev, pri čemer sta bili Muzejsko društvo v Škofji Loki (1937) in Muzejsko društvo v Murski Soboti (1935) najmlajši. V zadnjih petih letih obstoja Kraljevine Jugoslavije sta bili formalno ustanovljeni še Muzejsko društvo v Krškem (1938) (Mohorič Bonča 2005, 81), ki ni dobivalo državne subvencije, in Muzejsko društvo v Novem mestu, ki je bilo ustanovljeno šele januarja 1941 (Mohorič Bonča 2005, 80), a ni nikoli resnično zaživel.

Delovanje slovenskih strokovnih društev je bilo med svetovnima vojnama zelo pomembno za razvoj slovenske arheologije. Člani Muzejskega društva Ptuj so bili zelo dejavni pri organizaciji srečanja jugoslovanskih arheologov v Dobrni pri Celju (1922), ob tridesetletnici društva pa so organizirali še eno srečanje jugoslovanskih arheologov, na katerem so dorekli obliko projekta *Arheološka karta Jugoslavije*. Ob tem je bilo izredno pomembno delovanje društev v Mariboru. Muzejsko društvo v Mariboru (obnovljeno leta 1920) se v novi državi ni najbolje znašlo, predvsem zato, ker je bilo zasnovano kot izrazito nemško društvo. V jugoslovanski kraljevini se je bilo primorano reorganizirati, hkrati pa je izgubilo veliko političnega vpliva. Izpostaviti velja, da je bilo društvo kljub velikim zaslugam za razvoj muzealstva in arheologije v Mariboru v svojem pristopu razmeroma ljubiteljsko – ta pomanjkljivi pristop se je kazal tudi v pomanjkljivi inventarizaciji arheoloških najdb in odsotnosti znanstvenega vrednotenja muzejskih predmetov (Godina–Golija 2004, 418). To je pomenilo, da je Muzejsko društvo v Mariboru v jugoslovanski kraljevini doživelo manj dinamičen razvoj kot Zgodovinsko društvo v Mariboru (obnovljeno leta 1918), katerega delovanje je za razvoj slovenskega zgodovinopisja in arheologije pomembnejše.

Razvoj Zgodovinskega društva v Mariboru je bil zelo dinamičen, tako da je hitro prevzelo primat med mariborskimi društvi. Leta 1920 sta se v Mariboru združili poprej ločeni zbirki muzejskega in zgodovinskega društva (Žnidarič 2003, 238), Zgodovinsko društvo v Mariboru pa je prevzelo pomembno vlogo pri oblikovanju Študijske knjižnice Maribor (1922). V mariborskih intelektualnih krogih se je v tem času pojavila tudi ideja o združitvi Muzejskega društva v Mariboru ter Zgodovinskega društva v Mariboru, do

41 Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine 1940, št. 27, 382.

česar pa zaradi različnih vlog društev in jasne delitve dela ni prišlo – muzejsko društvo se je osredotočilo na razvoj mestnega muzeja in arheološka izkopavanja, zgodovinsko društvo pa bolj na razvoj zgodovinopisja. V sodelovanju z muzejskim društvom in mariborskimi mestnimi oblastmi je bilo Zgodovinsko društvo v Mariboru eden osrednjih akterjev dokončne ustanovitve Mestnega muzeja v Mariboru (1924) ter regionalnega arhiva (1933), največ moči pa je usmerilo v razvoj in tiskanje *Časopisa za zgodovino in narodopisje*. Kot ptujsko muzejsko društvo je bilo tudi mariborsko zgodovinsko društvo aktivno tudi na jugoslovanski ravni. Ob svoji 25-letnici je organiziralo strokovni posvet jugoslovanskih zgodovinarjev (1928), na katerem so udeleženci postavili zahtevo po dokončnem sprejetju jugoslovanskega zakona o zaščiti kulturnih spomenikov (Žnidarič 2003, 243), pri čemer pa so bili, ravno tako kot arheologi leta 1922 v Beogradu, neuspešni.

Društva na Hrvaškem

Na Hrvaškem je osrednje strokovno arheološko društvo – Hrvaško arheološko društvo (HAD) – nemoteno delovalo do nastopa šestojanuarske diktature, ko je bilo suspendirano. Jugoslovanska kraljeva oblast je v delovanju društva prepoznala izrazito nacionalno noto (Rendić-Miočević 2009, 21), kar se pri slovenskih društvih ni zgodilo. Podobna usoda je doletela Hrvatsko starinarsko društvo, ki je po letu 1929 obstajalo zgolj na papirju (Jelovina 1988, 250). Aktivnejše je bilo društvo Bihać, ki je delovalo do italijanske okupacije Splita leta 1941. Njegov glavni akter je bil don Frane Bulić, delovanje društva pa je postopoma dobilo vsejugoslovanski odmev, ki ga lahko prepoznamo tudi v sicer neuresničeni odločitvi, da Split gosti kongres jugoslovanskih arheologov leta 1924, ter v rednih poročilih o delovanju društva v *Jugoslovenskem istoriskem časopisu* (1935, 1937, 1938).⁴²

Ob treh osrednjih društvih je na območju sodobne Hrvaške v jugoslovanski kraljevini delovalo več društev lokalnega pomena. V Dalmaciji so z delom dokaj nemoteno nadaljevala starinarska društva v Dubrovniku in Kotoru, ustanovljeno pa je bilo tudi nekaj novih. Kot prvo lahko omenimo društvo NARONA – društvo za istraživanje domaće povijesti u Vidu (1930) (Gašpar 2016, 12); to manjše lokalno društvo je ob odkritju starin v kraju Sv.

42 Glavna organizatorja srečanja naj bi bila Arheološki muzej Split in društvo Bihać.

Vid pri Metkoviću ustanovil lokalni duhovnik don Serafin Puratić. Nastalo je z aktivno podporo Franeta Bulića in je že leto po ustanovitvi oblikovalo lastno arheološko zbirko. Zamrlo je z začetkom druge svetovne vojne.

Drugačen razvoj prepoznamo v celinski Hrvaški. V Sisku so leta 1935 predstavili pobudo za oblikovanje mestnega muzeja, ki pa ni bila uspešna – eden ključnih razlogov za to je bilo dejstvo, da v mestu še ni obstajala organizacija, ki bi lahko oblikovala in vodila muzej (Pirc 1996, 53). S tem v mislih je bilo leta 1941 ustanovljeno Društvo sisačkih umjetnina prošlosti i starina, katerega namen je bilo zbiranje in predstavljanje regionalnih starin. To je bilo klasično muzejsko društvo, prek njegovega delovanja pa je bil leta 1942 oblikovan Muzej i knjižnica grada Siska (Pirc 1996, 54). Drugo relevantno društvo se je razvilo v Osijeku, kjer je sicer že dalj časa obstajal muzej, ob njem pa se je leta 1933 oblikoval Arheološki klub »Mursa«, ki se je leta 1937 preimenoval v Društvo prijatelja starina »Mursa« v Osijeku (Šimičić 2018, 267). Delovanje društva je bilo osredotočeno na kulturno zgodovino, etnologijo in zaščito kulturne dediščine. Tretje relevantno hrvaško celinsko društvo je nastalo v Varaždinu, njegov nastanek pa je bil povezan z nastankom mestnega muzeja. Društvo je bilo ustanovljeno po postavitvi zgodovinske razstave (1923), ko se je pojavila pobuda za oblikovanje Muzealnega društva u Varaždinu (Baš 1935, 124). Društvo je bilo formalno ustanovljeno leta 1925, ko so v Varaždinu ob proslavi 1000-letnice srednjeveške hrvaške države odprli Varaždinski muzej. Aktivno je sodelovalo z drugimi jugoslovanskimi zgodovinskimi in muzejskimi društvi. Leta 1935 je proslavljalo svojo 10-letnico, na proslavo pa so kot častne goste povabili člane številnih jugoslovanskih društev in predstavnike institucij (muzejev, oddelkov univerz). Društvo je tako kot častnega gosta povabilo tudi Franja Baša, ki je na proslavi predstavljal Muzejsko društvo v Mariboru, Zgodovinsko društvo v Mariboru ter Muzejsko društvo v Murski Soboti (Baš 1935, 125).

V zaključku moramo poudariti pomembno razliko med slovenskimi in hrvaškimi društvi. Če je druga svetovna vojna v Sloveniji za večji del društev pomenila suspenz oziroma prekinitev delovanja, dela regionalnih društev v celinski Hrvaški ni prekinila – obstoj kvizlinške NDH je vsaj deloma omogočil nadaljnji razvoj lokalne arheološke infrastrukture, kar kaže tudi dejstvo, da sta Društvo sisačkih umjetnina prošlosti i starina in Društvo prijatelja starina »Mursa« v Osijeku delovali tudi med drugo svetovno vojno (Pirc 1996, 54; Šimičić 2018, 273). V času jugoslovanske kraljevine je v različnih »hrvaških« banovinah in upravnih enotah ležala tudi Sremska Mitrovica. Tu je v obdobju

pred prvo svetovno vojno delovalo Arheološko društvo Sirmijum, katerega osrednji protagonist je bil Felix Kanitz. O delovanju društva med svetovnima vojnima ni podatkov, zaradi česar predvidevamo, da je zamrlo. V tem obdobju je na tem področju raziskoval predvsem Arheološki muzej Zagreb, vendar nimamo podatkov o tem, da bi se tu razvilo kako novo lokalno društvo. Poudariti velja, da v Sremski Mitrovici tudi ni bilo lokalnega muzeja, ki (Muzej Srema) je bil ustanovljen šele leta 1946, tj. po drugi svetovni vojni.

Društva v Srbiji, Bosni in Hercegovini, Črni Gori in Severni Makedoniji

Kraljevino Srbijo je med prvo svetovno vojno okupirala Avstro-Ogrska. Ta je na njenem ozemlju izvajala vojaško okupacijsko oblast ter s tem prekinila delovanje številnih institucij in strokovnih društev. Njihovo delovanje se je obnovilo po prvi svetovni vojni, kar dokazuje tudi *Poziv k obnovi Arheološkega društva*.⁴³ Po vojni je nova oblast aktivno pomagala pri obnovi delovanja institucij ter društev. V Srbiji so v letih med svetovnima vojnima z delom nadaljevale vse ključne arheološke institucije in društva (SANU, Matica Srpska, Narodni muzej v Beogradu, Srbsko arheološko društvo ter pomembni lokalni in regionalni muzeji, npr. v Vršču), razširilo se je delo oddelka za arheologijo na Univerzi v Beogradu. V širšem kontekstu je to čas integracije Vojvodine v jugoslovansko kraljevino, srbski arheologi pa so delovanje razširili tudi na Severno Makedonijo. Na območju Srbije je bilo obdobje jugoslovanske kraljevine čas relativnega institucionalnega napredka na področju arheologije, saj je bilo ustanovljenih nekaj novih društev in lokalnih muzejev (Pančevo, Niš, Novi Sad, Šabac). Med novoustanovljenimi društvi je morda največje Muzejsko društvo Niš, med ustanovitelji katerega je bil Adam Oršić (Janković 2016, 856). Bilo je eno prvih lokalnih društev na območju južne Srbije. Srbske institucije so nemoteno delovale do začetka druge svetovne vojne, ko je okupacija Srbije prekinila aktivno delo številnih društev in institucij.

Po drugi strani lahko obdobje jugoslovanske kraljevine v arheologiji BiH označimo za čas stagnacije. Osrednja institucija bosanske arheologije, Zemaljski muzej v Sarajevu, je stagnirala zaradi več razlogov. Prvi je bil ta, da je bil muzej zamišljen predvsem kot avstrijska imperialna institucija, katere kader je prihajal iz večjih središč cesarstva. S padcem dvojne monarhije je

43 *Prosvetni glasnik, Službeni list Ministarstva prosvete*, maj/junij 1922, 157–160.

večji del teh strokovnjakov odšel, novo osebje pa ni dosegalo prvotnih standardov (Novaković 2014, 143). Ravno tako je nanj vplivala nova ozemeljska razdelitev – če je bil v času Avstro-Ogrske osrednja institucija za celotno BiH, je nova upravna delitev in s tem fragmentacija BiH (sprva na oblasti, kasneje na banovine) zamajala njegovo osrednjo vlogo v bosanski arheologiji. V BiH v obdobju med svetovnim vojnama ne ustanovijo nobenega strokovnega društva in pomembnejšega muzeja, izjema je le ustanovitev banskega muzeja v Banja Luki leta 1929.

Tudi v Črni gori je bil razvoj arheoloških, starinarskih in zgodovinskih društev v obdobju med svetovnim vojnama zelo omejen. Bokeljsko starinarsko društvo je nadaljevalo z delom, še pomembneje pa je, da je v tem obdobju Arheološki muzej v Splitu *intenzivno deloval* v Črni gori (Marin 1995). Glavni fokus delovanja muzeja je bil v Boki Kotorski (Marin 1995, 68). Leta 1933 je bila ustanovljena Narodna univerza Boke Kotorske, cilj katere je bil kulturni in znanstveni napredek države. Oblikovala je lastno revijo – *Glasnik Narodnog univerziteta Boke Kotorske* – za področja arheologije, zgodovine in etnologije pa je pomembna predvsem zaradi postavitve razstave kulturno-zgodovinske dediščine Boke v Kotoru leta 1934 (Zloković 1980, 290). Razstava sicer ni bila izključno arheološka ali zgodovinska, temveč je zajemala zelo širok razpon tem. Kljub tem poskusom pa Bokeljskemu starinarskemu društvu, Arheološkemu muzeju v Splitu in Narodni univerzi Boke Kotorske ni uspelo vzpostaviti širšega razvojnega koncepta – pravi razvoj se je začel šele po drugi svetovni vojni.

V Severni Makedoniji so se po prvi svetovni vojni arheološke aktivnosti zelo razširile. Severna Makedonija je bila takrat že del Srbije, srbski znanstveniki pa so tam v obdobju med svetovnim vojnama izvajali velike projekte. Morda največji je bil na lokaciji Stobi (1924–1936), kjer so arheologi našli veliko antično mesto (Novaković 2014, 170). Pri projektu so sodelovali tudi znanstveniki iz drugih delov tedanje Jugoslavije (Balduin Saria, Ćiro Truhelka idr.), označimo pa ga lahko za največji arheološki projekt v Severni Makedoniji med svetovnim vojnama. V tem obdobju so jasno vidne posledice notranje znanstvene kolonizacije, ki jo je vodila Kraljevina Srbija po priključitvi (Vardarske) Severne Makedonije po zmagi v balkanskih vojnah. V Severni Makedoniji, ki je bila odrezana od Soluna, predhodnega središča kulturnega življenja Makedonije in njenega nacionalnega gibanja, ni bilo pomembnejših strokovnih institucij (muzejev, univerz ali strokovnih društev), okoli katerih bi bil mogoč samostojen razvoj arheologije. Ob tem so Kraljevina Srbija (kasneje tudi jugoslovanska kraljevina), Grčija in Bolgarija aktivno

zatirale makedonsko kulturno življenje. Šele v dvajsetih letih 20. stoletja so se pojavile prve znanstvene institucije (Novaković 2014, 172): Istorijsko-arheološki muzej, Filozofska fakulteta in Skopsko naučno društvo, ki pa so bile predvsem izpostave srbskih institucij. Arheologi in drugi strokovnjaki, ki so v njih delovali, so prihajali iz Srbije oziroma kasneje iz drugih, bolj razvitih delov jugoslovanske kraljevine. Do samostojnega razvoja makedonskega kulturnega življenja in znanosti (tudi arheologije) je prišlo šele v federativnem kontekstu socialistične Jugoslavije.

Na Kosovu je bilo še huje – v obdobju 1918–1941 Kosovo ni bilo priznано kot samostojna administrativna enota, Albanci pa niso bili konstitutivni narod jugoslovanske kraljevine. Albanci v Kraljevini Jugoslaviji niso imeli avtonomije (kulturne ali politične), uprava ozemlja pa je bila pretežno srbska – razvoj arheologije na Kosovu se je v resnici začel šele po drugi svetovni vojni.

Arheološka združenja ruskih emigrantov v Jugoslaviji

Ob robu dogajanja v zvezi z jugoslovanskimi društvi v zgodovinskih vedah moramo omeniti še dve posebnosti – manjšinske in emigrantske organizacije. V prvi skupini najdemo že obstoječa društva (italijanska, madžarska in nemška), ki so v jugoslovanski kraljevini delovala na podlagi starejših tradicij. Lep primer so nemška društva v Vojvodini in na Štajerskem oziroma madžarska društva v Prekmurju. Redka so primarno antikvarska oziroma arheološka, večinoma so usmerjena v širše kulturno življenje. Razlike v njihovem delovanju v različnih obdobjih in njihov pomen bi zaradi obsega problematike lahko bili tema druge študije. Druga, bolj specifična in manjša skupina pa so emigrantske organizacije, ki so lahko bodisi jugoslovanske organizacije v tujini (ZDA, Francija, Južna Amerika, Velika Britanija ...; o njih težko rečemo karkoli določenega) ali tuje emigrantske organizacije v Jugoslaviji. Najnazornejši primer so društva oziroma organizacije ruskih izobražencev, ki so po revoluciji emigrirali v jugoslovansko kraljevino. Jugoslavija do leta 1939 namreč ni priznavala sovjetske oblasti in je bila ena pomembnih destinacij ruskih emigrantov. Po ruski revoluciji in državljanski vojni je v Jugoslaviji živelo kar 75.000 ruskih emigrantov, med katerimi je bilo kar 65 % izobražencev (Pulko 2009, 154), kar je močno vplivalo na njihovo integracijo v novo državo, saj so se vključili v številne dele jugoslovanske družbe. Ustanavljali so lastne šole (Pulko 2014), ki so bile vključene v sistem šolstva t. i. Zamejske Rusije ter v šolski sistem

jugoslovanske kraljevine, ruski profesorji emigranti so poučevali na jugoslovanskih univerzah,⁴⁴ ruski igralci so se zaposlovali v jugoslovanskih gledališčih,⁴⁵ ruski študentje in izobraženci pa so bili zelo dejavni v samostojnih združenjih ter jugoslovanskih društvih.

Zaradi številčnosti ruske emigracije in njene vidne integracije v jugoslovansko družbo je ta nazoren primer vpliva imigrantov na razvoj kulture in znanosti v jugoslovanski družbi. Čeprav Rusi niso bili edini, ki so se priselili oziroma živeli v Jugoslaviji (tu velja poudariti stike manjšin z matičnimi državami), so bili v tem kulturnem prostoru nekaj posebnega, saj je njihova emigracija vzorčni primer dobro organiziranega kulturnega življenja nacionalne skupnosti v tuji državi. Morebitna obsežna študija te organiziranosti bi lahko bila vzor za študije kulturnega življenja emigracije jugoslovanskih narodov v tujini (npr. ZDA).

V kontekstu razvoja arheologije, še bolj pa arheoloških društev, v jugoslovanski kraljevini moramo izpostaviti dve kategoriji delovanja ruskih emigrantov – delovanje v jugoslovanskih projektih in samostojno združevanje ruskih arheologov. V prvi kategoriji velja omeniti sodelovanje grofice Paraskeve (Praskovije) Uvarove (1840–1924), žene Alekseja Uvarova (1824–1884), predsednika Moskovskega arheološkega društva,⁴⁶ ki je sodelovala na prvem srečanju jugoslovanskih arheologov v Dobrni pri Celju (1922). V arheologiji je, kolikor nam je znano, to osamljen primer, vidnejši ruski emigranti so se pogosteje pojavljali v drugih vedah, npr. literarni teoriji.

Za nas je pomembnejše širše združevanje ruskih emigrantov, ki so ustanovili več samostojnih društev. Na znanstvenem področju je bilo najprestižnejše Društvo ruskih znanstvenikov v Kraljevini SHS (1920) (Brglez 2015, 155), katerega predsednik je bil pravnik Evgen V. Spektorski (1875–1951). Leto kasneje je manjša skupina ruskih akademikov oblikovala še Rusko akademsko skupino v Kraljevini SHS (1921) (Brglez 2015, 156), njena voditeljja

44 Ruska matica je v Ljubljani organizirala tečaje ruskega jezika, na katerih je poučeval izgnani dr. Nikolaj Preobraženski, lektor ruskega jezika na Univerzi v Ljubljani (Zadnikar 2015, 111).

45 V Ljubljani sta nekaj časa delovali balerini Jelena Poljakova (nato odšla v Beograd) in Alisa Nikitina (nato odšla v Berlin) (Zadnikar 2015, 114). V Sloveniji je deloval tudi Nikolaj Mihajlovič Bubnov, ki je služboval kot profesor zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, izpostaviti pa velja tudi Georgija Ostrogorskega, znamenitega bizantologa, ki je deloval na Univerzi v Beogradu in bil eden od utemeljiteljev Bizantološkega inštituta SANU.

46 Po moževi smrti je grofica Uvarova postala predsednica društva.

pa sta bila zgodovinar prava Teodor Taranovski (1875–1936) in pravnik Mihail Pavlovič Čubinskij (1871–1943). Ne vemo, ali so bili člani teh skupin tudi izgnani/prebegli ruski arheologi; arhivi društev so izgubljeni oziroma razpršeni po ozemlju nekdanje Jugoslavije, zato težko najdemo sezname članov. Ob teh večjih akademskih društvih so v jugoslovanski kraljevini delovala manjša akademska in strokovna emigrantska društva – od Ruskega pedagoškega društva (1925) do Ruske matice (1924) in Ruskega rdečega križa (1920), ruska emigracija pa je bila edina nacionalna skupnost v Jugoslaviji, ki ji je uspelo ustanoviti lasten znanstveni inštitut – Ruski znanstveni inštitut (1928–1941) (Brglez 2015, 160). Sedež inštituta je bil v Beogradu, imel pa je več oddelkov – Oddelek za filozofijo, Oddelek za jezike in književnost ter Oddelek za socialne in zgodovinske vede. Predvidevamo, da so ruski zgodovinarji (in arheologi) sodelovali vsaj z Oddelkom za socialne in zgodovinske vede, saj je bil eden od predsednikov inštituta zgodovinar Aleksej Dobroklonski (1856–1937). Inštitut je leta 1928 organiziral *IV. Kongres ruskih učenjakov v emigraciji* (Brglez 2015, 163), ki je bil njegov največji dosežek.

Ena od nalog ruskega inštituta in večjih ruskih emigrantskih društev je bila vzpostavitev aktivnega sodelovanja z manjšimi društvi. Tako vemo, da je v Jugoslaviji delovalo nekaj manjših učenih društev ruske emigracije, v katerih so gojili tudi zgodovinopisje in arheologijo. Za nas je najbolj relevantno Rusko arheološko društvo v Kraljevini SHS (1921–1940), edino nam znano tuje arheološko društvo s sedežem v Jugoslaviji, ustanovljeno po letu 1918, katerega ustanovna pravila danes hrani Arhiv Jugoslavije.⁴⁷ Žal o njegovem delovanju vemo malo, saj nismo našli društvenega arhiva, o njegovem delovanju pričajo zgolj omembe v zgodovinskih pregledih kulturnega udejstvovanja ruske emigracije (Pulko 2009, 175), kjer je uvrščeno med številna interesna in znanstvena združenja ruske emigracije v jugoslovanski kraljevini, kot so bila Rusko športno društvo iz Beograda, Rusko čebelarsko društvo, Ruski sokol ipd. O arheološkem društvu vemo, da je delovalo vsaj do sredine tridesetih let 20. stoletja, eden od njegovih dolgoletnih članov pa je bil Vladimir Mošin (1894–1987), dolgoletni direktor *Arhiva JAZU*, direktor Historijskog inštituta JAZU ter načelnik Arheografskog odjelenja Narodne biblioteke u Beogradu (Kurelac 1988, 151).

47 Arhiv Jugoslavije; AJ–66; *Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*; fascikla 419; br. jed. opisa 683; *Pravila Ruskog arheološkog društva u KSHS (1921)*.

Jugoslovanska kraljevina je bila v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja v zelo težavnem mednarodnem položaju, predvsem zaradi bolgarskega, italijanskega, nemškega in madžarskega iredentizma, kar se je odražalo tudi v njenem notranjem ustroju in politiki. Slednja ni bila vedno konsistentna, kar je vidno tudi pri kulturnih društvih – nemška društva so se v Sloveniji pogosto znašla v težkem položaju, medtem ko jim je bilo drugod, npr. v Vojvodini, lažje. Jugoslovansko kraljevino so vseskozi pretresali mednarodni spori, ki so se izrazili tudi v znanosti in kulturi, predvsem na jezikovnem področju med Hrvati in Srbi (Nečak in Repe 2008, 207). Jugoslavija je vse te spore reševala parcialno; Slovenci so dobili delno kulturno avtonomijo, politične in kulturne spore med Srbi in Hrvati pa so poskušali rešiti s sporazumom Cvetković–Maček (1939) (Nečak in Repe 2008, 243). Te rešitve niso utrdile stabilnosti mlade države, ki tudi ni nikoli oblikovala uspešne zunanje politike (ta se je zanašala predvsem na Francijo in Malo antanto s Češkoslovaško in Romunijo). tako je ob napadu sil osi aprila 1941 Jugoslavija hitro klonila.

V obdobju med svetovnima vojnama je bila arheologija v jugoslovanski znanstveni politiki sekundarnega pomena. Glavni kulturni spori med jugoslovanskimi narodi so potekali na področju jezikoslovja, izobraževanja in literarne produkcije (Nečak in Repe 2008, 207). Sekundarni pomen arheologije je izražen tudi v nekonsistentnem odnosu oblasti do relevantnih strokovnih društev in institucij. Ob nastopu diktature so bila prepovedana zgolj določena hrvaška društva, medtem ko so slovenska in srbska društva delovala dalje. Arheologija je bila sicer zelo pomembna, in to kljub temu, da je Jugoslavija ni uspela vključiti v svoj nacionalni mit, saj so bila arheološka dognanja in interpretacije zelo pomembne pri italijanski, nemški in madžarski utemeljitvi ozemeljskih teženj. To je lepo vidno na primeru sodobne Slovenije, kjer so svoje ambicije uveljavljale Italija, Nemčija ter Madžarska, ki so ozemeljske težnje podkrepile z instrumentaliziranimi interpretacijami arheoloških in zgodovinskih virov. Na področju arheologije sta bili sicer najdejavnejši Nemčija in Italija. Nemčija je napore osredotočila na srednjeveško arheologijo, pri čemer je izstopalo delo avstrijskih arheologov Paula Reineckeja in Karla Dinklageja, katerih interpretacije o nezmožnosti slovanskih srednjeveških etnij, da bi oblikovale samostojno kulturo (Reinecke 1899; 1928; 1936), oziroma da so slovanske srednjeveške

kulture manj vredne od srednjeveških germanskih kultur ter so le povzele materialno kulturo germanskih etnij (Dinklage 1941), so se lepo vključevale v širši nacionalsocialistični svetovni nazor. Ta je bil zelo jasno izražen tudi ob nemški okupaciji slovenske Štajerske, ko je Adolf Hitler zahteval germanizacijo osvojenega območja, v Sloveniji pa je bila med drugo svetovno vojno dejavna organizacija Ahnenerbe, katere sodelavec je bil tudi Balduin Saria. Na drugi strani se je Italija v Sloveniji osredotočila na prevzem antične dediščine (Bitelli 1999), predvsem na spomenike, kot je *Claustra Alpium Iuliarum*, fašistična Italija pa je dejavno promovirala idejo, da je naravni in neposredni dedič antičnega Rimskega cesarstva.

Nemški in italijanski arheologi so bili dejavni tudi drugod po okupirani Jugoslaviji, ki je bila med drugo svetovno vojno razkosana med več okupacijskih sil, del države pa so obvladovali kvizlinški marionetni režimi. Vse okupacijske sile, pa tudi NDH (Nezavisna država Hrvatska), kvizlinška Srbija in druge kvizlinške organizacije, so imele lastno kulturno politiko, v katero je bila na različne načine vključena tudi arheologija, s tem pa razne arheološke organizacije, institucije in društva, ki so se bile primorane soočiti z novim političnim in družbenim stanjem. Te entitete so do obstoja kulturnih in strokovnih društev pristopile drugače. V grobem je bila najnasilnejši okupator nacistična Nemčija, ki je na območju slovenske Štajerske z začetkom okupacije takoj prepovedala delovanje vseh strokovnih in kulturnih društev. Italija je bila v tem kontekstu manj agresivna, saj je v Ljubljanski pokrajini dopuščala omejeno delovanje npr. Narodnega muzeja in Univerze v Ljubljani. Ko je kapitulirala, so Ljubljansko pokrajino okupirali Nemci, ki so nemudoma suspendirali delovanje Univerze v Ljubljani in drugih institucij, ki so še lahko delovale do leta 1943 (Novaković 2014, 48).

Kljub temu pa vpliva druge svetovne vojne na arheologijo in njeno infrastrukturo v Jugoslaviji ne moremo razumeti enoznačno. V različnih delih Jugoslavije je okupacija prinesla različne posledice. V Sloveniji je Narodni muzej v Ljubljani v času okupacije deloval bolj ali manj neprekinjeno. Njegova dejavnost je bila sicer v veliki meri omejena na delo Rajka Ložarja (Novaković 2014, 47), medtem ko je bil večji del arheoloških aktivnosti drugih organizacij na slovenskem ozemlju med drugo svetovno vojno prekinjen. Do kapitulacije Italije so ob muzeju delovale še druge institucije – Univerza v

Ljubljani in Muzejsko društvo za Slovenijo,⁴⁸ vendar je začetek nemške okupacije v Ljubljansko pokrajino prinesel enako politiko kot na Štajerskem in Koroškem, tj. suspenz delovanja Univerze v Ljubljani in omejitev oziroma prepoved delovanja strokovnih društev. Kot glavno posledico teh politik lahko prepoznamo dejstvo, da je slovenska arheologija doživela prelom v svojih tradicijah. Z izjemo Jožeta Kastelica so jo po drugi svetovni vojni zapustili vsi profesionalni arheologi (predvsem moramo izpostaviti odhod Balduina Sarie in Rajka Ložarja) (Novaković 2014, 48), kar je pomenilo, da jo je bilo treba kadrovsko in konceptualno postaviti na novo.

Arheologija na Hrvaškem je doživela drugačno, do določene mere diametralno nasprotno usodo. Večji del arheoloških ustanov je deloval tudi v vojnem času, prizadevanja nekaterih muzejskih društev (npr. Društva sisačkih umjetnina prošlosti i starina) za ustanovitev muzejev so se uresničila šele globoko v vojnem času (leta 1942). NDH je okupirala večji del BiH, s tem pa je prevzela nadzor nad tamkajšnjimi arheološkimi institucijami, predvsem Zemaljskim muzejem v Sarajevu. Pomemben del hrvaških arheologov, ki so kasneje tudi v socialistični Jugoslaviji imeli uspešne kariere, je profesionalno deloval v NDH. V času kvizlinške Hrvaške sta med drugim aktivno delovala Duje Rendić-Miočević⁴⁹ (Sokol 2013, 215) in Mate Suić⁵⁰ (Tomičić 2002, 8), Viktor Hoffiller pa je bil zaradi nasprotovanja nemški politiki in ekspanziji v času druge svetovne vojne suspendiran. V NDH je z delom nadaljevala tudi JAZU, ki je bila leta 1941 preimenovana v HAZU (po padcu NDH se je ponovno preimenovala v JAZU). Hrvaška arheologija (in njene institucije, društva ter posamezniki) je drugo svetovno vojno preživela v boljšem stanju kot druge nacionalne jugoslovanske arheologije. To se kaže v močnejši institucionalni kontinuiteti na Hrvaškem ter v dejstvu, da je bilo na Hrvaškem neposredno po vojni skoraj toliko arheologov kot v ostalih delih države skupaj (Novaković 2014, 78).

Če sta bili izkušnji slovenske in hrvaške arheologije nasprotna pola – prelom s tradicijo (Slovenija) in kontinuiteta (Hrvaška) (Novaković 2014, 104) – je

48 V širšem obdobju druge svetovne vojne v Evropi je Muzejsko društvo za Slovenijo izdalo 7 števil *Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo* (1 številka 1939, 1 številka 1940, 2 številki 1941, 1 številka 1942, 1 številka 1943 in 1 številka 1945). Številki v letih 1939 in 1940 sta izšli v neokrnjeni obliki, medtem ko so medvojne številke manj obsežne kot običajno. Številka, ki je izšla leta 1945, je izšla po osvoboditvi Ljubljane, v njej pa so v nespremenjeni obliki objavljeni prispevki, ki so bili napisani za leto 1944 (Zwitter 1945, 2) – tj. pred prepovedjo delovanja Muzejskega društva za Slovenijo s strani nemških okupacijskih oblasti.

49 Kot kustos Arheološkega muzeja v Splitu.

50 Kot častni predstavnik NDH pri Svetem sedežu.

srbska arheologija nekje med tema skrajnostma. V Srbiji je bilo v medvojnem obdobju delovanje arheoloških društev in institucij oteženo – delovanje Srbskega arheološkega društva je zamrlo, delovanje Narodnega muzeja v Beogradu pa sta nadzorovali kvizlinška oblast Milutina Nedića ter nemška okupacijska oblast (Bandović 2014, 626), Univerzo v Beogradu so zaprli. Srbski arheologi in arheološke institucije so se z vojno soočili na različne načine. Temu primerne so si nasprotne njihove usode. V Narodnem muzeju v Beogradu je Miodrag Grbić vodil t. i. *Muzejski kurs*, katerega formalni namen je bil usposabljanje novega strokovnega osebja za lokalne in državne muzeje (Bandović 2014, 631),⁵¹ nemške okupacijske oblasti pa so med vojno izvajale obsežna izkopavanja na Kalemegdanu (Bandović 2014, 642). Miodrag Grbić je bil visoki uradnik ministrstva za kulturo v Nedićevo kvizlinški vladi in je bil med drugo svetovno vojno aktiven sodelavec številnih nemških arheologov.⁵² Po drugi strani je bil vidni arheolog Nikola Vulić med vojno zaprt. Zanimiva osebnost v tem kontekstu je bil Adam Oršić, ki je bil v času kraljevine obstranec, ki ni bil zaposlen v nobeni strokovni ustanovi, za nas je pomemben predvsem kot eden od ustanoviteljev muzejskega društva v Nišu. Kljub obstranskemu strokovnemu življenjepisu je sodeloval pri nemških znanstvenih ekspedicijah in raziskavah pod vodstvom nacistične organizacije Ahnenerbe (Janković 2019, 896), po drugi svetovni vojni pa je emigriral, sprva v Avstrijo, nato v južno Ameriko (Janković 2019, 899). Po drugi svetovni vojni je bil Miodrag Grbić za kratek čas umaknjen iz raziskovalnih dejavnosti, a je kmalu postal pomemben del srbske arheologije v socialistični Jugoslaviji (Novaković 2014, 104).

Nacionalne arheologije v Severni Makedoniji, Črni gori in na Kosovu, če so sploh imele institucionalno osnovo, druge svetovne vojne niso preživele. Arheologija v Severni Makedoniji je doživela agresivno bolgarizacijo, manj agresivna je bila pri kulturni politiki v Severni Makedoniji Italija. Bolgarija je npr. Muzej južne Srbije v Skopju preimenovala v Bolgarski nacionalni muzej v Skopju. Kosovo in Črno goro je okupirala Italija in po nam dostopnih podatkih prekinila delovanje tisto malo lokalnih arheoloških, muzejskih in antikvarskih društev, kar jih je na tem območju delovalo. V vseh teh državah se je razvoj arheologije začel oziroma nadaljeval po drugi svetovni vojni.

51 Med slušatelji predavanj so bili številni kasnejši srbski arheologi, ki so imeli zelo velik vpliv na povojno arheologijo v Jugoslaviji – Milutin Garašanin, Draga Garašanin, Vladimir Milojčić, Jovan Kovačević idr. (Bandović 2014, 632).

52 Njegove povezave s tujimi kolegi, predvsem nemškimi, so se razvile že pred drugo svetovno vojno (Bandović 2016), njegovo medvojno delovanje pa je v veliki meri le nadaljevanje sodelovanja iz dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja.

III. Oblikovanje jugoslovanske arheološke stanovske organizacije

Ker pred drugo svetovno vojno jugoslovanska kraljevina ni bila sposobna vzpostaviti enotne kulturne in znanstvene politike, s tem pa tudi ustrezne skupne znanstvene infrastrukture, se je s tem v veliki meri morala soočiti po vojni. Razkosanje kraljevine je še bolj izpostavilo težave v njeni kulturni politiki, saj so morali jugoslovansko odporniško gibanje in politične organizacije, ki so stale za njim, v kontekstu vzpostavitve novega družbenega in zakonskega sistema posebno pozornost posvetiti kulturni politiki. Načrtovani sistem je bil v marsičem dokaj centraliziran, pomembno pa je, da je že v zametkih predvidel vidno slogu strokovnih društev. V procesu oblikovanja nove jugoslovanske kulturne politike – v marsičem lahko proces med vojno vidimo kot dejanje nasprotovanja okupacijskim oblastem – je postalo jasno, da mora širši kulturni (in spomeniškovarstveni) sistem, katerega del je tudi arheologija, jasno opredeliti vlogo in poenoteno strukturo strokovnih društev, profesionalnih raziskovalnih institucij ter spomeniškovarstvenih institucij. Proces oblikovanja tega sistema je bil dolgotrajen, v veliki meri pa je potekal v vojnem času, kar pomeni, da je bil razmeroma kaotičen in je potekal pretežno na teoretski ravni. Žal ti procesi danes niso dobro znani, zgodovinski viri pa so redki. Arhivski dokumenti jugoslovanskega osvobodilnega gibanja o vzpostavitvi sistema zaščite kulturne dediščine so v različnih arhivih nekdanje skupne države, njihova analiza pa bi lahko pomenila posebno znanstveno delo.⁵³ V nadaljevanju lahko ponudimo zgolj skico relevantnega razmisleka, predvsem na področju varstva kulturne dediščine – dogajanja, kakor ga lahko rekonstruiramo iz sekundarnih virov.⁵⁴ Prikaz je utemeljen na slovenski izkušnji.

Jugoslovansko osvobodilno gibanje (oziroma, bolje rečeno, njegov politični del) se je s problemom spomeniškega varstva in kulturne politike (vsaj na

53 Gl. Godeša (1995); Vodopivec, P., Jančar, D. in Kleindienst, K. (2005).

54 Najbolj relevantna dostopna sekundarna vira sta članek »Leto 1945 in varstvo kulturnih spomenikov na Slovenskem« (Komelj 1975) in monografija »Zakonodavstvo arhitektonske baštine« (Krstić 2006).

področju arheologije) začelo aktivno ukvarjati v letih 1944 in 1945, tj. v času, ko je bila zmaga zaveznikov vprašanje časa in je bilo odporniško gibanje že tako močno, da je lahko začelo implementirati družbene reforme. Ravno v Sloveniji je bil že 27. 1. 1945 izdan *Odlok Predsedstva SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov* (Komelj 1975, 2), za začasnega vodjo spomeniške službe na slovenskem ozemlju pa je bil imenovan France Stele, eden najpomembnejših strokovnjakov s področja kulturnovarstvene zakonodaje v jugoslovanski kraljevini. Ob tem sta bila izdana *Odlok Predsedstva SNOS o zaščiti in čuvanju spomenikov in starin* ter *Odlok Predsedstva SNOS o ustanovitvi Komisije za ugotavljanje škode povzročene po okupatorjih na zgodovinskih predmetih in prirodnih znamenitostih Jugoslavije ter za njih vrnitev v domovino* (februar 1945).

20. 2. 1945 je bil na vsedržavni ravni izdan *Jugoslovanski odlok o zaščiti in čuvanju spomenikov in starin* (Komelj 1975, 9), nekaj mesecev pozneje (8. 9. 1945) pa še *Uredba o ustanovitvi zbiralnih centrov za kulturno-zgodovinske predmete* (Komelj 1975, 10). V Sloveniji so bili okrožni zbiralni centri v Ljubljani, Mariboru, Celju in Novem mestu, podobno strukturo centrov v regionalnih središčih pa lahko predvidevamo tudi drugod po državi. Na državni ravni je bila objavljena prva serija spomeniškovarstvenih zakonov v povojni Jugoslaviji – julija 1945 je AVNOJ izdal *Zakon o zaščiti spomenikov kulture in prirodnih znamenitosti* (*Zakon o zaščiti spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti*), ki mu je leta 1946 sledil *Splošni zakon o zaščiti kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti* (*Opšti zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih vrijednosti*) (Krstić 2006, 62).

Ti zakoni so bili zasnovani kot federalni oziroma krovni zvezni zakoni, vsaka republika pa je bila dolžna vzpostaviti spomeniškovarstveni režim,⁵⁵ skladen s federalno zakonodajo. Prvi predlog jugoslovanske spomeniškovarstvene zakonodaje je predstavil Stane Mikuž, referent za likovno umetnost pri Ministrstvu za prosveto (Komelj 1975, 13). Njegov predlog je zaščitil vse t. i. »*spomenike preteklosti in sodobne umetnosti*«, opredelil pa je tudi koncepte zaščite spomenikov na terenu in vpeljal prepoved izvoza kulturnih dobrin. V tem predlogu je prvič predstavljena ideja o vzpostavitvi *Federalnega zavoda za zaščito in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in*

55 Uveljavljanje republiške spomeniškovarstvene zakonodaje je potekalo v obdobju 1945–1949 – republike so zakonodajo postopoma sprejele v naslednjem vrstnem redu: BiH (1947), Makedonija (1948), Slovenija (1948), Srbija (1948), Hrvaška (1949) in Črna gora (1949) (Krstić 2006, 62).

prirodnih znamenitosti Slovenije (Komelj 1975, 20). Ta organ naj bi izvajal nadzor nad dejanskim stanjem spomenikov, izdajal dovoljenja za gradnje ob spomenikih, izdajal dovoljenja za odsvojitev in izvoz kulturnih dobrin, podajal navodila za vzdrževanje spomenikov, izdajal dovoljenja za znanstvena izkopavanja, strokovno dokumentiranje in objavo znanstvenega gradiva, dal predloge za razlastitev zasebnikov in nadziral izvajanje zakonskih določil.

Omenjeni predlog pomeni osnovo za oblikovanje sodobne jugoslovanske spomeniškovarstvene službe, kot je bila zamišljena v *Pravilniku o zaščiti kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti DFJ* (Komelj 1975, 21). Ta pravilnik je izredno pomemben, saj je v zakonodajo uvedel še eno skupino strokovnih deležnikov, poleg državnih javnih znanstvenih ustanov tudi strokovna društva. Predlog je dopuščal, da društva prevzamejo del odgovornosti države pri zaščiti spomenikov in postopkih državne uprave na njihovih strokovnih področjih (koordinacija razvoja, nadzor nad lokalnimi institucijami ...). S tem je postavil temelje za kasnejšo vlogo Koordinacijskega odbora jugoslovanskih arheologov in Arheološkega saveta Jugoslavije. To vlogo društev, ki dopolnjujejo delo državnih in znanstvenih ustanov, je dokončno opredelila šele *Uredba o saveznim stručnim svetima* iz leta 1952, ki je strokovne organizacije na zvezni ravni postavila ob bok nekaterim državnim uradom.

Razvoj strokovnih društev v jugoslovanski kraljevini je bil neusklajen in stihijski. Politična in družbena struktura države je onemogočala oblikovanje večje vsedržavne strokovne organizacije arheologov, druga svetovna vojna pa je pretrgala še tisto malo strokovne kohezije. Glavna posledica vojne je bil velik prelom s preteklostjo v personalnem in konceptualnem kontekstu (Novaković 2014, 227). V času druge svetovne vojne – v kontekstu odporniškega gibanja – tako lahko vidimo predvsem gašenje požara. Zaradi pomena, ki so ga kulturi in ožje arheologiji pripisovale okupacijske oblasti, ki so iz države odnesle ogromno kulturnih dobrin, je postalo nujno odpraviti neuspehe kraljeve oblasti (predvsem odsotnost kulturnovarstvene zakonodaje). V skladu s smernicami odporniškega gibanja – predvsem ideje ene države, federacije tedanjih jugoslovanskih narodov – je bil na novo vzpostavljen sistem uveden na ravni celotne Jugoslavije (z republiški posebnostmi). S tem je bil vzpostavljen enoten zakonodajni okvir, v katerega je bilo mogoče umestiti nadaljnji razvoj arheologije v Jugoslaviji. V večini obstoječih arheoloških (muzejskih) institucij je po letu 1945 prišlo do velikih sprememb, predvsem do menjave generacij. Prav tako ne moremo zanemariti vpliva, ki ga je na razvoj arheologije v povojni jugoslovanski državi imela aktivna politična

podpora – glavni promotorji razvoja so bili resda mlajši arheologi in arheologinje, ki so vodili strokovno obnovo arheologije v Jugoslaviji in s tem oblikovanje osrednje arheološke stanovske organizacije (Novaković 2014, 229), vendar so bili zakonski temelji teh procesov postavljeni v zelo jasen politični kontekst transformacije družbe. Nove oblasti so vzpostavile centraliziran sistem spomeniškega varstva, v katerem pa so pomembno vlogo priznale tudi strokovnim stanovskim društvom, ki so v določenih obdobjih skorajda prevzela vlogo državnih institucij. To je ponujalo dodatno motivacijo stroki, ki je lahko s podporo države lažje udeležila strokovne ambicije – o razvoju strok, vsaj v teoriji, niso odločali uradniki, temveč v veliki meri strokovnjaki, katerih primarni interes je bil vzpostaviti učinkovit sistem delovanja stroke in njenega razvoja, država pa je s svojo podporo dosegla, da so bile relevantne stroke, vsaj nominalno, integrirane v širši ideološki sistem.

Razvoj osrednje jugoslovanske arheološke stanovske organizacije so olajšali ukrepi novih jugoslovanskih oblasti, ki so bili sprejeti že med drugo svetovno vojno. Pomembna je bila predvsem pripravljenost strokovna društva vključiti v širši krog državne infrastrukture. Pravno formalno je bilo takšno arheološko društvo⁵⁶ oblikovano v povojnih letih. Ustanovitev društva ni bila enkraten dogodek, temveč zaključek več let trajajočega procesa, ki je leta 1950 vodil do ustanovitve Koordinacijskega odbora arheologov FLRJ. Odbor se je kasneje, prek Arheološkega sveta FLRJ, preoblikoval v Arheološko društvo Jugoslavije. ADJ je bilo prva vsejugoslovanska arheološka društvena organizacija, pri čemer je sledila razvoju širše jugoslovanske družbe, kar potrjuje tudi njena federalizacija leta 1972, ko se je društvo preoblikovalo v ZADJ. V tej obliki je delovalo do leta 1991, tj. do razpada nekdanje SFRJ, ko je *de facto* prenehalo z delovanjem.

Glavni viri za preučevanje delovanja društva so arhivski viri, dostopni v arhivski zbirki ZADJ (SI AS 1175), ki jo danes hranita Arhiv Republike Slovenije ter društveni bilten *Informator ADJ/Informator ZADJ*. V arhivskem fondu so arhivski viri dostopni v raznih oblikah – poročila, statuti, pravilniki, sklepi organov društva, zapisniki, resolucije skupščin, sklepi sestankov idr. Gre za surovo zbirko podatkov, ki smo jo dopolnili s sekundarnimi viri – strokovnimi

56 Izraz uporabljamo v najširšem smislu, saj se je jugoslovansko arheološko društvo razvilo iz dveh manjših kolektivov/organizacij – Koordinacijskega odbora arheologov FLRJ in Arheološkega sveta FLRJ. 18 let je delovalo kot enotno društvo, po letu 1972 pa kot zveza enakopravnih arheoloških društev. V vseh teh oblikah je bilo edino arheološko »društvo«, ki je kadarkoli delovalo na področju celotne Jugoslavije.

vir, znanstvenimi deli, poročili s simpozijev, kongresov in strokovnih srečanj ter časopisnimi poročili. Omeniti velja, da je društveni bilten *Informator* pričel izhajati šele leta 1962, kar pomeni, da je za obdobje med letoma 1945 in 1962 arhiv ZADJ edini primarni vir, na katerega se lahko opremo.

Srečanje v Niški Banji

Nove socialistične oblasti so pri oblikovanju spomeniškovarstvene, kulturne in društvene zakonodaje prevzele aktivnejšo vlogo kot jugoslovanska kraljevina. Nastopile so kot revolucionarne oblasti, ki so skušale radikalno preoblikovati vse sfere jugoslovanske družbe. Del tega procesa je bila tudi reforma arheologije in njene javne službe, ki je bila po drugi svetovni vojni v slabem materialnem stanju in globoki kadrovski krizi. Velik izziv je pomenilo dejstvo, da simptomi teh težav v vseh republikah niso bili enaki, predvidenih rešitev pa država ni mogla uvesti na enak način npr. na Hrvaškem in v Severni Makedoniji. Že leta 1947 je bilo v Beogradu organizirano srečanje jugoslovanskih muzealcev, na katerem je bilo tudi nekaj arheologov. Izražena je bila potreba po organizaciji srečanja jugoslovanskih arheologov (Novaković 2014, 229), na katerem bi se stroka soočila s perečimi težavami arheologije v Jugoslaviji.

Glavno vlogo pri organizaciji predvidenega srečanja je prevzel Arheološki inštitut SANU, v okviru katerega je bil ustanovljen Iniciativni odbor za pripravo 1. Srečanja arheologov FLRJ. Odbor je do konca leta 1949 organiziral dva sestanka (Korošec 1951a, 73). Žal je o teh sestankih ohranjeno malo dokumentov in le na podlagi pisma, ki ga je iniciativni odbor 12. 11. 1949 poslal vsem relevantnim institucijam v Jugoslaviji, lahko v grobih potezah rekonstruiramo priprave na srečanje v Niški Banji.⁵⁷ Kot kraj srečanja je bil sprva predviden Beograd, glavni organizator srečanja bi bil Arheološki inštitut SANU v Beogradu, posvetovanje pa naj bi bilo izvedeno v štirih dneh.⁵⁸ Glavni finančni pokrovitelj srečanja naj bi bilo Ministrstvo za znanost in kulturo FLRJ, ki bi predvidoma pokrilo tudi stroške potovanja udeležencev. Želja

57 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*, TE 16; *Arheološki inštitut u Beogradu (korespondenca); Poziv institucijam*.

58 Vsak dan naj bi prebrali referate na eno temo: stanje arheologije v posameznih republikah (1. dan), dolgoročni cilji arheologije v Jugoslaviji (2. dan), planska struktura reševanja prepoznanih problemov (3. dan) ter kadrovska politika v jugoslovanski arheologiji in problem oblikovanja arheološkega društva (4. dan).

organizatorjev je bila, da bi na sestanek prišel vsaj en predstavnik vsakega republiškega osrednjega muzeja, vsake osrednje republiške izobraževalne ustanove, republiškega zavoda za spomeniško varstvo ter osrednjih republiških arheoloških inštitutov.⁵⁹ Poleg predstavnikov teh institucij bi bili na srečanju tudi predstavniki pristojnih komitejev, komisij in zveznih ministrstev.

Na podlagi poziva so bile vodilne republiške arheološke institucije dolžne pripraviti seznam vseh arheoloških ustanov v posameznih republikah, seznam predlaganih referentov in morebitne predloge glede organizacije srečanja. V arhivu ZADJ so ohranjeni štirje tovrstni dokumenti,⁶⁰ ki pričajo o aktivnih pripravah na posvetovanje v Niški Banji in pozitivnem odzivu arheoloških institucij v posameznih republikah. Ker niso ohranjeni vsi dokumenti, ne vemo, kdaj je bilo srečanje predstavljeno v Niško Banjo. Vemo pa, da je bilo na kongres povabljenih 133 udeležencev⁶¹ – 3 iz Črne gore, 11 iz Makedonije, 11 iz BiH, 14 iz Slovenije, 34 iz Hrvaške, 37 iz Srbije, 15 iz AP Vojvodine ter 8 predstavnikov zveznih institucij. Ministrstvo za znanost in kulturo FLRJ je 107 udeležencem podelilo štipendijo, šestim je udeležbo plačalo v celoti, trinajstim so stroške pokrila republiška ministrstva, sedmim pa njihove ustanove. Poleg povabljenih gostov so bili na srečanju tudi drugi posamezniki, vendar njihovega natančnega števila ne poznamo.

Arhivske dokumente o srečanju dopolnjujejo tudi drugi viri. Prvi tak vir je časopisni prispevek, ki ga je objavil beograjski časnik *Politika* (Politika, 6. 5. 1950, 3), ki prinaša kratek pregled dogajanja na kongresu. Najobsežnejša pregleda 1. Srečanja arheologov FLRJ pa je napisal Josip Korošec, ki je v *Arheološkem vestniku* (Korošec 1951a, 73–76) ter *Zgodovinskem časopisu* (Korošec 1950, 212–215) predstavil srečanje in njegove najpomembnejše sklepe.

59 V republikah, kjer je bilo to mogoče, torej predvsem v Sloveniji, Hrvaški in Srbiji, ki so vse te ustanove že imele.

60 *Seznam hrvaških arheologov s predlaganimi referenti* (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Priprave na kongres v Niški Banji*; *Seznam hrvaških arheologov s predlaganimi referenti*), *Seznam predlaganih slovenskih udeležencev arheološkega kongresa* (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Priprave na kongres v Niški Banji*; *Seznam predlaganih slovenskih udeležencev arheološkega kongresa*), *Seznam morebitnih bosanskih udeležencev arheološkega kongresa* (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Priprave na kongres v Niški Banji*; *Seznam morebitnih bosanskih udeležencev arheološkega kongresa*) ter *Odločitev o oblikovanju Inicijativnega odbora za sestanek arheologov FLRJ* (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Priprave na kongres v Niški Banji*; *Odločitev o oblikovanju Inicijativnega odbora za sestanek arheologov FLRJ*).

61 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Število povabljenih udeležencev na 1. Srečanje arheologov FLRJ*.

Soroden vir je *Letopis Narodnega muzeja v Nišu* (Narodni muzej Niš 1950), v katerem hranijo tudi del arhivskih virov Iniciativnega odbora za organizacijo 1. Srečanja arheologov FLRJ.⁶² Žal do arhivskega gradiva v Narodnem muzeju v Nišu zaradi objektivnih razlogov nismo mogli dostopati, podatke iz arhiva smo pridobili prek posrednikov.

O srečanju v Niški Banji so dostopni naslednji zgodovinski viri, ki jih lahko shematično povzamemo takole:

1. Relevantni dokumenti ADJ/ZADJ (SI AS 1175, Arhiv RS, Arhiv ZADJ),
2. Članek v časniku *Politika* (Politika, 6. 5. 1950, 3),
3. Poročilo s 1. Srečanja arheologov FLRJ (Korošec 1950; Korošec 1951a),
4. Opis 1. Srečanja arheologov FLRJ (Milenković 2016),
5. Opis 1. Srečanja arheologov FLRJ (Novaković 2014).

Opis srečanja bo z upoštevanjem navedenih primarnih virov prednostno utemeljen na opisih 1. Srečanja arheologov FLRJ, ki jih je objavil Josip Korošec (Korošec 1950; Korošec 1951a).

Prvo srečanje arheologov je Iniciativni odbor za pripravo 1. Srečanja arheologov FLRJ pripravil v Niški Banji med 3. in 8. majem 1950 (Korošec 1951a, 73). V procesu priprave srečanja so Iniciativni odbor preoblikovali v Organizacijski odbor 1. Srečanja arheologov FLRJ.⁶³ Odbor ni bil voljen, temveč ga je imenoval Bogdan Osolnik, namestnik ministra za znanost in kulturo FLRJ. Vanj so bili iz Srbije imenovani Đurđe Bošković, Miodrag Grbić, Milutin Garašanin, Milorad Panić-Surep in Dušanka Vučković-Todorović, iz Hrvaške Viktor Hoffiller in Cvito Fisković, iz Slovenije Josip Korošec in Jože Kastelic, iz Bosne in Hercegovine Alojz Benac in iz Črne gore Milutin Plamenac.

Organizacijski odbor je srečanje načrtoval kot reformno srečanje jugoslovanskih arheologov z bogatim programom, ki je vključeval ekskurzije v okolico Niške Banje, obisk muzejev v Nišu in Leskovcu ter obisk bližnjih arheoloških najdišč (Milenković 2016, 226). Strokovni del srečanja je bil organiziran okoli temeljnih referatov, ki jim je sledila diskusija (Korošec 1951a, 73):

1. *Stanje arheološkega dela v Jugoslaviji* (referenta Jože Kastelic in France Stele),
2. *Današnji cilji in naloge arheologije v Jugoslaviji* (referent Đurđe Bošković),

62 Arhivska građa NMN, dosje 41, 1. Savetovanje arheologa FLRJ.

63 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 16; Odluka da se formira Inicijativni odbor za sastanak arheologa FNRJ.

3. *Konservacija in zaščita arheoloških spomenikov v Jugoslaviji* (referent Cvito Fisković),
4. *Plan arheološkega dela v Jugoslaviji* (referent Miodrag Grbić),
5. *Plan publikacijske dejavnosti arheologije v Jugoslaviji* (referent Milutin Garašanin),
6. *Predlog za reorganizacijo arheoloških muzejev v Jugoslaviji* (referent Korena Han),
7. *Stanje in potreba kadrov v arheologiji Jugoslavije* (referent Svetozar Radčič).

Udeleženci srečanja so sprejeli resolucijo, ki pa je bila zelo splošne narave. Že v preteklih analizah sestanka je bilo ugotovljeno, da resolucija predstavlja tedanje protokole političnega in ideološkega diskurza (Novaković 2014, 230), ne pa operativnega pristopa k problematiki. Resolucija je izpostavila, da je razvoj arheologije za novo državo relevanten, ter v dotedanjem razvoju arheologije prepoznala določene ideološke, organizacijske, planske, kadrovske in tehnične pomanjkljivosti (Korošec 1951a, 74). Med prepoznanimi pomanjkljivostmi lahko ideološke, tj. da arheologija ni sledila načelom marksizma, označimo bolj za protokolarni obol novi oblasti in ideologiji, medtem ko so ostale ugotovljene pomanjkljivosti uporabili kot temelj diskusije in oblikovali resne uradne zaključke posvetovanja.

Uradne zaključke posvetovanja so predstavili v devetih točkah (Korošec 1951a, 74–76), ki jih lahko vsebinsko razdelimo na dva sklopa – generalne in operativne sklepe. Kot generalne sklepe lahko označimo tiste, ki so opredelili arheologijo kot stroko in definirali njeno družbeno vlogo. Temeljna splošna sklepa sta bila (Korošec 1951a, 74):

1. *»Arheologijo je kot družbeno-zgodovinsko vedo treba usmeriti v raziskovanje materialne in duhovne kulture v celoti na podlagi znanstvenih dognanj zgodovinskega materializma.«*
2. *»Težišče arheološkega dela je treba prenesti na raziskovanje materialne kulture naših narodov, od dobe najstarejših slovanskih rodovnih združenj pa do prvega pojava razredne meščanske družbe. V prvi plan raziskovanja naj bi se vzeli notranji družbeni ustroj in njegove spremembe, medsebojni odnosi naših narodov kakor tudi njih odnosi z bližnjimi in daljnimi okolnimi narodi. Pri tem je potrebna ostra znanstvena kritika vseh dosedanjih domnev in teorij o postanku in razvoju naših narodov. To bo samo povečalo nadaljnjo utrditev bratstva in edinstva naših narodov, okrepilo pa bo tudi socialistično patriotično zavest.«*

V drugi skupini so bolj operativni sklepi. Opredelimo jih kot zaključke, v katerih so udeleženci srečanja v Niški Banji določili osnovne smernice razvoja arheologije v socialistični Jugoslaviji (Korošec 1951a, 74–76):

1. Oblikovanje okvirnega načrta raziskovalnih tem arheologije v FLRJ,
2. Oblikovanje temeljnega načrta institucionalnega razvoja arheologije v FLRJ,
3. Oblikovanje temeljnega načrta razvoja arheološke publicistike v FLRJ,
4. Oblikovanje osnovnih tez razvoja arheoloških muzejev v FLRJ,
5. Oblikovanje osnovnih potez kadrovske politike v arheologiji FLRJ,
6. Oblikovanje osnovnih načel integracije arheologije v širšo družbo FLRJ.

Kot najpomembnejšega med operativnimi zaključki lahko izpostavimo predvideno oblikovanje okvirnega načrta razvoja arheologije v FLRJ (Korošec 1951a, 74), ki naj bi služil kot temelj razvoja arheologije v tedanji Jugoslaviji. Načrt je bil v resnici ubeseden šele kasneje, v času delovanja Koordinacijskega odbora arheologov FLRJ, ki je izdelal *Načrt arheološkega dela v Jugoslaviji* (1952).⁶⁴ V načrtu je bila kot raziskovalna prioriteta določena zgodnj srednjeveška arheologija, na področju metodologije pa je izpostavil pomen izdelave arheoloških kart ter multidisciplinarnosti. Osnovne poteze tega načrta so oblikovali že na srečanju v Niški Banji (Korošec 1951a, 74):

- a) Raziskovanje etnogeneze jugoslovanskih narodov.
- b) Raziskovanje etničnih skupin, na katere so Slovani naleteli ob prihodu na Balkan, ter raziskovanje razvoja družbenih odnosov, materialne in duhovne kulture v prazgodovini in antiki.
- c) Raziskovanje medsebojnih odnosov južnih Slovanov ter njihov odnos s sosednjimi etnijami.
- č) Usmeritev raziskovalnega dela v sistematično terensko delo – cilj je izdelava obsežnih arheoloških kart.
- d) Povezovanje arheologije z zgodovino, etnografijo, sociologijo, antropologijo, paleozoologijo, paleobotaniko, geografijo in umetnostno zgodovino.

Da bi bilo mogoče te vsebinske sklepe prenesti v širši institucionalno-raziskovalni okvir, so udeleženci srečanja v Niški Banji podali tudi oris

64 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Plan arheološkega rada u Jugoslaviji*.

predvidenega institucionalnega razvoja arheologije v FLRJ (Korošec 1951a, 74), ki je med drugim privedel do končnega oblikovanja ADJ:

- a) Vsako tretje leto naj bi na vsedrjavni ravni organizirali posvetovanje arheologov, v posameznih republikah pa na letni ravni.
- b) Ustanoviti je treba Koordinacijski odbor arheologov FLRJ – njegova temeljna vloga je plansko povezovanje dela arheologov v celotni FLRJ, izvajanje sklepov državnih posvetovanj ter usmerjeno preučevanje težjih razvojnih vprašanj jugoslovanske arheologije.
- c) Oblikovanje priporočil, po katerih se osrednji plan arheološkega dela v okviru posameznih republik v celoti oblikuje pod vodstvom ene od najvišjih republiških ustanov. Ti raziskovalni načrti naj bodo usklajeni z načrti Zavoda za zaščito kulturnih spomenikov v posamezni republici, predvsem pa je treba uvesti delitev dela – moderna raziskovalna izkopavanja so v domeni raziskovalnih institucij, skrb za konservacijo in zaščito pa je pristojnost zavodov za zaščito kulturnih spomenikov.

Na področju arheološke publicistike so na posvetovanju sprejeli dva pomembna sklepa. Prvi je bil, da naj bi od leta 1951 Koordinacijski odbor arheologov FLRJ izdal *Jugoslovanski arheološki letopis* (Korošec 1951, 75), oblikovan po vzoru letopisov različnih akademij in muzejev. Ne vemo, kakšna je bila predvidena vsebina letopisa, saj to ni bilo nikjer določeno, do nastanka letopisa pa tudi nikoli ni prišlo.

Drugi sklep je bil usmerjen v širši spekter arheološke publicistike v državi. Sklenili so, da v novih serijah obnovijo arheološke publikacije, ki so v obdobju jugoslovanske kraljevine ali med drugo svetovno vojno prenehale izhajati. Poudarili so potrebo po dvigu kvalitete arheoloških publikacij. Na zvezni ravni je bil oblikovan temeljni koncept objave publikacij, kot so *Corpus vasorum antiquorum*, *Korpus grških in latinskih napisov*, *Zbirka Antični limes v Jugoslaviji* in *Zbirka Arheološka karta Jugoslavije*, ter ponovno sprejet sklep o vključitvi v mednarodni publicistični projekt *Tabula Imperii Romani* (Korošec 1951, 75).

Udeleženci sestanka so se dogovorili, da je treba arheološki tisk v Jugoslaviji usmeriti v tiskanje monografij, znanstvenih katalogov arheološkega gradiva, arheoloških priročnikov in univerzitetnih priročnikov za študij arheologije. Od republiških akademij ter ministrstev so zahtevali finančno in tehnično podporo ter koordinacijo arheološke publicistične dejavnosti, uredništvom periodičnih publikacij pa so priporočili, naj objave besedil opremijo s povzetki v enem od svetovnih jezikov, kar predhodno ni bila splošna

praksa. Udeleženci so Ministrstvo za znanost in kulturo FLRJ prosili, naj finančno podpre nakup in razdelitev tuje arheološke literature med jugoslovanske institucije (Korošec 1951a, 75).

Razpravljali so tudi o vlogi arheologije v jugoslovanskih muzejih. Kot najpomembnejše delo muzejev na področju arheologije so izpostavili študije materialne kulture v kontekstu tematskih razstav. Kot najpomembnejši kratkoročni cilj je bila prepoznana nujna obnova muzejskih depojev, kustosom in odgovornim arheologom pa so priporočili oblikovanje enotnega znanstvenega izrazoslovja ter enotnega sistema kartotek najdb. To naj bi jugoslovanskim raziskovalcem omogočilo učinkovito strokovno specializacijo (Korošec 1951a, 75).

Strokovne debate o znanstvenem delovanju, publicistiki in muzejskem delu v Niški Banji so vodile tudi v razpravo o kadrovskih razmerah v arheologiji (Korošec 1951b, 75–76):

- a) Pomemben cilj jugoslovanske kadrovske politike je dvig kakovosti arheoloških kadrov – s tem namenom je bila prepoznana potreba po preoblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema in vzpostavitvi sistema izmenjav (študentov in že zaposlenih arheologov) s tujino. Kot razvojna prioriteta sta bili prepoznani republiki, v katerih je bilo najmanj kadra (Črna gora in Makedonija).
- b) Kot temelj nadaljnjega razvoja je bila prepoznana potreba po medinstitucionalnem sodelovanju. Katedre na univerzah naj bi se povezale z muzeji in inštituti, predvsem z namenom organizacije terenskih vaj in dela študentov v muzejskih zbirkah.
- c) Na srečanju so udeleženci priporočili vzpostavitev osrednje jugoslovanske restavratorske delavnice. Njen namen naj bi bil tudi izobraževanje pomožnega tehničnega kadra.
- č) Kot temelj uspešnega izobraževanja in razvoja znanosti so udeleženci izpostavili mednarodno sodelovanje. Dolgoročni cilj Koordinacijskega odbora arheologov FLRJ naj bi bil vzpostavitev sistema, ki bi strokovnjakom omogočal odhode v tujino z namenom preučevanja metodologije v tujini in primerljivih arheoloških strokovnih problemov.
- d) Udeleženci srečanja so Ministrstvo za znanost in kulturo FLRJ pozvali, naj naredi korake, s katerimi bo izboljšalo materialno stanje posameznih strokovnjakov.

Zaključke 1. Srečanja arheologov FLRJ v Niški Banji zaokrožujejo sklepi o integraciji arheologije v širšo jugoslovansko družbo. V duhu časa so razpravljavci

sicer govorili o »vzpostavitvi močnejše vezi med arheologijo kot vedo in širokimi ljudskimi množicami« (Korošec 1951b, 76), kar ponovno zveni bolj kot protokolarna obveznost kot operativni razmislek. Kljub uporabljenemu besedišču pa sta temeljna zaključka razprave zelo relevantna. Kot temelj popularizacije arheologije je bila prepoznana arheološka znanstvena in poljudnoznanstvena publicistika. Ta zaključek je dopolnil sklepe, vezane na strokovno publicistiko, v spoznanju, da je znanstvena literatura neprimeren medij za integracijo arheologije v širšo družbo. Kot drugi zaključek razprave je bila izpostavljena ideja o oblikovanju vsedržavnega društva ljubiteljev kulturnih spomenikov, ki bi delovalo ob profesionalni strokovni organizaciji. To ne bi bilo nič nenavadnega, če ne bi bilo predvideno, da bo tako društvo aktivno sodelovalo pri procesih zaščite kulturnih spomenikov v državi (Korošec 1951b, 76), s čimer so udeleženci srečanja v Niški Banji vsaj načelno zavzeli zelo moderno konservatorsko stališče, ki zagovarja vključevanje širše javnosti v zaščito, revitalizacijo in preučevanje arheološke kulturne dediščine.

Kakšen je bil pomen srečanja v Niški Banji? S srečanjem je bil postavljen temelj razvoja arheologije v socialistični Jugoslaviji, saj so v Niški Banji prvič predstavili koherenten program razvoja arheologije za področje celotne Jugoslavije. To dejstvo je bilo prepoznano in izpostavljeno že v preteklosti (Novaković 2014, 232). Pomembno je, da so pri oblikovanju programa sodelovali vsi tedaj najpomembnejši jugoslovanski arheologi in arheologinje, odmev srečanja pa je bilo mogoče čutiti še desetletja kasneje. To dokazuje *Predgovor* Bojana Djurića (Djurić 1985, 8–9), ki ga je objavil ob preoblikovanju formata revije *Arheološki pregled* leta 1985⁶⁵ in poudarja, da je program, sprejet v Niški Banji, temelj celotne jugoslovanske publicistike (Djurić 1985, 8) in da gre v njem iskati vzroke za vse nadaljnje trende razvoja arheologije v Jugoslaviji, tudi njene publicistične organizacije. Ob tem velja še enkrat poudariti, da so temeljne točke programa v Niški Banji⁶⁶ postale programski temelj sodobnega delovanja

65 O reviji *Arheološki pregled* več v nadaljevanju – tu naj povemo le, da je imela od nastanka leta 1959 dokaj enoten format, ki se je spremenil šele leta 1985, v času slovenskega predsedovanja *Zvezi arheoloških društev Jugoslavije*. Omenjeni *Predgovor* je krajši razmislek o spremembah in pomenu revije ter o pomenu razvoja jugoslovanske arheologije, predvsem publicistike, od srečanja v Niški Banji dalje.

66 1) Oblikovanje okvirnega načrta raziskovalnih tem arheologije v FLRJ. 2) Oblikovanje temeljnega načrta institucionalnega razvoja arheologije v FLRJ. 3) Oblikovanje temeljnega načrta razvoja arheološke publicistike v FLRJ. 4) Oblikovanje osnovnih tez razvoja arheoloških muzejev v FLRJ. 5) Oblikovanje osnovnih potez kadrovske politike v arheologiji FLRJ. 6) Oblikovanje osnovnih načel integracije arheologije v širšo družbo FLRJ.

vseh jugoslovanskih arheoloških institucij po drugi svetovni vojni, s tem pa tudi temeljna vizija modernizacije arheologije v nekdanji Jugoslaviji.

Koordinacijski odbor arheologov FLRJ (1950–1951)

Koordinacijski odbor arheologov FLRJ (v nadaljevanju Koordinacijski odbor) je bil leta 1950 ustanovljen na *1. Srečanju arheologov FLRJ* v Niški Banji in je v tej obliki deloval do leta 1952. Osrednji namen tega organa je bil načrtovanje in izvajanje planskega razvoja arheologije v FLRJ. Odbor je bil imenovan in ne voljen, formalno pa je bil ustanovljen leta 1950 (tako po srečanju v Niški Banji). Svoje prvo zasedanje je organiziral že 11. 5. 1950 v Stobih (le tri dni po srečanju v Niški Banji), v času svojega delovanja (1950–1952) pa je organiziral še štiri srečanja: v Zagrebu (11.–12. 11. 1950), Sarajevu (17.–18. 5. 1951), Ljubljani (15.–16. 11. 1951) in Budvi (5.–6. 5. 1952).

Koordinacijski odbor je imel 14 članov, ki naj bi oblikovali vsebinske dokumente (smernice, načrte ...), s katerimi naj bi uresničili sklepe srečanja v Niški Banji. Pri svojem delovanju je imel polno podporo tedanjih oblasti, predvsem Sveta za znanost in kulturo FLRJ. Najpomembnejši zgodovinski vir za preučevanje delovanja Koordinacijskega odbora je pregledno poročilo, ki ga je odbor objavil ob reorganizaciji v Arheološki svet FLRJ,⁶⁷ v katerem so predstavljene pobude in projekti odbora. Poročilo je urejeno po poglavjih, ki se v grobem ujemajo s strateškimi cilji, sprejetimi v Niški Banji.

Žal nismo našli ohranjenih pravil odbora in dokumentov o imenovanju njegovih članov. Na podlagi poročil o njegovem delovanju lahko skiciramo njegov ustroj. V koordinacijski odbor so bili ob ustanovitvi leta 1950 imenovani trije člani iz Srbije (Đurđe Bošković, Đorđe Mano-Zisi in Miodrag Grbić), pet iz Hrvaške (Grga Novak, Cvito Fisković, Zdenko Vinski, Duje Rendić-Miočević in Stjepan Gunjača), trije iz Slovenije (Josip Korošec, Josip Kastelic in Srečko Brodar) ter po en član iz Črne gore (Milutin Plamenac), Bosne in Hercegovine (Alojz Benac) in Makedonije (Dimče Koco) (Korošec 1951b, 76).⁶⁸ Odbor je imel ves čas delovanja samo 14 članov, njegova

67 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta.*

68 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Vabilo in program sestanka Koordinacijskega odbora arheologov FLRJ v Ljubljani (1951).*

struktura pa omogoča zanimiv vpogled v kadrovske moči posameznih nacionalnih arheologij v Jugoslaviji – 5 predstavnikov iz Hrvaške (kar je le 1 manj od skupnega števila slovenskih in srbskih predstavnikov) jasno kaže, da je hrvaška arheologija drugo svetovno vojno preživela v najboljšem stanju v Jugoslaviji. Za predsednika odbora je bil izvoljen Alojz Benac, tajnik pa je bil Milutin Garašanin, zunanj sodelavec odbora.

Odbor je deloval do leta 1952, ves čas pa je njegova sestava ostala nespremenjena. Kljub temu kratkotrajnemu delovanju se je hitro pokazala potreba po reorganizaciji odbora v organizacijo, ki bi imela bolj formalna pooblastila. Kot eden ključnih problemov v delovanju odbora se je pokazalo dejstvo, da so bili strateški cilji iz Niške Banje dolgoročne in kompleksne upravne narave. V poročilu o delovanju Koordinacijskega odbora, ki obravnava njegovo delovanje do ustanovitve Arheološkega sveta FLRJ,⁶⁹ je izpostavljeno delo Koordinacijskega odbora na realizaciji sklepov iz Niške Banje na področju muzeologije, ki po mnenju odbora posega na področje oblikovanja muzejske politike FLRJ in zahteva intenzivnejše sodelovanje z Muzejskim svetom FLRJ, česar odbor ni bil sposoben izvesti. Zaradi vse večjih kadrovskih in upravnih zahtev na področju razvoja jugoslovanske arheologije v skladu s sklepi iz Niške Banje je bilo na sestanku v Zagrebu (že konec leta 1950) predlagano oblikovanje Arheološkega sveta FLRJ, ki bi leta 1952 prevzel odgovornosti Koordinacijskega odbora. Na sestanku v Budvi⁷⁰ je bil dokončno oblikovan načrt srečanja arheologov FLRJ v Pulju (leta 1953), odločeno pa je bilo, da z novembrom 1952 vse odgovornosti Koordinacijskega odbora prevzame Arheološki svet FLRJ.

Koordinacijski odbor je bil zelo pomembna institucija, katere nastanek je bil povezan z glavnima prioritetama arheologije v socialistični Jugoslaviji – usmerjeno koordinacijo razvoja arheologije v socialistični Jugoslaviji in problemom neenakomernega razvoja arheologije v tedanji državi. V poročilu predsednika odbora Alojza Benca *O dosadašnjem radu Koordinacionog odbora i mogućnostima njegovog daljeg djelovanja* (1951)⁷¹ sta ti prioriteti jasno razvidni. Benac je poudaril, da se je odbor osredotočil na področja delovanja, na katerih je mogoče najti skupne točke med republikami, ki niso

69 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta.*

70 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključci sastanka članova Koordinacionog odbora arheologa FNRJ održanog u vremenu od 5. do 10. maja 1952 godine u NR Crnoj Gori.*

71 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *O dosadašnjem radu Koordinacionog odbora i mogućnostima njegovog daljeg djelovanja.*

bile enakomerno razvite. Delovanje Koordinacijskega odbora je razčlenil na šest vsebinskih celot: koordinacija arheološkega dela v Jugoslaviji, koordinacija razvoja arheološkega terenskega dela v Jugoslaviji, založniška dejavnost odbora, mednarodno delovanje odbora in razvoj mednarodne mreže jugoslovanske arheologije, muzejsko delo in arheologija ter organizacija srečanj jugoslovanskih arheologov. Te celote so bile prepoznane kot skupne točke razvoja arheologije v Jugoslaviji,⁷² ne glede na ambicije in cilje posameznih arheologov ali nacionalnih institucij.

Analiza vsebin in nalog, ki jih je odbor izbral za temelj svojega delovanja, je Benca hitro prepričala, da je odbor preveč ohlapno zastavljen oziroma da so bili cilji razvoja jugoslovanske arheologije iz Niške Banje preveč ambiciozno zastavljeni. V poročilu je dal jasno vedeti, da jugoslovanska arheologija ni imela kadrovske moči, da bi izvedla zastavljene cilje v kontekstu tedaj obstoječih organizacijskih struktur:

»Suviše je toga zamišljeno, a da li mi stvarno imamo snage da to sve izvedemo? Dosadašnja praksa ne govori tome u prilog. Jugoslavija ima priličan broj arheoloških ustanova, ali te ustanove imaju veoma obime tekuće zadatke na svom području rada i njihov kadar jedva da dopijeva izvršiti svoje najosnovnije zadatke. Tko će izraditi Corpus vasorum, Corpus inscriptionum, Tabula imperii, kataloge, bibliografiju, topografska ispitivanja, muzeološki i predavački rad itd. itd. itd. Krug se realno zatvara oko 30 – 40 stručnjaka (ako i to nije suviše velik broj). Da li su oni u stanju da sve to izvrše? Moje je mišljenje da nisu.«⁷³

To spoznanje je člane odbora vodilo v razmislek o spremembi strategije razvoja arheologije v Jugoslaviji. Benac je v svojem poročilu predlagal izdelavo natančnejše opredeljenega načrta arheološkega dela v Jugoslaviji in preoblikovanje odbora v organizacijo, ki bi bila primarno res usmerjena v koordinacijo dela arheoloških institucij v tedanji Jugoslaviji. Odbor bi se po njegovem mnenju (ki so ga podprli tudi drugi člani odbora) moral preoblikovati v institucijo z administrativnimi pooblastili, ki se bo pri delu naslonila na delo osrednjih republiških institucij ter aktivno sodelovala z Zveznim inštitutom za zaščito

72 Te vsebinske celote smo uporabili kot osnovo členitve opisa dela Koordinacijskega odbora.

73 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 16; *O dosadašnjem radu Koordinacionog odbora i mogućnostima njegovog daljeg djelovanja.*

kulturnih spomenikov. Že leta 1951 je odbor opustil tudi idejo o *Jugoslovanskem arheološkem letopisu*, na področju mednarodnega delovanja pa se je aktivno usmeril v gradnjo mednarodne mreže, ki bi jugoslovanskim arheologom omogočila izobraževanje oziroma dopolnitev izobraževanja v tujini.

Kot zaključno opažanje o pomenu Koordinacijskega odbora lahko sklenemo, da so bile njegove naloge precej ohlapno opredeljene – koordinacija dela jugoslovanskih arheologov – kar se je hitro izkazalo za dokaj neučinkovito. Zaradi tega je bil odbor že leta 1952 preoblikovan v Arheološki svet FLRJ. Program je bil zelo ambiciozno zastavljen, a odbor ni imel moči, da bi te ambicije uresničil, imel pa je tudi velike težave pri vključevanju večjega števila strokovnjakov v svoje delo, saj je bil vseskozi omejen na zelo maloštevilno članstvo.

Prva naloga Koordinacijskega odbora je bila v skladu z usmeritvami iz Niške Banje opredeliti osrednje republiške institucije, prek katerih se bodo izvajali dolgoročni razvojni načrti, predvsem pa kadrovska politika.⁷⁴ Ta proces je moral nujno potekati z aktivnim sodelovanjem arheologov v posameznih republikah.⁷⁵ S pričetkom ustanavljanja Arheološkega sveta je Svet za znanost in kulturo FLRJ zahteval, da mora Koordinacijski odbor pripraviti vso ustrezno dokumentacijo za opredelitev posameznih institucij za osrednje republiške institucije. Odbor je pripravil vso potrebno dokumentacijo, ki jo je Arheološki svet leta 1953 potrdil in s tem sprejel dokončno odločitev o izbranih osrednjih institucijah.

Drugi temeljni projekt Koordinacijskega odbora na področju koordinacije arheološkega dela je bila zagotovitev sredstev za strokovno obdelavo – izris, fotografiranje, opis ter objavo najdb iz jugoslovanskih muzejskih depojev. Končni cilj tega projekta je bila izdelava sistematičnih sintez oziroma monografij.⁷⁶ Po dogovoru s Svetom za znanost in kulturo FLRJ je bilo odločeno, da je sistematizacija arheološkega gradiva in izdelava temeljnih preglednih znanstvenih monografij strateška domena osrednjih republiških

74 Tu je mišljeno predvsem strateško kadrovanje v številnih lokalnih in regionalnih muzejih, ki so jih pospešeno ustanavljali po drugi svetovni vojni – pretežen del je sicer imel arheološke zbirke, primanjkovalo pa jim je usposobljenega kadra (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta*, 1). Koordinacijski odbor je upravičeno zavzel stališče, da bi to kadrovska krizo lažje rešile osrednje republiške ustanove, ki so imele stik z izobraževalno sfero ter pregled nad dogajanjem v republikah, kot osrednja zvezna ustanova.

75 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta*, 1.

76 Ibid. 2.

ustanov. Odbor je leta 1951 obravnaval predlog, po katerem naj bi odbor oblikoval tudi dolgoročni sistem financiranja znanstvenega dela v jugoslovanski arheologiji.⁷⁷ Sistem naj bi dal prednost financiranju študij muzejskega gradiva, ki bi bile usmerjene v preučevanje skupnih (nacionalnih) vsebin jugoslovanske arheologije, in pozitivno vplival na kadrovanje v jugoslovanskih muzejih. Projekt je bil na sestanku odbora v Ljubljani (1951) le omenjen, njegova izvedba pa označena kot zelo zapletena. V času delovanja Koordinacijskega odbora ni bil realiziran, saj odbor ni oblikoval uresničljivega predloga. Po ustanovitvi Arheološkega sveta je bil predlog ponovno aktualiziran, a je svet zavzel stališče, da je za tako vsebinsko koordinacijo raziskovalnega dela bolj primeren sistem medakademijskih odborov, ki so tedaj ravno pričenjali z delom.

Koordinacija na področju terenskega dela

Koordinacijski odbor je skušal prevzeti aktivno vlogo tudi v medrepubliški koordinaciji terenskih raziskav v celotni državi. V ta namen je oblikoval posebno komisijo z nalogo izvajanja nadzora kvalitete terenskega dela v posameznih republikah.⁷⁸ Člani komisije so bili predsednik Koordinacijskega odbora Alojz Benac ter člana odbora Duje Rendić-Miočević in Jože Kastelic. Komisija je ob nadzoru kvalitete terenskih raziskav podajala mnenja o ohranjenosti in ogroženosti posameznih (izredno pomembnih za tedanje oblasti) spomenikov v določenih republikah – kot primer lahko navedemo poročilo o stanju na terenu in ogroženosti spomenika Demir Kapija v Makedoniji, ki ga je leta 1952 sestavil Alojz Benac.⁷⁹ S tem naj bi Koordinacijski odbor podprl tedaj kadrovsko podhranjeno spomeniškovarstveno službo v FLRJ. Poročila so bila (do določene mere) zavezujoča, kar kaže tudi odziv hrvaške spomeniškovarstvene službe na negativne pripombe o stanju amfiteatra v Pulju (v poročilu, ki ga je napisal Milutin

77 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Zaključki sa IV sastanka Koordinacionog odbora arheologa FNRJ održanog u Ljubljani*.

78 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta*, 2.

79 Poročilo žal ni ohranjeno, je pa v splošnih poročilih o delovanju Koordinacijskega odbora navedeno kot precedenčni primer in standard, ki ga odbor želi od vseh avtorjev poročil.

Garašanin). Pristojna spomeniškovarstvena služba je namreč predloge v poročilu v celoti upoštevala.⁸⁰

Koordinacijski odbor je organiziral oziroma sodeloval pri posameznih terenskih raziskavah, predvsem v dveh arheološko najmanj razvitih republikah – Črni gori in Makedoniji. V Črni gori je aktivno sodeloval z Zveznim inštitutom za zaščito kulturnih spomenikov pri izkopavanjih v Duklji, Starem Baru in Budvi. V Makedoniji je aktivno spremljal izkopavanja v Demir Kapiji ter prednostno sodeloval z Zveznim inštitutom za zaščito kulturnih spomenikov pri terenskih raziskavah, katerih glavni namen je bil izobraževanje novega arheološkega osebja. Odbor je izkopavanja vodil leta 1951, leta 1952 pa so jih prevzele nove makedonske institucije. Ob tem je Koordinacijski odbor kot vsedržavna organizacija od Sveta za znanost in kulturo FLRJ v imenu regionalnih institucij pridobil finančno podporo v višini 500.000 dinarjev, koordiniral pa je tudi izobraževanje tehničnega kadra (risarjev) v Hrvaški.

Koordinacijski odbor je sodeloval tudi pri izvedbi arheoloških raziskav na Hrvaškem. Leta 1952 je, tik pred preoblikovanjem v Arheološki svet, pridobil finančna sredstva v višini 300.000 dinarjev za financiranje raziskav Stjepana Gunjače v Bribiru, ki so bile izvedene leta 1952. Odbor je v vseh republikah koordiniral kadrovanje na izkopavanjih,⁸¹ pri čemer se je osredotočil na krpanje kadrovskih lukenj v posameznih republikah – če je pri posameznih raziskavah primanjkovalo določenih strokovnih profilov, je bodisi poskusil zagotoviti strokovnjake iz drugih republik ali pa je organiziral izobraževanje za dokvalifikacijo osebja. Z udeležbo pri terenskih raziskavah je poskusil omogočiti širitev kadrovskega bazena v državi in uveljavil tedaj moderne tehnike dokumentiranja. Te naj bi bile standardizirane, s čimer je odbor nameraval postopoma vzpostaviti kvalitativno primerljivost raziskav med posameznimi republikami. Ta cilj ni bil dosežen, in to predvsem zaradi kratkotrajnega delovanja odbora, ki ni imel ne dovolj članov ne časa, da bi oblikoval koordiniran pristop k svoji udeležbi pri raznih terenskih raziskavah. Predstavniki odbora so se terenskih raziskav udeleževali oziroma so jih koordinirali sporadično, predvsem v Makedoniji in Črni gori, pri katerih je odbor ocenil, da organizatorji raziskav potrebujejo pomoč. Naloga uveljavitve sodobnih standardov terenskega dela v

80 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta*, 3.

81 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta*, 3.

celotni državi je ostala v veliki meri nedokončana tudi po reorganizaciji Koordinacijskega odbora v Arheološki svet.

Založniška dejavnost

Kot najpomembnejši založniški dosežek Koordinacijskega odbora lahko izpostavimo oblikovanje revije *Archaeologia Iugoslavica*, v kateri so v svetovnih jezikih (predvsem nemščini, francoščini in italijanščini, kasneje pa tudi v angleščini) objavljali sintetična dela s področja jugoslovanske arheologije. Serija je služila dvema namenoma: seznanitvi svetovne strokovne javnosti z dosežki jugoslovanske arheologije in strokovni popularizaciji jugoslovanske arheologije. *Archaeologia Iugoslavica* je bila prva in edina vsejugoslovanska arheološka revija, ki je primarno izhajala za tujo strokovno javnost, njen nastanek pa je žal spremljalo več težav. Ena vidnejših je bila lokacija tiska. Sprva je bilo načrtovano, da bodo revijo tiskali v Ljubljani ali Zagrebu, a so zaradi tehničnih težav tisk prestavili v Beograd.⁸² Druga pereča težava je bilo financiranje njenega tiskanja, saj serija dolgo ni pridobila stabilnega vira financiranja. Šele po dolgotrajnih pogajanjih s Svetom za znanost in kulturo FLRJ je Koordinacijski odbor dosegel, da je Svet za znanost in kulturo FLRJ prevzel celotne stroške tiska nove revije.

Drug pomemben založniški projekt odbora je bilo poenotenje oblike katalogov osrednjih arheoloških muzejev v državi – Narodnega muzeja v Ljubljani, Narodnega muzeja v Zagrebu, Zemaljskega muzeja v Sarajevu in Narodnega muzeja v Beogradu. S tem je odbor poskusil zagotoviti enoten in primerljiv format katalogov, ki bi služil kot zgled za razvoj katalogov lokalnih in regionalnih ustanov ter omogočil študije arheološkega materiala v primerljivem formatu. Projekt nikoli ni bil realiziran, saj v izbranih muzejih tedaj ni bilo zaposlenega kadra, ki bi ga lahko izpeljal. Za projekt je odbor od Sveta za znanost in kulturo FLRJ sicer pridobil sredstva za tisk kataloga kovinskih najdb Narodnega muzeja v Beogradu in nekaterih katalogov razstav oziroma posameznih zbirk Narodnega muzeja v Ljubljani, Narodnega muzeja v Zagrebu in Zemaljskega muzeja v Sarajevu ter za tisk kataloga Mestnega muzeja v Leskovcu. Projekt bi moral biti izveden leta 1953 pod vodstvom

82 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta*, 4.

Arheološkega sveta FLRJ, a je bil zaradi reorganizacije sveta v Arheološko društvo Jugoslavije izveden le delno v obliki sofinanciranja tiska publikacij posameznih institucij.⁸³

Tretji pomemben založniški projekt oziroma sklop projektov odbora so prevodi pomembnih izbranih tujih strokovnih del in *Arheološka bibliografija Jugoslavije*. Izdelava bibliografije je bila okvirno predvidena za leto 1952, ko je bilo odločeno, da bo natisnjena skupaj z revijo *Archaeologia Iugoslavica*. Do leta 1952 je odbor za prevod izbral *Rukověti slovanské archeologie* (Niederle 1931), *Pravěk lidstva* (Neustupny 1946) ter *L'arte classica* (Ducati 1939). Za prevod teh del je pridobil sredstva Sveta za znanost in kulturo FLRJ. Prvo prevedeno delo (Niederle 1931) je izšlo pod naslovom *Slovenske starine* (Niederle 1954),⁸⁴ leta 1960 je sledilo Neustupnyjevo delo *Praistorija čovečanstva*,⁸⁵ zadnji načrtovani prevod (Ducati 1939) pa ni izšel. Ti prevajalski načrti so bili izdelani v času delovanja Koordinacijskega odbora, a so bili uresničeni šele v času ADJ.

Odbor je leta 1951 na sestanku v Sarajevu predvidel načrt tiska preglednih monografij jugoslovanske arheologije. Predvidene so bile tri sinteze, organizirane po osnovnih arheoloških obdobjih (prazgodovina, antika in srednji vek), a so se predlagatelji (Alojz Benac, Miodrag Grbić in Josip Korošec) zavedali, da se nabor lahko razširi. V njih naj bi predstavili arheološki razvoj v posameznih jugoslovanskih republikah. Osnutek načrta tiska preglednih monografij je bil leta 1952 predan v obravnavo Arheološkemu svetu FLRJ.⁸⁶ Osnutek je sicer kratek, a poveden,⁸⁷ saj je v njem določeno, kdo naj bi posamezno monografijo uredil oziroma napisal. Načrtovane so bile naslednje sintetične arheološke monografije: *Paleolitik v FLRJ* (Srečko Brodar), *Neolitik v FLRJ* (Milutin Garašanin), *Bronasta doba v FLRJ* (Ksenija Vinski in Draga Garašanin), *Starejša železna doba v FLRJ* (Alojz Benac in Jože Kastelic), *Mlajša železna doba v FLRJ* (Irma Čremošnik in Branko Gavela), *Grška kultura v FLRJ* (Grga Novak in Miodrag Grbić), *Rimska doba v FLRJ* (Duje Rendić-Miočević, Mate Suić, Josip Klemenc, Zdravko Marić, Dimitrije Sergejevski, Borka Josifovska, Branimir Gabričević in Ivica Degmedžić), *Bizantinska doba v FLRJ* (Đorđe Mano-Zisi),

83 Ibid. 5.

84 Prevajalec Miodrag Grbić, izdala Matica Srpska.

85 Prevajalka Olga Šafarik, izdala Založba »Veselin Masleša« (Sarajevo).

86 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta*, 5.

87 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Monografije pojedinih arheoloških perioda u FNRJ*.

Barbarske kulture v FLRJ (Zdenko Vinski) in *Zgodnje slovansko obdobje v FLRJ* (Josip Korošec, Stjepan Gunjača in Mirjana Ljubinković).

Ambiciozna serija monografij nikoli ni izšla. Razlogov je bilo več (reorganizacija Koordinacijskega odbora, spreminjanje načina financiranja ...), a se je ideja ohranila kot eden najpomembnejših dolgoročnih ciljev ADJ, ki je bil delno uresničen z zagonom serije *Dissertationes et Monographiae*⁸⁸ po kongresu v Ljubljani (1963) ter s sodelovanjem jugoslovanskega arheološkega društva pri tisku monografske pregledne serije *Praistorija jugoslovenskih zemalja*.

Mednarodne aktivnosti

Na področju mednarodnega delovanja se je Koordinacijski odbor osredotočil predvsem na vzpostavitev sistema mednarodnih izmenjav strokovnjakov. Že leta 1950 so nekateri tuji arheologi izrazili željo po obisku Jugoslavije, a jim odbor zaradi tedaj še nedorečenega financiranja znanstvene dejavnosti v FLRJ tega takrat še ni mogel urediti.⁸⁹ Že leta 1950 so se člani odbora dogovorili, da bodo veliko zanimanje tujih institucij in arheologov za delo v nekdanji Jugoslaviji⁹⁰ poskusili uporabiti kot temelje širšega sistema mednarodnega delovanja Koordinacijskega odbora.⁹¹ Predvideni sistem naj bi se osredotočil na oblikovanje mreže mednarodnih izmenjav, sistema izmenjave strokovne literature in spodbujanja ter omogočanja udeležbe jugoslovanskih arheologov na mednarodnih kongresih.

Prvi poskus oblikovanja mednarodnega sporazuma je bil leta 1951 sprejet bilateralni dogovor o mednarodnih izmenjavah s Katedro za prazgodovinske

88 Več o seriji v nadaljevanju, izpostaviti pa moramo, da je bil njen cilj rešiti obsežen problem v tedanji arheologiji – velik del institucij namreč ni imel finančnih sredstev, da bi tiskal znanstvene monografije in zaključke raziskav. ADJ je serijo oblikovalo z izrecnim namenom pokrivanja tega primanjkljaja, saj je imelo dostop do zveznih namenskih sredstev, ki niso bila dostopna večini posameznih raziskovalcev in institucij.

89 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od 11. V. do 11. XI. 1950*.

90 To zanimanje se je kazalo v več obiskih tujih delegacij arheologov in zgodovinarjev v Jugoslaviji – te so pogosto delovale kot del širše diplomatske misije v Jugoslaviji –, ki so nato v tujih znanstvenih revijah objavile poročila o svojem delu. Kot primer takega strokovnega obiska lahko izpostavimo francosko misijo v Jugoslaviji (1953) (Charles 1954), ki je obiskala tedaj najpomembnejša najdišča in institucije v nekdanji Jugoslaviji.

91 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Zaključci sa IV sastanka Koordinacionog odbora arheologa FNRJ održanog u Ljubljani*.

arheologije Univerze na Dunaju,⁹² ki pa ni bil realiziran zaradi negativnega mnenja avstrijskih oblasti. Temu je leta 1952 sledil prvi uspešno podpisan sporazum o redni izmenjavi strokovnjakov, ki ga je odbor dosegel z Römisch-germanische Kommission iz Frankfurta na Majni, ki jo je takrat vodil Gerhard Bersu.⁹³ Odbor je bil leta 1952 vključen v pogajanja med tedanjo Jugoslavijo in Zahodno Nemčijo, ki so se končala z dogovorom o mednarodnem sodelovanju.⁹⁴ Ta, sicer širši dogovor je omogočil, da je Koordinacijski odbor v ZRN na izmenjavo (1952–1953) poslal Josipa Korošca, Alojza Benca, Zdenka Vinskega, Milutina Garašanina in Drago Garašanin. Recipročno sta bila v Jugoslavijo povabljeni Gerhard Bersu, ki načrtovanega obiska (1952) ni izvedel, ter Wolfgang Dehn (1953). Leta 1952 sta dogovor o mednarodnem sodelovanju podpisali tudi Avstrija in Jugoslavija, kar je odboru omogočilo, da je še istega leta v Jugoslavijo povabil Ericha Swobodo z Univerze v Gradcu. Obisku je sledil dogovor med Koordinacijskim odborom ter Univerzo v Gradcu, da instituciji oblikujeta posebno komisijo za preučevanje limesa (Erich Swoboda, Grga Novak, R. Marić).⁹⁵ Že leta 1952 je sledil mednarodni dogovor z ZDA, po katerem naj bi leta 1953 Jugoslavijo obiskal profesor Hallam Leonard Movius Jr., a obiska zaradi finančnih težav Arheološkega sveta niso izvedli. Odbor je sodeloval tudi pri sprejemanju sporazuma o znanstvenem sodelovanju z Združenim kraljestvom (1952), ki je leta 1953 omogočil obisk Johna Amyasa Alexandra (St. John's College, Cambridge),⁹⁶ s Svetom za znanost in kulturo FLRJ pa je odbor sodeloval tudi pri oblikovanju sporazumov s Švico in Italijo. Delo na vzpostavitvi sistema mednarodnih izmenjav je odbor končal z vzpostavitvijo sodelovanja z Univerzo na Dunaju (konec leta 1952), kar je vodilo do tega, da je leta 1953 Jugoslavijo obiskal klasični arheolog Fritz Schachermeyr.⁹⁷

92 Uporabljeni izraz se pojavlja v vseh dokumentih Koordinacijskega odbora, vendar je nenavaden. Predvidevamo, da dokumenti govorijo o današnjem Oddelku za prazgodovinsko in zgodovinsko arheologijo (Institut für Urgeschichte und Historische Archäologie/Department of Prehistoric and Historical Archaeology) na Fakulteti za zgodovinske in kulturne študije (Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät) Univerze na Dunaju.

93 Bersu je bil direktor RGK v obdobju 1950–1956.

94 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu od maja 1950 do oktobra 1953 godine*, 6.

95 Ibid. 6.

96 J. A. Alexander je po priporočilu *Arheološkega sveta FLRJ* in *Arheološkega društva Jugoslavije* med letoma 1956 in 1957 prejemal jugoslovansko štipendijo za delo v Jugoslaviji, na podlagi katerega je napisal knjigo *Yugoslavia before the Roman Conquest* (Alexander 1972).

97 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu od maja 1950 do oktobra 1953 godine*, 7.

Kljub razmeroma uspešnemu delu pri oblikovanju mednarodnih dogovorov je bil odbor manj uspešen pri organizaciji, koordinaciji ter financiranju udeležbe jugoslovanskih arheologov na mednarodnih kongresih. Sicer je uresničil napoved iz leta 1951, da bo kljub težavam na mednarodni kongres poslal svojega člana. Kot prvi predstavnik Koordinacijskega odbora je na mednarodni *Kongres grške in latinske epigrafike* (*Congrès international d'épigraphie grecque et latine*) (Pariz 1952) odpotoval Duje Rendić-Miočević.⁹⁸ To je bil prvi jugoslovanski arheolog, ki je na mednarodnem kongresu zastopal vsejugoslovansko institucijo oziroma organizacijo, stroške njegove udeležbe pa je v celoti kril Svet za znanost in kulturo FLRJ. Načrtovano je bilo tudi kritje stroškov strokovnega obiska Alojza Benca v Grčiji (1952), na katerem naj bi preučil možnosti mednarodnega sodelovanja med grškimi in jugoslovanskimi arheološkimi institucijami. Ker Benac ni pravočasno dobil grške vize, je v Grčijo odpotoval leto kasneje v okviru ekskurzije Srpskog muzejskog društva – stroške njegove udeležbe na ekskurziji je v skladu s predhodnim dogovorom med Koordinacijskim odborom in Srpskim muzejskim društvom v celoti pokrila Svet za znanost in kulturo FLRJ.

Mednarodno delovanje lahko označimo kot eno pomembnejših vlog Koordinacijskega odbora. Odbor je deloval dve leti in v tem času ni zmožal oblikovati konsistentnega pristopa na tem področju, zaradi česar ni razširil mednarodnih dejavnosti na druga področja (npr. mednarodni tisk). Pri obeh omenjenih vidikih mednarodnega delovanja prepoznamo delno realizirane načrte in parcialni pristop. Ta je bil odvisen od osebnih interesov članov odbora in manj od strateškega razmisleka kolektiva. Odbor je aktivno sooblikoval sistem mednarodnega znanstvenega delovanja in sodelovanja jugoslovanskih institucij, predvsem kot svetovalno telo pri pogajanjih z državami, katerih institucije in arheološke kolektive so člani odbora prepoznali kot relevantne za napredek jugoslovanske arheologije. Ne vemo sicer, kakšna je bila natančna vloga odbora in drugih strokovnih deležnikov pri omenjenih pogajanjih. Sklepamo lahko, da so strokovni deležniki, tako kot pri sprejemanju zakonodaje, pristojnim institucijam (Svetu za znanost in kulturo ter Svetu za zunanje zadeve) podali mnenje o vsebini sporazuma, a tega z gotovostjo ne moremo trditi, saj relevantne korespondence v preučenih arhivih niso ohranjene.

98 Ibid. 6.

Kritiko takšnega pristopa je podal že Alojz Benac,⁹⁹ ki je kot temeljni težavi izpostavil ravno parcialnost in odvisnost od interesov majhnega kolektiva. Odbor je med pripravami na oblikovanje Arheološkega sveta kritiko upošteval, Benčevim opažanjem pa ni nasprotoval nihče. Kot eno temeljnih sprememb delovanja na prehodu med Koordinacijskim odborom in Arheološkim svetom lahko tako prepoznamo stališče, da mora svet kot jugoslovanska arheološka ustanova mednarodno delovanje povezati z vsebino dela in interesi osrednjih republiških institucij.¹⁰⁰ Arheološki svet je od Koordinacijskega odbora prevzel določene mednarodne projekte, a ker je deloval le eno leto, ni mogel realizirati predlaganih sprememb.

Muzejsko področje

Odbor je od vsega začetka zagovarjal stališče, da bi morali arheologi sodelovati tudi pri razvoju jugoslovanske muzejske dejavnosti in muzeologije. Pri tem je bil manj uspešen in je na tem področju nastopal predvsem kot posvetovalni organ – v glavnem je ocenjeval primernost prostorov za hranjenje arheoloških zbirk,¹⁰¹ njegova priporočila pa so bila redkeje upoštevana kot na drugih področjih. Koordinacijski odbor se je usmeril tudi v poskus vzpostavitve stabilne kadrovske politike, s katero bi rešili akutno pomanjkanje arheoloških strokovnjakov v jugoslovanskih muzejih. Pri tem ni bil uspešen, saj ni vzpostavil sistema, s katerim bi kadrovske potrebe muzejev in spomeniškovarstvenih služb prenesli v strateške in izobraževalne načrte univerzitetnih oddelkov v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Ta naloga je bila prenesena na Arheološki svet, za katerega so načrtovali večja pooblastila, ki bi mu omogočila bolj neposreden poseg v izobraževalno politiko in razvojno strategijo v državi.

Kljub temu je Koordinacijski odbor v nekaterih primerih posegel po svojih paradržavnih pooblastilih. Leta 1951 je npr. preprečil prisilno premestitev arheologa, zaposlenega v muzeju v Sremski Mitrovici, vmešal pa se je tudi v reševanje težav z zaposlitvijo Alojza Bolte in Paole Korošec v Sloveniji. Primer Alojza Bolte je prepustil v reševanje republiškim oblastem – kasneje je

99 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *O dosadašnjem radu Koordinacionog odbora i mogućnostima njegovog daljeg djelovanja.*

100 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključci sastanka članova Koordinacionog odbora Arheologa FNRJ održanog od 5. do 10. maja 1952 godine u NR Crni Gori.*

101 Ibid 6.

dobil službo v Pokrajinskem muzeju Celje. V primeru Paole Korošec je poskrbel, da je obdržala službo v Narodnem muzeju Slovenije, katerega vodstvo je zavzelo stališče, da Paola Korošec, ki je imela kot zunanja sodelavka Koordinacijskega odbora veliko obveznosti na državni ravni, ne more zadovoljivo delovati tudi v muzeju. Koordinacijski odbor je posredoval pri vodstvu muzeja in dosegel, da je Koroščeva obdržala službo.¹⁰² Kolikor nam je znano, sta to edina primera, v katerih se je odbor neposredno zavzel za zaposlene v kateri od jugoslovanskih arheoloških ustanov.

Prvi načrt arheologije v Jugoslaviji

Koordinacijski odbor je leta 1951 pričel s pripravami na drugo posvetovanje jugoslovanskih arheologov v Pulju, načrtovano za leto 1953. V okviru priprav je na sestanku v Sarajevu pripravil osnutek notranjega pravilnika, s pomočjo katerega bi lahko organiziral posvetovanja arheologov po ožjih specializacijah.¹⁰³ Predlagana je bila organizacija kronološko specializiranih sekcij – prazgodovinske, antične in srednjeveške –, na katerih bi lahko razpravljali o temeljnih težavah jugoslovanske arheologije iz različnih perspektiv.¹⁰⁴ Za glavno nalogo takih posvetovanj je bila določena izdelava arheološke terminologije v slovenskem, srbohrvaškem in makedonskem jeziku.¹⁰⁵ Koordinacijski odbor na koncu srečanja v Pulju ni izpeljal, saj se je pred tem preoblikoval v Arheološki svet, ki je nadaljeval njegovo delo pri organizaciji kongresa.

Odbor je do leta 1953 spoznal, da so sklepi *1. Posvetovanja arheologov FLRJ* v Niški Banji preobsežni in težko izvedljivi. Odsevali so ambicije jugoslovanske arheologije, niso pa bili utemeljeni na način, ki bi omogočal njihovo neposredno implementacijo. Odbor jih je z letom 1953 začel spreminjati v dolgoročen strateški načrt, ki ga lahko označimo kot enega njegovih najpomembnejših dosežkov. *Načrt arheološkega dela v Jugoslaviji* (1952)¹⁰⁶ je

102 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta*, 7.

103 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Zaključci sa sednice Koordinacionog odbora arheologa FNRJ održane 17–18 maja 1951 godine u Sarajevu*.

104 To kronološko shemo so kasneje prevzele strokovne sekcije ADJ.

105 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Koordinacionog odbora od maja 1950 do osnivanja Arheološkog saveta*, 7.

106 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Plan arheološkog rada u Jugoslaviji*.

dokument, v katerem je *Koordinacijski odbor* natančneje opredelil strateške cilje razvoja arheologije v državi. Utemeljen je na sklepih *1. Posvetovanja arheologov FLRJ* v Niški Banji, ki so bili kasneje vključeni v dolgoročno strategijo razvoja, ki naj bi jo bilo mogoče uresničiti v praksi. Rezultat dela Koordinacijskega odbora je bil program celostne obravnave arheoloških ostalin in spomenikov, od izkopavanja do inventarizacije v muzeju in znanstvenih študij, ki naj bi jih obravnavali v devetih temeljnih korakih:

- a) evidentiranje arheoloških ostalin na terenu,
- b) izkopavanje in preučevanje posameznih arheoloških najdišč, zaščita in konservacija arheoloških ostalin, muzejska obravnava ostalin (restavracija, inventarizacija in predstavitev javnosti),
- c) znanstvena obdelava in publikacija rezultatov, poučevanje novih kadrov (uporaba arheoloških ostalin kot poučevalnega poligona),
- č) gradnja in modernizacija muzejev, propagiranje delovanja muzejev in stik z javnostjo (popularizacija rezultatov),
- d) povezovanje arheološkega dela z relevantnimi upravnimi ustanovami (lokalnimi skupnostmi) ter gospodarstvom, predvsem turizmom.

Koordinacijski odbor je za vsakega od teh korakov pripravil analizo in ponudil programske rešitve, s katerimi se je kasneje, ob svoji ustanovitvi, seznanil in jih potrdil Arheološki svet.

Na področju *evidentiranja arheoloških ostalin na terenu*, kar je v strateškem načrtu opredeljeno kot »*sistematsko rekognisciranje na terenu*«, ¹⁰⁷ je Koordinacijski odbor kot primarni cilj določil izdelavo *Arheološke karte Jugoslavije* in *Arheološkega katastra Jugoslavije*. Ocenil je, da je brez teh dveh korpusov podatkov popolnoma nemogoče voditi koordiniran sistem arheoloških raziskav. Korpusa naj bi služila dvema nalogama. *Arheološka karta Jugoslavije* naj bi predstavljala tedanje stanje poznavanja arheoloških ostalin v državi, enoten *Arheološki kataster Jugoslavije* pa naj bi služil umestitvi arheoloških najdišč, spomenikov in območij v širši sistem upravljanja dediščine v FLRJ. Pomembna razlika med dokumentoma je bila tudi ta, da naj bi kataster sproti dopolnjevali, medtem ko bi morali arheološko karto po določenem časovnem intervalu izdelati ponovno.

Na področju *izkopavanja in raziskovanja posameznih arheoloških najdišč* ¹⁰⁸ je odbor določil, naj osrednje republiške institucije vodijo najpomembnejša

107 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Plan arheološkega rada u Jugoslaviji*, 2.

108 Ibid. 2–3.

izkopavanja v posamezni republiki, manjše raziskave pa naj vodijo lokalne in regionalne institucije. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev naj bi bile raziskave ciljno usmerjene. Tako je odbor srbske institucije spodbujal, naj obudijo izkopavanja v Vinči, saj jih je prepoznal kot izjemnega pomena za razvoj prazgodovinske arheologije, s čimer je bilo mogoče utemeljiti njihovo financiranje.¹⁰⁹ Vodilna vloga osrednjih republiških arheoloških ustanov, univerz in arheoloških inštitutov naj bi omogočila večjo profesionalizacijo arheološkega dela in pregled nad razvojem arheologije v posameznih republikah, ravno tako pa naj bi osrednje republiške ustanove izobraževalne in muzejske ustanove aktivno povezovale v skupne projekte.

Za področje *zaščite in konservacije arheoloških ostalin* je načrt predvidel višjo raven sodelovanja med spomeniškovarstvenimi ustanovami na eni strani ter muzejskimi in raziskovalnimi ustanovami na drugi.¹¹⁰ Koordinacijski odbor je v načrtu poudaril, da so dejavnosti spomeniškega varstva v jugoslovanski kraljevini izvajali zelo pomanjkljivo in sporadično, zaradi česar se je sistem sodelovanja med ustanovami v petdesetih letih šele pričel uveljavljati, kar je pogosto vodilo do težav, ki jih posamezne republiške ustanove niso mogle rešiti. Ena takih težav so bili tedaj neorganizirani arhivi spomeniškovarstvenih ustanov, zaradi katerih je pogosto prihajalo do izgube podatkov o nekaterih že izvedenih raziskavah. Koordinacijski odbor je v svojih opazanjih poudaril, da so vse te napake posledica dotedanjega neurejenega stanja, ter izpostavil, da bo moral pred realizacijo svoje predloge uskladiti s Svetom za znanost in kulturo FLRJ ter jih nato posredovati pristojnim republiškim organom. Tega zaradi skorajšnje reorganizacije nikoli ni storil.

Na področju *muzejske obravnave arheoloških ostalin* je Koordinacijski odbor prepoznal tri temeljne težave:¹¹¹ pomanjkanje restavradorjev, slabo stanje muzejskih inventarnih knjig in kartotek ter pomanjkanje usposobljenega dokumentalističnega osebja. V načrtu je poudarjeno, da so posamezne republike (Slovenija, Hrvaška in Črna gora) na podlagi priporočil odbora že pripravile tečaje za restavradorje, druge pa še ne. Slabo stanje muzejskih inventarnih knjig in kartotek naj bi reševali z usmerjenim nadzorom muzejskih ustanov v posameznih republikah. Rezultat teh nadzorov naj bi bila poročila, katerih avtorji naj bi bili člani Koordinacijskega odbora, ki bi jih uporabili za pripravo pri-

109 Ibid. 3.

110 Ibid. 3.

111 Ibid. 3.

poročil posameznim ustanovam in republikam. Poudarjeno je bilo, da lahko kadrovske težave rešujejo le z usmerjenim izobraževanjem ustreznih kadrov.

Odbor je kot bistveno razvojno nalogo prepoznal *znanstveno obravnavo in objavljane gradiva*.¹¹² To področje so člani odbora razumeli kot srčiko razvoja arheologije v FLRJ, zaradi česar so mu namenili največ pozornosti. Presodili so, da lahko na zvezni ravni naredijo največ na področju arheološke publicistike z dolgoročnim ciljem vzpostavitve državnega sistema arheološke publicistike, kar naj bi izvedli prek treh temeljnih projektov. Najpomembnejši projekt naj bi bilo oblikovanje jugoslovanske arheološke revije. Odbor je zavzel stališče, da Jugoslavija potrebuje revijo po vzoru *Vjesnika Hrvatskog arheološkog društva* ali *Arheološkega vestnika*, v kateri bi spodbujali strokovno razpravo med jugoslovanskimi arheologi. Prevladalo je mnenje, da že obstoječa revija, *Archaeologia Iugoslavica*, za to ni primerna, saj je bila osredotočena na objavljanje sintetičnih del v tujih jezikih za mednarodno javnost, ne pa na objavljanje izvirnih arheoloških del v Jugoslaviji. Drugi izdajateljski projekt je bila serija monografij na jugoslovanski ravni, s pomočjo katerih bi ciljno objavljali rezultate raziskovanja arheoloških tem, ki jih je stroka razumela kot premalo zastopane v arheološki literaturi. Kot tretji temeljni projekt je odbor opredelil sistematično izdelavo katalogov arheoloških zbirk in razstav, s pomočjo katerih naj bi uresničili cilj sprotne objave materiala iz terenskih raziskav.

Koordinacijski odbor je pri oblikovanju strategije razvoja upošteval mnenje Alojza Benca, ki je opozoril, da morajo biti razvojni načrti odbora uresničljivi.¹¹³ V načrtu razvoja arheologije je prepoznal nevarnost preobsežnega pridobivanja gradiva in rokopisov, kar bi težko v celoti objavili. V svojih dokumentih je izpostavil, da je »gomilanje rukopisa ne namenjenih štampi isto je tako nesmiselno kao nagomilavanje neobjavljenog arheološkog materijala po muzejima«. ¹¹⁴ Kot rešitev tega problema je odbor ponudil jasno vsebinsko opredelitev publikacij na zvezni ravni, s čimer bi se uredništva izognila problematičnemu procesu sortiranja in shranjevanja rokopisov.

Manj podrobno je v načrtu opredeljeno *izobraževanje novih kadrov*, kjer je bila prepoznana pomembna vloga treh tedanjih univerz v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani.¹¹⁵ Predlagali so ustanovitev novih arheoloških oddelkov ter vklju-

112 Ibid. 4.

113 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *O dosadašnjem radu Koordinacionog odbora i mogućnostima njegovog daljeg djelovanja*.

114 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Plan arheološkog rada u Jugoslaviji*, 4.

115 Ibid. 4.

čevanje praktičnega dela v študijske programe arheologije. S tem niso bile mišljene le terenske vaje, temveč je Koordinacijski odbor predlagal, da univerze v ta proces vključijo še praktično stažiranje v spomeniškovarstvenih ustanovah, muzejih in znanstvenih inštitutih. S tem naj bi vzgojili generacijo arheologov, ki bi poleg posodobljenih znanstvenih podatkov poznala celoten sistem arheološkega raziskovanja in spomeniškega varstva na praktični ravni.

Pobuda za *gradnjo novih muzejskih stavb* ter področje *propagiranja arheologije* sta v načrtu neposredno povezana.¹¹⁶ Koordinacijski odbor je poudaril, da v socialistični Jugoslaviji v prvih povojnih letih preprosto ni bilo dovolj sodobnih muzejev in muzejskih zbirk. Odgovornim republiškim institucijam je odbor priporočil širitev mreže muzejev, ki naj bi jih gradili po modernih standardih, predvsem v regijah, kjer muzejev še ni bilo ali so bili zelo redki (v Črni gori, Makedoniji ter delih BiH in Srbije). Odbor je poudaril, da bo le z dobro razvejano muzejsko službo mogoče uresničiti cilje popularizacije arheologije v tedanji državi.¹¹⁷ Dolgoročni cilj načrta je bil v muzeje privabiti širšo populacijo, tj. »*omasoviti muzejske posete*«, s čimer naj bi arheologiji dvignili družbeni status in odpravili elitistično podobo ter jo povezali s širšo družbo.¹¹⁸ Prek tega naj bi bil uresničljiv tudi zadnji del načrta – *povezovanje arheologije z gospodarstvom*,¹¹⁹ kjer je odbor možnosti sodelovanja videl prvenstveno na področju turizma.

Predstavljeni načrt je bil pripravljen na srečanjih Koordinacijskega odbora, vendar ga zaradi reorganizacije v Arheološki svet ni začel izvajati. V obravnavo ga je predal Arheološkemu svetu, ki je nadaljeval z delom na njem.

Arheološki svet FLRJ (1952–1953)

Koordinacijski odbor se je leta 1952 preoblikoval v Arheološki svet FLRJ, ki je bil zasnovan kot kolektivni organ z osmimi ali desetimi člani. Razlogov za to preoblikovanje je bilo več, številne pa je v svoji oceni dela Koordinacijskega odbora izrazil že Alojz Benac. Pretehtali so trije. Prvi je bil, da je bila večina krovnih organizacij, s katerimi je odbor sodeloval, že organizirana v obliki

116 Ibid. 4–5.

117 Ibid. 5.

118 Ibid. 5.

119 Ibid. 5.

svetov. Drugi razlog so bila dokaj ohlapna pooblastila Koordinacijskega odbora, kar je vodilo do zastojev v njegovem delu. Kot primer lahko navedemo pogajanja o tiskanju *Archaeologie Jugoslavice*, kjer je bil glavni problem, da odbor ni imel jasno določenih virov financiranja tiska. Preoblikovanje odbora v Arheološki svet je to težavo in njej podobne pravno formalno odpravilo. Tretji pomemben razlog za preoblikovanje pa je bil *Načrt arheološkega dela v Jugoslaviji*,¹²⁰ ki ga je oblikoval Koordinacijski odbor, a ga ni mogel aktivno izvajati. Arheološki svet je načrt prevzel, saj ga je lahko kot organ z jasno določenimi pristojnostmi veliko bolj učinkovito uveljavljal.

Članstvo Arheološkega sveta je bilo skorajda enako članstvu Koordinacijskega odbora, Arheološki svet pa je prevzel tudi predhodne programske usmeritve. Arheološki svet je imel le eno sejo v Beogradu (19.–20. 12. 1952), s katere so se ohranili uradni zaključki.¹²¹ Na seji se je seznanil z dotedanjim delom Koordinacijskega odbora in sprejel program, s katerim je načrtoval nadaljevanje dotedanjega dela odbora na različnih programskih področjih.¹²² V kratkem času delovanja se Arheološki svet ni mogel opredeliti do vseh programov in pobud, ki jih je začel Koordinacijski odbor. Kljub temu je postavil nekatere nastavke, predvsem na področju strateškega načrtovanja razvoja arheologije v Jugoslaviji, ki jih odbor zaradi pomanjkanja pravno opredeljenih pooblastil ni mogel.

Arheološki svet je bil ustanovljen z *Odlokom o oblikovanju Arheološkega sveta FLRJ*, ki ga je 18. 4. 1952 v skladu s 4. členom *Uredbe o zveznih strokovnih svetih* izdal Svet za znanost in kulturo.¹²³ Arheološki svet je bil opredeljen kot nadzorni in strateško-razvojni kolektiv arheologov z osmimi oziroma desetimi člani, najeminentnejšimi strokovnjaki na svojem področju – predvsem člani akademij in vodilni kustosi narodnih muzejev.

Naloge Arheološkega sveta so bile:

- a) Preučevanje teoretskih, metodoloških in organizacijskih vprašanj s področja arheologije;
- b) Koordinacija arheološkega dela prek osrednjih republiških ustanov;
- c) Usmerjanje tehničnega in metodološkega razvoja arheologije v Jugoslaviji;

120 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Plan arheološkega rada u Jugoslaviji*.

121 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključci sa prvog zasedanja Arheološkog saveta FNRJ održanog 19–20 decembra u Beogradu*.

122 Ibid. 1.

123 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Odlok o oblikovanju Arheološkega sveta FLRJ*.

- č) Redna organizacija posvetovanj/kongresov jugoslovanskih arheologov, na katerih se diskutira o temeljnih problemih arheologije v FLRJ;
- d) Objavljanje najpomembnejših dognanj jugoslovanske arheologije v svetovnih jezikih v reviji *Archaeologia Iugoslavica*;¹²⁴
- e) Koordinacija razvoja izobraževanja arheoloških kadrov v Jugoslaviji in posameznih republikah;
- f) Spodbujanje razvoja arheološkega turizma v Jugoslaviji.

Arheološki svet je z odlokom o ustanovitvi dobil svoj pečat, sestanke pa naj bi imel na pol leta. Glavni vir financiranja njegovega dela je bil Svet za znanost in kulturo Vlade FLRJ. S sprejetjem *Odloka o oblikovanju Arheološkega sveta FLRJ* je uradno prenehal delovati Koordinacijski odbor. Ta je imel zadnji sestanek maja 1952 v Budvi, na katerem je pripravil dokumentacijo, ki jo je predal Arheološkemu svetu.

Arheološki svet je bil operativno oblikovan na 1. Zasedanju Arheološkega sveta FLRJ decembra 1952 v Beogradu.¹²⁵ Vodstvo sveta je bilo v grobem oblikovano že na sestanku Koordinacijskega odbora v Budvi, v njem pa so bili Alojz Benac (predsednik), Josip Korošec (podpredsednik) in Draga Garašanin (tajnica). Preostali člani so bili imenovani 1. 12. 1952 z *Odločitvijo o imenovanju članov Arheološkega sveta FLRJ*.¹²⁶ Člani Arheološkega sveta so bili Alojz Benac, Srečko Brodar, Cvito Fisković, Milutin Garašanin, Miodrag Grbić, Grga Novak, Stjepan Gunjača, Jože Kastelic, Josip Korošec, Đorđe Mano-Zisi, Milutin Plamenac, Duje Rendić-Miočević in Dušanka Vučković-Todorović. Svet je v tej sestavi deloval do leta 1954, ko je bilo v skladu z zaključki 2. *Posvetovanja arheologov FLRJ* (Pulj 1953) pravno formalno ustanovljeno Arheološko društvo Jugoslavije (ADJ).

Arheološki svet je na prvem sestanku sprejel *Načrt arheološkega dela v Jugoslaviji*,¹²⁷ ki ga je predhodno izdelal Koordinacijski odbor. Sprejel je sklepe, ki so omogočili izvedbo vsaj nekaterih delov načrta, k drugim pa je nameral val pristopiti prek bolj dolgoročnih projektov.

Arheološki svet je dokončno opredelil osrednje republiške ustanove, katerih naloga je bila koordinacija razvoja arheologije na ravni posameznih

124 Več o reviji *Archaeologia Iugoslavica* gl. v delu o publicistični dejavnosti ADJ.

125 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog sveta FNRJ održanog 19–20 decembra 1952 god. u Beogradu*, 1.

126 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 11; *Odločitev o imenovanju članov Arheološkega sveta FLRJ*.

127 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Plan arheološkog rada u Jugoslaviji*.

republik.¹²⁸ Te ustanove so bile Arheološki inštitut SANU (Srbija), Arheološka sekcija 1. Oddelka JAZU (Hrvaška), Sekcija za arheologijo SAZU (Slovenija), Zemaljski muzej v Sarajevu (BiH), Arheološki muzej v Skopju (Makedonija) ter Naučno društvo na Cetinju (Črna gora). Arheološki svet je že leta 1953 pričel z usklajevanjem postopkov, s katerimi so te ustanove vzpostavile redne kanale komunikacije z republiškimi sveti za znanost in kulturo, kar naj bi jim omogočilo aktivno komunikacijo z organi izvršne in zakonodajne oblasti v njihovih republikah. O svoji odločitvi je obvestil vsa predsedstva republik ter Svet za znanost in kulturo FLRJ.¹²⁹

Z odločitvijo Arheološkega sveta so osrednje ustanove v posameznih republikah dobile številne nove naloge in pooblastila. Formalno so bile dolžne izvajati sklepe Arheološkega sveta, pri čemer jim je bil za to zagotovljen stalni vir financiranja s strani republiških Svetov za znanost in kulturo, kar je stabiliziralo njihovo finančno situacijo. Vodilna vloga v republiški arheološki organizaciji je pomenila veliko, saj je lahko ustanova narekovala razvoj arheologije v svoji republici. Svet se je pri izbiri osrednjih institucij, če je le bilo mogoče, naslonil na osrednje arheološke inštitute oziroma sekcije na nacionalnih akademijah (Slovenija, Hrvaška, Srbija). S tem je vzpodbujal razvoj hierarhičnega sistema znanstvenih ved, kakršnega poznamo iz Sovjetske zveze. Nacionalnim oziroma republiškim raziskovalnim inštitutom so bila dodeljena največja pooblastila ter naloge oblikovanja strateških in razvojnih načrtov, vodenje največjih terenskih raziskav in drugih projektov ter izdajanje osrednjega nacionalnega arheološkega časopisa (Novaković 2014, 244).

Te ustanove so bile opremljene z najboljšimi arheološkimi knjižnicami in laboratoriji. Tak izrazito hierarhični sistem sicer ni omejen izključno na Sovjetsko zvezo (Novaković 2014, 245), saj tudi v določenih zahodnih državah obstajajo podobni modeli, kot sta francoski CNRS (Centre Nationale de Recherches Scientifiques) in italijanski CNR (Centro nazionale di ricerche), a je sovjetski vzor gotovo najbolj vplival na razvoj v Jugoslaviji. Ni sicer nujno, da je bila sama ideja tuja, saj je že v jugoslovanski kraljevini obstajala ideja o oblikovanju osrednjega jugoslovanskega arheološkega inštituta, ki bi imel pooblastila podobna tistim, ki jih je imel Arheološki svet.¹³⁰ Predvideno je bilo, da bo Ar-

128 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog sveta FNRI održanog 19–20 decembra 1952 god. u Beogradu*, 1.

129 Ibid. 1.

130 Gl. poglavje o razvoju arheoloških institucij v jugoslovanski arheologiji v delu, ki se dotika predloga o oblikovanju *Arheološkega inštituta Srbov, Hrvatov in Slovencev* (Vasić 1927).

heološki svet v odnosih z republiškimi ustanovami nastopal kot vrh federalne piramide, kot nekakšna »uprava«, ki je izvajala vsaj določene naloge pravega jugoslovanskega arheološkega inštituta. Ta sicer nikoli ni bil ustanovljen, a se je ideja o njegovem oblikovanju pojavila po preoblikovanju Arheološkega sveta v ADJ že na 2. *Posvetovanju arheologov FLRJ* v Pulju (1953).

V Jugoslaviji so se šele z uvedbo komunistične oblasti pojavili pogoji, ki so uvedbo omenjene hierarhične strukture sploh omogočili. Osrednja vloga v hierarhični piramidi republiških institucij je pomenila ogromno, kar dokazuje tudi delovanje Sekcije za arheologijo SAZU (Slovenija). Ta je z novimi pooblastili postala »osrednji štab arheoloških izkopavanj v Sloveniji« (Pleterski 1997, 38), ravno tako pa je dobila dostop do obsežnih finančnih sredstev. Dolgo je narekovala strokovni razvoj arheologije v Sloveniji, saj so v njej delovali vodilni slovenski arheologi tedanjega časa, kot so bili Josip Korošec, Srečko Brodar, Jože Kastelic, Josip Klemenc in Bogo Škerlj. Delovali so tudi v drugih ustanovah, kjer so ravno tako prevzeli vodilno vlogo. Sekcija je drugim slovenskim ustanovam finančno pomagala pri izvedbi terenskih raziskav in je vsaj začasno prevzela vlogo, kakršno je imel Arheološki svet na ravni celotne države.¹³¹ Vsi trije arheološki inštituti/sekcije, ki jih je Arheološki svet določil za osrednje republiške ustanove – Arheološki inštitut SAZU, Arheološki inštitut HAZU in Arheološki inštitut SANU – so še danes osrednje državne arheološke ustanove v svojih državah. V Makedoniji ter Bosni in Hercegovini sta vlogo osrednjih institucij prevzela osrednja republiška muzeja, v Črni gori pa Naučno društvo Crne Gore, ki je bilo zametek kasnejše črnogorske akademije.

131 Sekcija za arheologijo SAZU je lep primer tega, kako dominanten položaj določene institucije ne pomeni nujno splošnega uspeha. Najprej je iz sekcije odšel Škerlj, ki je iz ZDA prinesel koncept arheologije, ki ga načelnik sekcije Josip Korošec ni podpiral (Pleterski 1997, 38). Temu so sledili notranje prerazporejanje finančnih sredstev (Pleterski 1997, 42), neuspeh postavitve pravega koncepta dokumentacijskega dela v kontekstu sekcije in splošno pomanjkanje vizije (Pleterski 1997, 46). To se je kazalo tudi pri izdelavi projekta *Arheološka karta Jugoslavije*, za katero so velik del dela honorarno opravili študentje. Delo sekcije je skorajda zastalo, po odstopu Josipa Korošca – zaradi zdravstvenih razlogov – z mesta načelnika pa je celo prišlo do nekajletne krize v izdajanju *Arheološkega vestnika* (Pleterski 1997, 48). Delne rešitve so nastopile šele po letu 1959, ko je Akademijski svet FLRJ organiziral medakademijske znanstvene odbore – tri naj bi vodila SAZU – z novimi projekti pa so prišla sveža finančna sredstva in aktivnejše sodelovanje s tedaj že delujočim ADJ, kar je bilo še posebej pomembno po ustanovitvi Slovenske podružnice ADJ, ki je prevzela projekt arheološke topografije Slovenije (Pleterski 1997, 50), pri katerem je Sekcija za arheologijo SAZU postala logistični center dela, ne pa več njegov nosilec.

Nova ureditev je bila temelj koordinacije arheološkega dela v FLRJ. Arheološki svet je na tem področju sprejel dva sklepa. Določil je, da ima vsak jugoslovanski arheolog za namene študija in objavljanja prost dostop do vseh muzejskih zbirk v muzejih, spomeniškovarstvenih zavodih, inštitutih in univerzah. Začel je tudi postopke za optimizacijo arheološkega dela, predvsem pospeševanje razvoja arheologije v manj razvitih republikah. Glavni poudarek je bil sicer na Črni gori, kjer je ob preoblikovanju Koordinacijskega odbora v arheološki svet prišlo do težav pri izvedbi terenskih del, ki jih je načrtoval in financiral Koordinacijski odbor. Arheološki svet je v sodelovanju s Svetom za kulturo in znanost LR Črne gore razrešil finančne težave, reševanje problemov na terenu pa je prepustil republiškim ustanovam in strokovnjakom.

Arheološki svet je optimizacijo svojega delovanja izvedel tudi tako, da se je odrekel določenim pooblastilom, kar je bilo v skladu z imenovanjem osrednjih republiških institucij. Lep primer tega je poskus usmerjanja razvoja muzejskega dela v Jugoslaviji, pri katerem je Koordinacijski odbor poskušal aktivno sodelovati. Arheološki svet je presodil, da bi bilo bolje, če del nalog na tem področju prevzamejo druge organizacije. Ob ustanovitvi je podpisal sporazum o sodelovanju z Zvezo muzejskih društev Jugoslavije, ki je po novem prevzela vodilno vlogo pri razvoju muzejev v Jugoslaviji, s čimer se je Arheološki svet v določeni meri odpovedal vplivu na tem področju. Na podoben način je Arheološki svet pristopil k sodelovanju s konservatorskimi organizacijami in društvi. Leta 1953 je na kongres jugoslovanskih konservatorjev delegiral svoja predstavnika Josipa Korošca in Đorđa Mano-Zisija, ki naj bi svetu poročala o stanju konservatorske stroke v FLRJ in o primernosti tedanjih konservatorskih smernic za ohranjanje arheoloških spomenikov.¹³² Za potrebe sodelovanja z muzejskimi in konservatorskimi organizacijami ter optimizacije svojega delovanja je Arheološki svet Svet za znanost in kulturo FLRJ zaprosil za odobritev stalne zaposlitve administratorja, čemur pa ni bilo ugodeno.

132 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog sveta FNRJ održanog 19–20 decembra 1952 god. u Beogradu*, 2.

Nadzor razvoja arheologije po republikah in mednarodna ter založniška dejavnost sveta

Arheološki svet je na področju koordinacije institucionalnega razvoja arheologije v FLRJ nastopil bolj aktivno kot Koordinacijski odbor, pri čemer se je oprl na svoja jasneje določena pooblastila. Posamezni člani sveta so v letih 1953 in 1954 izvedli nadzor nad vsemi arheološkimi ustanovami v posameznih republikah oziroma posameznih regijah države.¹³³ Poverjeniki Arheološkega sveta v tem postopku so bili Stjepan Gunjača (za Srbijo), Alojz Benac (za Vojvodino), Josip Korošec (za Dalmacijo na Hrvaškem), Miodrag Grbić (za celinsko Hrvaško in Istro), Grga Novak (za Slovenijo), Duje Rendić-Miočević (za BiH) ter Milutin Garašanin (za Makedonijo). Za Črno goro pri prvem imenovanju nadzornik ni bil določen. Vsak nadzornik je dobil specifična navodila o tem, na kaj naj bo pozoren. Poročila nadzornikov so bila namenjena temu, da bi lahko Arheološki svet podal ustrezne smernice osrednjim ustanovam v posameznih republikah, predvsem na področju vloge arheologije v muzejski dejavnosti.

Žal imamo ohranjeni le poročili Duja Rendić-Miočevića za Bosno in Hercegovino¹³⁴ ter Milutina Garašanina za Makedonijo.¹³⁵ Zanimivo je, da sta si po strukturi dokaj različni, kar mogoče kaže, da svet v kratkem času še ni oblikoval enotnega formata poročil. Duje Rendić-Miočević je obiskal Zemaljski muzej v Sarajevu, Muzej grada Sarajeva in Zavičajni muzej v Mostarju, poročilo o ostalih ustanovah pa je oblikoval na podlagi pogovorov s kolegi iz BiH. Pri vsakem muzeju je podal oceno o primernosti prostorov in primernosti hranjenja zbirk ter priporočila glede strokovnega kadra (predvsem glede številčnosti osebja in njegove ustreznosti).

Po drugi strani je Milutin Garašanin sicer res obiskal vse institucije v Makedoniji, ki so imele arheološke zbirke – Arheološki muzej Skopje, Mestni muzej Veles, Mestni muzej Bitola in Mestni muzej Ohrid, a je poleg opisa stanja v teh ustanovah podal poročilo o splošnem stanju arheologije v tej republici. Kot največji problem je označil slabo kakovost terenskega dela in

133 Ibid 2.

134 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 11; *Izveštaj o izvršenom obilazku muzeja u Bosni i Hercegovini*.

135 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 11; *Izveštaj o poseti arheološkim ustanovama u N. R. Makedoniji*.

neurejene odnose med ustanovami na terenu.¹³⁶ Tudi on je kot pomemben problem izpostavil pomanjkanje strokovnega osebja v republiki, kar je po njegovem mnenju onemogočalo kvalitetno širjenje arheoloških muzejskih zbirk v republiki ter razvoj ustreznih metod terenskega dela. V svojih sklepih je predlagal, da osrednja republiška ustanova začasno omeji ustanavljanje novih arheoloških zbirk v manjših krajih ter se osredotoči na bolj kakovosten razvoj že obstoječih muzejev, aktivneje koordinira terensko delo in aktivneje nastopi proti amaterskim izkopavanjem arheoloških najdišč. Arheološkemu svetu je predlagal oblikovanje daljnosežnih predlogov, s katerimi bi lahko pomagali pri razvoju strokovnega osebja v Makedoniji.¹³⁷

Poročili sta težko primerljivi, saj je bila arheologija v BiH po drugi svetovni vojni institucionalno že več kot pol stoletja oblikovana okoli Zemaljskega muzeja v Sarajevu, medtem ko so v Makedoniji šele po drugi svetovni vojni oblikovali lastno republiško organizacijo arheologije. Ti poročili sta bili del širšega sklopa poročil,¹³⁸ ki ga je Arheološki svet uporabil za zasnovo dveh sklepov.¹³⁹

Prvi sklep je spremenil način zaposlovanja novega osebja v republiških muzejskih ustanovah z javnimi razpisi (in ne imenovanjem, kot je bila predhodna praksa).

V skladu z drugim sklepom je Arheološki svet podal priporočilo, da se republiške kadrovske komisije pred končno odločitvijo o zaposlitvi posameznega strokovnjaka posvetujejo z osrednjo arheološko ustanovo v republiki.

Na področju mednarodnega delovanja je Arheološki svet v veliki meri nadaljeval s projekti Koordinacijskega odbora. Izvedel je že dogovorjene izmenjave strokovnjakov in pričel z izdelavo strateškega seznama držav, s katerimi naj bi Jugoslavija (na področju arheologije) podpisala sporazum o znanstvenem sodelovanju.

Na področju mednarodnega delovanja moramo izpostaviti dva sklepa Arheološkega sveta.¹⁴⁰

136 Ibid. 2.

137 Ibid. 3.

138 Ta žal ni v celoti ohranjen.

139 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog saveta FNRJ održanog 19–20 decembra u Beogradu*, 2.

140 Ibid. 3.

Po prvem sklepu je moral vabilo za delo, študij ali raziskovanje katere-mukoli tujemu arheologu v Jugoslavijo potrditi Arheološki svet.

Drugi sklep je od deležnikov (individualnih arheologov in institucij) terjal, da morajo za objavo rezultatov svojega dela v raziskavah v FLRJ in podatkov, pridobljenih v jugoslovanskih muzejih v tujini, pridobiti privolitev Arheološkega sveta.

Glavni namen teh sklepov je bil preprečiti, da bi tuje institucije v državi delovale samostojno, tj. brez sodelovanja z jugoslovanskimi ustanovami. Ta pristop so kasneje razširili tudi na organizacijo jugoslovanskih arheoloških razstav v tujini, saj je bilo eksponate mogoče izvoziti le s pisnim soglasjem pristojne jugoslovanske muzejske ustanove in Arheološkega sveta. Arheološki material, ki je gostoval v tujini, je moral vselej spremljati jugoslovanski strokovnjak, ki je bil odgovoren za varnost arheoloških predmetov. Arheološki svet je leta 1952 odločil, da je zaplenjena dokumentacija arheoloških raziskav, ki so jih v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno izvajali arheologi iz okupatorskih držav, last FLRJ in da jo lahko jugoslovanski arheologi prosto uporabljajo pri svojem delu.

Na področju založniške dejavnosti se je Arheološki svet usmeril v oblikovanje standardov publikacij, ki so izhajale na zvezni ravni, ter prevzel izdajanje revije *Archaeologia Iugoslavica*.¹⁴¹ Na prvem zasedanju je sprejel sklep, da morajo raziskovalci osrednji republiški ustanovi v roku treh let predati preliminarno poročilo in dokumentacijo terenskih raziskav. Postavil je tudi rok, po katerem morajo raziskovalci končno obdelavo podatkov v obliki monografije ali članka objaviti v roku desetih let. Pri tem je bila izjema revija *Archaeologia Iugoslavica*, saj se objava v njej ni štela za končno objavo rezultatov arheoloških raziskav.

Na založniškem področju je Arheološki svet kot eno od prioritet določil projekt preučevanja rimskega limesa in ustanovil Komisijo za limes Arheološkega sveta FLRJ, ki je štela tri člane (po enega predstavnika SANU in JAZU ter tajnika Arheološkega sveta). Komisija naj bi koordinirala raziskave različnih odsekov rimskega limesa v Jugoslaviji in oblikovala posebno monografsko zbirko, v kateri naj bi objavljali rezultate.

141 Ibid. 3–4.

2. Posvetovanje arheologov v Pulju (1953)

Izjemno pomemben projekt Arheološkega sveta je bila organizacija 2. *Posvetovanja arheologov FLRJ* v Pulju, ki so ga načrtovali in izvedli leta 1953. Posvetovanje je bilo zamišljeno kot manjši dogodek v primerjavi s srečanjem v Niški Banji, saj naj bi se ga udeležile omejene delegacije,¹⁴² tj. le člani Arheološkega sveta ter manjše število izbranih strokovnjakov iz vseh republik. Svet je priskrbel sredstva za udeležbo treh predstavnikov iz Srbije in Hrvaške, dveh predstavnikov iz Slovenije in enega iz BiH. Delegate je na predlog osrednjih republiških ustanov potrdil Arheološki svet. Drugi morebitni kandidati naj bi si svojo udeležbo, ki jo je kljub vsemu moralo potrditi članstvo Arheološkega sveta, plačali sami oziroma njihove ustanove. Glavna organizatorja posvetovanja sta bila Jože Kastelic (Arheološki svet) in vodstvo Arheološkega muzeja v Pulju.

Srečanje so izvedli med 26. in 28. oktobrom 1953 v hotelu »Riviera« v Pulju (*Glas Istre* št. 43, 30. 10. 1953, 2). Dnevni red srečanja je bil oblikovan že na sestanku Koordinacijskega odbora v Budvi. Prva točka dnevnega reda je bila seznanitev prisotnih s *Triletnim poročilom o delovanju Koordinacijskega odbora FLRJ* (Milutin Garašanin), sledili so *Rezultati arheoloških raziskav v obdobju 1950–1953* (Josip Korošec in Cvito Fisković) ter razprava o poročilih. Nato je bila na vrsti predstavitev referatov o bistvenih problemih prazgodovinske (Alojz Benac), klasične (Duje Rendić-Miočević) in srednjeveške (Stjepan Gunjača)¹⁴³ arheologije.¹⁴⁴ Program se je zaključil s posvetovanjem o problemih arheološke terminologije v Jugoslaviji, katere nerazvitost je bila označena kot eden temeljnih problemov tedanje jugoslovanske arheologije.

Posebna točka dnevnega reda je bila ustanovitev Arheološkega društva Jugoslavije.¹⁴⁵ Glavna kritika delovanja Arheološkega sveta je bila, da je deloval kot zaprt kolektiv. Takšna organizacija naj bi mu sicer omogočala lažjo koordinacijo dela jugoslovanskih arheologov, a je prevladovalo mnenje, da dela

142 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog saveta FNRJ održanog 19–20 decembra u Beogradu*, 5–6.

143 Od referatov s kongresa v Pulju je ohranjen le referat Stjepana Gunjače *O srednjevekovnoj arheologiji u Jugoslaviji*, ki ga je objavil v reviji *Starohrvatska prosvjeta* (Gunjača 1956, 181–199).

144 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog saveta FNRJ održanog 19–20 decembra u Beogradu*, 5.

145 Ibid. 5.

ne povezuje, temveč ga diktira. Zaprtost članstva naj bi svetu onemogočala širitev strokovnega kolektiva, ki bi lahko sodeloval pri izvedbi projektov na državni ravni. S tem naj bi svet nadaljeval vzorce dela Koordinacijskega odbora, ki so bili prepoznani kot problematični – predvsem načrtovanje velikih projektov, ki so bili neuresničljivi. V skladu s temi opažanji je bil sprejet sklep, po katerem naj bi oblikovali ADJ, v delovanje katerega naj bi vključili več (če ne celo vse) jugoslovanskih arheologov. V društvu naj bi lažje povezali delo jugoslovanskih arheologov ter omogočili integracijo novih strokovnjakov v profesionalno življenje. Oblikovanje prvega statuta ADJ je Arheološki svet na srečanju v Beogradu poveril Duju Rendić-Miočeviću.¹⁴⁶

Arheološki svet se je na srečanju v Pulju soočil tudi z drugimi vprašanji, ki so bila predstavljena v enem najpomembnejših poročil zgodnjega obdobja delovanja jugoslovanske arheološke stanovske organizacije, v *Poročilu o delu na arheologiji v obdobju med 1. in 2. posvetovanjem arheologov FLRJ*.¹⁴⁷ V tem dokumentu je bila podana dokaj kritična ocena delovanja Koordinacijskega odbora in Arheološkega sveta.¹⁴⁸ Poročilo je sicer poudarilo veliko aktivnost obeh teles, vendar priznava, da sta imeli predvsem svetovalno vlogo. Kot njuno osrednjo težavo so prepoznali dejstvo, da nista imeli jasno določenega pravnega statusa. Ali gre za telesi, ki propagirata arheologijo in delujeta kot kolektivni arheološki forum, ali izvršilni organizaciji, ki aktivno usmerjata razvoj arheologije? S tem je bil izražen bistven pomislek o delovanju obeh teles in glavni argument za oblikovanje Arheološkega društva Jugoslavije ter Arheološkega inštituta FLRJ.¹⁴⁹ Reforma Arheološkega sveta je predvidela dve ustanovi: ADJ, ki naj bi prevzelo družbene, društvene in povezovalne vidike delovanja Arheološkega sveta, medtem ko bi Arheološki inštitut FLRJ prevzel koordinacijo znanstvenega in strokovnega razvoja arheologije v Jugoslaviji.

Dokument je za nas pomemben tudi zato, ker skicira praktične posledice dela Koordinacijskega odbora in Arheološkega sveta. Obe telesi sta bili

146 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog saveta FNRJ održanog 19–20 decembra u Beogradu*, 5.

147 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Rad na arheologiji u FNRJ od 1. savetovanja arheologa (1950) do II. Savetovanja*.

148 Ibid. 35.

149 Arheološki inštitut FLRJ je bil zasnovan, da bi prevzel koordinacijske in razvojne naloge Arheološkega sveta, vendar ni nikoli zaživel; več o procesu njegovega ustanavljanja ter vlogi ADJ v tem procesu v nadaljevanju.

osredotočeni predvsem na organizacijsko stran razvoja arheologije – koordinirali sta sodelovanje med ustanovami, postavili temelje arheološke založniške dejavnosti na državni ravni, gradili sistem popularizacije jugoslovanske arheologije in mednarodnega sodelovanja ter sodelovali pri povojnem institucionalnem razvoju na področju arheologije in v manjši meri pri izvedbi terenskih raziskav. Manj opazno je bilo njuno delo v ožjem znanstvenem smislu razvoja arheologije.

Poročilo je precej optimistično in poudarja, da je jugoslovanskim arheologom uspelo koordinirati napredek na vseh področjih arheologije v tedanji državi. V prvem delu dokumenta je opisan razvoj arheoloških raziskav po običajnih arheoloških obdobjih¹⁵⁰ – *paleolitik in mezolitik, neolitik, bronasta doba, starejša železna doba, mlajša železna doba, antika, obdobje selitve narodov, slovansko obdobje* ter *numizmatika* – ki je zanimiv vir za morebiten pregled razvoja raziskovanja posameznih obdobj, manj pa je pomemben v kontekstu institucionalnega razvoja arheologije.

Za nas je pomembnejši drugi del dokumenta, ki obravnava razvoj stroke. V tem delu poročilo obravnava naslednje razvojne vidike: *razvoj pomožnih arheoloških ved, razvoj arheološke publicistike, razvoj univerzitetnih oddelkov ter inštitutov, kadrovsko politiko, medsebojno pomoč institucij, razvoj konservatorstva, razvoj muzeologije in vlogo Koordinacijskega odbora ter Arheološkega sveta*. Na področju razvoja *pomožnih arheoloških ved* so člani Arheološkega sveta kot pomembne prepoznali mineralogijo, kemijo, paleobotaniko, paleozoologijo (danes arheozoologijo) in antropologijo. Poročilo ne navaja podrobnosti posameznih projektov, temveč poudarja, da so te vede v tedanji Jugoslaviji doživele samostojen razvojni napredek, ki je bil sicer za arheologijo pomemben, a ne nujno skladen s cilji razvoja arheologije, določenimi v strateških dokumentih. Izpostavljeno je, da s stališča arheologije med posameznimi znanstvenimi disciplinami (in relevantnimi institucijami) še ni dovolj razvite komunikacije, kar je vodilo do občasnih težav in prekrivanja pristojnosti.¹⁵¹ To opažanje je podprto s primerom razvoja paleoantropologije, ki so jo tedaj že poučevali na Medicinski fakulteti Univerze v Zagrebu, vendar je bilo sodelovanje z njo oteženo, ker je fakulteta izvajala arheološka izkopavanja, za kar po odločitvah Arheološkega sveta ter Sveta za znanost in

150 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog saveta FNRJ održanog 19–20 decembra u Beogradu*, 2–27.

151 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Rad na arheologiji u FNRJ od 1. savetovanja arheologa (1950) do II. savetovanja*, 28.

kulturo FLRJ ni bila pristojna.¹⁵² To je bilo posledica zelo slabega odnosa med Medicinsko fakulteto Univerze v Zagrebu ter hrvaškimi arheološkimi institucijami, ki se je kazal tudi v tem, da hrvaški arheologi niso imeli dostopa do antropoloških predavanj, medtem ko so v Sloveniji po dogovoru s tamkajšnjimi antropologi, ki so delovali v okviru SAZU, že organizirali dopolnilna predavanja za študente.¹⁵³ S tem so želeli izpostaviti, da je bila arheologija le ena od znanstvenih disciplin, ki je po drugi svetovni vojni doživela hiter (a nekoordiniran) razvoj, in da bi morale pristojne institucije (takrat Arheološki svet) narediti več tudi na interdisciplinarni ravni koordinacije znanstvenega dela v tedanji Jugoslaviji.

Poročilo je bolj optimistično na področju arheološke publicistike.¹⁵⁴ Izpostavlja predvsem uspešno obnovo arheoloških publikacij na ravni posameznih republik ter poudarja, da so bile uspešno obnovljene starejše periodične publikacije, npr. srbski *Starinar*, in vzpostavljene nove, kakršna je slovenski *Arheološki vestnik*. Kot pomemben dosežek razvoja publicistike je bilo izpostavljeno, da je vse več jugoslovanskih avtorjev objavljalo prispevke tudi v tuji periodiki, pri čemer je bilo kljub naporom Koordinacijskega odbora in Arheološkega sveta objavljanje v tujini še vedno redko.¹⁵⁵

Poročilo se nadaljuje s kritično oceno delovanja univerz (arheoloških oddelkov) ter arheoloških inštitutov. Poudarja, da je Arheološki svet kot osrednje republiške institucije, če je bilo le mogoče, določil obstoječe znanstvene inštitute (Slovenija, Hrvaška, Srbija). V preostalih republikah, kjer so osrednjo vlogo prevzele druge ustanove, je bilo predvideno, da jih s časom nadomesti specializiran arheološki inštitut. V tem kontekstu je bilo poročilo kritično do stagnacije procesa ustanavljanja novih inštitutov, čeprav so se avtorji poročila zavedali, da je bilo takrat težko najti primerne strokovnjake v vseh republikah.¹⁵⁶ Ob tem so poudarili, da je predvideno vlogo osrednjih ustanov vsaka republika interpretirala po svoje in izvajala različne ukrepe. Ugotavljali so, da so obstoječi inštituti zelo različni po notranji organizaciji, kar po mnenju Arheološkega sveta otežuje njihovo sodelovanje in koordinacijo skupnih

152 Ibid. 28.

153 Ibid. 28.

154 Ibid. 30–35.

155 Ibid. 30.

156 Ibid. 36.

projektov.¹⁵⁷ Kot glavni problem univerzitetnega dela pa poročilo izpostavlja pomanjkanje usposobljenih strokovnjakov, kar je onemogočalo širitev oddelkov in ustanavljanje novih arheoloških kateder v državi.¹⁵⁸

Poročilo se podrobno posveča problemu zaposlovanja v tedanji arheologiji. Izpostavlja pomanjkanje strokovnjakov, a zavrača rešitev, v skladu s katero bi število arheologov hitro povečali s pospešenim izobraževanjem; problem vidi v slabši kakovosti izobraženega kadra.¹⁵⁹ Problem je bil tudi način zaposlovanja arheologov. Poročilo izpostavlja, da je v določenih republikah (Slovenija, Hrvaška, del Srbije) strokovnjakov dovolj, da pa jih primanjkuje v drugih delih Jugoslavije. Zaposlovanje strokovnjakov prek javnih razpisov, ki ga je uvedel Arheološki svet, je sicer pomagalo pri blažitvi težav, a še vedno naj bi bila potrebna aktivna vloga kadrovske komisije, s čimer bi lahko ta problem rešili.¹⁶⁰ V poročilu je tudi izpostavljeno, da je večje število študentov na fakultetah v povojnih letih omogočilo večjo fleksibilnost pri zaposlovanju in procesu ohranjanja kakovosti strokovnega osebja, kar pa je veljalo za arheologe, ne pa za tehnične službe (npr. risarje), kjer je bilo usposobljenega osebja še vedno premalo.

Poročilo v nadaljevanju izpostavlja pomen sistema pomoči med posameznimi ustanovami, ki ga je vzpostavil Koordinacijski odbor. Glavno prednost tega sistema vidi v tem, da je bilo mogoče kadrovske probleme posameznih institucij na jugoslovanski ravni reševati z izmenjavami zaposlenih. Kot primer izpostavlja delovanje Sekcije za arheologijo SAZU in Srečka Brodarja, ki sta sodelovala pri raziskavah paleolitika v Srbiji.¹⁶¹ Podoben pristop poročilo hvali tudi na področju razvoja konservatorske dejavnosti, kjer naj bi izmenjave zaposlenih med spomeniškovarstvenimi institucijami vsaj delno pripomogle k standardizaciji konservatorske prakse v tedanji Jugoslaviji.¹⁶²

Poročilo ugotavlja, da na področju popularizacije arheologije v tistem času ni bilo narejenega dovolj. Izpostavlja pomen sodelovanja z dnevnim

157 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Rad na arheologiji u FNRJ od 1. savetovanja arheologa (1950) do II. savetovanja*, 37.

158 Ibid. 36.

159 Ibid. 37.

160 Ibid. 38.

161 Ibid. 39.

162 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Rad na arheologiji u FNRJ od 1. savetovanja arheologa (1950) do II. savetovanja*, 40–41.

časopisjem v tedanji Jugoslaviji,¹⁶³ ki se je nadaljevalo tudi v času ADJ.¹⁶⁴ To po mnenju Arheološkega sveta še ni bilo dovolj. Izgubljeno priložnost je svet videl v razvoju filmske produkcije, ki je še nihče ni izkoristil za popularizacijo arheološke dediščine.¹⁶⁵ Podobna kritika je bila usmerjena na delo muzejskih institucij, za katere poročilo ugotavlja, da so nepripravljene sodelovati v širšem procesu popularizacije arheološke dediščine.¹⁶⁶

163 Ibid. 41.

164 Ta odnos je bil dobro razvit ves čas druge jugoslovanske države – vsako posvetovanje oziroma vsak kongres jugoslovanskih arheologov je bil predstavljen v relevantnem dnevnem časopisju.

165 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 16; *Rad na arheologiji u FNRJ od 1. savetovanja arheologa (1950) do II. savetovanja*, 41.

166 Ibid. 45.

IV. Arheološko društvo Jugoslavije (1954–1972)

Ustanovitev Arheološkega društva Jugoslavije (ADJ) je bila potrjena na 2. *Posvetovanju arheologov FLRJ* v Pulju leta 1953. Glavni namen je bil vzpostavitev organizacije, v kateri bi lahko sodelovali vsi jugoslovanski arheologi. Arheološki svet je sicer imel širša pooblastila, kot naj bi jih imelo društvo; bil je osrednji organ koordinacije razvoja arheologije v državi, ob tem pa naj bi povezoval vse jugoslovanske arheologe, a je bil tako kot Koordinacijski odbor kadrovsko dokaj zaprto telo. Za odbor in svet so ocenili, da težko aktivno povezujeta delo jugoslovanskih arheologov ter jugoslovanske arheologe na socialnem/društvenem področju, poleg tega pa naj bi koordinacija arheološkega dela v Jugoslaviji prerasla obseg, v katerem je bilo mogoče prek Arheološkega sveta učinkovito voditi institucionalni in znanstveni razvoj arheologije v državi.¹⁶⁷ Rešitev tega problema so videli v oblikovanju ADJ in Arheološkega inštituta FLRJ.

Obe predlagani ustanovi – društvo in inštitut – sta imeli glede na sklepe 1. *Posvetovanja arheologov FLRJ* v Niški Banji in *Načrt arheološkega dela v Jugoslaviji* jasno opredeljeno vlogo, a je začelo delovati le ADJ, ki so ga dokončno oblikovali leta 1954 s sprejetjem statuta društva v Beogradu, medtem ko je bil proces ustanavljanja Arheološkega inštituta FLRJ neprimerno bolj težaven in kmalu opuščen.¹⁶⁸

167 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog saveta FNRJ održanog 19–20 decembra u Beogradu*, 5.

168 Proces oblikovanja inštituta je doživel vrhunec s pripravo končne oblike *Uredbe o Jugoslovenskom arheološkom inštitutu* (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Uredba o Jugoslovenskom arheološkom inštitutu*), ki pomeni zakonski osnutek oblikovanja inštituta, vendar ni bila sprejeta.

Statutarni razvoj novega društva

Predlog statuta društva je po pooblastilu Arheološkega sveta oblikoval Duje Rendić-Miočević.¹⁶⁹ Statut je društvo opredelil kot enotno vsejugoslovansko organizacijo, ki je lahko po potrebi oblikovala strokovne in republiške sekcije ter problemsko naravnane komisije. Temeljne naloge ADJ, kot jih je opredelil statut, so bile:

- a) Društvo naj bi organiziralo družabno življenje jugoslovanskih arheologov, vzpostavljalo in vzdrževalo visoko znanstveno raven svojih članov ter zastopalo interese arheologije v odnosih z drugimi družbenimi deležniki.
- b) Društvo naj bi koordiniralo arheološko delo v Jugoslaviji.
- c) Društvo naj bi usmerjalo znanstveni in tehnični razvoj arheološke vede v Jugoslaviji. To naj bi počelo s promocijo skupnih raziskovalnih projektov, izkopavanj, predavanj in razstav.
- č) Društvo naj bi prek svoje skupščine in srečanj odpiralo ter promoviralo razprave o strokovnih in znanstvenih problemih v arheologiji, pomembnih za celotno državo.
- d) Društvo naj bi izdajalo časopis *Archaeologia Iugoslavica* in širšo svetovno strokovno javnost obveščalo o dosežkih jugoslovanske arheologije.
- e) Društvo naj bi podpiralo in usklajevalo razvoj izobraževanja arheologov v državi. To naj bi počelo z organizacijo in podporo skupnih znanstvenih projektov, s specialističnimi strokovnimi seminarji in organizacijo strokovnih ekskurzij ter s podporo sistemu mednarodnih strokovnih izmenjav.
- f) Društvo naj bi podpiralo muzeje in delovalo na področju popularizacije arheologije.

Naloge društva so, podobno kot cilji Koordinacijskega odbora in Arheološkega sveta, sledile temeljnim strateškim usmeritvam iz Niške Banje. ADJ pa se je od svojih predhodnikov bistveno razlikovalo po članstvu. Koordinacijski odbor in Arheološki svet sta bila manjša in dokaj zaprta organa, medtem ko je bilo ADJ odprta strokovna stanovska organizacija. Svoje članstvo je opredelilo kot redno, izredno in častno. Redni član društva je bil lahko vsak arheolog, državljan FLRJ, z univerzitetno izobrazbo, ki je pisno zaprosil za članstvo.

169 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 14; *Statut Arheološkega društva Jugoslavije*.

Izredni člani društva so lahko bili vsi državljani FLRJ, ki niso bili univerzitetno izobraženi arheologi, a so aktivno sodelovali pri arheološkem delu v Jugoslaviji (učitelji, uradniki, ljubitelji ...). Častno članstvo je bilo namenjeno strokovnjakom z izjemnimi dosežki na področju arheologije, razglasila pa jih je *Skupščina ADJ*. Aktivno in pasivno volilno pravico so imeli le redni člani. V skladu s statutom se je društvo financiralo s članarinami, dotacijami, vpisninami, prodajo publikacij, organizacijo javnih predavanj, državno in republiško finančno pomočjo ter z darili. Društvo je imelo štiri temeljne organe: skupščino, upravni odbor, nadzorni odbor in častno razsodišče.

Najvišji organ društva je bila skupščina, v kateri so sodelovali vsi člani. Statut je priporočal izvedbo redne skupščine vsaki dve leti, če ne gre drugače, pa vsaka tri leta.¹⁷⁰ Izredno skupščino je statut predvidel ob zaključku mandatov upravnega odbora, nadzornega odbora in častnega razsodišča oziroma na pisni predlog vsaj tretjine vseh članov društva. Redna skupščina ADJ je imela širok nabor nalog, saj je potrjevala in spreminjala pravila ADJ, potrjevala splošne smernice dela ADJ, volila člane nadzornega in upravnega odbora ter častnega razsodišča, po potrebi pa tudi razreševala voljene funkcionarje, izbirala in imenovala častne člane, odločala o izključitvi članov, določala višino članarine, reševala spore in sprejemala odločitve o morebitnem prenehanju delovanja društva. Na izredni skupščini naj bi člani društva razpravljali o zahtevah oziroma predlogih članov, ki jih je obravnavala.¹⁷¹ Skupščina je bila sklepčna, če je bila prisotna najmanj polovica članov društva ali njihovih pooblaščenecv. Odločitve je sprejemala z običajno večino, odločala pa je tudi o tem, ali naj bo glasovanje javno ali tajno.

V obdobju med rednimi skupščinami je društvo vodil *upravni odbor*. V njem je bilo devet članov, ki so izmed sebe izvolili predsednika, dva podpredsednika, blagajnika in dva tajnika. Srečeval se je vsaj enkrat letno, za sklepčnost sta bila potrebna večina glasov prisotnih članov ter podpis sklepov predsednika odbora in vsaj enega tajnika oziroma enega od podpredsednikov odbora in vsaj enega tajnika. Tajnika sta predstavljala Tajništvo Upravnega odbora ADJ, ki je vodilo korespondenco društva in zapisnike sestankov

170 Sprva je bila skupščina sklicana vsaka tri leta, kasneje vsako četrto leto – običajno ob kongresu oziroma posvetovanju jugoslovanskih arheologov.

171 Po arhivski dokumentaciji društvo nikoli ni sklicalo izredne skupščine. Še ob največji krizi delovanja društva – v obdobju 1966–1972 – so vodilna telesa društva glasovanje o vseh spremembah statutov in spremembah v delovanju društva izvedla na rednih skupščinah društva.

odbora, sklicevalo sestanke odbora v dogovoru s predsednikom, vodilo arhiv društva ter hranilo uradni pečat društva. Blagajnik je vodil finančno poslovanje društva. Finančne naloge je lahko izdal le s podpisom predsednika in vsaj enega tajnika oziroma enega od podpredsednikov in vsaj enega tajnika.

Nadzorni odbor ADJ je imel tri člane, ki so izmed sebe izvolili predsednika. Naloga nadzornega odbora je bila, da je vsaj enkrat letno pregledal materialno poslovanje društva in o tem poročal na redni skupščini društva. *Častno razsodišče* je imelo tri člane, ki so izmed sebe izvolili predsednika. Njegova naloga je bila reševanje sporov med člani ali drugimi delovnimi telesi in delovnimi skupinami (npr. komisijami). Sodišče je bilo dolžno odločitev podati v tridesetih dneh po začetku postopka, pritožba na njegovo odločitev je bila mogoča na redni skupščini društva. V zaključnih odredbah statuta je bilo določeno, da se lastnina ADJ razdeli med arheološke institucije, ki jih določi skupščina društva, če ADJ preneha z delovanjem. Zanimivo je, da te ustanove te lastnine po statutu ne dobijo v last, temveč v varovanje, saj je predvideno, da se ADJ razpusti le v primeru preoblikovanja društva v novo obliko. Statut so sprejeli na 1. skupščini ADJ 28. 2. 1954 v Beogradu.

V skladu s sprejetim statutom je društvo delovalo do leta 1963. V tem času je organiziralo kongrese v Splitu (1956), Sarajevu (1958) in na Ohridu (1960), ki so vodili do stabilizacije notranje organizacije društva. Poleg organov društva so se oblikovale tri temeljne *strokovne sekcije* – prazgodovinska, antična in srednjeveška –, ki so bile aktivne od začetka delovanja društva, čeprav je bil njihov status dokončno formaliziran šele leta 1963. Ob sekcijah so nastale različne strokovne komisije – Komisija za orientalno arheologijo, Komisija za preučevanje peristila Dioklecijanove palače v Splitu, Komisija za zaščito amfiteatra v Pulju, Zvezna komisija za zaščito Evfrazijeve bazilike v Poreču idr. Po kongresu društva v Sarajevu so se začele razvijati tudi *republiške sekcije* jugoslovanskega arheološkega društva. Prva se je oblikovala Slovenska podružnica ADJ (1959), njen status pa je bil statutarno potrjen leta 1963 (Lorber 2020, 18).

Hiter notranji razvoj društva je razkril številne strukturne in organizacijske težave. Najbolj pereča je bila, da je statut iz leta 1954 društvu dopuščal oblikovanje novih organov, a ni opredelil njihovega odnosa z osrednjo organizacijo. Članstvo je že leta 1959 pričelo z notranjo razpravo o morebitnih spremembah statuta, končna oblika načrta novega statuta pa je bila oblikovana s koncem leta 1961. Po oblikovanju načrta je bila predvidena daljša razprava, v kateri naj bi člani predstavili svoje pripombe. Predvideno razpravo

je skrajšala sprememba jugoslovanske ustave leta 1963; na sestanku uprave društva v Beogradu januarja 1963 so udeleženci poudarili, da je sprememba državne ustave pomenila nujno sprejetje novega pravilnika, ne glede na morebitne pripombe, saj stari ni ustrezal novi ustavi in spremembam zakonodaje.¹⁷² Končna oblika novega statuta je bila oblikovana na predvečer VI. Kongresa Arheološkega društva Jugoslavije (Ljubljana 1963). Njegov načrt je bil predhodno objavljen v društvenem biltenu *Informator*.¹⁷³ Statut je bil sprejet na redni skupščini ADJ v Ljubljani 18. 5. 1963.

Novi statut je ADJ opredelil kot enotno društvo, ki je delovalo na območju celotne SFRJ. Sedež društva je bil v Beogradu, statut pa je društvu omogočal formalno ustanavljanje republiških, strokovnih in lokalnih sekcij ter strokovnih komisij, če je za tako sekcijo obstajal interes članstva oziroma predvidenih nalog sekcije ali komisije ni opravljal drug organ društva. Sekcije, predvsem je to veljalo za republiške sekcije oziroma podružnice,¹⁷⁴ in komisije so bile podrejene skupščini in upravnemu odboru društva, ki jih je lahko tudi razpustilo oziroma integriralo v druge organe društva. Društvo je dobilo tudi nov pečat. Po novem statutu je opravljal naslednje naloge:

- a) Društvo je spodbujalo razvoj arheologije na teoretski, metodološki in organizacijski ravni. Te naloge je opravljal samo, lahko pa jih je delegiral svojim sekcijam ali komisijam. To nalogo je opravljal s podajanjem mnenj posameznim republiškim in zveznim institucijam.
- b) Društvo je koordiniralo arheološka dela v državi (večje raziskovalne terene, mednarodne raziskovalne projekte).
- c) Društvo je spodbujalo izvedbo skupnih znanstvenih, terenskih in publicističnih projektov arheoloških institucij v SFRJ.
- č) Društvo je na svojih kongresih, skupščinah in srečanjih sekcij načrtno obravnavalo arheološka vprašanja, relevantna za razvoj arheologije na ravni celotne SFRJ.
- d) Društvo je v časopisu *Archaeologia Jugoslavica* objavljalo sintetična dela jugoslovanske arheologije, namenjena širši svetovni javnosti.
- e) Društvo je oblikovalo časopis *Arheološki pregled* in v njem letno objavljalo kratka poročila o rezultatih arheoloških raziskav v SFRJ.

172 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 23; *Zapisnik sa sastanka Uprave Arheološkog društva Jugoslavije održanog u Beogradu 14. 1. 1963.*

173 *Informator ADJ*, leto 2/št. 5, april 1963.

174 V arhivskih virih ADJ se oba izraza uporabljata kot sopomenki. V besedilu bomo v nadaljevanju uporabljali izraz podružnica.

- f) Društvo je sodelovalo pri izdajanju oziroma je samo izdajalo ključna dela jugoslovanske arheologije (monografije, referate s kongresov in simpozijev), prednostno tista, ki so bila rezultat dela članov ADJ.
- g) Podpiralo je izobraževanje arheoloških kadrov v Jugoslaviji. Študentom arheologije je omogočalo sodelovanje pri različnih terenskih raziskavah v SFRJ in podpiralo mednarodne strokovne izmenjave.
- h) Društvo je organiziralo simpozije, referate in kongrese o ključnih arheoloških problemih v SFRJ.
- i) Poskušalo je zastopati interese jugoslovanskih arheologov v mednarodnih organizacijah, katerih član je bilo.
- j) Omogočalo je sodelovanje jugoslovanskih arheologov pri objavljanju arheološkega materiala in pisanju sintetičnih del v tujih publikacijah, če je bilo njihovo delo relevantno za jugoslovansko arheologijo.
- k) Po svojih zmožnostih je spodbujalo širitev arheološke publicistične dejavnosti v SFRJ, predvsem z oblikovanjem novih serijskih publikacij in monografskih serij.
- l) Prek svojih sekcij je sodelovalo pri popularizaciji arheologije. Sekcije so v tem procesu sodelovale z drugimi ustanovami in društvi.

Spremenjen statut je bil sprejet leta 1963. V novi različici so bile naloge društva bolj dodelane, upoštevana je bila obsežna širitev publicistične dejavnosti društva, ravno tako pa je bila bolj izražena vloga, ki naj bi jo imelo društvo na znanstveni ravni, za kar je bila do določene mere žrtvovana vloga društva na administrativni ravni. Če sta imela Koordinacijski odbor in Arheološki svet predvidena skorajda državna pooblastila in naloge, kot je bilo poročanje o stanju arheologije v posameznih republikah, je v statutih ADJ manj podobnih pooblastil. Pravila Arheološkega sveta so predvidevala neposredno sodelovanje sveta z osrednjimi republiškimi arheološkimi institucijami in regionalnimi ter lokalnimi administrativnimi organi, medtem ko sta statuta ADJ o vlogi društva pri koordinaciji razvoja arheologije v Jugoslaviji govorila zelo na splošno.

Na ravni opredelitve članstva v ADJ novi statut ni prinesel sprememb, ravno tako pa se ni spremenil sistem financiranja društva. Statut je sicer prinesel spremembe v notranji organizaciji društva, vendar niso posegle v njegovo tekoče delovanje. Temeljni organi ADJ so bili po novem skupščina, izvršilni odbor s tajništvom, nadzorni odbor in častno razsodišče. Tudi pristojnosti skupščine se niso bistveno spreminjale. Edina sprememba je bila, da je skupščina volila tudi uredniške odbore periodičnih publikacij društva in

urednike monografskih serij ter zbornikov. Izvršilni odbor je po novem statutu nadomestil nekdanji upravni odbor, ohranil pa je njegovo sestavo in pooblastila. Pooblastila nadzornega odbora in častnega razsodišča so prav tako ostala nespremenjena.

Statut ADJ iz leta 1963 je rešil del organizacijskih težav društva. Omogočil je nemoteno delovanje prazgodovinske, antične in srednjeveške sekcije, ki so bile poslej stalni organi društva. Formalizirano je bilo delovanje Slovenske podružnice ADJ, ki sta se ji kasneje pridružili še hrvaška in srbska podružnica (obe ustanovljeni leta 1964).

Avtorji statuta pa niso mogli predvideti globokih družbenih sprememb v Jugoslaviji, ki so se posledično prenesle tudi v ADJ. SFRJ se je od spremembe ustave leta 1963 postopoma federalizirala, v drugi polovici šestdesetih let pa je v državi prišlo do naraščanja družbenih nemirov, ki so se izrazili v težnjah po večji politični in kulturni avtonomiji jugoslovanskih federalnih enot. Ti procesi so se odrazili tudi v znanosti in s tem v organizaciji arheološke stroke. Ustanavljanje republiških podružnic ADJ je jasno nakazalo bodoče trende razvoja društva k bolj federalizirani organizaciji. Glavni zagovorniki federalizacije društva so bili hrvaški arheologi, prve napetosti med zagovorniki enotnega vsejugoslovanskega društva in zagovorniki federalizacije pa so se pokazale že na kongresu ADJ v Hercegnovem (1966), kjer je iz organov jugoslovanskega društva protestno izstopil Duje Rendić-Miočević, eden ključnih hrvaških arheologov in avtor prvega statuta ADJ. Kmalu zatem, februarja 1967, so hrvaški arheologi sklicali izredno sejo Hrvaške podružnice ADJ. Njen prvotni namen je bil razprava o odnosu med republiško podružnico in osrednjo organizacijo, vendar se je seja razvila v ustanovno sejo obnovljenega Hrvaškega arheološkega društva (HAD),¹⁷⁵ na kateri so hrvaški arheologi zahtevali ustanovitev Zveze arheoloških društev Jugoslavije (ZADJ), v kateri bi enakopravno sodelovala republiška (nacionalna) društva.

Obnova HAD, katerega delovanje je bilo prepovedano s šestojanuarsko diktaturo leta 1929, je bila sprejeta z mešanimi občutki, predvsem zato, ker je HAD ADJ označilo za anahronizem.¹⁷⁶ Ta trenutek pomeni začetek procesa federalizacije društva, ki se je zaključil na kongresu jugoslovanskih arheologov v Zadru (1972). Razumemo ga lahko tudi kot ustanovni kongres ZADJ,

175 Informator ADJ 21; *Arheološkom društvu Jugoslavije*, 3.

176 Informator ADJ 21; *Zaključci Osnivačke skupštine Hrvatskog arheološkog društva održane u Zagrebu dana 16. veljače 1967*, 4–5.

na katerem so se republiška društva, ki so se postopoma oblikovala od leta 1967, kolektivno povezala v zvezo društev. Med republiškimi in pokrajinskimi društvi so bila tista, ki so izšla iz že obstoječih podružnic (Slovenija, Hrvaška in Srbija), ter tista, ki so nastala na novo (BiH, Črna gora, Makedonija in Vojvodina). Zadnji formalni kongres ADJ je bil leta 1969 v Boru, kjer so oblikovali nov »federalni« statut, ki je bil nato sprejet na prvem kongresu ZADJ v Zadru (1972).

Omenjeni proces federalizacije se kaže kot serija kompromisov, izražena tudi v statutih ADJ. Prva taka sprememba je bila sprejeta na kongresu društva v Hercegnovem 17. 5. 1966.¹⁷⁷ Bila je izrazito kompromisne narave, saj je bilo društvo še vedno opredeljeno kot enotna organizacija, ki deluje na območju celotne SFRJ, vendar so bile v njem deloma že preoblikovane naloge društva:

- a) Društvo je prek svojih sekcij, komisij in odborov razvijalo arheološko teorijo in metodologijo ter preučevalo organizacijska vprašanja arheološke stroke v Jugoslaviji.
- b) Društvo je prek priporočil in mnenj koordiniralo delo arheoloških institucij v državi.
- c) Društvo je promoviralo skupne arheološke raziskave, objave in razstave ter podpiralo znanstveni in tehnični razvoj arheologije v Jugoslaviji.
- č) Društvo je prek svojih kongresov in simpozijev vodilo javno razpravo o znanstvenih vprašanjih, relevantnih za celotno Jugoslavijo.
- d) Društvo je v svojih časopisih in monografijah objavljalo sintetična dela, rezultate tekočih raziskav ter najpomembnejše rezultate arheoloških raziskav v Jugoslaviji.
- e) Pri pripravi najpomembnejših arheoloških del (korpusov, kart, inventarjev, katalogov ...) je aktivno sodelovalo z mednarodnimi institucijami in sorodnimi organizacijami.
- f) Podpiralo je izobraževanje arheologov, kar je počelo prek medrepubliške koordinacije arheoloških raziskav, organiziranja relevantnih ekskurzij in simpozijev ter sooblikovanja mednarodnega sistema znanstvenih izmenjav.
- g) V mednarodnih organizacijah je zastopalo interese jugoslovanskih arheologov.
- h) Prek svojih mednarodnih povezav je članom omogočalo objavljanje v tujih periodičnih publikacijah in zbirkah.

¹⁷⁷ Informator ADJ 17 (april 1966).

- i) Razvijalo je arheološko publicistiko na jugoslovanski ravni.
- j) Z organiziranjem predavanj in sodelovanjem z relevantnimi institucijami je bilo del procesa popularizacije arheologije v Jugoslaviji.
- k) ADJ je lahko samostojno organiziralo mednarodne arheološke kongrese, katerih vsebina je bila pomembna za celotno Jugoslavijo.

V primerjavi s predhodnim statutom iz leta 1963 je bila bolj izpostavljena na svetovalna vloga ADJ pri koordinaciji arheološkega dela v državi. Društvo je z novim statutom pridobilo nekatere nove naloge, predvsem v zvezi z internacionalizacijo jugoslovanske arheologije ter organiziranjem mednarodne publicistike in mednarodnih kongresov. Predvsem pa je bilo društvo pooblaščen, da prevzame koordinacijo organizacije mednarodnih srečanj ter kongresov, kar je bilo verjetno povezano z jugoslovansko kandidaturo za organizacijo kongresa Mednarodne unije prazgodovinskih in protozgodovinskih ved (UISPP – Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques) v Beogradu leta 1971.¹⁷⁸

Do pomembnih sprememb v statutu je prišlo pri definiciji članstva. Tipi članstva so bili še vedno opredeljeni kot redno, izredno in častno članstvo, večja sprememba pa je, da je bil to prvi statut, ki je kot redne člane društva opredelil tudi *ustanove, sorodna društva in organizacije, ki aktivno delujejo na področju arheologije*.¹⁷⁹ S tem je bil postavljen temelj nadaljnje federalizacije društva, saj je bil razrešen problem morebitne ustanovitve nacionalnih ali republiških društev in njihovega odnosa z ADJ. A s tem se je pojavil nov problem – pravila glasovanja. V prejšnjih statutih so imeli redni člani aktivno in pasivno glasovalno pravico, po novem pa se je lahko ta pravica podvajala. Posameznik je bil lahko hkrati član ADJ kot posameznik in kot član ene od včlanjenih organizacij. O tej težavi so razpravljali tudi na kongresu

178 To pooblastilo je neposredno povezano z jugoslovanskim članstvom (članstvom ADJ) v mednarodnih organizacijah, kot so UISPP (Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques), AIEGL (Association Internationale d'Épigraphie Grecque et Latine), INC (International Numismatic Council), AIAC (Associazione Internazionale di Archaeologia Classica) in UIAS (Union International Archéologique Slave). Kot največja dosežka mednarodnega delovanja ADJ lahko štejemo uspešno udeležbo jugoslovanske delegacije na 1. kongresu UIAS v Varšavi (1965) in uspešno kandidaturo Jugoslavije za organizacijo 8. kongresa UISPP v Beogradu (glavni akter kandidature je bila Prazgodovinska sekcija ADJ). Zaradi ogromnega pomena teh projektov bosta obravnavana v posebnem segmentu besedila.

179 Informator ADJ 17; *Nacrt statuta Arheološkega društva Jugoslavije* (7. člen), 4.

jugoslovanskih arheologov v Hercegovnem (1966), kjer so okvirno potrdili statut, rešitev te težave pa odložili na prihodnost. Do rešitve je prišlo šele leta 1969, ko je nov statut društva volilno pravico omejil na fizične osebe.

Na področju organizacije društva je statut spremenil strukturo glavnih organov društva. Ti so bili po novem skupščina, svet društva, upravni odbor, izvršilni odbor, nadzorni odbor in častno razsodišče. Pooblastila skupščine so ostala nespremenjena, saj je skupščina še vedno potrjevala odločitve vseh ostalih organov, pomembnejše spremembe pa so bile povezane z delovanjem organov društva. Povsem nov organ je bil *svet društva*. Vanj je bilo izvoljenih deset članov, ki jih voli redna skupščina društva, po en član, ki ga imenuje vsako republiško društvo, in po en predstavnik vsake strokovne sekcije (prazgodovinske, antične in srednjeveške).¹⁸⁰ Svet društva je po novem predlagal načrte statuta društva, potrjeval načrt dela društva, pripravljaj poročila o delu društva, izbiral člane upravnega odbora, imenoval člane uredniških odborov publikacij društva ter potrjeval predloge za častno članstvo. Vse odločitve in imenovanja v organe društva je potrjevala skupščina društva.

Ponovno je bil vzpostavljen upravni odbor društva, ki je imel devet članov. Imenoval jih je svet društva, potrdila pa skupščina. Najmanj tretjina članov odbora je morala biti zamenjana vsako tretje leto. Člani odbora so iz svojih vrst izvolili predsednika, dva podpredsednika, tajnika in enega člana brez funkcije, ki so sestavljali izvršilni odbor društva. Naloge upravnega odbora so bile: oblikovanje predlogov splošnih aktov društva, oblikovanje predlogov poročil organov društva, potrjevanje in izvajanje finančnih načrtov ter nominiranje kandidatov za častne člane društva. Upravni odbor je bil v svojih odločitvah sklepčen, če je na seji prisostvovalo vsaj pet članov odbora, odločitve pa so sprejemali z običajno večino.

180 Ta v trenutku sprejemanja statuta še niso obstajala – delovale so tri republiške sekcije (slovenska, hrvaška in srbska), kot prvo nacionalno društvo se je oblikovalo HAD (1967).

Izvršilni odbor je bil del upravnega odbora društva in je bil zasnovan kot ožji organ, ki je v praksi uveljavljal odločitve upravnega odbora.¹⁸¹ Opravljal je administrativne in upravne posle upravnega odbora, pripravljал administrativne materiale in skliceval seje upravnega odbora. Za izvajanje svojega dela je lahko angažiral tudi občasno profesionalno honorarno pomoč. Pooblastila nadzornega odbora in častnega razsodišča so v novem statutu ostala nespremenjena.

V novem statutu so se razširile možnosti finančnega poslovanja društva, ki je po novem lahko za namen tiska publikacij finančna sredstva pridobivalo tudi od svojih partnerjev (ustanov, republiških društev in mednarodnih organizacij) ter se ni bilo prisiljeno financirati zgolj iz članarin in državnih dotacij. Kot predhodni statuti tudi ta ni predvideval dokončnega razpada društva, temveč le njegovo preoblikovanje. Ravnanje z lastnino društva je v takem primeru ostalo nespremenjeno.

Hercegovski statut je bil v nekaterih točkah precej sporen. Sporne so bile predvsem določbe o aktivni in pasivni glasovalni pravici članov ter sestavi sveta društva. Največje nasprotovanje ohranitvi enotnega jugoslovanskega arheološkega društva so izražali hrvaški arheologi, ki so vztrajali, da je društvo nujno preoblikovati v zvezo arheoloških društev. Zaradi tega je 12. 5. 1967 prišlo do sestanka Izvršilnega odbora ADJ v Beogradu,¹⁸² na katerem so razpravljali o zahtevah pred nekaj meseci ustanovljenega HAD, predvsem pa o zahtevi hrvaških arheologov po sklicu izredne skupščine ADJ, na kateri naj bi se jugoslovansko društvo preoblikovalo v federalno organizacijo. Pobudo za sklic izredne skupščine je izvršilni odbor zavrnil, saj je bilo ADJ tedaj v slabem finančnem stanju, ravno tako še niso bili realizirani vsi sklepi zadnje redne skupščine iz leta 1966. Izvršilni odbor je odločil, da se do leta 1969, ko je bil predviden kongres društva v Boru, pripravi posvetovanje o federalizaciji društva in načrt novega statuta. Ob tem je bilo poudarjeno, da je do

181 Nazoren primer administrativnega delovanja izvršilnega odbora je bilo sklicevanje sestankov upravnega odbora. Ta je na seji določil okvirni datum naslednje seje, ki jo je sklical predsednik upravnega odbora (hkrati predsednik izvršilnega odbora), tajnik pa je kot član izvršilnega odbora uredil administrativni del sklica seje – razpošiljanje vabil ipd. Drug primer delovanja izvršilnega odbora je priprava poročil o delu upravnega odbora med kongresi društva. Ta poročila so na podlagi zapisnikov sej samostojno pripravili člani izvršilnega odbora, ne da bi bili o tem dolžni obvestiti širše članstvo upravnega odbora, ki je poročilo pred kongresom le potrdilo ali zavrnilo, pri pripravi pa ni neposredno sodelovalo.

182 *Informator ADJ* 22 (maj_december 1967).

tega trenutka le hrvaško članstvo izrazilo željo po takih spremembah in da lahko HAD, kot tudi druge republiške podružnice, tudi po veljavnem statutu nemoteno delujejo kot kolektivne članice jugoslovanskega društva.

Leta 1969 je bil na redni skupščini v Boru 30. 9. 1969 sprejet nov statut ADJ,¹⁸³ ki sicer ni vseboval sprememb pri okvirnih nalogah društva, temveč je posegel v njegovo upravljanje. Uredil je predvsem problem dvojne glasovalne pravice – poslej so lahko glasovale le fizične osebe. Poleg tega je zahteval, da republiška društva in podružnice lastne statute in pravila uskladijo s statutom ADJ ter republiško in zvezno zakonodajo. Organi društva in njihove naloge so ostale nespremenjene, je pa statut prvič natančneje opredelil pomen kongresa ADJ in naloge strokovnih sekcij društva.

Kongres ADJ oziroma kongres arheologov Jugoslavije je bil opredeljen kot najvišji arheološki organ v državi. Izvedli naj bi ga vsaka tri ali štiri leta v kraju, ki ga določi redna skupščina ADJ. Na kongresu je društvo izvajalo nalogo spodbujanja znanstvenega napredka arheologije v državi. Vsak kongres (predhodno so bili kongresi označeni kot posvetovanja jugoslovanskih arheologov) je imel jasno določeno temo, ki naj bi bila pomembna za vse nacionalne oziroma republiške arheologije v nekdanji SFRJ. Pripravil naj bi ga poseben organizacijski odbor, ki ga je imenovala skupščina društva, oziroma bi lahko bila njegova organizacija poverjena določenemu republiškemu društvu. Strokovne sekcije društva so bile v statutu opredeljene kot posebni organi ADJ. Društvo je kot svoje sekcije določilo prazgodovinsko, antično in srednjeveško, ob njih pa naj bi po potrebi in potrditvi na skupščini ustanovili tudi druge sekcije ali komisije. Sekcije naj bi imele sestanke enkrat letno, vsako pa naj bi vodila posebno tajništvo sekcije in njen predsednik/predsednica. Sekcije so bile dolžne posredovati poročilo o svojem delovanju upravnemu odboru in redni skupščini društva.

Učinki novega statuta niso prišli do izraza, saj se je kmalu po njegovem sprejetju postopek federalizacije društva dodatno pospešil. S statutom je društvo dokončno dopustilo oblikovanje republiških arheoloških društev. Že novembra 1970 je bil na sestanku Upravnega odbora ADJ v obravnavi *Prednačrt Statuta Zveze arheoloških društev Jugoslavije*,¹⁸⁴ ki je predvideval reorganizacijo društva v zvezo posameznih republiških in pokrajinskih društev.

183 *Informator ADJ* 28 (januar_marec 1970).

184 *Informator ADJ* 31 (oktober_december 1970).

Dokončen predlog statuta ZADJ je bil objavljen leta 1972,¹⁸⁵ v končni obliki pa je bil sprejet na ustanovni skupščini ZADJ v Zadru 26. 11. 1972.

Arheološko društvo Jugoslavije v obdobju (1954–1963)

Prvo fazo delovanja ADJ lahko umestimo v obdobje med letoma 1954 in 1963. Opredeljujeta jo dve značilnosti delovanja društva. Prva je precej centraliziran pristop k delovanju društva, ki je stremelo k nadaljevanju dela Koordinacijskega odbora in Arheološkega sveta. Najpomembnejši projekt društva v tem času je bil poskus oblikovanja jugoslovanskega arheološkega inštituta. Stremljenje k centraliziranemu vodenju delovanja društva je izhajalo iz razmislekov o razvoju arheologije v Jugoslaviji, ki so bili predstavljeni v Niški Banji ter v kritikah dela Koordinacijskega odbora in jugoslovanskega arheološkega sveta. Društvo je bilo v tem času dokaj centralizirano in šele konec šestdesetih let je pričelo s postopnim delegiranjem svojih nalog.

Druga značilnost tega obdobja je postopno spoznanje, da so naloge društva preveč kompleksno zastavljene, da bi jih lahko močno centralizirano društvo učinkovito izvajalo. Spričo izvajanja svojih nalog, predvsem organizacije kongresov jugoslovanskih arheologov, mednarodnega delovanja in založniške dejavnosti, je društvo postopoma spoznalo, da je vizija centraliziranega društva preživeta oziroma utemeljena na viziji neobstoječe enotne jugoslovanske arheologije. Prvi kongresi društva so bili sicer še vedno usmerjeni v vprašanja vzpostavljanja širše arheološke discipline, toda sčasoma so se v društvu oblikovale številne sekcije, komisije in republiške podružnice, katerih delovanje je zahtevalo reorganizacijo društva. Predvsem oblikovanje prve republiške podružnice v Sloveniji je jasen pokazatelj začetka federalizacije društva, ne gre pa zanemariti tudi spoznanja, da enoten pristop k razvoju arheologije ni bil ustrezen za celotno Jugoslavijo, zaradi česar je bilo treba razvoj v večji meri prepustiti posameznim republikam in ustanovam. Zgodnjo fazo delovanja ADJ zaključuje kongres v Ljubljani, na katerem je bil sprejet nov statut, ki je strokovne sekcije in republiške podružnice formalno priznal kot samostojne organe društva.

185 *Informator ADJ* 34 (januar_junij 1972).

Ob ustanovitvi je imelo *Arheološko društvo Jugoslavije* 106 rednih članov, ki so delovali v vseh arheoloških institucijah tedanje Jugoslavije.¹⁸⁶ Prvi in najpomembnejši korak k boljši koordinaciji dela arheoloških institucij v državi je bilo imenovanje poverjenikov za posamezne republike.¹⁸⁷ S tem je društvo povzelo pristop h koordinacijskemu delu, kakršnega je vzpostavil Arheološki svet, žal pa seznam prvih poverjenikov društva ni ohranjen.

Na področju sodelovanja z muzeji je društvo že leta 1955 stopilo v stik z Zvezo muzejskih društev Jugoslavije ter ji predlagalo, naj podpre pobudo ADJ, po kateri naj bi vodilna arheološka in muzejska institucija v posamezni republiki koordinirali reševanje osrednjih problemov v določenih republikah.¹⁸⁸ Osrednji problem je bila nejasna interpretacija pooblastil ustanov na področju varovanja in hranjenja arheološkega materiala. Težavo je pomenila praksa znanstvenih ustanov, predvsem inštitutov in univerzitetnih oddelkov, da arheološkega gradiva niso redno predajale pristojnim muzejem, temveč so gradivo pogosto hranile v lastnih arhivih in depojih. Zveza muzejskih društev Jugoslavije in ADJ sta s pobudo o sodelovanju med institucijami na republiški ravni želela povezati institucije, ki naj bi se nato dogovorile o specifičnih protokolih medsebojnega sodelovanja. Leta 1955 sta društvi v Beogradu (natančen datum in kraj v arhivskem gradivu nista navedena) organizirali sestanek vodstev vodilnih srbskih republiških institucij.¹⁸⁹ Sestali sta se z vodstvi Narodnega muzeja v Beogradu in Arheološkega inštituta SANU, ki sta razpravljali o pooblastilih obeh institucij na področju ohranjanja arheološkega materiala. Pobuda se je kasneje razširila na druge republiške ustanove v Srbiji, saj je Zveza muzejskih društev Jugoslavije v začetku leta 1956 v razpravo vključila tudi Muzej Kosova in Metohije, Narodni muzej v Nišu in Muzej v Leskovcu. ADJ je pobudo poskusilo razširiti tudi v druge dele Jugoslavije, pri čemer pa je bilo dokaj neuspešno. Interes je pokazal le Zemaljski muzej v Sarajevu, ki je v lastni režiji organiziral podobna posvetovanja v BiH.

186 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 1.

187 Ibid. 1.

188 Ibid. 5.

189 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 5.

Društvo je v zgodnjih letih delovanja nadaljevalo prakso *Arheološkega sveta FLRJ* iz leta 1953, po kateri je v nadzor dela po posameznih republikah pošiljalo svoje poverjenike.¹⁹⁰ Prvi poverjeniki iz leta 1953 niso znani. Ker nimamo ohranjenih nobenih dokumentov o njihovem imenovanju, lahko le predvidevamo, da je društvo podaljšalo mandat poverjenikom, ki jih je leta 1953 imenoval Arheološki svet. Do imenovanja novih poverjenikov je prišlo šele leta 1955, ko je društvo začelo izvajati večji projekt nadzora nad arheološkimi institucijami v Jugoslaviji. Leta 1955 je imenovalo nove poverjenike za posamezne republike, z izjemo Črne gore. Za Srbijo je bil imenovan Jože Kastelic, za Hrvaško Đurđe Bošković, za BiH Milutin Garašanin, za Slovenijo Alojz Benac in za Makedonijo Stjepan Gunjača. Poverjeniki naj bi svoja poročila predstavili na kongresu društva v Splitu (1956). Teh poročil žal nismo našli, po dostopnih informacijah pa sploh niso bila v celoti sestavljena. Do kongresa jugoslovanskih arheologov v Splitu so poročila oddali Jože Kastelic, Alojz Benac in Milutin Garašanin.¹⁹¹

Glede koordinacije dela arheoloških ustanov je v obdobju 1956–1959 društvo podalo le občasna priporočila. Bolj zavzeto je na to področje poseglo leta 1959, ko je na sestanku uprave društva pripravilo načrt oblikovanja sistema pomožnih znanstvenih služb in oddelkov, predvsem naravoslovnih, ki naj bi omogočili nadaljnji razvoj jugoslovanske arheologije.¹⁹² Načrt je predvideval oblikovanje pomožnih antropoloških in geoloških enot v osrednjih republiških ustanovah, ki jih je določil Arheološki svet, čemur naj bi sledilo oblikovanje Centralne službe za konzervacijo metala, drveta i kamena pri Saveznem inštitutu za zaščito kulturne baštine. ADJ naj bi v sodelovanju s Sekcijo za arheologijo SAZU v Ljubljani oblikovalo tudi Službo za paleobotaniko in analizo plodov. Društvo je z namenom uresničitve tega načrta leta 1958 doseglo dogovor z Veterinarsko fakulteto Univerze v Zagrebu in Veterinarsko fakulteto Univerze v Beogradu, po katerem naj bi fakulteti prevzeli vodilno vlogo pri podpori arheoloških raziskav na področju paleozoologije. Društvo je načrt zaključilo s točko v zvezi s tedaj dokaj novo tehnologijo radiokarbonskih datacij. Po dogovoru med člani uprave društva naj bi Slovenska podružnica ADJ preverila, ali je mogoče, da bi pri obstoječih znanstvenih ustanovah, predvsem pri Inštitutu Jožef Stefan, v Ljubljani oblikovali službo,

190 Ibid. 5.

191 Ibid. 5.

192 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zaključki doneseni na sednici Upravnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije na OPaliću 10. XI. i u Somboru 11. XI. 1959 godine.*

ki bi za jugoslovanske arheološke institucije izvajala radiokarbonske analize. Korespondenca med podružnico in Inštitutom Jožef Stefan žal ni ohranjena.

Ni znano, v kolikšni meri je projekt dejansko zaživel. V arhivski dokumentaciji nismo našli nadaljnjih omemb o delu na tem načrtu, pobuda pa tudi ni omenjena v triletnem poročilu o delu uprave društva, v katerem so kot bistvena navedena druga organizacijska vprašanja koordinacije dela jugoslovanskih arheoloških institucij (predvsem finančna).¹⁹³ Poudariti moramo, da se je ADJ v obdobju 1960–1963 osredotočilo predvsem na svojo notranjo organizacijo in da je v tem času del koordinacije jugoslovanskih arheoloških institucij postopoma prepuščalo drugim organom, predvsem medakademijskim odborom. Videli smo, da si je močno prizadevalo za ustanovitev zveznega arheološkega inštituta ter izboljšanje izobraževanja arheologov. Uprava društva je v svojem poročilu izpostavila, da je na področju izobraževanja arheologov situacija zelo zahtevna, saj je izobrazba arheološkega kadra v državi neenotna. Uprava ni podajala mnenja o kvaliteti posameznih študijskih programov, temveč je izpostavljala predvsem vsebinske razlike, zaradi katerih je bilo znanje posameznih jugoslovanskih arheologov neprimerljivo.¹⁹⁴

Društvo si je v obdobju med letoma 1960 in 1963 prizadevalo vzpostaviti sodelovanje z ustanovami, ki so delovale na področju varovanja kulturne dediščine. K sodelovanju je želelo pritegniti Zvezni svet za znanstveno delo, Sekretariat za znanost in izobraževanje Zveznega izvršnega sveta, Komisijo za Arheološko karto Jugoslavije ter druge regionalne in republiške institucije. Ob tem je poskusilo pridobiti soglasje vseh gradbenih podjetij za sodelovanje z arheološkimi ustanovami v primeru, da bi njihovi gradbeni posegi ogrožali arheološka najdišča.¹⁹⁵ Po viziji arheološkega društva, ki jo je podprl tudi Sekretariat za znanost in izobraževanje Zveznega izvršnega sveta, naj bi investitor ob večjih gradnjah pokril stroške arheološke raziskave. Podatki o uspešnosti te pobude so žal redki. Kot enega pomembnejših uspehov na tem področju je uprava društva navedla obnovitvena dela v Sremski Mitrovici, kjer so lokalne oblasti in Srbsko urbanistično društvo pri izdelavi generalnega načrta obnove mesta za sodelovanje prosile in v projekt vključile ADJ ter Zvezo konzervatorskih društev Srbije.¹⁹⁶

193 Informator ADJ 2/6; *Trogodišnji izveštaj Uprave Arheološkega društva Jugoslavije*.

194 Informator ADJ 2/6; *Trogodišnji izveštaj Uprave Arheološkega društva Jugoslavije*, 3.

195 Informator ADJ 2/6; *Trogodišnji izveštaj Uprave Arheološkega društva Jugoslavije*, 5.

196 Ibid. 6.

ADJ je bilo že od samega začetka zelo aktivno pri ustanavljanju novih, notranjih organov društva. Že na 2. *Posvetovanju arheologov FLRJ* v Pulju (1953) so potekali sestanki specializiranih skupin arheologov – prazgodovinarjev, preučevalcev antike in preučevalcev srednjega veka –, ki so postavili temelje oblikovanja kasnejših sekcij. Leta 1954 so na sestanku Uprave Arheološkega društva Jugoslavije razpravljali o potrebi po vzpostavitvi numizmatične sekcije, a ta projekt ni nikoli zaživel.¹⁹⁷ Zaživele pa so strokovne sekcije, ki so organizirale sestanke, kljub temu da sprva niso bile opredeljene kot stalni organi arheološkega društva, temveč so imele podoben status kot projektne komisije. Kljub temu so do leta 1956 vse tri sekcije že organizirale po en sestanek, antična leta 1955, prazgodovinska in srednjeveška pa leto kasneje.¹⁹⁸

Razvoj sekcij se je pospešeno nadaljeval tudi v mandatu druge Uprave ADJ. Iz tega obdobja žal nimamo veliko podatkov, vemo pa, da je imela Antična sekcija ADJ že oktobra 1957 sestanek v Celju, na katerem so člani sekcije razpravljali o temeljnih projektih sekcije, predvsem o organizaciji kongresa o rimskem limesu, realizaciji projektov *Tabula Imperii Romani* in *Corpus inscriptorum Latinarum* ter tisku katalogov antičnih predmetov v jugoslovanskih muzejih.¹⁹⁹ Prvi realiziran projekt antične sekcije je bila organizacija mednarodnega *Simpozija o limesu*, ki je potekal med 24. 9. in 1. 10. 1961 na več lokacijah v Srbiji in na Hrvaškem (Beograd, Osijek, Vinkovci, Vukovar, Sremska Mitrovica, Novi Sad, Požarevac, Kostolac, Donji Milanovac, Prahovo, Negotin, Zaječar, Niš in Leskovac).²⁰⁰ Kongresni del so izvedli v Beogradu, Osijeku, Vinkovcih, Sremski Mitrovici in Novem Sadu, na ostalih lokacijah pa so organizirali ekskurzije ter ogled muzejskih zbirk in terenskih raziskav. Aktivna je bila tudi Srednjeveška sekcija ADJ, ki je maja 1957 organizirala sestanek v Celju, na katerem so udeleženci razpravljali o raziskovalnih problemih na področju srednjeveške arheologije v

197 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkega društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 4.

198 Ibid. 5.

199 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zapisnik sestanka Antične sekcije društva arheologov Jugoslavije, ki se je vršil v dneh od 12. do 14. X. 1957, v prostorih Mestnega muzeja*.

200 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Simpozij o limesu – program*.

Jugoslaviji.²⁰¹ Podatkov o delovanju prazgodovinske sekcije v tem obdobju (1956–1958) žal nimamo.

Na kongresu v Sarajevu (1958) so bili sestanki sekcij pomemben del programa,²⁰² se je pa pri tem odprlo vprašanje formalnega statusa sekcij, kar izražajo tudi *Sklepi IV. Skupščine Arheološkega društva Jugoslavije*. V sklepih je Komisija za limes, ki jo je oblikoval Arheološki svet, vključena v antično sekcijo društva, čeprav njeno delovanje v statutu še ni bilo jasno opredeljeno.²⁰³ Delovanje sekcij je za društvo postajalo vse bolj pomembno, tako da je na kongresu na Ohridu (1960) vodstvo društva sklenilo s statutarnimi spremembami urediti njihov status. O delovanju sekcij za obdobje 1958–1960 je sicer ohranjenih malo podatkov.

Iz načrta delovanja društva za leto 1959 vemo, da so se člani dogovorili, da bodo od leta 1958 sestanki sekcij potekali vsaj enkrat letno,²⁰⁴ a imamo žal ohranjenih malo zapisnikov s sestankov sekcij.²⁰⁵ V tem obdobju je ADJ sprejelo tudi pravila organizacije sestankov sekcij, ki naj bi potekali na enoten način. Vsak sestanek naj bi odprl glavni referent (z referatom na temo sestanka sekcije), ki bi mu sledili krajši referati in diskusija. Dolgoročni cilj takega pristopa je bil delovanje sekcij osredotočiti na jasno opredeljene raziskovalne probleme, manj pa na splošno delo na področju prazgodovinske, antične ali srednjeveške arheologije. ADJ je predvidevalo, da bo tak način delovanja bolj ustrezal mlajšim arheologom, ki naj bi bili ob zaključku izobraževanja bolj suvereni na ožjem strokovnem področju in bi se tako lažje vključili v delo društva.

V obdobju do organizacije kongresa ADJ na Ohridu (1960) zasledimo še en pomemben dogodek. Na sestanku uprave društva v Sarajevu (1958) je Jože Kastelic predlagal, naj bi slovenski arheologi oblikovali republiško

201 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zapisnik sestanka Srednjeveške sekcije Arheološkega društva Jugoslavije, organiziranega v Celju, 19. in 20. maja 1957*.

202 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zapisnik sa sastanka Uprave Arheološkog društva Jugoslavije održan dana 12. 5. 1958 godine u prostorijama Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 2*.

203 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zaključci IV. Skupštine Arheološkog društva Jugoslavije*.

204 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Plan rada Arheološkog društva Jugoslavije za 1959 godinu, 1*.

205 V arhivski dokumentaciji je za obdobje 1958–1960 ohranjen le en dokument s sestanka katerekoli sekcije ADJ. To je poročilo o delu Srednjeveške sekcije ADJ, prebrano na kongresu ADJ na Ohridu (1960) (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Izveštaj o radu Srednjevekovne sekcije*).

sekcijo oziroma podružnico, katere člani bi bili še vedno polnopravni člani ADJ.²⁰⁶ To je bila prva omemba oblikovanja republiške podružnice v kontekstu tedanjega jugoslovanskega društva. Kasteličevemu predlogu ni nihče nasprotoval, edini komentar je podal Alojz Benac, ki je opomnil, da mora biti oblikovanje take sekcije usklajeno s statutom. Slovenska podružnica ADJ je pričela delovati leta 1959 – sprva kot začasni organ društva, tako kot strokovne sekcije – in je že istega leta prejela organizacijske zadolžitve osrednje organizacije društva.

Nastanek Slovenske podružnice ADJ in načrtovana natančnejša formalizacija strokovnih sekcij ADJ označujeta začetek procesa preoblikovanja društva v smeri zmanjševanja moči in vpliva osrednje uprave društva ter prenosa pooblastil in nalog na sestavne dele društva, predvsem sekcije. Že od kongresa na Ohridu leta 1960 je bilo jasno, da bo novi statut omogočil, da sekcije postanejo polnopravni organi društva. Do naslednjega kongresa v Ljubljani (1963) so tri strokovne sekcije veliko postorile na svoji formalizaciji, proces oblikovanja republiških podružnic pa je bil daljši in težavnejši.

Prazgodovinska sekcija je imela prvi formalni sestanek v Osijeku, kjer je bila osrednja znanstvena tema posvečena kulturi žarnih grobišč v Jugoslaviji. Na drugem sestanku v Tuzli 12. 11. 1962 je sekcija kot enega glavnih problemov opredelila razvoj arheološke terminologije in predlagala, da postane izdaja arheološkega terminološkega slovarja ena od osrednjih nalog ADJ.²⁰⁷ Slovar naj bi sprva izšel v srbohrvaškem jeziku, kasneje pa še v slovenščini in makedonščini. Sekcija je na sestanku določila tudi temeljne smernice slovarja, po katerih naj bi prednost dajali domačim terminom, tuje pa bi uporabili le, če za to obstaja širši mednarodni dogovor. Prevodi v slovarju naj bi se zgledovali po prevodih v sorodnih jezikih – češčini, slovaščini in ruščini – medtem ko naj bi arheološke kulture poimenovali po ključnih arheoloških najdiščih in jih ne bi omejevali s sodobnimi republiškimi mejami. Sekcija je imenovala posebno medrepubliško terminološko komisijo, v kateri so bili Milutin Garašanin, Zdenko Vinski, Nikola Tasić, Zdravko Marić, Šime

206 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; *Zapisnik sa sastanka Uprave Arheološkog društva Jugoslavije održan dana 12. V. 1958 godine u Sarajevu u prostorijama Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 9.

207 Informator ADJ 1/1; *Zaključci sa sastanka Praistorijske sekcije Arheološkog društva Jugoslavije, održanog dana 12. novembra 1962 godine u Tuzli u prostorijama Tehnološkog fakulteta*, 1–2.

Batović in Blagoje Kitanovski.²⁰⁸ Oblikovala naj bi predlog izdelave terminologije za prazgodovinsko arheologijo.²⁰⁹

Antična sekcija je imela prvi sestanek med simpozijem o limesu leta 1960, ki mu je sledil dvodnevni sestanek sekcije na Iriškom Vencu in v Sremski Mitrovici maja 1961. Na slednjem so se dogovorili o sodelovanju sekcije pri organizaciji VI. Mednarodnega kongresa o limesu septembra 1961.²¹⁰ Sekcija se je na teh sestankih dogovorila tudi o tem, da bo v svoje delovanje integrirala predhodne specialistične komisije – Komisijo za reševanje nubijskih spomenikov, Komisijo za preučevanje Dioklecijanove palače v Splitu, Komisijo za preučevanje pulskega amfiteatra in Zvezno komisijo za zaščito Evfrazijeve bazilike v Poreču – ter ga poglobila z medakademijskimi odbori.²¹¹ Sekcija je posebno pozornost posvečala mednarodnemu delovanju, ki naj bi ga gojila z udeležbo svojih članov na mednarodnih kongresih in simpozijih, ter delovanju svojih članov v uredniških odborih publikacij jugoslovanskega arheološkega društva.

Najkasneje se je ureditve svoje organizacije lotila srednjeveška sekcija, ki je imela prvi sestanek po ohridskem kongresu arheološkega društva, tj. šele maja 1960 v Beogradu. Ob tem je imela uprava sekcije med kongresoma na Ohridu in v Ljubljani štiri dodatne sestanke.²¹² Kot temeljno usmeritev svojega delovanja je sekcija opredelila sodelovanje z medakademijskimi odbori, predvsem pri objavi korpusov srednjeveških najdb iz Jugoslavije, s čimer bi se v publicistični dejavnosti društva povečala vidnost zgodnesrednjeveške arheologije. Sekcija je kot svoj prvi kratkoročni projekt opredelila izdelavo enotnega formata kartografskih označb zgodnesrednjeveških najdišč v Jugoslaviji, s katerim bi dopolnila projekt *Arheološke karte Jugoslavije*. Kot svoj temeljni projekt pa je opredelila razvoj terminologije v jugoslovanski zgodnesrednjeveški arheologiji.

V obdobju med kongresoma na Ohridu in v Ljubljani se je dokončno formaliziralo delovanje Slovenske podružnice ADJ, saj je delovala kot začasen del državne organizacije, mesto v statutu pa je dobila šele leta 1963 na kongresu

208 Slovenska podružnica ADJ naj bi svojega člana delegirala naknadno.

209 Informator ADJ 1/1; *Predlog za izradu terminologije praistorijske arheologije FNRJ*, 3–11.

210 O vlogi antične sekcije pri organizaciji VI. Mednarodnega kongresa o limesu je v arhivski zbirki ZADJ ohranjeno manjše število dokumentov. Kot relevantnega naj postavimo seznam 78 udeležencev kongresa, povabljenih na formalni sprejem, ki ga je organiziralo ADJ (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 21; *Udeleženci VI. Mednarodnega kongresa o limesu*).

211 Informator ADJ 4/2; *Izveštaj Antičke sekcije*, 2–3.

212 Informator ADJ 4/2; *Izveštaj Srednjevekovne sekcije*, 3–4.

v Ljubljani. V tem obdobju so jo vodili Mitja Brodar kot predsednik, Jaroslav Šašel kot tajnik in Stane Gabrovec kot blagajnik, člani izvršilnega odbora pa so bili še Jože Kastelic, Tone Knez, Stanko Pahič, Peter Petru in Ljudmila Plesničar. Člana nadzornega odbora sta bila Aleksander Jeločnik in Vera Kolšek.²¹³ V obdobju med letoma 1960 in 1963 je podružnica organizirala kar deset plenarnih sestankov, 45 predavanj in tri ekskurzije. Sodelovala je tudi pri t. i. tematskih akcijah, in sicer z drugimi institucijami. Pričela je z oblikovanjem *Osrednjega kataloga arheoloških in zgodovinskih knjig in revij v slovenskem jeziku*, sodelovala pri oblikovanju projektov *Claustra Alpium Iuliarum*, *Arheološka topografija Slovenije* in *Arheološka karta Slovenije*, izvedla anketo o pomenu Numizmatičnega kabineta v Narodnem muzeju Slovenije ter pričela s pripravljanjem *Načrta za učenje arheologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani*.²¹⁴ Podružnica je z nastajajočima hrvaško in srbsko podružnico jugoslovanskega arheološkega društva vzpostavila sistem medsebojne pomoči ter sodelovala pri pripravi novega statuta ADJ in – skupaj z osrednjim društvom – podeljevanju štipendij za študij v tujini. Poleg tega je pomembno pripomogla k poglobitvi sodelovanja med ADJ in drugimi slovenskimi republiškimi ustanovami. Eno svojih osrednjih nalog je videla v izdelavi arheološke topografije Slovenije (Pleterski 1997, 50). Ker je bil predsednik podružnice Mitja Brodar, ki je bil hkrati vodja Sekcije za arheologijo SAZU (bodočega Inštituta za arheologijo SAZU), je to sodelovanje veliko pripomoglo k oživitvi dela *Sekcije za arheologijo SAZU* (Pleterski 1997, 50), oblikovanju strokovnega modela topografskega dela v Sloveniji in prenosu izkušenj med projektoma *Arheološka karta Jugoslavije* ter *Arheološka topografija Slovenije*.

Neuspešno ustanavljanje Arheološkega inštituta FLRJ

Ob ustanovitvi ADJ je bil prvi pomemben projekt ustanovitev Arheološkega inštituta FLRJ. Tak inštitut so prvič omenjali na letni skupščini ADJ v Splitu (1956).²¹⁵ Na skupščini je bil sprejet sklep, ki ga je uprava ADJ obravnavala na sestanku v Beogradu (7.–8. 12. 1956); z njim so oblikovanje zveznega

213 Informator ADJ 4/2; *Izveštaj o radu Slovenačke podružnice Arheološkog društva Jugoslavije izmedju 1960 i 1963 godine*, 6.

214 Ibid. 8.

215 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 21; *Obrazloženje za osnivanje Arheološkog inštituta FNRJ*, 1.

arheološkega inštituta umestili v dolgoročni načrt društva. Inštitut naj bi prevzel predvsem koordinacijske naloge ADJ. Imel bi stalni sedež in jasno določeno notranjo organizacijo, po kateri bi se lahko zgledovali republiški arheološki inštituti. Od društva naj bi prevzel izdajanje revije *Archaeologia Jugoslavica*.²¹⁶ Kot pomembno prednost inštituta so omenjali, da bi bil stalno financiran z zveznimi sredstvi. Sprva je bil predviden kot zelo decentralizirana ustanova z osrednjim sedežem v Sarajevu, sedežem Oddelka za prazgodovino v Beogradu, sedežem Oddelka za antiko v Zagrebu in sedežem Oddelka za zgodnji srednji vek v Ljubljani.²¹⁷ S tem naj bi inštitut približali republiškim ustanovam ter preprečili primat enega od večjih znanstvenih središč. Tako bi tudi lažje integrirali delo republiških inštitutov v delo zveznega. Končni sklep uprave je bil, da društvo oblikuje natančno utemeljen predlog ustanovitve inštituta, ki naj bi ga posredovali pristojnim oblastem.²¹⁸

Proces ustanovitve inštituta se je začel z oblikovanjem *Komisije Arheološkega društva Jugoslavije o osnivanju Arheološkega inštituta FNRJ* na sestanku uprave društva v Zadru (28. 4. 1957). Njeni člani so bili Stjepan Gunjača, Branimir Gabričević in Mate Suić, vsi trije iz Hrvaške.²¹⁹ Naloga komisije je bila pripraviti elaborat, ki bi vseboval smernice razvoja Arheološkega inštituta FLRJ (v nadaljevanju Arheološki inštitut).

Izhodišče elaborata je bilo, da Arheološki inštitut ne sme pretirano poseči v delovanje že obstoječih arheoloških institucij v tedanji Jugoslaviji. Mnenje komisije je bilo, da bi morali biti glavni nalogi inštituta koordinacija arheološkega dela v tedanji Jugoslaviji in izvajanje znanstvenih projektov na ravni celotne države, v čemer naj bi se razlikoval od republiških inštitutov, saj naj bi ti projekte samostojno izvajali le v matični republiki. Odnos te ustanove z že obstoječimi ustanovami na republiški ravni naj bi določili v pravilih Arheološkega inštituta ter pravilih osrednjih republiških ustanov, kot jih je določil Arheološki svet. Inštitut naj bi imel podobne pravice kot predhodni Arheološki svet, torej tudi pravico poseganja v delo drugih institucij, če bi bila ogrožena strokovna integriteta arheološkega dela, vendar naj bi to počel v zelo omejenem obsegu.²²⁰

216 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zapisnik sa sednice Uprave Arheološkega društva Jugoslavije održane 7. i 8. XII 1956 godine u Beogradu*, 10.

217 Ibid. 11.

218 Ibid. 11.

219 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Mišljenje Komisije Arheološkega društva Jugoslavije o osnivanju Arheološkega inštituta FNRJ*, 1.

220 Ibid. 1.

Pooblastila in specifičen položaj inštituta v jugoslovanski arheologiji naj bi se kazali tudi pri vodenju lastnih projektov. Inštitut naj bi projekte izvajal le v sodelovanju z republiški ustanovami (nacionalnimi muzeji, univerzami in inštituti) določene republike.²²¹ Inštitut ne bi samostojno izvajal projektov, temveč naj bi si jih zamislil in jih delegiral posameznim republiškim institucijam. S tem naj bi povezal delovanje jugoslovanskih republiških institucij na državni ravni. Pri raziskovalnem delu naj bi se zgledoval pri Koordinacijskem odboru in Arheološkem svetu ter nastopal kot najvišja strokovna institucija v državi. Ena od temeljnih nalog inštituta naj bi bila uveljavitev enotnih standardov na področju arheološke publicistike ter dokumentiranja, kar naj bi storil z oblikovanjem osrednjega dokumentacijskega centra v državi.²²²

Komisija je predvidela tudi kadrovsko strukturo inštituta. Inštitut naj bi bil jugoslovanska ustanova, v kateri naj bi preprečili prevlado strokovnjakov iz katerekoli zvezne republike, ravno tako pa v znanstvenem programu ne bi smela prevladati nobena posamezna veja arheologije.²²³ Inštitut naj bi se v celoti financiral iz zveznih sredstev, ob rednih in izrednih članih pa naj bi bilo v njem zaposleno tudi pomožno osebje. Po mnenju komisije bi bilo Sarajevo najprimernejši sedež inštituta, saj tam deluje Zemaljski muzej, znano središče jugoslovanske arheologije, BiH pa tudi ni imela lastnega republiškega arheološkega inštituta, s katerim bi morala nova institucija oblikovati sobivanje. Komisija je poudarila, da Sarajevo leži v geografskem središču države, kar naj bi prinašalo prednosti na področju komunikacije z regijami, ki prometno niso dobro razvite.

Na podlagi elaborata komisije je ADJ pripravilo *Dopis Saveznom izvršnom veću Osnivanje Arheološkog inštituta FNRJ*,²²⁴ v katerem so bili predstavljeni argumenti za ustanovitev inštituta. V dokumentu je društvo podalo kratek pregled stanja v tedanji arheologiji in poudarilo, da je delo jugoslovanskih arheologov nezadostno koordinirano, saj so bile osrednje republiške institucije finančno in kadrovsko omejene, kar naj bi preprečevalo dosledno uresničevanje ciljev, zastavljenih v Niški Banji. Kot drugi argument za ustanovitev inštituta je v elaboratu navedeno, da sta bila Koordinacijski odbor in Arheološki

221 Ibid. 2.

222 Ibid. 3.

223 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Mišljenje Komisije Arheološkog društva Jugoslavije o osnivanju Arheološkog inštituta FNRJ*, 3.

224 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Dopis Saveznom izvršnom veću; Osnivanje Arheološkog inštituta FNRJ*.

svet pri svojem delu sicer le delno uspešna, kar pa je že tedaj imelo pozitivne posledice. Komisija je poudarila, da je njuno delovanje pripeljalo do dviga kakovosti terenskega in znanstvenega dela v jugoslovanski arheologiji, kar je odprlo številna arheološka vprašanja, relevantna na ravni celotne Jugoslavije. Nanje naj bi ustrezno odgovorili zgolj s koordiniranim raziskovalnim pristopom v okviru delovanja jugoslovanskega arheološkega inštituta.

Dopis je vseboval tudi temeljna načela organizacije in delovanja inštituta.²²⁵ V upravi inštituta naj bi bili predsednik, vodje odsekov, tajnik in sekretar. Ker v dopisu naloge posameznih članov uprave niso jasno opredeljene, razlika med funkcijama tajnika in sekretarja ni jasna. Naloge inštituta so bile zamišljene zelo ambiciozno, predvsem pa naj bi inštitut precej razbremenil arheološko društvo, saj naj bi poleg založništva revije *Archaeologia Jugoslavi- ca* prevzel tudi številne druge naloge društva:

1. Inštitut naj bi prevzel koordinacijo arheološkega dela v FLRJ.
2. Inštitut naj bi prevzel naloge vzpostavljanja in vzdrževanja stikov s sorodnimi humanističnimi in relevantnimi naravoslovnimi disciplinami.
3. Inštitut naj bi prek posebnih delovnih skupin usmerjeno reševal vsebinske probleme jugoslovanske arheologije. Ko bi društvo in inštitut določen raziskovalni problem opredelila kot raziskovalno vsebino nacionalnega pomena, bi inštitut oblikoval posebno delovno skupino, v kateri bi bili sodelavci inštituta ter predstavniki republiških institucij in uredništev znanstvenih publikacij.

Dopis ADJ je med drugim predvideval prihodke in odhode inštituta. Osnovno financiranje naj bi pokrivalo plače zaposlenih, založniško delo in delo laboratorijev inštituta, dodatna sredstva pa naj bi bila namenjena za izvedbo arheoloških raziskav. V elaboratu je tudi predlagano, da financiranje inštituta prevzame zvezni proračun.²²⁶

Videti je, da so v vladnih ustanovah upoštevali mnenje ADJ, saj je že leta 1958 izšla *Uredba Zveznega izvršnega sveta o Jugoslovanskem arheološkem inštitutu*²²⁷ ter *Pravila Jugoslovanskega arheološkega inštituta*,²²⁸ ki naj bi jih

225 Ibid. 6–7.

226 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Dopis Saveznom izvršnom veću; Osnivanje Arheološkog inštituta FNRJ*, 7.

227 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Uredba o Jugoslovanskem arheološkem inštitutu*.

228 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Pravila Jugoslovenskog arheološkog inštituta*.

ob formalni ustanovitvi sprejel Svet Jugoslovanskega arheološkega inštituta. Vse kaže, da je tudi na vladni strani obstajal resen namen ustanoviti zvezni inštitut. *Uredba Zveznega izvršnega sveta o Jugoslovanskem arheološkem inštitutu* je načrtovani pravni okvir delovanja Arheološkega inštituta. V njej je bil inštitut utemeljen kot vsejugoslovanska ustanova, ki bi svoje delo opravljala v celotni državi. Inštitut, čeprav naj bi bil najvišja državna arheološka institucija, ne bi posegal v delovanje že obstoječih institucij na republiški ravni. Predviden je bil kot osrednja raziskovalna ustanova, ki naj bi se ukvarjala z arheološkimi raziskovalnimi problemi na zvezni ravni. Temeljne naloge inštituta so po *Uredbi* bile:

1. koordinacija raziskovalnih del na velikih in najpomembnejših arheoloških ostalinah,
2. koordinacija raziskovanja arheoloških raziskovalnih problemov na vsejugoslovanski ravni,
3. koordinacija raziskovalnega in publicističnega dela na ravni celotne FLRJ,
4. usmerjanje specializacije in izobraževanja novih kadrov glede na potrebe v posameznih segmentih jugoslovanske arheologije,
5. koordinacija mednarodnega delovanja jugoslovanskih arheologov,
6. koordinacija in nadzor dela tujih arheologov v FLRJ.

Za inštitut je bilo v vladnih dokumentih predvidenih tudi nekaj nadzornih nalog. Nadziral naj bi terenske arheološke raziskave ter vodil evidenco njihove kvalitete. Vodil naj bi osrednjo evidenco vseh načrtovanih in izvedenih arheoloških posegov ter nadziral metode varstva arheoloških ostalin, s čimer bi resno posegel v delokrog tedanje spomeniškovarstvene službe. Inštitut naj bi za svoje delo odgovarjal zveznim oblastem – Zveznemu svetu za znanstveno delo in Komisiji za stike s tujino.²²⁹ Uredba o oblikovanju inštituta je določila tudi njegovo notranjo sestavo. Inštitut naj bi vodil direktor, redni član inštituta, ki naj bi ga na predlog Sveta inštituta imenoval Zvezni izvršni svet. Inštitut naj bi imel naslednje oddelke: Oddelek za prazgodovino, Oddelek za antiko, Oddelek za bizantinsko in slovansko arheologijo, Oddelek za srednjeveško arheologijo in Oddelek za pomožne arheološke vede. Oddelke naj bi vodili njihovi tajniki. Proračun inštituta naj bi sprejemal Svet inštituta, sredstva pa naj bi zagotavljal Zvezni izvršni svet.

229 Komisija za stike s tujino (Komisija za veze sa inostranstvom) je bila posebna komisija, podrejena takratnim ministrstvom za znanost, zunanje zadeve in gospodarstvo.

Pravila Jugoslovanskega arheološkega inštituta so še natančneje opredelila profil inštituta.²³⁰ Vsak oddelek naj bi bil razdeljen na odseke. Oddelek za prazgodovino naj bi bil razdeljen na Odsek za paleolitik, Odsek za neolitik, Odsek za bronasto dobo ter Odsek za Iliro-Tračane in Kelte. Oddelek za antiko naj bi bil razdeljen na Odsek za grške starine, Odsek za epigrafiko in numizmatiko, Odsek za limes, Odsek za rimsko provincialno kulturo ter Odsek za grško in rimsko umetnost. Oddelek za bizantinsko in slovansko arheologijo naj bi bil razdeljen na Odsek za zgodnje krščanstvo, Odsek za poznoantično in zgodnesrednjeveško arheologijo, Odsek slovanskih starin in Odsek za arheologijo selitve narodov. Oddelek za srednjeveško arheologijo naj bi bil razdeljen na Odsek za preučevanje oblikovanja narodne kulture v srednjem veku, Odsek za preučevanje srednjeveške materialne kulture ter Odsek za srednjeveško umetnost. Zadnji oddelek – Oddelek za pomožne arheološke vede – naj bi bil razdeljen na Odsek za geologijo, paleontologijo, biologijo in antropologijo, Odsek za arhitektonske vede, konservacijo, tehnične vede, fotografijo in preparacijo materiala ter Odsek za dokumentacijo in publicistično dejavnost.

Zgoraj naštetih oddelkov in odsekov ponujajo zanimiv vpogled v razmišljanje o vsebinski delitvi arheologije v tistem času. Poleg organizacijske delitve izražajo pomen, ki so ga tedanje oblasti (pa tudi arheologi sami) videle v arheologiji. Jugoslovanske oblasti so jo dojemale tudi kot eno od nacionalnih znanosti. Posebej ustanovljeni oddelki in posamezni odseki finančno in politično močno podprtega *osrednjega državnega* inštituta (npr. Odsek za Iliro-Tračane in Kelte, Oddelek za bizantinsko in slovansko arheologijo, Odsek za preučevanje oblikovanja narodne kulture v srednjem veku) vsaj skicirajo namen države, da arheološka dognanja in dediščino integrira v svoj idejni aparat.

Uredba o ustanovitvi inštituta ter njegova pravila – v arhivu sta shranjeni končni obliki – naj bi pričeli veljati z objavo v Uradnem listu FLRJ, do česar pa ni prišlo. Ni povsem jasno, zakaj ni bil storjen še ta korak, očitno pa je, da kljub močni administrativni in politični podpori zadeve, povezane z ustanovitvijo inštituta, še zdaleč niso bile usklajene in dorečene.

Pristop k oblikovanju Arheološkega inštituta je bil po eni strani poskus uvedbe mehke centralizacije v jugoslovanski arheologiji, po drugi strani pa so obstajali znanstveno-raziskovalni in organizacijski izzivi, s katerimi se je bilo mogoče spopasti zgolj s tesnejšo koordinacijo dela, ki je presegala domet

230 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Pravila Jugoslovenskog arheološkog inštituta*.

posameznih republiških ustanov. Že v *Pravilih o Jugoslovanskem arheološkem inštitutu* je izpostavljeno, da obstoj in delo že obstoječih jugoslovanskih arheoloških institucij z oblikovanjem novega inštituta ne smeta biti ogrožena.²³¹ Pravila so od inštituta zahtevala, da o svojih raziskovalnih projektih na področju določene republike obvešča republiške ustanove.²³² To je morda protislovno, saj naj bi imel inštitut nadzorna pooblastila nad republiškimi spomeniškovarstvenimi in raziskovalnimi ustanovami, ravno tako pa naj bi imel primat v znanstvenem sodelovanju s tujino.²³³ Videti je, da sta stroka in oblast želeli ujeti določeno ravnotežje med dokaj centralno vodeno koordinacijo in nadzorom arheoloških del na eni strani ter zavedanjem, da se republike (pa tudi nacionalne arheologije) med seboj vendarle precej razlikujejo (po številu strokovnjakov, arheološki infrastrukturi, stanju raziskav idr.) in jih ni mogoče obravnavati kot monolitne celote.

Zakaj je bil postopek ustanavljanja inštituta zaustavljen in zatem opuščen, ni povsem jasno. Videti je, da težava ni bila v stroki, temveč na vladni strani, kajti ravno v tistem času je nova zvezna ustava iz leta 1963 spremenila status zveznih ustanov. ADJ je postopke ustanovitve inštituta vodilo vsaj do sredine šestdesetih let. Zadnji pomembnejši dokument v korespondenci med društvom in jugoslovanskimi zveznimi oblastmi, natančneje, Saveznim svetom za naučni rad, je bila *Obrazložitev oblikovanja Arheološkega inštituta FLRJ* iz leta 1961,²³⁴ v kateri je društvo vztrajalo, da je oblikovanje inštituta kljub spremembam ustave, načrtovanim za leto 1963, potrebno. Društvo ves čas ni spreminjalo svojih argumentov in pojasnil glede nalog ali sestave inštituta. Iz dokumenta je še razvidno, da so zvezne oblasti sprejele argumente in želele nadaljevati korespondenco z društvom. Zakaj je prišlo do zastoja na vladni strani, lahko v tem trenutku samo uganemo, predvidevamo pa lahko, da so bili razlogi povezani s finančnimi obveznostmi zvezne vlade, ki jih najverjetneje ni nameravala izpolniti v višini, predvideni na začetku projekta.

Predvidevamo, da tudi na strani stroke ni bilo vse dogovorjeno. Ideja o ustanovitvi je bila vedno ena pomembnejših točk na kongresih ADJ v Splitu

231 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Pravila Jugoslovenskog arheološkog inštituta*, člen 3.

232 Ibid. člen 4.

233 Ibid. člen 6, člen 7 in člen 8.

234 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 21; *Obrazložjenje za osnivanje Arheološkog inštituta FNRJ*.

(1956), Sarajevu (1958) in na Ohridu (1960),²³⁵ a te točke ni bilo več na dnevnem redu kongresa društva v Ljubljani (1963), kot tudi ne v sklepih ljubljanskega kongresa.²³⁶ Dodatne znake o težavah tega projekta lahko vidimo tudi v delovanju uprave društva po letu 1963. Iz nadaljevanja korespondence z zvezno vlado vidimo, da je moralo ADJ v svojem predlogu marsikaj spremeniti oziroma zastaviti na novo. Že leta 1964 je uprava društva kot začasno rešitev predlagala oblikovanje Skupnosti jugoslovanskih arheoloških ustanov (Zajednice arheoloških institucija),²³⁷ ki bi delovala v okviru ADJ. Po mnenju uprave društva bi skupnost omogočila lažjo koordinacijo med institucijami ter ločila delovanje posameznikov in institucij v društvu, s čimer bi racionalizirala njegovo delo, a tudi do ustanovitve take skupnosti ni prišlo.

Na koncu se je projekt Arheološkega inštituta izkazal za neuspešnega. Za obdobje po letu 1964 v arhivskem gradivu društva nismo našli nobene omembe inštituta. Zdi se, da je ideja sredi šestdesetih let v praksi že povsem zamrla, dokončno pa je bila pokopana s federalizacijo društva in ustanovitvijo Zveze arheoloških društev Jugoslavije. Zadnjo omembo projekta zasledimo v jubilejnem tekstu Mirjane Ljubinković v *Archaeologii Jugoslavici*, v katerem je obeležila 25 let delovanja društva. V besedilu je bila dokaj kritična do njegove federalizacije, pri čemer je izpostavila več projektov, ki so zaradi federalizacije zamrli. Kot najpomembnejša »izgubljena« projekta je navedla jugoslovanski arheološki inštitut in neuspeh izdelave jugoslovanskega arheološkega terminološkega slovarja (Ljubinković 1977, 64).

Razlogov za neuspeh osrednjega jugoslovanskega arheološkega inštituta je bilo očitno več. Če odmislimo finančne pomisleke zvezne vlade, se pojavlja vprašanje, ali je bil tak inštitut sploh potreben. Okoliščine v petdesetih letih, ko se je prvič pojavila pobuda za njegovo ustanovitev, so bile precej drugačne od okoliščin v času, ko so dejansko pričeli z njegovim ustanavljanjem. Do tedaj so velik del znanstvenih obveznosti, prvotno predvidenih za inštitut, nase prevzele že bolj razvite osrednje republiške ustanove, koordinacijsko delo pa sta opravljala Koordinacijski odbor in Arheološki svet. V šestdesetih letih, ko se je pričel proces formalnega ustanavljanja inštituta, je že obstajal utečen sistem

235 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 21; *Obrazložjenje za osnivanje Arheološkega inštituta FNRJ*, 1.

236 Informator ADJ 2/7; *Zaključci Skupštine Arheološkega društva Jugoslavije održane u Ljubljani 18 maja 1963 godine*, 1–3.

237 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 23; *Zapisnik sa sastanka Uprave Arheološkega društva Jugoslavije održanog u Beogradu 14. 1. 1964.*

v republikah, ki so imele lastno institucionalno infrastrukturo. Takrat je bilo nujno razmisliti, kako postaviti zvezni inštitut, da ne bi porušil obstoječega ravnotežja. Razvoja nacionalnih oziroma republiških arheoloških sistemov ne bi bilo enostavno nadgraditi z novo zvezno ustanovo s pooblastili in vsebinski-mi rešitvami, kakršne so bile prvotno zamišljene za inštitut.

To spoznanje se kaže tudi v delovanju Uprave ADJ, kjer so že leta 1964 kljub nadaljevanju postopkov ustanavljanja zveznega inštituta že iskali alternativne rešitve. Prvotno zamišljeni status, profil in pristojnosti inštituta so morda imeli smisel v petdesetih letih, pri čemer moramo upoštevati tudi morebitne ideje o integraciji arheologije v širši jugoslovanski idejni projekt, kasneje, po širitvi republiške arheološke infrastrukture in nadaljnjem razvoju jugoslovanske države in družbe, pa ne več.

Kongresi v Splitu (1956), Sarajevu (1958) in Ohridu (1960)

Sklep o ustanovitvi ADJ je bil sprejet na 2. *Posvetovanju arheologov FLRJ* v Pulju (1953).²³⁸ V prvo upravo društva so bili na kongresu izvoljeni Alojz Benac za predsednika, Jože Kastelic in Milutin Garašanin za podpredsednika, Ljubiša Popović za tajnika ter Nevenka Petrović za blagajničarko. V upravo društva so bili izvoljeni tudi Grga Novak, Stjepan Gunjača, Duje Rendić-Miočević, Blaga Aleksova, Josip Korošec in Đurđe Bošković. Uprava je na društvo prenesla naloge Arheološkega sveta in organizirala še tri sestanke²³⁹ v Beogradu (oktober 1954), Sarajevu²⁴⁰ (20.–22. 2. 1955) in Beogradu (november 1955).

V skladu s statutom je uprava vodila društvo v obdobju med posameznimi skupščinami društva. Eden pomembnejših projektov vsake uprave je bila organizacija kongresa ADJ. Kongres v Splitu (22.–24. 3. 1956) je bil nadgradnja dela, ki so ga jugoslovanski arheologi začeli v Niški Banji in Pulju, poleg tega pa je bilo to prvo širše srečanje jugoslovanskih arheologov ter kot tako označeno kot kongres in ne več kot posvetovanje. S kongresom v Splitu je bil postavljen model organizacije vseh prihodnjih kongresov.²⁴¹

238 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 1.

239 Žal so v arhivu ohranjeni le sklepi enega od treh sestankov, kar nam onemogoča, da bi podali natančne datume vseh srečanj.

240 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključci sa sastanka uprave Arheološkog društva Jugoslavije održanog od 20 do 22 februara 1955 godine u Sarajevu*.

241 Arhivska zbirka *Arheološkega muzeja v Splitu*, 1956, št. 236.

Splitski kongres je društvo izvedlo v treh dneh. Prvi dan (22. 3. 1956) so potekale diskusije po znanstvenih sekcijah, ki so bile še vedno organizirane kot *ad hoc* sekcije, saj se je formalno ustanavljanje sekcij začelo šele po kongresu jugoslovanskih arheologov na Ohridu (1960). Drugi dan je bila na programu 2. redna skupščina ADJ, na kateri so bila predstavljena poročila uprave društva, blagajnika društva ter nadzornega odbora društva. Po diskusiji o poročilih je skupščina izglasovala razrešitev stare uprave društva ter izvolila novo. Na koncu razprave skupščine je bila ustanovljena Komisija za formulacijo zaključkov kongresa, katere dolžnost je bila, da sprejete sklepe objavi, shrani v arhiv društva ter razpošlje zainteresiranim članom društva. Zadnji dan (24. 3. 1956) je društvo izvedlo ekskurzijo po arheoloških najdiščih v okolici Splita.

Format kongresa v Splitu je ostal v okvirni uporabi ves čas delovanja ADJ. Poročila, ki jih je uprava predstavila na vsakokratnem kongresu, so temeljni vir rekonstrukcije delovanja društva, saj običajno obravnavajo čas med dvema kongresoma. Ravno tako se je s kongresom v Splitu nadaljevala praksa, da osrednji regionalni časopis poroča o kongresu (*Slobodna Dalmacija*, 26. 3. 1956, 6).

Poleg že omenjenih poročil so bila na splitskem kongresu predstavljena poročila o delu posameznih organov društva oziroma letna poročila: *Poročilo o delu Uprave Arheološkega društva Jugoslavije za leto 1956*,²⁴² *Poročilo o delu sekretariata Arheološkega društva Jugoslavije za leto 1956*²⁴³ idr., ki po vsebini dopolnjujejo osrednje poročilo uprave društva. Iz glavnega poročila izvemo, da je imelo društvo leta 1956 106 članov,²⁴⁴ od katerih jih je bilo kar 80 prisotnih na kongresu (*Slobodna Dalmacija*, 26. 3. 1956, 6). Žal s splitskega kongresa nimamo ohranjenih sklepov skupščine oziroma zapisnika kongresa; ohranjeni so zapisniki prazgodovinske in antične sekcije,²⁴⁵ znana pa je tudi vsebina sestanka srednjeveške sekcije (Gunjača 1956). Iz teh virov lahko razberemo bistvene razloge za nastanek strokovnih sekcij ADJ.

242 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Uprave Arheološkog društva Jugoslavije od IX. 55 do III. 56*.

243 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Sekretarijata za god. 56*.

244 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 1.

245 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključci Praistoriske sekcije doneti na sastanku Arheološkog društva u Splitu*; SI AS 1175; TE 17; *Zaključci Antičke sekcije Arheološkog društva Jugoslavije na sastanku u Splitu časa 22. III. 1956*.

V arhivu nismo našli dokumentov, iz katerih bi bili jasno razvidni nosilci posameznih funkcij v društvu v mandatu 1956–1958. Še najbližje temu podatku pridemo z *Zapisnikom sestanka Uprave Arheološkega društva Jugoslavije v Beogradu* (7.–8. 12. 1956), za katerega vemo, da so se ga udeležili vsi člani novoizvoljene Uprave ADJ.²⁴⁶ Na sestanku so bili prisotni Grga Novak (predsednik uprave), Alojz Benac, Đorđe Mano-Zisi, Milutin Garašanin, Miodrag Grbić, Mirjana Ljubinković, Duje Rendić-Miočević, Stjepan Gunjača in Josip Klemenc. Nova uprava je na tem sestanku povzela zaključke kongresa v Splitu in jih s sklepi vključila v delovanje ADJ.²⁴⁷

Naslednji kongres ADJ je bil organiziran leta 1958 v Sarajevu. Najpomembnejši vir o dogajanju na kongresu so *Zaključki IV. skupščine Arheološkega društva Jugoslavije*.²⁴⁸ Med sestankoma v Splitu in Sarajevu je ADJ izvedlo edino izredno skupščino ADJ, na kateri je rekonstruiralo Upravo ADJ (Beograd, 1957 – natančen datum ni znan). Zapisnik in sklepi te izredne skupščine niso ohranjeni. Kdo so bili izvoljeni člani uprave, vidimo v *Zapisniku sestanka Uprave Arheološkega društva Jugoslavije v Sarajevu*, ki je bil organiziran ob kongresu v Sarajevu, v katerem so kot člani uprave navedeni Jože Kastelic, Josip Klemenc, Duje Rendić-Miočević, Mate Suić, Alojz Benac, Mirjana Ljubinković, Milutin Garašanin, Blaga Aleksova in Branimir Gabričević.²⁴⁹ Razlogi za rekonstrukcijo uprave društva niso znani, vendar je bila struktura nove uprave pomenljiva. Iz nje so odšli Grga Novak, Đorđe Mano-Zisi, Miodrag Grbić in Stjepan Gunjača, nadomestili pa so jih Jože Kastelic, Mate Suić, Blaga Aleksova in Branimir Gabričević. V grobem lahko o rekonstrukciji uprave podamo dve opažanji. Prvo je, da je bila nova uprava bolj nacionalno uravnotežena – v predhodni upravi so bili hrvaški in srbski arheologi v očitni večini (7 članov od devetih) –, drugo pa, da so z rekonstrukcijo uprave v vodstvo ADJ vstopili nekoliko mlajši arheologi, ki so svoje kariere začeli šele po drugi svetovni vojni.

246 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zapisnik sa sednice Uprave Arheološkog društva Jugoslavije, održane 7. i 8. XII 1956 godine u Beogradu*; zapisnik sestanka iz Beograda je eden pomembnejših virov za vsebinsko delo društva v letih 1955–1956.

247 Izpostaviti moramo, da v arhivu nismo našli sklepov kongresa v končni obliki, zaradi česar je ta zapisnik edini vir o tem sestanku.

248 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zaključci IV skupštine Arheološkog društva Jugoslavije*.

249 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zapisnik sa sastanka Uprave Arheološkog društva Jugoslavije održan dana 12. 5. 1958 godine u prostorijama Zemaljskog muzeja u Sarajevu*.

Osrednja dokumenta kongresa v Sarajevu – *Sklepi IV. skupščine Arheološkega društva Jugoslavije* ter *Zapisnik sestanka Uprave Arheološkega društva Jugoslavije v Sarajevu* – sta poročilo o delovanju ADJ med kongresoma v Splitu in Sarajevu. Dopolnjuje ju še nekaj dokumentov uprave društva, v katerih so tudi *Sklepi sestanka Uprave Arheološkega društva Jugoslavije iz Sremskih Karlovcev*²⁵⁰ in *Poročilo o delu Arheološkega društva Jugoslavije od sestanka Uprave Arheološkega društva Jugoslavije v Zadru do 20. 12. 1957.*²⁵¹ Pomembna dokumenta, ki pa sta ohranjena le delno, sta tudi poročili o delovanju antične ter srednjeveške sekcije – s pomočjo katerih lahko sledimo procesu preoblikovanja sekcij v s statutom priznane organe društva.²⁵²

O razpravi na kongresu v Sarajevu ne moremo povedati skoraj nič, saj zapisnika srečanja v arhivu nismo odkrili. Kot osrednja sklepa kongresa lahko izpostavimo namero skupščine društva, da obogati delo strokovnih sekcij, kar naj bi uprava naredila z oblikovanjem posebnih tajništev sekcij, ureditvijo njihovega statutarne statusa ter podporo društva ustanovitvi Arheološkega inštituta. Glede na naslednji kongres društva na Ohridu (1960) lahko rečemo, da je bilo društvo vsaj deloma uspešno. Do kongresa na Ohridu ga je vodila uprava, v kateri so bili Mirjana Ljubinković, Alojz Benac, Milutin Garašanin, Borivoj Čović, Duje Rendić-Miočević, Đorđe Mano-Zisi, Đurđe Bošković, Jovan Todorović, Jože Kastelic, J. Korda (najverjetneje Josip Korda) in Branimir Gabričević.²⁵³ Glavni vir o dogajanju med kongresoma v Sarajevu in Ohridu je *Zapisnik s sestanka Uprave Arheološkega društva Jugoslavije v Ohridu*, na katerem se je uprava društva seznanila s poročili, ki jih je na skupščini ADJ na Ohridu (11. 6. 1960) predstavila članstvu.²⁵⁴

Kongres na Ohridu je nadaljevanje dela s kongresa v Sarajevu. Društvo je sprejelo tri osnovne sklepe in usmeritve svojega delovanja, v katerih je kot

250 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sastanka Uprave Arheološkega društva Jugoslavije održanog 20-21. XII u Sremskim Karlovcima.*

251 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkog društva od sastanka Uprave u Zadru do 20. XII. 1957.*

252 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zapisnik sestanka Antične sekcije društva arheologov Jugoslavije, ki se je vršil v dneh od 12. do 14. X. 1957 v Celju, v prostorih Mestnega muzeja*; SI AS 1175; TE 19; *Zapisnik sestanka Srednjeveške sekcije Arheološkega društva Jugoslavije, organiziranega v Celju, 19. in 20. maja 1957.*

253 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zapisnik sednice Uprave Arheološkog društva Jugoslavije održane 9 februara 1960 godine u prostorijama srednjevekovnog odeljenja Narodnog muzeja u Beogradu.*

254 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zapisnik sa sjednice Uprave Arheološkog društva Jugoslavije održane u Ohridu 5. juna 1960 godine.*

ključni področji izpostavilo založniško dejavnost, razvoj arheološke infrastrukture in širitev delovanja ADJ, predvsem na področju strokovnih sekcij društva.²⁵⁵ Glavna posledica kongresa na Ohridu je bil začetek procesa formalnega urejanja statusa strokovnih sekcij društva – prazgodovinske, antične in srednjeveške –, med člani pa je krožila tudi ideja o oblikovanju numizmatične sekcije.²⁵⁶

Sklepi s kongresa na Ohridu so prvi, ki so bili v celoti objavljeni v društvenem biltenu *Informator ADJ*, in sicer v obliki poročila o delovanju društva med kongresoma na Ohridu (1960) in v Ljubljani (1963). Poleg tega poročila smo za omenjeno obdobje našli *Poročilo o delu srednjeveške sekcije*²⁵⁷ in še nekaj dokumentov v zasebnem arhivu Draga Svoljšaka.²⁵⁸ Ti prinašajo tudi sestavo nove uprave društva, izvoljene na kongresu na Ohridu. Predsednica je postala Mirjana Ljubinković, za podpredsednika pa sta bila izvoljena Alojz Benac in Mitja Brodar. Jovan Todorović in Dragoslav Srejić sta postala tajnika društva, za člane uprave pa so bili izvoljeni Stane Gabrovec, Emil Čerškov in Ivan Marović. Aleksandra Jurišić je postala predsednica nadzornega odbora, Radivoje Ljubinković in Mate Suić pa člana nadzornega odbora. Nova uprava je društvo vodila do kongresa v Ljubljani (1963). Obdobje med kongresoma na Ohridu in v Ljubljani je sicer nekoliko bolje poznano, saj je leta 1962 pričel izhajati bilten *Informator ADJ*, v katerem so objavljali poročila vseh sekcij in uredništev društvenih publikacij za obdobje med letoma 1960 in 1963.

Založniška dejavnost društva v obdobju 1954–1963

Osnovno založniško dejavnost ADJ je v zgodnjih letih predstavljala predvsem revija *Archaeologia Iugoslavica*, ki sta jo utemeljila že Koordinacijski odbor ter Arheološki svet. Prva uprava društva je dopolnila založniški odbor revije, ki je do leta 1955 imel le enega člana, Miodraga Grbića. Leta 1955 so se mu pridružili Milutin Garašanin za prazgodovinsko arheologijo, Duje Rendić-Miočević za antično arheologijo in Stjepan Gunjača za srednjeveško

255 *Informator ADJ* 2/6; *Trogorišnji izveštaj Uprave Arheološkog društva Jugoslavije*, 2.

256 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključci o potrebi osnivanja sekcije za numizmatičku dokumentaciju pri Arheološkom društvu Jugoslavije*.

257 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Izveštaj o radu srednjeevokovne sekcije*.

258 Zasebni arhiv Draga Svoljška, dokumenti Kongres ZADJ 1988, *priloge*.

arheologijo.²⁵⁹ Na začetku je bila precejšnja težava distribucija revije, saj društvo ni bilo sposobno samostojno izvajati tega procesa. To je v njegovem imenu počela založba Jugoslovanska knjiga.²⁶⁰

Leta 1957 se je društvo pridružilo mednarodnemu projektu UISPP *Inventaria Archaeologica* in serijo vključilo v svoj založniški program. Obliko jugoslovanskega dela serije je vodstvo društva doreklo z vodstvom UISPP,²⁶¹ za prvega urednika serije v FLRJ pa je bil izbran Milutin Garašanin.²⁶² Jugoslovanski del serije so tiskali v francoščini, distribucijo in tisk pa je vodila zahodnonemška založba Habelt iz Bonna, ki je do leta 1972 vodila tudi mednarodno distribucijo serij ADJ.²⁶³

V obdobju pred kongresom društva na Ohridu (1960) je načrt založniške dejavnosti predvideval nadaljevanje izdajanja revije *Archaeologia Iugoslavica* in serije *Inventaria Archaeologica*.²⁶⁴ Uprava društva je sprva ocenila, da je tiskanje obeh publikacij tako zahtevno, da si društvo nove publikacije ne more privoščiti. Ta odnos se je spremenil leta 1959, ko se je odločila za oblikovanje nove revije – *Arheološki pregled* – ki bi bila namenjena predvsem domačim strokovnjakom.²⁶⁵ Nova publikacija naj bi izhajala enkrat letno, v njej pa naj bi bile na kratko predstavljene vse arheološke raziskave, ki so bile tisto leto izvedene v državi. V skladu s to odločitvijo je uprava društva leta 1960 sprejela sklep, s katerim je *Arheološki pregled* formalno vključila v založniško dejavnost ADJ, in razposlala dopis o predpisani strukturi nove revije.²⁶⁶ Prva številka *Arheološkega pregleda* je izšla leta 1960 in je predstavljala arheološka dela, izdana v letu 1959, za prvega urednika pa je bil izbran Milutin Garašanin. Ob njem so bili člani prvega uredništva še tajnik Jovan Todorović, Blaga Aleksova, Olga Brukner, Slavenka Ercegović, Peter Petru in Borivoj Čović. Z oblikovanjem revije *Arheološki pregled* je društvo zaokrožilo svoj nabor

259 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 17; Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56, 3.

260 Ibid. 3.

261 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 17; Dopis o strukturi Inventaria Archaeologica.

262 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 17; Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od sastanka uprave u Zadru do 20. XII. 1957, 2.

263 Ibid. 1.

264 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 19; Plan rada Arheološkog društva Jugoslavije za 1959 godinu, 3–4.

265 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 19; Zaključci doneseni na sednici Upravnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije na Paliću 10. XI. i u Somboru 11. XI. 1959 godine, 1.

266 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 19; Dopis o strukturi Arheološkega pregleda.

osrednjih periodičnih publikacij, ki se jim je šele mnogo kasneje, v sedemdesetih letih, pridružila *Balcanoslavica*.

Drugi pomemben vidik založniške dejavnosti ADJ so bile monografije in sofinanciranje tiska katalogov večjih muzejev v državi. Že v prvem mandatu uprave društva je sodelovanje z društvom na tem področju sprejelo več pomembnih institucij (Narodni muzej v Beogradu, Zemaljski muzej v Sarajevu in Narodni muzej v Ljubljani),²⁶⁷ vendar je bilo v obdobju do leta 1963 takih projektov manj, kot si jih je želelo vodstvo jugoslovanskega arheološkega društva.

Po ohridskem kongresu leta 1960 se je založniška dejavnost ADJ močno razširila. Najprej je bila ustanovljena zbirka *Limes v Jugoslaviji*, katere prvi urednik je bil Miodrag Grbić. V prvi številki zbirke so bili objavljeni referati s simpozija o limesu. Zbirka je pomenila pomemben prispevek k sodelovanju med arheološkim društvom ter Medakademijskim odborom za limes JAZU. Društvo je leta 1960 dokončno zagotovilo stabilno financiranje revij *Archaeologia Iugoslavica* in *Arheološki pregled* s sredstvi Zveznega sveta za znanost in kulturo FLRJ.

Razvoj založniške dejavnosti društva pa ni potekal brez težav. Osrednji problem te dejavnosti v obdobju do leta 1963 je društvo videlo v nerednem izhajanju publikacij, zlasti revije *Archaeologia Iugoslavica*, in v težavah s pravočasnim zbiranjem prispevkov za revijo *Arheološki pregled*.²⁶⁸ Društvo je težave poskusilo rešiti z oblikovanjem *Pravilnika o založniški dejavnosti Arheološkega društva Jugoslavije*, v katerem je določilo višino avtorskih honorarjev v publikacijah društva in proces tiskanja publikacij arheološkega društva.²⁶⁹ Pravilnik je bil sprejet na kongresu društva v Ljubljani (1963).

Mednarodna dejavnost društva v obdobju 1954–1963

Na področju mednarodnega delovanja se je društvo v začetku osredotočilo na tri naloge: uvajanje sistema mednarodnih izmenjav, vzpostavljanje mednarodne založniške dejavnosti ter zagotavljanje sodelovanja članov društva na

267 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkega društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 4.

268 Informator ADJ 2/6; *Trogođišnji izveštaj Uprave Arheološkega društva Jugoslavije*, 4.

269 Informator ADJ 2/3; *Prednacrt Pravilnika o izdavačkoj delatnosti Arheološkega društva Jugoslavije*, 2–4.

mednarodnih konferencah.²⁷⁰ ADJ je na področju mednarodnega udejstvovanja nadaljevalo s politiko Koordinacijskega odbora in Arheološkega sveta, ki sta bila začetnika programa načrtne internacionalizacije jugoslovanske arheologije (Lorber in Novaković 2020, 694). Med najpomembnejše dejavnosti sodi mednarodna publicistična dejavnost društva, predvsem prek revije *Archaeologia Iugoslavica* (Lorber in Novaković 2020, 696) in serije *Inventaria Archaeologica*. Društvo je imelo status svetovalne institucije pri Svetu za znanost in kulturo FLRJ ter s tem vpliv na koordinacijo sistema izmenjav s tujino.²⁷¹ Uvedlo je sistem štipendij za študijske obiske v tujini (Lorber in Novaković 2020, 696) ter s spomeniškovarstveno službo oblikovalo pravila dela tujih arheologov in institucij v Jugoslaviji, kot si jih je zamislil že Arheološki svet.²⁷²

Na mednarodnem področju je arheološko društvo obdržalo številna pooblastila svojih predhodnikov. Danes se nam morda zdi nenavadno, da je imelo strokovno društvo tako velika pooblastila, da je lahko razmeroma samostojno sodelovalo pri oblikovanju politike jugoslovanskega mednarodnega znanstvenega udejstvovanja. Toda vedeti moramo, da je bila Jugoslavija do zgodnjih šestdesetih let dokaj birokratsko in centralno vodena država z zelo jasno hierarhijo oblasti. Vsi deli sistema, tudi strokovna društva, so imeli jasno določene naloge in odgovornosti, zaradi česar so dobili potrebna finančna sredstva in izvršilna pooblastila (Lorber in Novaković 2020, 696). V tem kontekstu so bila izbrana strokovna društva reprezentativne organizacije znanstvenih disciplin, katerih osrednja odgovornost je bila medinstitucionalna koordinacija ter oblikovanje dolgoročnih razvojnih politik, kar se močno razlikuje od dojemanja vloge strokovnih društev danes. V tako centraliziranem sistemu je ADJ delovalo v dveh vlogah. Bilo je svetovalno telo Sveta za znanost in kulturo FLRJ, ki je oblikoval jugoslovansko znanstveno politiko (Lorber in Novaković 2020, 697), pri čemer pa težko ocenimo vpliv društva na posamezna pogajanja, saj je bilo ADJ le eno od društev oziroma organizacij, s katerim se je Svet za znanost in kulturo FLRJ posvetoval. Potem ko je bil določen mednarodni sporazum sklenjen, je ADJ svoje sodelovanje s posamezno državo uskladilo s

270 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 2.

271 Poudariti velja, da je bila koordinacija tega procesa nujna, saj je bilo do leta 1962 potovanje v tujino zelo oteženo, potrebna so bila številna dokazila in dovoljenja, ki jih je v primeru izmenjav arheologov priskrbelo ADJ.

272 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključci sa prvog zasedanja Arheološkog saveta FNRJ održanog 19–20 decembra u Beogradu*.

tem sporazumom. Predhodnika arheološkega društva, Koordinacijski odbor in Arheološki svet, sta do leta 1953 sodelovala pri sprejemanju mednarodnih sporazumov z Avstrijo, Zvezno republiko Nemčijo, Švico, Italijo, Veliko Britanijo in ZDA (Lorber in Novaković 2020, 697) ter s tem društvu zapustila trdne temelje za nadaljnji razvoj. Društvo je to dobro izkoristilo in sodelovalo tudi pri sprejemanju sporazuma o mednarodnem sodelovanju s Francijo (1957) in Poljsko (1958). V zgodnjih šestdesetih letih sta sledila sporazuma o znanstvenem sodelovanju med Jugoslavijo in Češkoslovaško ter Nemško demokratično republiko, s Sovjetsko zvezo pa je Jugoslavija dokončen sporazum o mednarodnem znanstvenem sodelovanju sprejela šele leta 1965.²⁷³

Sistem je zelo ustrezal ADJ, saj je hitro postalo most med tujimi institucijami ter jugoslovanskimi oblastmi, s tem pa je močno pridobilo na pomenu. Društvo je bilo na tem področju zelo uspešno do zgodnjih šestdesetih let, ko so nastopile drugačne okoliščine, ki se jim je moralo prilagoditi. Leta 1961 je bil Svet za znanost in kulturo FLRJ preoblikovan v nadzorno telo in ni več koordiniral mednarodnega znanstvenega udejstvovanja jugoslovanskih institucij (Lorber in Novaković 2020, 698). Sočasno je velik del finančnega bremena za delovanje znanstvenih institucij, tudi za njihovo mednarodno dejavnost, prešel iz zveznega proračuna na pleča republik. To je sicer povečalo sredstva za mednarodno udejstvovanje jugoslovanskih znanstvenih ustanov (Lorber in Novaković 2020, 699), a je tudi pomenilo, da je jugoslovansko arheološko društvo izgubilo sistemsko vlogo na tem področju. Če je bilo društvo do leta 1961 nujni posrednik med raznimi strokovnimi institucijami (npr. muzeji) ter sredstvi, potrebnimi za mednarodne projekte, te vloge ni imelo več. To se je izrazilo tudi v prioritetah arheološkega društva, saj je vprašanje njegove mednarodne dejavnosti po kongresu v Ljubljani (1963) v dokumentih društva manj prisotno in omejeno predvsem na sodelovanje z večjimi mednarodnimi strokovnimi organizacijami ter na podeljevanje štipendij za študij v tujini. V dokumentih ADJ iz zgodnjih šestdesetih let pa ni bilo več razprave o meddržavnih dogovorih s področja znanstvene politike.

V obdobju med letoma 1953 in 1963 je društvo na področju mednarodne dejavnosti delovalo v dveh fazah. V prvi fazi, med letoma 1953 in 1958, je dokončno vzpostavilo mednarodno sodelovanje z državami, v katerih je videlo največji potencial za razvoj jugoslovanske arheologije, predvsem z Zvezno republiko

273 Za mnenje o vsebini je bilo vprašano tudi arheološko društvo, a njegov odgovor ni ohranjen.

Nemčijo. Že leta 1953 je bil Alojz Benac povabljen, da obišče sedež *Römisch-Germanische Kommission* v Frankfurtu (Schnurbein 2002, 13), istega leta pa je Jugoslavijo obiskal Wolfgang Dehn (Lorber in Novaković 2020, 704). Kmalu po vrnitvi v Nemčijo je Dehn študijske obiske Zahodne Nemčije omogočil več jugoslovanskim arheologom, ki so sodelovali pri različnih raziskovalnih projektih v Nemčiji. Leta 1955 so Alojz Benac, Milutin Garašanin in Draga Garašanin sodelovali pri izkopavanjih v Heuneburgu, leta 1956 pa so pri izkopavanjih na isti lokaciji sodelovali še Stane Gabrovec, Borivoj Čović, France Leben in Radoslav Galović, Borivoj Čović pa je istega leta sodeloval tudi pri izkopavanjih pri Feddersen Wierde. Recipročno temu je bilo sodelovanje Franza Schuberta pri izkopavanjih pri Pavlovcu, ki jih je vodil Milutin Garašanin (1954), ter izkopavanjih pri Zecovi, ki jih je leta 1955 vodil Alojz Benac.

Obiski vodilnih članov ADJ v Zahodni Nemčiji so imeli pozitiven vpliv na razvoj arheologije, npr. pri oblikovanju mednarodnega dogovora o znanstvenem sodelovanju med Jugoslavijo in Zvezno republiko Nemčijo. Že leta 1955 je društvo študijski obisk Jugoslavije omogočilo Gerhardu Bersuju,²⁷⁴ aktivno pa je bilo tudi pri vzpostavitvi rednega sodelovanja med jugoslovanskimi in avstrijskimi institucijami. Dosežena dogovora sta v praksi zaživela šele po letu 1956, istega leta pa je društvo s Svetom za znanost in kulturo FLRJ sodelovalo tudi pri sklenitvi dogovora o mednarodnem sodelovanju z Italijo in Poljsko.²⁷⁵ Arheološko društvo je leta 1957 že obstoječi program mednarodnih izmenjav s Francijo razširilo na področje arheologije,²⁷⁶ kar je bila posledica uspešnih neposrednih pogajanj med kulturnim atašejem Republike Francije v FLRJ in Upravo ADJ. Zanimivo je, da se Svet za znanost in kulturo FLRJ v ta pogajanja sploh ni vmešaval, temveč je sklepe pogovorov le preoblikoval v uradni dokument in ga po skrajšanem postopku sprejel. Društvo je s sodelovanjem pri oblikovanju mednarodnih dogovorov do leta 1958 pomagalo sooblikovati obsežen sistem mednarodnih izmenjav, ki je bil na voljo jugoslovanskim arheologom, od katerih so ga nekateri bolje izkoristili kot drugi. Kot viden primer lahko omenimo Boža Škerlja, ki je med letoma 1952 in 1958 prek različnih mednarodnih programov študiral in raziskoval v ZDA, Veliki Britaniji, Franciji, Švici, Egiptu, na Švedskem, Poljskem in Češkoslovaškem (Lorber in Novaković 2020, 704).

274 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 2.

275 Ibid. 2.

276 Ibid. 2.

V petdesetih letih so bile najpomembnejši partner ADJ in jugoslovanskih arheologov nasploh zahodnonemške institucije, zlasti Römisch-Germanische Kommission (RGK) iz Frankfurta. Slednjo je prek programa znanstvenega sodelovanja med Zvezno republiko Nemčijo in Jugoslavijo do leta 1956 obiskalo kar 13 jugoslovanskih arheologov, med letoma 1956 in 1958 pa še 11 (Schnurbein 2001, 268), pri organizaciji večine teh izmenjav je sodelovalo tudi ADJ. Jugoslovanski arheologi so bili v petdesetih letih ena najbolj zastopanih skupin tujih arheologov na obisku pri RGK. Ravno tako je v obdobju med letoma 1953 in 1958 Jugoslavijo obiskalo kar 24 članov RGK (Schnurbein 2001, 268). Nemškim partnerjem ADJ in jugoslovanskih institucij so po pomenu sledile avstrijske institucije.

Kot enega pomembnejših mednarodnih projektov prve uprave društva lahko označimo ureditev pravnih pogojev za začetek projekta podonavskega limesa, v katerem so sodelovali Vojvodanski muzej v Novem Sadu in Arheološki inštitut SANU na jugoslovanski strani ter Univerza v Gradcu in Muzej Karnuntum na avstrijski strani.²⁷⁷ Taka »geografija mednarodnega sodelovanja« (Lorber in Novaković 2020, 705) je imela praktične razloge, saj so zahodne države ponujale boljše priložnosti za jugoslovanske strokovnjake, ravno tako pa sta bili nemška in avstrijska arheologija konceptualno najbolj sorodni nacionalnim arheološkim šolam v Jugoslaviji. Poudariti velja, da je bilo strokovno sodelovanje dokaj pragmatično ter zato nekoliko ločeno od ideoloških in političnih teženj Komunistične partije Jugoslavije,²⁷⁸ je pa v veliki meri temeljilo na seniornosti znanstvenikov. Štipendije arheološkega društva in tujih institucij so najpogosteje dobili znanstveniki, ki so že imeli dokaj visok znanstveni profil in kariere.

Naslednji pomemben vidik mednarodnega delovanja ADJ je bilo sodelovanje z mednarodnimi organizacijami in udeleževanje mednarodnih konferenc. Udeleževanje jugoslovanskih arheologov na mednarodnih konferencah je bilo opazno že v času delovanja Koordinacijskega odbora ter Arheološkega sveta, društvo pa je ta vidik mednarodnega delovanja še poglobilo. Prva vidna

277 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkega društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 2.

278 Zelo zgovoren je primer Zdravka Marića, ki je bil leta 1949 zaprt zaradi političnih razlogov (Dautović in Lalević 2009, 267), a je le desetletje kasneje pridobil štipendijo za študij na Dunaju. Podoben primer je Miodrag Grbić, ki je bil takoj po drugi svetovni vojni začasno suspendiran, a je kasneje postal pomemben član arheološkega društva in eden od motorjev sodelovanja med ADJ ter UISPP.

udeležba jugoslovanskih arheologov na mednarodni konferenci je bila udeležba Jožeta Kastelica, Mihovila Abramića in Milutina Garašanina na konferenci UISPP v Zürichu leta 1950 (Garašnin 1951). Ne vemo, kakšno vlogo je pri tem imel Koordinacijski odbor, vemo pa, da je ADJ že od leta 1955 vodilo stalno korespondenco z UISPP,²⁷⁹ za katero sta bila odgovorna Alojz Benac in Milutin Garašnin. Člani društva so sodelovali tudi z drugimi mednarodnimi organizacijami. Tako se je Srečko Brodar v petdesetih udeležil več sestankov Hugo-Obermeier Gesellschaft (1952 v Regensburgu, 1954 v Reutlingenu in 1955 v Saarbrücknu) ter srečanja INQA (Association International pour l'etude Quarternaire) (Lorber in Novaković 2020, 705–706). Mednarodno so se udeleževali tudi drugi člani arheološkega društva, ki so se udeleževali konferenc organizacij, kot so bile poleg UISPP AIEGL (Association Internationale d'Epigraphie Grecque et Latine), INC (International Numismatic Council) in AIAC (Associazione Internazionale di Archaeologia Classica).

Sodelovanje ADJ s temi organizacijami se ni končalo le pri udeleževanju članov društva na konferencah, temveč se je razširilo na formalno sodelovanje med organizacijami. Ta vidik mednarodnega delovanja društva se je najvidneje kazal v tem, da so bili številni člani ADJ tudi člani (častni ali redni) raznih tujih društev in svetov organizacij. Milutin Garašnin je bil že leta 1956 član enega od svetov UISPP (Lorber in Novaković 2020, 707), sodelovanje med UISPP in ADJ pa se je še poglobilo po vključitvi jugoslovanske serije *Inventaria archaeologica* v založniško dejavnost društva. Po letu 1956 je z dokončnim prenosom mednarodne distribucije revij in serij ADJ na zahodnonemško založbo Habelt iz Bonna reden del mednarodne dejavnosti društva postala tudi njegova založniška dejavnost.

Po letu 1957 je društvo še dodatno okrepilo mednarodno delovanje, razširiti ga je želelo predvsem na vzhodno Evropo in Bližnji vzhod. Sodelovanje s temi območji je bilo sprva oteženo predvsem zaradi političnih razlogov, a je proces olajšalo sodelovanje jugoslovanskih arheologov s kolegi iz t. i. vzhodnega bloka v skupnih telesih mednarodnih organizacij.²⁸⁰ Po letu 1957 je ADJ sodelovalo predvsem s Komisijo za kulturne veze s inozemstvom FLRJ in ne toliko s Svetom za znanost in kulturo FLRJ. Pomemben akter tega procesa je bil Josip Korošec, ki je že leta 1957 pisal Stjepanu Gunjači, tedanjemu tajniku

279 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od okt. 53 do marta 56*, 7.

280 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije od sastanka uprave u Zadru do 20. XII. 1957*, 2.

srednjeveške sekcije društva, o svoji udeležbi na 1. *Simpoziju slovanske arheologije v Krakovu* (15.–17. 1957), iz katerega se je kasneje razvil Mednarodni Kongres slovanske arheologije (UIAS), organiziran po vzoru UISPP.²⁸¹ Koroščeva udeležba na omenjenem simpoziju, na katerem je bila predstavljena ideja o oblikovanju omenjene organizacije ter o pripravi njenega prvega sestanka v Moskvi (1961),²⁸² je vodila v pospešeno sodelovanje jugoslovanskih arheoloških institucij z institucijami iz vzhodnoevropskih držav. Po simpoziju o slovanski arheologiji v Krakovu so se člani ADJ udeležili še dveh podobnih srečanj, simpozija leta 1958 v Vzhodnem Berlinu na temo *Slovanska plemena in zgodovinski viri med 7. in 10. stoletjem*, kjer so predstavili skupen jugoslovanski referat, ter simpozija leta 1959 na Češkoslovaškem *Gradišča in mesta med 7. in 10. stoletjem*, kjer so posamezni jugoslovanski udeleženci predstavili samostojne referate.²⁸³

Simpoziji slovanske arheologije so bili povod za oblikovanje sporazuma o strokovnih izmenjavah s Češkoslovaško leta 1959, ki je bil šele drugi tak sporazum z državo vzhodnega bloka. Pred tem je tak sporazum obstajal zgolj s Poljsko iz leta 1958. Še istega leta je na prvi študijski obisk na Češkoslovaško odpotovala Blaga Aleksova.²⁸⁴ V sodelovanju s Komisijo za kulturne veze s inozemstvom FLRJ so jugoslovanska strokovna društva sodelovala pri pripravi za oblikovanje sporazumov o mednarodnem sodelovanju z Nemško demokratično republiko, Bolgarijo, Romunijo in Sovjetsko zvezo, vendar je bil proces sprejemanja teh sporazumov dolgotrajen.

Leta 1959 je ADJ na sestanek Stalnega sveta UISPP kot delegata poslalo Alojza Benca in Mateja Suića, in sicer na mednarodni kongres epigrafov.²⁸⁵ Ne vemo, ali to pomeni, da je ADJ predhodno postalo korporativni član teh organizacij, vemo pa, da je leta 1959 vodstvo društva pričelo z razpravo o včlanitvi arheološkega društva v Mednarodno organizacijo za preučevanje pozne antike in zgodnjega srednjega veka,²⁸⁶ na podlagi česar lahko sklepamo, da je bilo do takih oblik sodelovanja dokaj odprto, če je med člani

281 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Dopis tajniku sekcije za staroslovensku arheologiju*.

282 Iz nam neznanih razlogov je bil sestanek v Moskvi, načrtovan za leto 1961, odpovedan.

283 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zapisnik sestanka Srednjeveške sekcije Arheološkega društva Jugoslavije, organiziranega v Celju, 19. in 20. maja 1957*.

284 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zaključki doneseni na sednici Upravnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije na Paliću 10. XI. i u Somboru 11. XI. 1959 godine*, 1.

285 Ibid. 2.

286 Ibid. 2.

obstajal interes. To stališče podpira tudi dejstvo, da je društvo odločitev o tem, ali naj se kolektivno včlani v načrtovano organizacijo UIAS, prepustilo srednjeveški sekciji.

Društvo je tik pred kongresom na Ohridu leta 1960 sprejelo sklep, s katerim je želelo razširiti domet svoje mednarodne dejavnosti.²⁸⁷ Prvi sklep zadeva poglobitev sodelovanja z UISPP, kar naj bi društvo naredilo tako, da bi prek prazgodovinske sekcije oblikovalo Nacionalno komisijo protozgodovinarjev in prazgodovinarjev, ki bi bila nacionalni organ pri UISPP. V tej komisiji naj bi bili predstavniki osrednjih republiških institucij, ki bi jih predhodno določili Arheološki svet, vsakokratni predsednik Prazgodovinske sekcije ADJ in jugoslovanski člani UISPP. Z drugim sklepom je bila ustanovljena svetovalna komisija, ki naj bi Svetu za znanost in kulturo FLRJ pomagala ovrednotiti italijanski predlog, po katerem naj bi Italija in Jugoslavija skupaj pristopili k razvoju podvodne arheologije.²⁸⁸ Glavna razloga sta bila potreba Italije po ureditvi dela tujih raziskovalnih ekip v Italiji, predvsem ameriških, ter preprečevanje plenjenja italijanskih podvodnih najdišč. Italija je želela s predlogom obstoječe težave omejiti, Jugoslavija pa preprečiti. Žal pogovori niso pripeljali do formalnega dogovora med državama.

Naslednji sklep se je dotikal pobude Sveta za znanost in kulturo FLRJ, ki je v začetku leta 1960 od društva zahteval izdelavo strateškega načrta razvoja mednarodne dejavnosti. Zaradi reform jugoslovanske vlade je projekt sredi leta 1960 prevzel Zvezni svet za znanstveno delo, a v zahtevo ni vnesel vsebinskih sprememb. Junija 1960 je arheološko društvo oddalo zahtevani projekt z naslovom *Predlog Arheološkega društva Jugoslavije Zveznemu svetu za znanstveno delo o projektnih usmeritvah mednarodnega dela Arheološkega društva Jugoslavije za obdobje 1961–1963*,²⁸⁹ v katerem je oblikovalo načrt širitve svojega mednarodnega delovanja na Bližnji vzhod, Grčijo, Sovjetsko zvezo ter države v procesu dekolonizacije. Program je predvideval tudi širitev delovanja v okviru že obstoječih mednarodnih povezav, kar je najbolj spodbujala slovenska podružnica, a je nato kot ključne vendarle določil nove

287 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 19; *Zaključni sastanka Uprave Arheološkog društva Jugoslavije održanog u Beogradu 1960 godine*, 1.

288 Ibid. 2.

289 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 21; *Predlog Arheološkega društva Jugoslavije Zveznemu svetu za znanstveno delo o projektnih usmeritvah mednarodnega dela Arheološkega društva Jugoslavije za obdobje 1961–1963*.

povezave.²⁹⁰ Na območju Bližnjega vzhoda je kot najpomembnejši državi prepoznal Irak in Združeno arabsko republiko. Kot relevantne teme povezovanja so člani društva prepoznali raziskave neolitika, preučevanje antičnih orientalskih kultov ter razvoj zgodnjega krščanstva.²⁹¹ Z Grčijo je društvo želelo vzpostaviti povezavo na področju preučevanja neolitika in antike, najbolj poveden pa je bil načrt za temelje sodelovanja s Sovjetsko zvezo. ADJ je največjo prednost sodelovanja s to državo videlo v skupnih projektih raziskovanja etnogeneze Slovanov ter sodelovanju z Inštitutom za naravoslovno-tehniške vede v Moskvi, ki ga je društvo predlagalo kot vzor pri oblikovanju podobnega inštituta v Jugoslaviji.²⁹²

Najzanimivejši del programa, ki ga je Zvezni svet za znanstveno delo najbolj odobral, je bil načrt širitve mednarodnega delovanja arheološkega društva in drugih arheoloških institucij v države v procesu dekolonizacije,²⁹³ kar je najverjetneje posledica nastajajoče politike gibanja neuvrčenih držav. V tem delu programa je bila arheologija opredeljena kot orodje t. i. »razvojne diplomacije«, po kateri naj bi Jugoslavija svoj strokovni kader (ne zgolj arheologe) uporabila na podoben način kot svoje inženirje in arhitekta na Bližnjem vzhodu. Kot najzanimivejše države so bile opredeljene Indonezija, Čile, Indija, Sudan, Etiopija, Kuba in Mehika. ADJ je v povezovanju s temi državami poleg političnega kapitala in vprašanja prestiža videlo dve stvarni prednosti. Prva je bila utemeljitev arheoloških poddisciplin, ki v Jugoslaviji še niso bile razvite (npr. kolonialna arheologija), druga pa poglobitev sodelovanja z državami zahodne Evrope in ZDA, ki so imele v državah Bližnjega in Daljnega vzhoda že uveljavljene arheološke šole in misije. Društvo se je popolnoma zavedalo, da Jugoslavija sama ne more dovolj hitro vzpostaviti potrebne institucionalne infrastrukture, vendar bi s prilagoditvami že obstoječih sporazumov jugoslovanski arheologi uporabili infrastrukturo partnerskih držav. Ne vemo, do katere stopnje je bil ta načrt upoštevan, saj je do podpisa sporazumov o sodelovanju z omenjenimi državami prišlo šele po letu 1969, ko ADJ ni imelo več neposredne svetovalne vloge pri oblikovanju jugoslovanske znanstvene politike.

290 Ibid. 2.

291 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 21; *Predlog Arheološkega društva Jugoslavije Zveznemu svetu za znanstveno delo o projektnih usmeritvah mednarodnega dela Arheološkega društva Jugoslavije za obdobje 1961–1963*, 1.

292 Ibid. 2.

293 Ibid. 3.

Omenjeni načrt je bil sicer formalno sprejet leta 1961, a v praksi ni nikoli zares zaživel. Razlog je bil ta, da so se v Jugoslaviji pričele reforme ustroja države, ki so velik del pooblastil prenesle na republike. Sprva ni bilo jasno, kakšne bodo posledice reform za nadaljnje mednarodno udejstvovanje društva. Leta 1961 je bil Svet za znanost in kulturo dokončno preoblikovan v svetovalno telo, njegova koordinacijska pooblastila pa je prevzel Zvezni svet za znanstveno delo. Društvo je mednarodno delovanje po letu 1961 usmerilo predvsem v sodelovanje z mednarodnimi organizacijami, izdajanje publikacij za mednarodno javnost in posamezne mednarodne projekte. V letih 1961 in 1962 je na razne mednarodne kongrese, izpostavimo lahko kongres UISPP v Rimu (1962), poslalo več svojih članov.²⁹⁴ Po drugi strani pa je kljub spremembam v ustroju države še vedno sodelovalo pri oblikovanju mednarodnih sporazumov o znanstvenem sodelovanju. Kot uspeh društva lahko izpostavimo sodelovanje pri oblikovanju sporazuma z Bolgarijo,²⁹⁵ manjšo vlogo pa je imelo pri oblikovanju sporazumov z Romunijo in Združeno arabsko republiko. Društvo je kot svetovalno telo sodelovalo še pri obnovitvi sporazumov z Zvezno republiko Nemčijo, Nemško demokratično republiko, Italijo in Francijo.²⁹⁶ Pri sodelovanju s Francijo je še posebej pomembno, da je društvu uspelo vzpostaviti redno sodelovanje s Francosko šolo v Atenah.

Do pomembnih sprememb v mednarodnem delovanju društva je prišlo v drugi polovici leta 1962. V oblikovanju nove znanstvene politike je Zvezni svet za znanstveno delo do strokovnih društev zavzel aktivnejšo držo kot predhodni organ. Med drugim je zahteval redna poročila društev o njihovem delu na mednarodni ravni. ADJ je poročilo oddalo leta 1962. V njem je izpostavilo predvsem sodelovanje z zahodno Nemčijo. Še pomembnejše pa je, da so zvezne oblasti kot del programa evalvacije mednarodnega dela strokovnih društev spremenile njihov status pri Zveznem svetu.²⁹⁷ Društva niso bila več stalna svetovalna telesa pri oblikovanju jugoslovanske mednarodne znanstvene politike, njihovo mesto so prevzele nacionalne akademije, zvezne institucije in uradi pa so mnenja strokovnih društev upoštevali po lastni presoji. Ravno tako je Zvezni svet za znanstveno delo leta 1962 vpeljal nadzor nad še enim vidikom mednarodnega delovanja društev,

294 Informator ADJ 2/6; *Trogodišnji izveštaj Uprave Arheološkega društva Jugoslavije*, 6.

295 Ibid. 7.

296 Ibid. 7.

297 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 22; *Poročilo Arheološkega društva Jugoslavije Zveznemu svetu za znanstveno delo o programu izmenjav z Zvezno republiko Nemčijo*, 2.

sodelovanjem z mednarodnimi organizacijami.²⁹⁸ V tem procesu je svet leto dni (1963) nadziral procese oblikovanja delegacij jugoslovanskih strokovnih društev na mednarodnih kongresih in njihov uspeh. Nadzor nad ADJ je izvedel na primeru udeležbe delegacije Antične sekcije ADJ na Mednarodnem kongresu klasičnih arheologov v Parizu (1963), za udeležbo pa je društvo dobilo odlično oceno.²⁹⁹

Posledice državnih reform so bile očitne. Po letu 1962 je društvo izgubilo položaj stalnega svetovalca pri oblikovanju mednarodnih sporazumov o znanstvenem sodelovanju, s prenosom pooblastil in finančnih sredstev z zvezne na republiško raven pa je bila močno okrnjena njegova vloga pri koordinaciji mednarodnih izmenjav. Do dokončne federalizacije države je na tem področju sicer ohranilo določeno vlogo, saj je imelo dovolj sredstev, da je podelilo nekaj štipendij, a se je kot organizacija iz sistema postopoma umikalo. Že leta 1962 se je zavestno odločilo, da se bo osredotočilo predvsem na sodelovanje z mednarodnimi organizacijami, mednarodno založniško dejavnost in mednarodne projekte. Tako se je že leta 1963 odločilo za organizacijo srečanja Mednarodnega stalnega sveta UISPP v Beogradu. ADJ je nase prevzelo stroške bivanja članov sveta v Beogradu, v ta namen pa je sredstva pridobilo od Zveznega sveta za znanstveno delo.³⁰⁰ Srečanje je vodila Uprava ADJ, pomagala pa ji je prazgodovinska sekcija.

Arheološko društvo Jugoslavije v obdobju 1963–1972

ADJ je v letih 1954–1963 vzpostavilo podlago in način svojega delovanja. Dejavno je bilo pri organizaciji in koordinaciji sistema mednarodnih izmenjav strokovnjakov, sodelovalo je s pomembnimi mednarodnimi organizacijami, kot je UISPP, kot aktiven deležnik pa je z zveznimi oblastmi sodelovalo pri pogajanjih o znanstvenem sodelovanju z drugimi državami. V tem obdobju je vzpostavilo lastno založniško dejavnost, katere temelji so bile revije *Archaeologia Iugoslavica*, *Arheološki pregled* in *Inventaria archaeologica* ter zbirka *Limes v Jugoslaviji*. Način znanstvenega delovanja je dokončno formaliziralo prek strokovnih sekcij in društvene publicistične dejavnosti ter nakazalo

298 Ibid. 2.

299 Ibid. 4.

300 Informator ADJ 2/6; *Trogođišnji izveštaj Uprave Arheološkog društva Jugoslavije*, 8.

smernice svoje postopne federalizacije z oblikovanjem slovenske podružnice, kasneje pa še hrvaške in srbske. Društvo je v tem obdobju postopoma preseglo okvir razmišljanja Koordinacijskega odbora in Arheološkega sveta, ki sta želela čim bolj aktivno koordinirati arheološko delo po celotni državi. V prvem obdobju delovanja je prišlo do spoznanja, da samo takih ambicij ne bo moglo gojiti v enakem obsegu, zato se je postopoma umikalo iz neposredne koordinacije arheološkega dela v Jugoslaviji. Ta proces je potekal naravno, saj je imelo društvo manjša pooblastila od predhodnih dveh teles. Na področju koordinacije arheološkega dela je od sredine petdesetih let pripravljalo splošne razvojne smernice in priporočila ter vse manj neposredno nadziralo implementacijo svojih predlogov, podoben trend pa je bil očiten tudi na področju mednarodnega delovanja, na katerem je bilo društvo na začetku šestdesetih let prisiljeno korenito reorganizirati svoje mednarodno udejstvovanje.

Ti procesi – utemeljitev notranje organizacije društva, društvene publicistične dejavnosti in mednarodne dejavnosti ter formalizacija sodelovanja z mednarodnimi organizacijami – so se zaključili v začetku šestdesetih let. Pričakovali bi, da bo društvo z delovanjem nadaljevalo v vzpostavljenih razmerah, a ga je bilo zaradi pospešene federalizacije Jugoslavije prisiljeno ponovno prevetrirati. Rekonstrukcija delovanja ADJ je bila dolgotrajen proces, ki je potekal skoraj desetletje (1963–1972) in je vodil od notranjih reform delovanja enotnega društva sredi šestdesetih let do oblikovanja ZADJ leta 1972. Začetek tega obdobja označuje kongres društva v Ljubljani, ki je bil pomembna prelomnica, saj je bil prvi kongres z izrazito znanstvenim programom, ob katerem so razpravljali tudi o organizacijskih in družbenih vidikih delovanja ADJ, a šele v drugem planu. Spremembo v naravi kongresa lahko po eni strani razumemo kot znak organizacijske konsolidacije društva, po drugi strani pa kot iskanje in opredeljevanje novega skupnega imenovalca članov iz različnih republik.

Obdobje 1963–1972 označuje nekaj pomembnih razvojnih smernic. Prva je sprememba narave kongresov društva, ki so bili predhodno usmerjeni v organizacijska vprašanja delovanja ADJ, medtem ko so bili kongresi po letu 1963 vsebinsko predvsem znanstvene narave. Druga je širitev publicistične dejavnosti, ki jo je društvo postopoma dopolnilo z monografsko serijo *Dissertationes*. Kot tretjo smernico pa lahko prepoznamo spremembo v načinu mednarodnega delovanja ADJ, v katerem so vodilno vlogo dobile strokovne sekcije. Ob tem je osrednja organizacija nekaj časa še vedno aktivno delovala na področju izmenjave strokovnjakov s tujino, vendar v manjši meri kot v obdobju pred 1963.

Ta razvoj je spremljala vse večja želja članstva po pravi federalizaciji društva. Ta se je najočitneje pokazala že pri oblikovanju Slovenske sekcije ADJ (1959), ki sta ji v tem, drugem obdobju delovanja, leta 1964, sledili še Srbska sekcija ADJ ter Hrvaška sekcija ADJ. Šestdeseta leta so bila v društvu obdobje, v katerem so se prepletale ideje aktivnejšega združevanja dela društva ter ideje pospešene federalizacije društva. Na eni strani so v društvu obstajale težnje po nadgradnji doseženega v obdobju 1954–1963 v smeri oblikovanja močne strokovne organizacije z učinkovitim sistemom vodenja, po drugi strani pa so postajale vse bolj izrazite težnje po »policentričnosti« oziroma prenosu določenih pooblastil z vodstva društva na posamezne organe društva in vse bolj tudi na republiško raven delovanja, s čimer bi se postopoma zmanjševal nadzor centralne organizacije.

Postopna federalizacija ADJ v šestdesetih letih je bila najočitnejša na področju koordinacije dela arheoloških institucij v državi. Program društva je še vedno predvideval vodilno vlogo društva v oblikovanju enotnega Arheološkega inštituta SFRJ (predhodno FLRJ), a je pobuda počasi zamirala. Na predlog Zveznega sveta za koordinacijo znanstvene dejavnosti (Savezni svet za koordinacijo naučnog rada) je Arheološko društvo Jugoslavije leta 1964 sicer oblikovalo Center za koordinacijo znanstvenih del na področju arheologije,³⁰¹ katerega prvotni člani so bili Duje Rendić-Miočević kot predsednik ADJ, predsedniki vseh treh strokovnih sekcij – Milutin Garašanin, Mate Suić in Mirjana Ljubinković, Zdenko Vinski kot urednik revije *Archaeologia Iugoslavica*, Nikola Tasić kot urednik revije *Arheološki pregled* ter Alojz Benac kot predstavnik Izvršilnega odbora Arheološkega društva Jugoslavije.

Center za koordinacijo znanstvenih del na področju arheologije (Centar za koordinacijo naučnog rada na polju arheologije) je že leta 1964 predstavil *Sedemletni načrt Centra za koordinacijo znanstvenih raziskav*,³⁰² v katerem je bil opredeljen kot začasna rešitev na področju koordinacije arheološkega dela v državi, ki naj bi ga v najkrajšem možnem času nadomestil osrednji arheološki inštitut. Center je kot svoji prioritetni nalogi opredelil izobraževanje arheološkega kadra ter usklajevanje znanstvene terminologije v jugoslovanski arheologiji. Na izobraževalnem področju je želel dopolniti tedaj še

301 Informator ADJ 19; *Izveštaj Izvršnog odbora o radu ADJ u periodu maj 1963. – maj 1966 god.*, 3.

302 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Sedmogodišnji plan Centra za koordinaciju naučnog istraživanja*.

vedno dokaj neusklajeno izobraževanje arheologov s posebnimi seminarji, ki bi jih prek svojih sekcij na posameznih fakultetah organiziralo ADJ.³⁰³

Drug pomemben projekt društva na področju koordinacije arheološkega dela je bil *Sedemletni načrt delovanja Arheološkega društva Jugoslavije* (1964),³⁰⁴ v katerem je bil še enkrat poudarjen pomen društva pri koordiniranju arheološkega dela v državi. Ker je društvo izgubilo številna pooblastila, ki jih je pred tem imel Arheološki svet, je bil v načrtu predviden drugačen pristop h koordinaciji arheoloških del. Osredotočen je bil na kongrese društva, ki naj bi postali osrednji znanstveni arheološki forum v državi, na katerem bi društvene sekcije vodile strokovni razvoj na posameznih področjih, njihovo delo pa bi dopolnjeval Center za koordinacijo znanstvenih del na področju arheologije. Kolikor nam je znano, načrt ni bil nikoli uresničen v zamišljeni obliki, ravno tako pa nam je znan le posredno, saj ni nikjer v celoti ohranjen ali objavljen. Uresničili ga niso predvsem zaradi finančnih težav društva, pa tudi zaradi vse večjih pritiskov po reorganizaciji enotnega društva v ZADJ, kar je društvu onemogočilo uresničitev velikega dela svojega programa.³⁰⁵

Pomanjkanje sredstev je bilo posledica že omenjene ukinitve stalnih dotacij društvom in podobnim organizacijam v SFRJ. Na to odločitev se je ADJ sicer pritožilo, a je bilo le delno uspešno.³⁰⁶ Od sredine šestdesetih let društvo ni več moglo redno financirati svojega delovanja na področju koordinacije v arheologiji, zato je tudi Center za koordinacijo znanstvenih del na področju arheologije deloval le občasno. Društvo je sredi šestdesetih let postopoma izgubilo eno temeljnih vlog, ki mu je bila predpisana na *1. Posvetovanju arheologov FLRJ* v Niški Banji ter so jo poudarjali na vseh dotedanjih kongresih in v vseh aktih društva. Na kongresu v Boru (1969) se je tako prvič zgodilo, da koordinacija del na področju arheologije ni bila omenjena kot področje delovanja ADJ in tako tudi ne vloga društva kot osrednjega koordinatorja arheologov v Jugoslaviji.³⁰⁷

303 Ibid. 1.

304 Informator ADJ 19; *Izveštaj Izvršnog odbora o radu ADJ u periodu maj 1963. – maj 1966 god.*, 3.

305 Informator ADJ 27; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije u periodu maj 1966 – septembar 1969*, 1.

306 Časopisom ADJ je bil priznan status znanstvenih publikacij, kar je pomenilo, da jih je društvo lahko vsako leto kandidiralo za sofinanciranje iz raznih zveznih fondov (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 2; *Dopis Arheološkega društva Jugoslavije Saveznom sekretarijatu za spoljnu trgovinu u naučnim časopisima Arheološkog društva Jugoslavije*).

307 Informator ADJ 27; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije u periodu maj 1966 – septembar 1969*.

Po letu 1966 se je društvo vse bolj usmerjalo na druga področja koordinacije, predvsem na mednarodno sodelovanje, založniško dejavnost ter organizacijo kongresov in strokovnih srečanj. Omeniti moramo sodelovanje strokovnih sekcij društva pri »posebnih projektih«³⁰⁸ jugoslovanske arheologije, kot je bila organizacija *VIII. Kongresa UISPP* v Beogradu (1971) in jugoslovanske udeležbe na ustanovitvenem kongresu Mednarodne zveze za slovansko arheologijo (UIAS) v Varšavi leta 1965, pri čemer so sodelovale vse tri strokovne in republiške sekcije društva. Te so še vedno koordinirale udeležbo jugoslovanskih arheologov na mednarodnih kongresih in srečanjih, ADJ pa je organiziralo tudi posvetovanja o sodelovanju med stroko in širšo javnostjo, kot je bilo srečanje *Arheologija in turizem* v Zadru (1964).³⁰⁸ Kljub vsemu pa društvo po ukinitvi zveznih dotacij ni moglo obnoviti vloge, kakršno je imelo le desetletje poprej. Dokončno je bila koordinacijska vloga društva, zamišljena na kongresu v Niški Banji, opuščena v statutu, s katerim je bila utemeljena ZADJ.³⁰⁹

Delovanje strokovnih sekcij

ADJ je med letoma 1954 in 1963 oblikovalo tri temeljne strokovne sekcije: prazgodovinsko, antično in srednjeveško, njihov status pa je bil dokončno urejen v statutu, ki ga je skupščina društva sprejela na kongresu v Ljubljani (1963).

Najmočnejša je bila Prazgodovinska sekcija ADJ, kar verjetno ni naključje, saj je bilo med njenimi člani največ zgodnjih »vodij«³¹⁰ društva (npr. Milutin Garašanin, Josip Korošec, Alojz Benac). To je pomenilo, da je bil njen program dolgo najbolj usklajen z dolgoročno vizijo razvoja društva, kar kažeta tudi sestanka sekcije v Osijeku (1961) in Tuzli (1962). Na sestanku v Tuzli si je sekcija kot prioriteto nalogo zadala oblikovanje prazgodovinske arheološke terminologije v vseh jugoslovanskih jezikih.³¹⁰ Sestanku v Tuzli je sledil sestanek v Ljubljani (1963), ki je potekal tik pred glavnim kongresom društva.³¹¹ Na tem sestanku, na katerem je bilo prisotnih 50 članov sekcije,

308 Omenjeni projekti so opisani v posebnem poglavju.

309 Informator ZADJ 37; *Statut Saveza arheoloških društev Jugoslavije*.

310 Informator ADJ 1/1; *Zaključki sa sastanka praistorijske sekcije Arheološkog društva Jugoslavije, održanog dana 12. novembra 1962 godine u Tuzli u prostorijama Tehnološkog fakulteta*, 2–3.

311 Informator ADJ 2/4; *Izveštaj Praistorijske sekcije*, 1–2.

so dokončno oblikovali temeljno strukturo arheološke prazgodovinske terminologije.³¹² Ob tem je sekcija vodstvu društva predstavila pobudo za oblikovanje nove serije, *Corpus ostava*, ki naj bi bila oblikovana po modelu serije *Inventaria Archaeologica*.

Sestanku v Ljubljani je sledil sestanek sekcije v Pulju (1964),³¹³ kjer se je sekcija seznanila s sedemletnim načrtom delovanja društva. Pomembni temi sestanka sta bili tudi prazgodovinska arheološka terminologija in *Corpus ostava*. Zdi se, da je imela ideja o novi seriji sekcije dokaj veliko podporo, saj so na sestanku v Pulju že razpravljali o njeni strukturi in morebitnem uređništvu. V zvezi z oblikovanjem prazgodovinske terminologije se je sekcija odločila za organizacijo posebnega sestanka oziroma posvetovanja, vendar ni določila datuma. Sestanek sekcije v Pulju je bil pomemben tudi zato, ker so na njem prvič razpravljali o vlogi ADJ v sodelovanju z UISPP. Ta je namreč društvo povabila, naj na kongresu UISPP v Pragi (1966) nastopi kot enotna organizacija z enotno jugoslovansko delegacijo.³¹⁴

Sodelovanje med UISPP in jugoslovanskim arheološkim društvom je potekalo že nekaj časa, a je slonelo predvsem na določenih posameznikih, ki so že dalj časa obiskovali kongrese UISPP, hkrati pa so imeli vodilno vlogo v ADJ. Tu mislimo predvsem na Alojza Benca, Milutina Garašanina in Miodraga Grbića, ki so v tem sodelovanju videli veliko priložnost za razvoj jugoslovanske (prazgodovinske) arheologije. To stališče je morda najbolje izraženo v dopisu Miodraga Grbića iz leta 1963,³¹⁵ v katerem je vodstvo društva obvestil o želji UISPP, da bi leta 1963 v Jugoslaviji organiziral sestanek Izvršilnega odbora UISPP. V dopisu je bila izražena želja, da bi enega od kongresov UISPP organizirali v Jugoslaviji, a je bilo poudarjeno, da bi bilo to mogoče šele po letu 1966, ko je bil že predviden kongres UISPP v Pragi. Društvo je ustreglo UISPP in nase prevzelo stroške bivanja članov Izvršilnega odbora UISPP, še pomembneje pa je bilo, da je prazgodovinska sekcija v svoj program vključila predlog, da bi bil kongres UISPP organiziran v Jugoslaviji. Hkrati s tem je bila

312 Glavna tema razprave je bila hierarhija poimenovanja materialno-kulturnih entitet, ki naj bi jih zajela terminologija. Sekcija je izbrala model hierarhije KULTURNI KOMPLEKS – KULTURNA SKUPINA – VARIANTA – FACIES.

313 Informator ADJ 3/10; *Zaključci sastanka Praistorijske sekcije ADJ*, maj 1964. *God. u Puli*, 5–7.

314 Informator ADJ 4/13; *Zaključci sastanka Praistorijske sekcije ADJ*, maj 1964. *God. u Puli*, 6.

315 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 23; *Dopis o sestanku vodstva UISPP v Jugoslaviji/Beogradu*.

sprejeta pobuda, da bi bilo treba v primeru uspešne kandidature za kongres UISPP izdati posebno spremljevalno publikacijo *Praistorija Jugoslavije*.³¹⁶

Na sestanku v Pulju je prazgodovinska sekcija sprejela sklep o udeležbi sekcije na kongresu UISPP v Pragi (1966), odločitev pa so potrdili na sestanku sekcije v Novem Sadu (1965),³¹⁷ kjer sta bila sprejeta še dva pomembna sklepa. Sekcija se je zavzela za povečanje števila objav iz prazgodovinske arheologije v reviji *Archaeologia Iugoslavica*, s čimer naj bi pred kongresom UISPP v Pragi povečali mednarodno prepoznavnost jugoslovanske prazgodovinske arheologije. Sprejet je bil tudi sklep o vložitvi kandidature za organizacijo kongresa UISPP v Jugoslaviji, ki naj bi jo v Pragi vložila delegacija jugoslovanskega arheološkega društva.³¹⁸ Ob sestanku v Novem Sadu je sekcija v sodelovanju s srednjeveško sekcijo organizirala poseben znanstveni simpozij. Prazgodovinski del simpozija je nosil naslov *Kelti u Jugoslovenskom Podunavju*, srednjeveški del simpozija pa *Karakter materijalne kulture i umetnosti VII – VIII veka u Jugoslaviji*. Referati obeh simpozijev so bili objavljeni v tretji številki zbornika *Materijali*.

Sestanku v Novem Sadu je sledil sestanek sekcije v Hercegnovem, ki je bil organiziran ob kongresu ADJ. V poročilu o delovanju sekcije je pomenljivo, da je sekcija popolnoma opustila projekt *Corpus ostava*, ki je bil že leta 1964 prenesen na Medakademijski odbor za prazgodovinsko arheologijo.³¹⁹ Glavni projekt sekcije je ostal izdelava terminološkega slovarja prazgodovinske arheologije v Jugoslaviji. Kot nov pomemben projekt je sekcija določila koordinacijo sodelovanja z UISPP, kar je postajalo vse pomembnejše za sekcijo in celotno društvo. Najpomembnejši vidik tega sodelovanja je bila jugoslovanska kandidatura za organizacijo kongresa UISPP. Določeno je bilo tudi, da delegacija v sestavi Grga Novak, Alojz Benac in Miodrag Grbić pripravi obrazložitev jugoslovanske kandidature za naslednji kongres UISPP,³²⁰ ki je bila nato predstavljena Izvršilnemu odboru UISPP v Pragi leta 1966.

316 Informator ADJ 3/10; *Zaključci sastanka Praistorijske sekcije ADJ, maj 1964. God. u Puli*, 7.

317 Informator ADJ 4/13; *Zaključci sa sastanka Praistorijske sekcije ADJ*, 1–3.

318 Ibid. 2.

319 Informator ADJ 18; *Izveštaj o radu Praistorijske sekcije ADJ za period maj 1963. – maj 1966 godine*, 2–3.

320 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 2; *Obrazložitev kandidature za organizacijo kongresa UISPP*.

Kongresu v Hercegovnem je sledilo obdobje notranje nestabilnosti ADJ, ki pa se je manj odrazilo na delu posameznih sekcij. Prazgodovinska sekcija je naslednji sestanek organizirala v sodelovanju z antično sekcijo društva in tedaj že delujočim HAD na Hvaru leta 1968.³²¹ Na sestanku so bili člani obveščeni o uspehu jugoslovanske kandidature za organizacijo kongresa UISPP, predvidoma leta 1971. Za organizacijo kongresa je bil ustanovljen poseben odbor, Nacionalni organizacijski komite, prazgodovinska sekcija pa je prevzela določene logistične naloge. Leta 1969 je sekcija v sodelovanju z Mestnim muzejem Vukovarja organizirala simpozij *Neolit i eneolit u Slavoniji*, referati simpozija pa so bili objavljeni v peti številki zbornika *Materijali* iz leta 1969. Leta 1970 je sekcija organizirala strokovno posvetovanje v Slavonskem Brodu z naslovom *Periodizacija i hronologija starijeg gvozdenog doba Jugoslavije*,³²² prispevki s katerega so bili leta 1970 objavljeni v sedmi številki zbornika *Materijali*. Leta 1971 sekcija ni organizirala sestankov, saj je bilo veliko njenih članov angažiranih pri organizaciji kongresa UISPP v Beogradu.

Druga po moči je bila Antična sekcija ADJ. Med letoma 1960 in 1963 je imelo vodstvo sekcije več sestankov, a zapisniki teh srečanj niso ohranjeni oziroma jih nismo našli, tako da o srečanjih nimamo niti splošnih podatkov, kot so kraji in datumi. Sekcija ni pogosto organizirala splošnih sestankov svojega članstva, prvi tak sestanek je bil po prvem srečanju v Celju (1957) izveden šele leta 1963 v Ljubljani kot del kongresa jugoslovanskih arheologov,³²³ na katerem so člani sekcije natančneje opredelili svojo vlogo v društvu. Sekcija je za glavno raziskovalno temo določila preučevanje »avtohtonih« populacij (predvsem Ilirov in Keltov) na območju Jugoslavije v antiki ter njihov odnos do grškega in rimskega sveta. Kot dolgoročni cilj svojega delovanja je opredelila sistematizacijo antične arheologije v tedanji Jugoslaviji, kar naj bi dosegla s poenotenjem izobraževalnih programov antične in klasične arheologije na jugoslovanskih univerzah ter sistematičnim objavljanjem katalogov antičnih najdb iz jugoslovanskih muzejev. Sekcija je na sestanku sprejela še nekaj sklepov, še posebej pomembna je bila odločitev, da bo vzpodbujala sodelovanje z organizacijami, ki so na področju antične

321 Informator ADJ 23; *Informacije o sastanku na Hvaru – članovima Praistorijske i Antičke sekcije*, 1–2.

322 Informator ADJ 29; *Informacija o sastanku u Slavonskom Brodu*, 9.

323 Informator ADJ 6; *Zaključci Antične sekcije ADJ doneseni na sednici održanoj u Ljubljani 17 maja 1963 godine*; Informator ADJ, 6, 14–15.

arheologije primerljive z UISPP.³²⁴ Med sklepe je uvrstila tudi dve protestni izjavi – proti neprimernemu ravnanju z antičnimi ostalinami pri obnovi Ljubljanskega gradu in pismo, ki ga je poslala vladnim ustanovam, v katerem se je zavzela za večjo integracijo klasične izobrazbe (predvsem stare grščine in latinščine) v srednješolski sistem tedanje države.

Antična sekcija je naslednji sestanek organizirala v sodelovanju s Srednjeveško sekcijo ADJ ob posvetovanju *Arheologija in turizem* v Zadru (1964).³²⁵ Posvetovanje je bilo eden prvih in najpomembnejših dogodkov, ki so jih organizirale strokovne sekcije društva za popularizacijo arheologije.³²⁶ Ob posvetu je sekcija organizirala simpozij *Antična dediščina v urbanizmu naših srednjeveških mest*, ki mu je leta 1965 sledila organizacija simpozija *Poznoantična in starokrščanska arhitektura v naši državi*. Leta 1966 je sekcija organizirala sestanek članov ob kongresu jugoslovanskega arheološkega društva v Hercegnovem,³²⁷ ki se ga je udeležilo okoli 50 njenih članov.

Na sestanku v Hercegnovem je sekcija razpravljala o dveh pomembnih pobudah. Na Upravni odbor ADJ je naslovila pobudo, da bi društvo organiziralo *XI. Mednarodni kongres klasične arheologije*,³²⁸ saj naj bi organizacija takega kongresa povečala sloves jugoslovanske arheologije. Druga pobuda se je nanašala na včlanitev sekcije kot korporativnega člana v Mednarodno zvezo za preučevanje antičnih mozaikov (Association Internationale pour l'Etude de la Mosaïque Antique – AIEMA),³²⁹ ustanovljeno leta 1963 v Parizu.³³⁰ Članstvo sekcije je načelno podprlo oba projekta, svoje predloge pa

324 Tu sta mišljeni predvsem AIAC (Associazione Internazionale di Archeologia Classica oziroma International Association for Classical Archaeology), ki je bila ustanovljena v Italiji leta 1945 (Spletni vir 6: <http://www.aiac.org/>), in INC (International Numismatic Congress), pa tudi nadaljevanje sodelovanja s The Congress of Roman Frontier Studies (5. kongres (september 1961) (Novak 1963) je bil organiziran v sodelovanju Antične sekcije ADJ in Uprave ADJ – organizacijo kongresa smo v predhodnem poglavju izpostavili kot enega pomembnejših mednarodnih projektov, pri katerem je ADJ sodelovalo v obdobju 1954–1963).

325 Informator ADJ 18; *Izveštaj o radu Antičke sekcije ADJ u periodu između dva kongresa*, Informator ADJ, 18, 3–5.

326 Posvetovanje *Arheologija in turizem* je bilo eden večjih projektov ADJ na področju popularizacije arheologije v tedanji jugoslovanski družbi. Več o tem v poglavju *Posebni projekti Arheološkega društva Jugoslavije v obdobju 1963–1972*.

327 Informator ADJ 18; *Izveštaj o radu Antičke sekcije ADJ u periodu između dva kongresa*, 4.

328 Ibid. 4.

329 Spletni vir 7: <https://aiema75rs.wixsite.com/aiema>.

330 Informator ADJ 18; *Izveštaj o radu Antičke sekcije ADJ u periodu između dva kongresa*, Informator ADJ, 18, 4.

je v potrditev predalo tedanjemu Izvršilnemu odboru ADJ. Zelo hitro se je izkazalo, da je bila vsaj ena od pobud kratkoročno neuresničljiva, saj društvo v šestdesetih letih ni bilo sposobno organizirati *XI. Mednarodnega kongresa klasične arheologije*. Bilo je namreč že močno obremenjeno s kandidaturo za organizacijo kongresa UISPP in z zahtevno organizacijo udeležbe na *1. Kongresu UIAS* v Varšavi, kjer je bil načrtovan skupni nastop z razstavo. Žal tudi druga pobuda ni bila uspešna, saj zaradi notranje reorganizacije ADJ točka o priključitvi sekcije AIEMA ni prišla na dnevni red seje izvršilnega odbora.

Leta 1967 je sekcija organizirala skupni sestanek s slovensko podružnico društva, na katerem je slednja organizirala kolokvij *Zgodnja antika v Sloveniji*.³³¹ Pri organizaciji skupnega sestanka prazgodovinske in antične sekcije društva na Hvaru (1968) so nastopile težave zaradi nesoglasij s takrat že ustanovljenim HAD, ki sprva ni želelo prevzeti organizacijskih odgovornosti hrvaške podružnice. Najprej je bil sestanek preložen, a je bil v drugi polovici leta 1968 vendarle izveden z naslovom *Grci u Dalmaciji*.³³² Sklepi sestanka niso ohranjeni, prispevki s posvetovanja pa niso bili objavljeni. Sekcija je na kongresu jugoslovanskih arheologov v Boru oblikovala predlog ustanovitve treh novih medakademijskih odborov – Medakademijskega odbora za antične mozaike v Jugoslaviji, Medakademijskega odbora za reliefe in kipe na področju Jugoslavije ter Medakademijskega odbora za preučevanje starokrščanskih spomenikov na področju Jugoslavije.³³³ Kolikor nam je znano, ti odbori nikoli niso bili dejansko ustanovljeni.

Turbulentno obdobje delovanja ADJ med letoma 1969 in 1972 se je precej odrazilo v delu antične sekcije. Leta 1970 ji je sicer še uspelo organizirati simpozij *Hronološka i tipološka determinacija rimske keramike u Jugoslaviji*, referati s simpozija pa so bili objavljeni v osmi številki zbornika *Materijali*, a je zatem opravljala le tekoče posle in ni oblikovala novih projektov ali pobud. Leta 1971 je sekcija prejela vabilo, da se vključi v projekt CSIR (*Corpus Signorum Imperii Romani*).³³⁴ Vodstvo sekcije je predlagalo, naj na kongresu jugoslovanskih arheologov v Zadru (1972) izvolijo odbor, ki bo vodil

331 Informator ADJ 27; *Triletno poročilo dejavnosti Antične sekcije ADJ*, Informator ADJ, 27, 12.

332 Informator ADJ 22; *Obaveštenje o sastancima stručnih sekcija ADJ*, Informator ADJ, 22, 12.

333 Informator ADJ 27; *Triletno poročilo dejavnosti Antične sekcije ADJ*, Informator ADJ, 27, 12.

334 Spletni vir 8: <https://www.corpusignororum.org/CSIR/about.htm>.

jugoslovanski del projekta,³³⁵ ki je po letu 1972 postal eden temeljev programa sekcije. Leta 1973 so se člani sekcije udeležili posebnega *Mednarodnega kongresa preučevalcev rimske keramike*, ki ga je organiziralo Slovensko arheološko društvo.³³⁶

Tudi Srednjeveška sekcija ADJ se je pričela oblikovati od sredine petdesetih let dalje. Prvi sestanek njenega članstva po kongresu ADJ na Ohridu (1960) je bil leta 1961 v Beogradu, udeležilo pa se ga je dvajset članov sekcije.³³⁷ Uprava sekcije je imela v obdobju med letoma 1961 in 1963 pet organizacijskih sestankov, na katerih je oblikovala program. Kot enega temeljnih projektov sekcije je opredelila sodelovanje pri splošnem projektu ADJ *Arheološka karta Jugoslavije*, za katerega naj bi sekcija med drugim pripravila enoten standard kartografskega označevanja srednjeveških najdišč za celotno Jugoslavijo.

Prvi večji strokovni sestanek širšega članstva je sekcija imela na VI. Kongresu jugoslovanskih arheologov v Ljubljani (1963), na katerem je dodatno razčlenila svoje programske usmeritve. V okviru tega srečanja je organizirala sestanek *Komisije za arhitekturo in skulpturo IX.–X. stoletja*, na katerem je obravnavala usmeritve pri poenotenju strokovne terminologije v obravnavi arhitekturnih spomenikov in skulptur v zgodnjem srednjem veku.³³⁸ Na tem sestanku so v program dela sekcije umestili tudi preučevanje stečkov ter določili, da bo naslednji sestanek sekcije potekal v Zadru (1964). Med sestankoma v Ljubljani in Zadru je sekcija z antično sekcijo sodelovala pri organizaciji posvetovanja *Arheologija in turizem v Zadru* (1964).

Skupni sestanek antične in srednjeveške sekcije društva v Zadru (1964) je bil zelo pomemben za obe sekciji. Ob posvetovanju *Arheologija in turizem* je srednjeveška sekcija organizirala razpravo *Arhitektura zgodnjega srednjega veka*,³³⁹ na kateri so bile izpostavljene štiri osnovne raziskovalne teme na področju zgodnesrednjeveške arhitekture. Prva je bila arheologija v okviru obnove srednjeveških stavb v Srbiji in Makedoniji, predvsem tamkajšnjih samostanov in utrdb. Pri tem naj bi bili arheologi pozorni predvsem na tipološki razvoj arhitekture in na odnos med novo, »slovansko« zgodnesrednjeveško

335 Informator ZADJ 35; *Obaveščenje članovima Antičke sekcije ZADJ*, Informator ZADJ, 35.

336 Ibid. 35.

337 Informator ADJ 2/4; *Izveštaj Srednjevekovne sekcije ADJ*, Informator ADJ, 2/4, 3–4.

338 Informator ADJ 2/6; *Zapisnik i Zaključci sastanka Srednjevekovne sekcije ADJ*, Informator ADJ, 2/6, 18.

339 Informator ADJ 3/9; *Teze sastanka Srednjevekovne sekcije ADJ*, 9.

arhitekturo ter obstoječo bizantinsko arhitekturo. Druga tema, v kateri je sekcija videla velik potencial za razvoj preučevanja zgodnesrednjeveške arhitekture v Jugoslaviji, je bilo kronološko in tipološko preučevanje arhitekture jugoslovanske obale, predvsem cerkva, in preučevanje zgodnjega razvoja romanike. Tretja predlagana tema je bila najsplošnejša – *Razvoj mest in začetki razlikovanja v stavbarstvu med zahodnimi in vzhodnimi regijami Jugoslavije*, četrta tema pa je bilo oblikovanje ciljnih raziskovalnih projektov. Sekcija je vodstvu ADJ predlagala, da bi v sodelovanju s pristojnimi republiškimi institucijami oblikovala pilotni raziskovalni projekt *Obnova bizantinske oblasti in razvoj stavbarstva v vzhodnih delih Jugoslavije v X. in XI. stoletju*. Kolikor nam je znano, projekt nikoli ni zaživel.

Raziskovalne teme sekcije so bile zastavljene zelo ambiciozno, vendar Jugoslavija takrat še ni imela dovolj strokovnjakov za njihovo izvedbo. Po vzoru drugih strokovnih sekcij ADJ je tudi srednjeveška sekcija na sestanku v Zadru oblikovala Podkomisijo za terminologijo. Delo na področju razvoja strokovne terminologije je bilo razumljeno tudi kot možnost razvoja interdisciplinarnega pristopa k predstavljenim problemom, kar kažejo tudi komentarji Stjepana Gunjače, ki je predlagal, naj se Srednjeveška sekcija ADJ pri oblikovanju terminologije poveže z jugoslovanskimi arhitekti in urbanisti.³⁴⁰ Zanimivo je, da prisotni med razpravo glede tega predloga niso bili enotni, izpostaviti velja predvsem nasprotovanje Duja Rendić-Miočevića, ki je zagovarjal samostojen razvoj arheološke terminologije.³⁴¹

Leta 1965 je sekcija organizirala srečanje v Novem Sadu. Potekalo je istega leta kot *1. Kongres slovanske arheologije* (UIAS) v Varšavi, na katerega se je sekcija intenzivno pripravljala. Organizatorji varšavskega kongresa so pripravili razstavo *Materialna kultura Slovanov od 6. do 13. stoletja*, na kateri so vse države udeleženke predstavile materialno kulturo Slovanov na svojem ozemlju, predstavljene pa naj bi bile tudi kopije najpomembnejših najdb iz posameznih držav. Na sestanku v Novem Sadu je sekcija dokončno oblikovala svoj nastop na kongresu, za vodjo projekta pa imenovala Mirjano Ljubinković.³⁴² Udeležba na kongresu UIAS v Varšavi je bila eden največjih projektov ADJ v šestdesetih letih. Organizacijo jugoslovanske udeležbe in jugoslovanskega dela razstave sta prevzeli Srednjeveška sekcija ADJ ter Hrvaška

340 Informator ADJ 3/10; *Zaključki sastanka Srednjevekovne sekcije ADJ*, 7.

341 Ibid. 7.

342 Informator ADJ 14; *Zapisnik i Zaključki sa sastanka Srednjevekovne sekcije ADJ*, 1–2.

podružnica ADJ, ki sta ob podpori Slovenske podružnice ADJ koordinirali izdelavo kopij predmetov, izbranih za razstavo. Na srečanju sekcije v Novem Sadu je bil izvoljen poseben organizacijski odbor, v katerem so bili predstavniki iz vseh republik tedanje SFRJ. V posameznih republikah so koordinacijo priprav prevzeli Hrvaška podružnica ADJ, Arheološka sekcija Društva muzealcev Vojvodine, Zemaljski muzej v Sarajevu, Slovenska podružnica ADJ, Narodni muzej v Ljubljani in Arheološki muzej Skopje.³⁴³

Ob pripravah na kongres UIAS v Varšavi je srednjeveška sekcija na sestanku v Novem Sadu razpravljala še o dveh pomembnih programskih točkah. Prva je bila delo Medakademijskega odbora za preučevanje srednjeveške materialne kulture in možnosti sodelovanja s tem odborom.³⁴⁴ To točko je načel Jože Kastelic, ki je bil član obeh organizacij. Zaradi programskih usmeritev dela omenjenega odbora – *preučevanje nastanka srednjeveških mest, preučevanje karakterja srednjeveških mest ter preučevanje odnosa med srednjeveškimi mesti in pokopališči* –, ki so se ujemale z glavnimi usmeritvami dela sekcije, sta se Medakademijski odbor za preučevanje srednjeveške materialne kulture ter Srednjeveška sekcija ADJ odločila poglobiti sodelovanje.

Druga točka razprave je bila povezana s konceptom srednjeveške arheologije v Jugoslaviji. Sekcija je v Novem Sadu začela z razpravo o tem, da jugoslovanska arheologija uporablja arhaičen koncept kronološkega zamejevanja delovanja arheologije.³⁴⁵ Udeleženci so poudarili, da je mogoče arheološko obravnavati tudi obdobja po 12. stoletju, kar naj bi jugoslovanski arheologiji odprlo možnosti interdisciplinarnega razvoja v sodelovanju z različnimi vedami, kot so zgodovina, arhitektura in sociologija. Kot glavni argument za takšen pristop so na razpravi poudarili, da bi to omogočilo lažje vzpostavljanje stikov z zahodnimi arheološkimi šolami, v katerih so tedaj že preučevali materialno kulturo 16. in 17. stoletja.³⁴⁶ Odločili so se, da se bo razprava o tej točki nadaljevala na srečanju sekcije v Črni gori, ob osrednjem kongresu jugoslovanskih arheologov v Hercegnovem.

Leta 1966 je sekcija s partnerji uspešno organizirala in izvedla jugoslovansko udeležbo na kongresu UIAS v Varšavi. Na kongres je poslala delegacijo, ki je predstavila šest referatov. Ob tem je sekcija uspešno organizirala prevoz razstavljenih kopij predmetov iz Varšave v Podgorico (Titograd), kjer je bila

343 Informator ADJ 18; *Poročilo o radu sekcije između dva kongresa*, 6–7.

344 Informator ADJ 14; *Zapisnik i Zaključci sa sastanka Srednjevekovne sekcije ADJ*, 1–2.

345 Ibid. 3.

346 Ibid. 3.

razstava predstavljena ob kongresu ADJ v Hercegnovem.³⁴⁷ Na sestanku sekcije v Hercegnovem je bilo izbrano njeno novo vodstvo, ravno tako pa so nadaljevali razpravo o kronološki meji srednjeveške arheologije, katere sklepi žal še kar nekaj časa niso bili preneseni v prakso.³⁴⁸ Ob tem je sekcija razpravljala še o treh temah: *Razvoju materialne kulture med V. in IX. stoletjem*, *Kronološki periodizaciji v srednjem veku* in *Razvoju metodologije raziskav v srednjeveški arheologiji*. Zapisniki teh razprav so žal izgubljeni in neobjavljeni.

V obdobju med letoma 1966 in 1969 je bila srednjeveška sekcija dokaj nedejavna. V društvenem biltnu *Informator ADJ* v tem času ni bil objavljen noben zapisnik oziroma sklepi sestankov sekcije, pa tudi v drugem arhivskem gradivu nismo našli podatkov o delovanju sekcije v tem obdobju. Očitno je delo sekcije zaživelo šele po letu 1969, ko je sodelovala pri pripravi kongresa UISPP v Beogradu (1971). Dokumenti sekcije, predvsem *Zapisnik sestanka Srednjeveške sekcije Zveze arheoloških društev Jugoslavije* iz Zadra (1972), jasno kažejo, da je imela sekcija v obdobju med letoma 1966 in 1972 malo samostojnih projektov.³⁴⁹ Eden redkih je bil simpozij v Prilepu *Varvarske migracije u jugoistočnu Evropu i njihov odnos prema autohtonoj populaciji*,³⁵⁰ ki mu je leta 1972 sledil simpozij, ponovno organiziran v Prilepu, *Dolazak i stabilizacija Slovena u južnoslovenskim oblastima u svetlu novijih arheoloških istraživanja*. Iz teh dveh posvetov je izšla nova serijska publikacija ZADJ – *Balcanoslavica*. V njeni prvi številki so bili objavljeni referati z obeh prilepskih srečanj (Babić 1972, 5).

Ob treh osrednjih sekcijah društva so delovala tudi druga delovna telesa, predvsem komisije, ki so večinoma delovale v okviru posameznih sekcij. Društvo je velike upe polagalo v uspeh Komisije za orientalno arheologijo ADJ, ki je bila formalno ustanovljena po srečanju društva v Boru (1969). Njen nastanek je bil povezan z mednarodnim delovanjem društva, ki je želelo delovanje

347 V arhivski zbirki *Zveze arheoloških društev Jugoslavije* (SI AS 1175) je ohranjena obsežna korespondenca med različnimi jugoslovanskimi institucijami o organizaciji razstave v Varšavi, ki pokriva tako zbiranje predmetov in izdelavo kopij kot prenos teh predmetov v Titograd.

348 *Informator ADJ* 19; *Zapisnik sa sastanka Srednjevekovne sekcije ADJ u Hercegnovem*, 21–22.

349 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 6; *Zapisnik sa sastanka Srednjevekovne sekcije ADJ/ZADJ održanog u Zadru dana 25. 10. 1972*.

350 Organiziran je bil v sodelovanju z makedonskimi institucijami, predvsem z novoustanovljenim Arheološkim društvom Makedonije.

razširiti tudi na arabski svet. Pobudo za oblikovanje komisije je dala dr. Bernarda Perc v sodelovanju z nekaterimi drugimi člani društva, ki so se ukvarjali z orientarno arheologijo in vplivom orientalnih kultur na arheološke kulture v Jugoslaviji. Nastanek komisije je podprlo tudi vodstvo društva, ki je predlagalo, da komisija z delovanjem začne kot del prazgodovinske sekcije društva.³⁵¹ Bernarda Perc je poudarila, da ima pobuda podporo slovenskih republiških oblasti, ki so bile pripravljene podpreti financiranje morebitnega Inštituta za orientalne študije SAZU,³⁵² in Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, na kateri je Bernarda Perc želela ustanoviti oddelek za orientarno arheologijo.³⁵³ Do ustanovitve omenjenih institucij ni prišlo.

Proces vključitve Komisije za orientarno arheologijo v prazgodovinsko sekcijo društva sta vodila Bogdan Brukner in Bernarda Perc.³⁵⁴ Vodstvo komisije je kot njen osnovni program opredelilo študij vpliva orientalnih kultur na arheološke kulture v Jugoslaviji od prazgodovine do srednjega veka. Pobudo za oblikovanje komisije je podala Bernarda Perc. Njeni prvotni člani so bili Jože Kastelic in Bernarda Perc iz Slovenije, Petar Selem, Mate Suić in Štefan Mlakar iz Hrvaške ter Dušan Glumac, Branko Gavela, Milutin Garašanin, Savo Tutundžić, M. Panić, Ljubica Zotović, Vidosava Nedomački in Bogdan Brukner iz Srbije. Iz seznama članov se zdi, da je bila orientalna arheologija domena srbskih arheologov, razloge pa gre iskati predvsem v dejstvu, da so na Filozofski fakulteti v Beogradu takrat že predavali orientarno arheologijo in s tem že imeli daljšo tradicijo orientalistike, medtem ko ta v drugih delih Jugoslavije še ni bila tako razvita, kar pa ne pomeni, da npr. v različnih slovenskih institucijah ni bilo dovolj strokovnjakov.³⁵⁵

Komisija za orientarno arheologijo je že leta 1969 predlagala organizacijo ekskurzije društva v Egipt, predvidoma leta 1970, ko naj bi tam potekala

351 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 4; *Dopis Bernarde Perc Arheološkemu društvu Jugoslavije o načinu dela Komisije za orientarno arheologijo Arheološkega društva Jugoslavije.*

352 Ibid.

353 Ibid.

354 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 4; *Dopis sekretarke Arheološkega društva Ane Premk Bogdanu Bruknerju, predsedniku Prazgodovinske sekcije Arheološkega društva Jugoslavije, o delu Komisije za orientarno arheologijo Arheološkega društva Jugoslavije.*

355 Kot primer lahko navedemo, da je bilo že leta 1973 ustanovljeno Slovensko orientalistično društvo.

izkopavanja Filozofske fakultete Univerze v Beogradu.³⁵⁶ Komisija je želela postati polnopravna sekcija društva. Kot taka svojih sestankov ni organizirala le med sestanki prazgodovinske sekcije, temveč tudi samostojno. Prvi tak sestanek je imela leta 1970 v Ljubljani.³⁵⁷ Na njem so sprejeli osnovni delovni program komisije, predsednica je postala Bernarda Perc, tajnica pa Vidosa-va Nedomački. Komisija je kot svoj temeljni projekt opredelila sodelovanje z Društvom muzealcev Slovenije pri organizaciji razstave *Staroegipčanska kultura* (1971), poleg tega pa še organizacijo dveh samostojnih simpozijev: *Problemi staroegipčanske kulture* in *Vplivi staroegipčanske kulture izven Egipta s posebnim poudarkom na Balkan*. Po zaključenih projektih in simpozijih naj bi komisija ponovno ocenila svoj program ter zanimanje razširila še na kulture osrednje Azije in Daljnega vzhoda (Kitajsko, Indijo, Vietnam, Laos, Kampučijo ter Japonsko).

Žal je komisiji uspelo le pri organizaciji razstave *Staroegipčanska kultura* (1971), pa še tu je bila udeležena le posredno, prek Bernarde Perc, ki je bila tudi članica Društva muzealcev Slovenije. Razstava je bila obsežen projekt, ki sta ga financirali Slovenska republiška komisija za stike s tujino ter Zvezna komisija za stike s tujino. Organizator razstave, ki je bila predstavljena v Razstavišču Arkade Narodnega muzeja v Ljubljani, je bilo Društvo muzealcev Slovenije,³⁵⁸ ki je tudi podprlo organizacijo drugega sestanka Komisije za orientalno arheologijo v Ljubljani.³⁵⁹ Organizacija omenjene razstave je pomenila realizacijo dela pogodbe oziroma *Programa o kulturnem sodelovanju z Združeno arabsko republiko*, kot se je tedaj uradno še imenoval Egipt.³⁶⁰

ADJ je v kontekstu te razstave komisijo poskušalo aktivno vključiti v svoje mednarodno delovanje, predvsem v vzpostavljanje sodelovanja z arabskim svetom, pri čemer pa dolgoročno ni bilo uspešno. To ambicijo lahko jasno

356 Po dostopni dokumentaciji sodeč naj bi se za njihovo organizacijo v imenu fakultete dogovoril prof. Branko Gavella (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 4; *Dopis Bernarde Perc osrednji upravi Arheološkega društva Jugoslavije o organizaciji dela Komisije za orientalno arheologijo Arheološkega društva Jugoslavije*, poslan 14. 10. 1969).

357 Informator ADJ 32; *Zapisnik I. Sestanek Komisije za orientalno arheologijo ADJ*, 7–8.

358 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 5; *Dopis Društva muzealcev Slovenije Arheološkemu društvu Jugoslavije o razstavi Staroegipčanska kultura*.

359 Zapisnika sestanka žal nismo našli.

360 Združena arabska republika (ZAR) je bila suverena država, ki je obstajala med letoma 1958 in 1971. Formalno je združevala Egipt (z Gazo) in Sirijo. Po letu 1961 se je iz države izločila Sirija, a je Egipt ime formalno ohranjal do leta 1971, ko je bila ZAR razpuščena (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ* 5; *Dopis Arheološkemu društvu Jugoslavije o razstavi Staroegipčanska kultura*).

vidimo v dokumentih, ki jih je komisija pripravila na sestanku v Ljubljani (1971) – *Priprava priporočila Zvezni komisiji za kulturno sodelovanje s tujino za prevzem rednega financiranja delovanja Komisije za orientалno arheologijo Arheološkega društva Jugoslavije ter Izdelava predloga o organizaciji mednarodnega simpozija s strani Komisije za orientалno arheologijo Arheološkega društva Jugoslavije*, v katerih vidimo težnjo po širitvi dela komisije in poglobitvi mednarodnega sodelovanja z arabskim svetom.³⁶¹

O drugih sklepih sestanka v Ljubljani lahko povemo malo. Vemo, da so na sestanku sprejeli predlog o organizaciji simpozija o orientалni arheologiji, ki naj bi ga organizirala Komisija za orientалno arheologijo. To je razvidno iz poziva k prijavi na simpozij, ki ga je leta 1971 objavil društveni bilten *Informator ADJ*.³⁶² Komisija žal ni dobila možnosti, da bi še aktivneje zagnala svoje delovanje. Po preoblikovanju ADJ v ZADJ ni znakov, da bi še delovala samostojno. Verjetno je delovala kot del Prazgodovinske sekcije ZADJ, a ne v arhivskem gradivu ne v društvenem biltenu po letu 1971 ni omemb o kakršnihkoli projektih komisije, zaradi česar lahko sklepamo, da je njeno delovanje zamrlo.

Kljub pomanjkanju podatkov vemo, da se je vsaj Bernarda Perc trudila, da bi osrednja organizacija zveze nadaljevala delo tudi na področju orientалne arheologije, če že ne obnovila delovanja komisije. O teh poskusih priča poseben dopis, ki ga je v imenu Slovenskega orientalističnega društva poslala ZADJ in jugoslovanske arheologe povabila k sodelovanju pri simpoziju *Orientalistika in neuvrščeni svet* (Ljubljana, 4. in 5. 12. 1975).³⁶³ Žal ne vemo, kakšen je bil odziv jugoslovanskih arheologov, poudarimo pa lahko, da je kot gostja Slovenskega orientalističnega društva na simpoziju v Ljubljani referat *Nastava arheologije Bliskog Istoka na Filozofskom fakultetu u Beogradu* predstavila Vidosava Nedomački, članica ADJ in tajnica Komisije za orientалno arheologijo.

361 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 5; *Predlog programa sestanka Komisije za orientалno arheologijo ADJ v Ljubljani*.

362 *Informator ADJ* 33; *Poziv k prijavi na simpozij Komisije za orientалno arheologijo Arheološkega društva Jugoslavije*, 1–2.

363 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 8; *Vabilo na simpozij Orientalistika in neuvrščeni svet s priloženim okvirnim programom simpozija*.

V obdobju po kongresu jugoslovanskih arheologov v Ljubljani (1963) so se začele pospešeno razvijati republiške podružnice ADJ.³⁶⁴ Bile so izraz vse večje težnje po diferenciaciji dela ADJ, procesa, ki je bil neizogiben zaradi federalizacije države, ki jo je pospešila ustava SFRJ, sprejeta leta 1963. Proces federalizacije je bil še posebej očitna na področjih izobraževanja in kulture, kar se je še bolj izkristaliziralo po letu 1967, ko je prenehalo delovati zvezno ministrstvo za izobraževanje in kulturo (*Savezni sekretariat za obrazovanje i kulturu*) in ga je nadomestil bolj federalno urejen *Zvezni svet za izobraževanje in kulturo* kot strokovna služba vlade brez izvršilnih pooblastil.

Po začetni konsolidaciji v povojnem obdobju so se ponovno pričele izražati razlike med jugoslovanskimi nacionalnimi in republiškimi arheološkimi šolami. Njihovi interesi niso bili več popolnoma usklajeni z vizijo jugoslovanskega društva, kar je bilo najbolj vidno v Sloveniji, Srbiji in na Hrvaškem. Jugoslovansko arheološko društvo je tako moralo sprejeti novo razmišljanje, pogojeno s širšo družbeno realnostjo. Očitno je, da se je društvo, vsaj od začetka šestdesetih let, nenehno spoprijemalo s situacijami, v katerih je bilo prisiljeno svoj program prilagajati rednim spremembam v financiranju iz zveznih skladov, s tem pa tudi svojo strukturo. S prenosom dela financiranja arheoloških strokovnih organizacij na republike so se neizogibno zmanjševale koordinacijska moč ADJ in njene perspektive obstanka v dotedanjih organizacijskih vzorcih.

Upoštevati moramo, da je bila arheologija razumljena in opredeljena kot nacionalna veda. Ta pomembna značilnost arheologije, ki jo uvršča ob vede, kot so zgodovina, etnologija, jezikoslovje in umetnostna zgodovina, se je v 20. stoletju kazala (in se še vedno kaže) v vseh večnacionalnih državah, ne samo v Jugoslaviji, temveč tudi v Španiji, Veliki Britaniji, Belgiji, Češkoslovaški in Sovjetski zvezi. Pomemben razvojni pospešek so nacionalne arheologije dobile v večnacionalnih državah, v katerih so obstajale avtonomne (nacionalne) administrativne enote, ki so razmeroma samostojno urejale svojo notranjo upravo. Tako angleška arheologija, čeprav je v Veliki Britaniji še danes dominantna, ni nikoli popolnoma asimilirala škotske arheologije (kot infrastrukturnega

364 V dokumentih ADJ in društvenem biltnu se ne uporablja enotno poimenovanje sekcija oziroma podružnica. Izraza se med seboj dopolnjujeta. Odločili smo se, da ju bomo poenotili, tako da v besedilu uporabljamo izraz podružnica.

okvira), medtem ko v Franciji, kjer historične in nefrancoske regije niso imele avtonomije, težko govorimo o npr. bretonski arheologiji.

V treh republikah so že pred formalnim preoblikovanjem ADJ v ZADJ nastale republiške podružnice društva, ki pomenijo začetek oziroma obuditev delovanja nacionalnih arheoloških društev v Jugoslaviji. Ob tem velja izpostaviti, da se je v arheologiji ta proces začel dokaj pozno, saj so bili jugoslovanski muzealci že v času delovanja Arheološkega sveta povezani v Zvezo muzejskih društev Jugoslavije. Ravno tako je Društvo slovenskih pisateljev že od leta 1945 delovalo v okviru Zveze književnikov Jugoslavije, kar pomeni, da tak način organiziranja strokovnih in stanovskih društev Jugoslaviji ni bil tuj in je ponujal ustrezno alternativo obstoječemu sistemu, kar je bilo še posebej privlačno za slovenske in hrvaške arheologe, ki so poudarjali drugačne razvojne prioritete v arheologiji kot njihovi kolegi v drugih republikah, izpostaviti pa velja tudi politično dimenzijo teženj po kulturni in politični avtonomiji v Sloveniji in na Hrvaškem.

Najstarejša republiška podružnica je nastala v Sloveniji leta 1959. Sprva je delovala kot začasen organ društva, leta 1963 pa je na kongresu jugoslovanskih arheologov izvolila svoje prvo pravo vodstvo, ki je podružnico vodilo do leta 1966. Slovenska podružnica je bila zelo dejavna, saj je v obdobju med letoma 1963 in 1966 organizirala 14 plenarnih sestankov, 3 posebne kolokvije (*Kelti in njih dediščina na Slovenskem z ekskurzijo v Slovenske gorice* – Maribor 1964; *Paleolitik v Sloveniji z ekskurzijo na Notranjsko* – Ljubljana 1965; *Zgodnji srednji vek v Sloveniji z ekskurzijo na Gorenjsko* – Ljubljana 1966), 23 predavanj ter 8 ekskurzij.³⁶⁵ Sodelovala je pri izvedbi več zaščitnih izkopavanj (Severna emonska vrata v Ljubljani, izkopavanja na zapornih zidovih nad Ajdovščino), nadaljevala sodelovanje pri projektu *Claustra Alpium Iuliarum* (nosilec projekta Medakademijski odbor za limes), začela izdelavo *Referativnega pregleda arheoloških zbirk v Sloveniji*, sodelovala pri oblikovanju *Brodarjevega zbornika*, zagnala akcijo *Enotnega oblikovanja arheoloških vodnikov* ter nadaljevala sodelovanje pri projektu *Arheološka karta Slovenije* (v koordinaciji Sekcije za arheologijo ZRC SAZU).³⁶⁶ Podružnica je v tem času s Srednjeveško sekcijo ADJ in Hrvaško podružnico ADJ prevzela pomembno vlogo pri pripravi jugoslovanske udeležbe na 1. Kongresu slovanske arheologije (UIAS) v Varšavi (1965) (Lorber 2019, 922).

365 Informator ADJ 17; Slovenska podružnica Arheološkega društva Jugoslavije – Tajnikovo poročilo za dobo 1963–1966, 32.

366 Informator ADJ 17; Slovenska podružnica Arheološkega društva Jugoslavije – Tajnikovo poročilo za dobo 1963–1966, 32.

Leta 1966 je podružnica izvedla sedem samostojnih predavanj in ekskurzij ter sodelovala pri številnih nacionalnih arheoloških projektih drugih institucij. Tega leta je zaključila tudi svojo notranjo preobrazbo, tako da je bil septembra 1966 oblikovan Statut Arheološkega društva za Slovenijo.³⁶⁷ V statutu je bilo Arheološko društvo za Slovenijo (ADS) opredeljeno kot arheološka strokovna organizacija, ki je delovala na območju tedanje SR Slovenije. V statutu nikjer ni opredeljeno, kakšen je natančen odnos med ADS ter ADJ, vsebuje pa določbo, po kateri morajo biti vsi redni člani slovenskega društva tudi člani jugoslovanskega društva, ADJ pa je bilo zavedeno kot skrbnik lastnine slovenskega društva v primeru prekinitve njegovega delovanja.

Nimamo točnih podatkov o tem, ali je ADJ ustanovitev slovenskega društva podprlo. Predvidevamo, da s tem razvojem ni imelo težav, saj je brez komentarjev podprlo odločitev ADS, da leta 1966 kot predstavnika slovenskega društva pri jugoslovanskem društvu imenuje Staneta Gabrovca in Petra Petruja.³⁶⁸ Poudariti moramo, da je bil od leta 1967 v izdelavi *Statut Zveze arheoloških društev Jugoslavije*, predvideno pa je bilo, da bo končna oblika in notranja organizacija republiških društev prepuščena njim samim. V tem kontekstu lahko oblikovanje statuta ADS in preoblikovanje republiške podružnice v prehodno obliko samostojnega republiškega društva razumemo kot enega od korakov k oblikovanju Slovenskega arheološkega društva in ZADJ.

ADS je nadaljevalo v smeri, ki jo je načrtovala že podružnica. Leta 1967 je v Celju organiziralo kolokvij *Zgodnja antika v Sloveniji*, ki sta mu leta 1969 sledila kolokvija *Zgodnji srednji vek* v Kranju in *Numizmatični simpozij* na Ptuj.³⁶⁹ Pričelo je z izdajanjem biltena *Obvestila Slovenskega arheološkega društva*, v katerem se je prvič pojavila oblika imena Slovensko arheološko društvo. Prva številka biltena je izšla leta 1971, izhajal pa je do leta 1981, ko je bil vključen v novo revijo *Arheo*, ki je imela podnaslov *Obvestila Slovenskega arheološkega društva*. V prvi številki biltena sta bila predstavljena pregled muzejske arheološke strukture v Sloveniji in krajši strateški pogled na nadaljnji razvoj muzejev v Sloveniji. Leta 1971 je bil v Beogradu organiziran kongres UISPP, pri pripravi katerega je aktivno sodelovalo tudi slovensko društvo. Še intenzivnejše je bilo delo na novem statutu, s katerim naj bi

367 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 2; *Statut Arheološkega društva za Slovenijo*.

368 Informator ADJ 17; *Slovenska podružnica Arheološkega društva Jugoslavije – Tajnikovo poročilo za dobo 1963–1966*, 32.

369 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 2; *Dopis o akcijah Slovenskega arheološkega društva/Arheološkega društva za Slovenijo*.

ustanovili ZADJ. Leta 1971 se je slovensko društvo preimenovalo v Slovensko arheološko društvo, ki je po sprejetju statuta zveze arheoloških društev v Zadru (1972) postalo polnopravni član ZADJ.

Druga nacionalna podružnica arheološkega društva je bila Hrvaška podružnica ADJ, ki je bila ustanovljena 20. 5. 1964 med skupnim sestankom antične in srednjeveške sekcije jugoslovanskega društva v Zadru.³⁷⁰ Istega leta je podružnica izdelala delovni načrt za leti 1965 in 1966, njen nastanek in delo pa je finančno podprl Fond za unapredjivanje kulturnih dejavnosti SR Hrvatske. Podružnica je prevzela vodilno vlogo v pripravah na udeležbo ADJ na 1. Kongresu slovanske arheologije v Varšavi in je za razstavo ob kongresu priskrbel kopije najdb iz Arheološkega muzeja v Zadru, Arheološkega muzeja v Splitu, Inštituta za nacionalno arheologijo v Splitu in Arheološkega muzeja v Zagrebu. Arhivski dokumenti v zbirki ZADJ kažejo, da je podružnica v imenu srednjeveške sekcije vodila vso korespondenco z institucijami, ki so koordinirale priprave na varšavski kongres v drugih republikah.³⁷¹ Podružnica je prevzela odgovornost za prevoz predstavljenih najdb iz Varšave v Podgorico po zaključku kongresa UIAS. Uspešno delo Hrvaške podružnice ADJ pri pripravi jugoslovanske udeležbe na kongresu v Varšavi je prepoznalo tudi vodstvo ADJ, ki je leta 1965 podružnici poslalo posebno zahvalno pismo.³⁷²

Na kongresu UIAS so člani hrvaške podružnice (ne pa tudi slovenske) nastopili v nekakšni dvojni vlogi, kot člani jugoslovanske in hrvaške delegacije.³⁷³ To je bilo prvič, da so člani republiške podružnice na mednarodnem kongresu hkrati formalno predstavljali obe organizaciji.³⁷⁴ V ZADJ to kasneje sicer ni postala stalna praksa, saj je organizacijo udeležbe članov na mednarodnih kongresih prepustilo republiškim in pokrajinskim društvom. Ker so bili vsi redni člani republiških društev avtomatično tudi člani zveze, je

370 Informator ADJ 17; *Izveštaj o radu podružnice za Hrvatsku u periodu izmedju dva kongresa*, 29.

371 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1.

372 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Zahvalno pismo Hrvaški podružnici Arheološkega društva Jugoslavije*.

373 Informator ADJ 17; *Izveštaj o radu podružnice za Hrvatsku u periodu izmedju dva kongresa*, 30.

374 Kot predstavnik Hrvaške podružnice ADJ je na kongresu nastopil Zdenko Vinski, ki je v III. sekciji kongresa z naslovom *Oblikovanje slovanskih držav* predstavil referat *Oružje u starohrvatskoj državi do godine 1000*. Ta referat je bil kasneje objavljen v zborniku kongresa, danes pa sta v Sloveniji dostopna separata v Narodni in univerzitetni knjižnici ter knjižnici Inštituta za arheologijo ZRC SAZU.

prevladovalo mnenje, da samodejno predstavljajo obe organizaciji, pri čemer pa je imela republiška organizacija prednost.

Proti koncu šestdesetih let, ko so v tedanji SFRJ naraščale napetosti v zvezi s prihodnjim razvojem države in družbe, se je to odrazilo tudi v tedanji arheološki organizaciji. Med najagresivnejšimi zagovorniki sprememb je bila hrvaška podružnica, ki je na seji 16. 3. 1967 ustanovila oziroma obnovila HAD, ki je bilo prepovedano vse od nastopa šestojanuarske diktature leta 1929.³⁷⁵ Hrvaški arheologi so zagovarjali stališče, da bi se moralo jugoslovansko arheološko društvo preoblikovati v zvezo društev. Zagrozili so, da ne bodo prevzeli odgovornosti predhodne podružnice, če jugoslovansko društvo ne sprejme nastanka hrvaškega društva. Jasno so izrazili željo, da bi morala imeti zveza manjšo vlogo v primerjavi z ADJ, saj bi bila usmerjena predvsem v založniško dejavnost ter vzpodbujanje sodelovanja med republiškimi in pokrajinskimi društvi. Svoje teze so predstavili v sklepih ustanovitvene skupščine HAD,³⁷⁶ v katerih so nadaljnji obstoj ADJ označili za anahronizem in zahtevali oblikovanje zveze do konca leta 1967. Če osrednja organizacija tega ne bi storila, bi to hrvaško društvo razumelo tako, da do nje nima več nobenih obveznosti. Ravno tako je bilo sprejeto stališče, da je hrvaško društvo enakovredno jugoslovanskemu, svoje sklepe pa so hrvaški arheologi poslali vsem republiškim podružnicam ter zveznim in republiškim uradom.

ADJ je oba dopisa objavilo v društvenem biltenu Informator ADJ.³⁷⁷ 2. 5. 1967 je bila sklicana izredna seja Izvršilnega odbora ADJ, na kateri je bila glavna točka razprave povezana z zahtevami HAD.³⁷⁸ Izvršilni odbor je poudaril, da so zahteve kratkoročno neuresničljive, še posebej zahteva o preoblikovanju v ZADJ leta 1967. Odbor je ocenil, da je premalo časa za pretvorbo, da je nemogoče organizirati skupščino društva in pridobiti mnenja drugih podružnic in da so finančne razmere neugodne za tako reformo. Kot kompromisno rešitev je predlagal, naj HAD nadaljuje z delom in izpolnjevanjem obveznosti v okvirih dotedanjega statuta, medtem ko bo ADJ postopoma pripravilo pogoje za zahtevano preoblikovanje.

375 Informator ADJ 21; *Dopis Hrvatskog arheološkog društva Arheološkom društvu Jugoslavije*, 3.

376 Informator ADJ 21; *Zaključci Osnivačke skupštine Hrvatskog arheološkog društva održane u Zagrebu dana 16 veljače 1967 g.*, 4–5.

377 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 3, *Dopisa Hrvatskega arheološkega društva Arheološkemu društvu Jugoslavije*.

378 Informator ADJ 22; *Zapisnik sa sastanka Izvršnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije održanog u Beogradu 12. 5. 1967*, 8–9.

Pobuda oziroma ultimat hrvaškega društva ni bil pozitivno sprejet. HAD je svojo vlogo videlo v izrazito nacionalnih okvirih, kar je bil presedan za tedanje jugoslovansko arheološko društvo. Med drugim je bila v sklepih ustanovitvene skupščine hrvaškega društva jasno izražena namera, da bi kopije predmetov iz hrvaških muzejev, ki so bile del mednarodne razstave na kongresu UIAS v Varšavi, predstavili kot *Razstavo hrvaških srednjeveških spomenikov*, sprva v Zagrebu, nato v Zadru.³⁷⁹ Slovenska podružnica ADJ, ki je bila tudi sama v procesu preoblikovanja v republiško arheološko društvo, je brez težav sodelovala z osrednjo organizacijo in ni zaostrovala razmer, kot je počelo hrvaško društvo. Peter Petru je v imenu ADS izrazil mnenje, da bi bila ustanovitev zveze sicer zaželena, a da je mogoče delovati tudi v kontekstu ADJ.³⁸⁰ Na podoben način je pobudo hrvaškega društva ocenil Miodrag Grbić,³⁸¹ ki je poudaril, da je obnovitev delovanja hrvaškega društva sicer dobrodošla, sploh ker se bo lahko osredotočilo na specifične potrebe hrvaške arheologije; izrazil pa je začudenje, da so hrvaški kolegi ADJ označili za anahronizem, saj so bili prav oni vodilni akterji pri njegovem delovanju.

Za kratek čas je bilo sodelovanje med hrvaškim in jugoslovanskim društvom precej omejeno, čeprav je hrvaško društvo načeloma sprejelo argumente Izvršilnega odbora ADJ, ki so zagovarjali postopno oblikovanje zveze arheoloških društev.³⁸² Kot ponazoritev lahko navedemo tri dogodke, ki so močno zaznamovali tedanje napete odnose med organizacijama. Prvi je že omenjeni spor glede organizacije srečanja prazgodovinske in antične sekcije v Zadru (1968), za katero HAD ni želelo prevzeti predhodno dogovorjenih organizacijskih obveznosti. Kot rešitev je bil dosežen kompromis, po katerem je hrvaško društvo sprejelo organizacijo srečanja, a je jugoslovansko društvo priskrbelo sofinanciranje. Do drugega primera zaostrovanja je prišlo na kongresu ADJ v Boru (1969), na katerem sta Srbska podružnica ADJ in ADS predstavila poročili o svojem delovanju, hrvaško društvo pa tega ni storilo. Tretji primer zaostrovanja je izstop Duja Rendić-Miočevića iz organov ADJ. Sprva je leta 1968 izstopil iz redakcije revije *Archaeologia Jugoslavica*, nato pa

379 Informator ADJ 21; *Zaključci Osnivačke skupštine Hrvatskog arheološkog društva održane u Zagrebu dana 16 veljače 1967 g.*, 4–5.

380 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 4; *Dopis Arheološkega društva za Slovenijo glede oblikovanja Zveze arheoloških društev Jugoslavije*.

381 Informator ADJ 22; *Pozdrav novoosnovanom Hrvatskom arheološkom društvu*, 12–13.

382 Informator ADJ 3; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije za period maj 1966 – septembar 1969*, 7.

še iz drugih organov društva.³⁸³ Ravno tako je iz redakcije revije *Arheološki pregled* izstopila Ruža Bižić-Drechsler.

To ni pomenilo, da je HAD popolnoma prekinilo stike z jugoslovanskim društvom. Oba, Duje Rendić-Miočević in Ruža Bižić-Drechsler, sta bila v uredništvih revij nadomeščena s člani hrvaškega društva. Prvega je nadomestil Branimir Gabričević, v uredništvo *Arheološkega pregleda* pa je vstopila Branka Vikić-Belančić.³⁸⁴ Ravno tako sta društvi večkrat poskusili preseči medsebojne napetosti. ADJ je leta 1970 za častnega člana nominiralo Duja Rendić-Miočevića, ki pa je nominacijo zavrnil, kar je argumentiral z načelnimi razlogi, ki pa jih ni nikjer v celoti pojasnil.³⁸⁵

HAD je v letih 1968 in 1969 delovalo dokaj samostojno. Že leta 1967 je pričelo izdajati društveni bilten *Obavijesti HAD*, ki je eden pomembnejših virov o njegovem delovanju. Ves čas je aktivno lobiralo za ustanovitev ZADJ. Na skupščini v Kninu (1969) je ponovno zahtevalo, da se ADJ takoj preoblikuje v ZADJ.³⁸⁶ Izvršilni odbor ADJ je na seji v Beogradu (22. 1. 1970) odgovoril, da bo osnutek statuta nove zveze društev pripravljen leta 1970, zatem pa naj bi ga poslali v pregled republiškim in pokrajinskim društvom, ki naj bi se formalno oblikovala leta 1970.³⁸⁷

HAD v svojem delovnem načrtu za leti 1970 in 1971, za razliko od ADS, ni predvidevalo obsežnejšega programskega sodelovanja z ADJ. Izjema je bilo le sodelovanje pri organizaciji kongresa UISPP v Beogradu leta 1971.³⁸⁸ Resnici na ljubo je treba pripomniti, da z izjemo kongresa UISPP zaradi procesa rekonstrukcije v ZADJ in težkih finančnih razmer jugoslovansko društvo ni načrtovalo večjih projektov, pri katerih bi sodelovale republiške organizacije. HAD, ki je svojo prihodnost tedaj videlo zgolj v ZADJ, je seveda izrazilo podporo oblikovanju društev v preostalih republikah.³⁸⁹ Razmere so se oči-

383 Informator ADJ 24; *Zapisnik sa sednice Upravnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije*, 3.

384 Ibid. 3.

385 V arhivski verziji pisma kot enega od razlogov navaja spor glede reorganizacije ADJ na skupščini društva v Hercegovnem, v pismu, ki je bilo kasneje objavljeno v biltenu *Informator ADJ*, pa kot temeljni razlog navaja načelne razloge (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 5; *Pismo zavrnitve častnega članstva*; Informator ADJ 31; *Pismo predsedniku Arheološkega društva Jugoslavije*, 11).

386 *Obavijesti HAD* 2/1; *Simpozij i skupština u Kninu*, 4.

387 Informator ADJ 28; *Zapisnik sa sastanka Izvršnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije održanog u Beogradu 22. 1. 1970 godine*, 13.

388 *Obavijesti HAD* 2/1; *Simpozij i skupština u Kninu*, 5–8.

389 *Obavijesti HAD* 2/1; *Osnivanje Srpskog arheološkog društva i Arheološkog društva Bosne i Hercegovine*, 9.

tno sčasoma umirile, saj je hrvaško društvo prevzelo organizacijo kongresa jugoslovanskih arheologov v Zadru leta 1972, kjer je bila izvršena dokončna pretvorba v ZADJ. Zveza ni nastala samo zaradi pritiska hrvaškega društva, v ozadju so že dolgo potekali procesi preoblikovanja enotnega društva v zvezo, je pa pritisk HAD ta proces pospešil.

Srbska podružnica ADJ je bila ustanovljena 22. 6. 1964 v Beogradu.³⁹⁰ V prvem letu obstoja je urejala predvsem formalne vidike in pravila delovanja.³⁹¹ Za razliko od slovenske in hrvaške podružnice je bilo pri srbski podružnici v začetnih letih težje ločiti njeno samostojno delovanje od programa osrednje jugoslovanske organizacije. Eden od razlogov je v tem, da so bili v vodstvu ADJ številni arheologi, ki so bili tudi člani Iniciativnega odbora za oblikovanje Srbske podružnice ADJ (npr. Jovan Todorović, Nikola Tasić, Miodrag Grbić in Milutin Garašanin).³⁹² Ustanovitev srbske podružnice je bila, podobno kot na Hrvaškem, razumljena kot obnova Srbskega arheološkega društva, ki je prenehalo delovati med drugo svetovno vojno.³⁹³ Prva pomembnejša dejavnost srbske podružnice je bilo zbiranje in izdelava kopij predmetov za razstavo ob slovanskem kongresu v Varšavi leta 1965. Srbska podružnica od republiških fondov ni dobila rednega financiranja za samostojno delo, zaradi česar je bila do leta 1966 manj dejavna kot slovenska in hrvaška podružnica.

Srbska podružnica ADJ je bila najbolj integrirana v delovanje ožjih organov ADJ, kar kaže pismo, ki ji ga je poslala osrednja organizacija.³⁹⁴ Primer te integracije lahko vidimo v dopisu Miodraga Grbića,³⁹⁵ v katerem je v imenu jugoslovanskega društva zahteval, naj srbska podružnica sodeluje z antično sekcijo pri organizaciji ekskurzije v Niš, Gamzigrad in Viminacij. Ravno tako je predlagal, naj srbsko društvo oblikuje kadrovsko komisijo, ki naj bi pripravila republiško politiko zaposlovanja arheologov. Zahteval je ustanovitev komisije za analizo in reformo sistema arheološke dokumentacije v Srbiji, s čimer bi srbska podružnica prevzela določene naloge, kot si jih je pred skoraj dvema desetletjema zamislil Arheološki svet. Srbski podružnici je predlagal tudi izvajanje

390 Informator ADJ 17; *Izveštaj o radu podružnice za Srbiju od 22. 6. 1964 do maja 1966*, 32.

391 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Pravilnik Arheološkog društva Jugoslavije, Podružnica za Srbiju*.

392 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Zapisnik Osnivačke skupštine Podružnice za Srbiju Arheološkog društva Jugoslavije*.

393 Ibid.

394 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Dopis Arheološkog društva Jugoslavije Arheološkemu društvu SR Srbije o koordinaciji delovanja*.

395 Ibid.

samostojnih terenskih raziskav. Kot najpomembnejšo točko svojega predloga pa je Grbić poudaril, naj srbska podružnica oblikuje samostojen program dela, pri čemer naj se zgleduje po Slovenski podružnici ADJ. Omenjeni dopis lahko beremo kot navodila oziroma priporočila srbski podružnici, kako naj oblikuje lasten program oziroma lastno fizionomijo, hkrati pa je pokazatelj globlje integracije srbske arheologije v vodenje jugoslovanskega društva.

Srbska podružnica ADJ je postala aktivnejša med letoma 1966 in 1969, še vedno pa so njene glavne dejavnosti primarno potekale prek osrednjega društva.³⁹⁶ Na pobudo srbske podružnice je ADJ v tem obdobju pričelo s pripravami na organizacijo simpozija *Počeci neolitika na Balkanu* v sodelovanju z Institutom za izučavanje istorije Vojvodine, Arheološkim inštitutom SANU in Balkanološkim inštitutom SANU, ki je bil načrtovan za leto 1970.³⁹⁷ Srbska podružnica je bila v letih 1968 in 1969 glavni promotor projekta *Arheološka bibliografija Jugoslavije*, v katerem je zagotovila sodelovanje številnih institucij, predvsem iz Beograda, Mostarja, Splita, Vršca in Pulja. Kot zadnji projekt srbske podružnice pa lahko omenimo pridobivanje sredstev za tisk monografije Emila Čerškova *Municipium DD kod Sočanice* (1970), ki je posthumno izšla v zbirki *Dissertationes*. Po letu 1969, ko je bilo dokončno dogovorjeno, da se bo ADJ preoblikovalo v ZADJ, je srbska podružnica pričela z intenzivnimi pripravami na dokončno preoblikovanje v republiško društvo, kar je bilo opravljeno 20. 3. 1970.³⁹⁸

Za ustanovitev *Zveze arheoloških društev Jugoslavije* je bilo treba najprej ustanoviti vsa republiška in pokrajinska društva. Ob treh osrednjih republiških sekcijah na Hrvaškem, v Sloveniji in Srbiji je bilo torej treba ustanoviti društva še v preostalih republikah. Ta proces ni bil lahek, saj je bilo treba vsa društva registrirati pri pristojnih republiških organih. Poleg tega v teh republikah, z izjemo Bosne in Hercegovine, skoraj ni bilo tradicije arheoloških ali zgodovinskih društev. Da bo ta proces težaven, je v odgovoru HAD predvidel že Izvršilni odbor ADJ. Glavni razlog je bilo predvsem razmeroma majhno število arheologov v omenjenih republikah in pokrajinah.³⁹⁹ Proces ustanavljanja no-

396 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 4; *Osnutek poročila o delu Arheološkega društva Jugoslavije v obdobju med 1966 in 1969*.

397 V arhivski zbirki ZADJ in društvenem biltenu *Informator ADJ* nismo našli podatka, ali je bil simpozij dejansko izveden.

398 *Informator ADJ* 28; *Obaveštenje o održanju skupštine ADJ za Srbiju*, 8.

399 Največ članov ADJ je prihajalo iz Slovenije, Hrvaške ter Srbije. Ostale republike so bile v šestdesetih letih v manjšini. Več o strukturi članstva ADJ ter ZADJ v nadaljevanju.

vih društev se je v resnici pričel leta 1970, ko je bilo na sestanku Srednjeveške sekcije ADJ v Prilepu oblikovano Arheološko društvo Makedonije (ADM),⁴⁰⁰ kmalu pa je sledila ustanovitev Arheološkega društva BiH (ADBiH).⁴⁰¹ Žal nimamo točnega podatka, kdaj je bilo ustanovljeno Arheološko društvo Črne gore (ADČG), vemo pa, da je bila ustanovna skupščina Arheološkega društva Vojvodine (ADV) šele leta 1976.⁴⁰² Čeprav je prvotni statut ZADJ predvideval tudi ustanovitev Arheološkega društva Kosova, to ni bilo nikoli ustanovljeno. Do kongresa v Zadru leta 1972 so bila ustanovljena vsa republiška društva – srbsko je sprva pokrivalo tudi območje Vojvodine ter Kosova, kar je bil nujen formalni pogoj za ustanovitev zveze arheoloških društev.

Na kongresu v Zadru (1972) je potekala prva redna skupščina ZADJ, s čimer so v organiziranju jugoslovanskih arheologov nastopile nove okoliščine. Poslej je bilo redno članstvo v zvezi mogoče samo prek rednega članstva v enem od republiških društev, ki so bila v svojih programih in projektih precej avtonomna. V večini primerov je pri nastajanju republiških društev šlo za oblikovanje oziroma obnovo nacionalnih arheoloških društev, zlasti v Sloveniji, na Hrvaškem, v Srbiji in Makedoniji, ki so novo avtonomijo izkoristila za pospešen razvoj nacionalnih arheologij v Jugoslaviji.

Kongresi v Ljubljani (1963), Hercegovnem (1966) in Boru (1969)

Kongres ADJ v Ljubljani je bil sprva načrtovan za september 1962, a je bil zaradi tehničnih težav prestavljen na maj 1963. Izveden je bil med 14. in 18. 5. 1963.⁴⁰³ Organizacija kongresa je bila poverjena Slovenski podružnici ADJ, ki ga je organizirala v sklopu širšega *Arheološkega tedna* (Delo, 14. 5. 1963, 5). Osrednja lokacija tedna so bili prostori SAZU, kongres društva pa je potekal v ljubljanski Kazini. Program se je začel v nedeljo, 12. 5. 1963, ko se je pod vodstvom Grge Novaka srečal Medakademijski odbor za preučevanje

400 Informator ADJ 28; *Obaveštenje o sastanku Srednjevekovne sekcije Arheološkog društva Jugoslavije i o sastanku arheologa SR Makedonije*, 8.

401 Obavijesti HAD 2/1; *Osnivanje Srpskog arheološkog društva i Arheološkog društva Bosne i Hercegovine*, 9.

402 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 8; *Zaključci doneti na osnivačkoj skupštini Arheološkog društva Vojvodine, koja je održana 10. i 11. marta 1976 godine u Vršcu*.

403 Informator ADJ 2/2; *Program kongresa Arheološkega društva Jugoslavije v Ljubljani*, 1–2.

limesa v Jugoslaviji. 13. 5. 1963 je imel v Ljubljani srečanje Medakademijski odbor za Arheološko karto Jugoslavije, kongres jugoslovanskega arheološkega društva pa se je začel dan kasneje. Teden je imel bogat spremljevalni program, saj sta Narodni muzej Slovenije in Mestni muzej Ljubljana maja in junija 1963 organizirala posebne, skorajda paradne razstave (Delo, 14. 5. 1963, 5). Tako je Narodni muzej Slovenije v program tedna vključil razstavo *Iz zakladnice alpskih Ilirov* (8. 5. 1963–22. 6. 1963), na kateri je predstavil najlepše predmete starejše železne dobe iz depoja muzeja (Stare 1996, 19).

Kongres društva se je začel z uvodnim referatom, kar je postala praksa na vseh prihodnjih kongresih. Referat *O problemu kontinuiteta u arheološkoj nauci* je pripravil Milutin Garašanin (Garašanin 1963). Celoten prvi dan je bil namenjen diskusiji o predstavljenem referatu ter predstavitvi koreferatov. Kongres v Ljubljani je uvedel več programskih novosti. Prva je bil dan, posvečen arheologiji gostujoče republike. »Slovenski dan« je potekal 15. 5. 1963 (Delo, 16. 5. 1963, 5), v referatih pa so bili predstavljeni dosežki in stanje slovenske arheologije.⁴⁰⁴ Tretji dan kongresa, 16. 5. 1963, je Slovenska podružnica ADJ organizirala ekskurzijo po Primorskem, četrti dan kongresa, 17. 5. 1963, pa je bil namenjen delu po strokovnih sekcijah. V nasprotju s predhodnimi kongresi je redna skupščina ADJ potekala šele zadnji dan kongresa, 18. 5. 1963 (Delo, 19. 5. 1963, 7).

Na skupščini je bil sprejet nov statut društva, ki je uredil delovanje strokovnih sekcij in republiških podružnic. Sprememba statuta je bila najpomembnejša odločitev skupščine, ki je sprejela tudi nov *Pravilnik o založniški dejavnosti Arheološkega društva Jugoslavije*. Skupščina se je seznanila s poročili o delovanju sekcij in organov društva ter izvolila Izvršilni odbor Arheološkega društva Jugoslavije, prvega pod tem imenom. Na kongresu v Ljubljani je društvo sprejelo tudi spremembe v organizaciji svoje založniške dejavnosti. Pričelo je z izdajanjem serije zbornikov *Materijali*, v katerih so bili objavljeni referati in prispevki s kongresov društva ter simpozijev posameznih strokovnih sekcij. Prvi številki nove serije zbornikov sta bili neposredno povezani s kongresom v Ljubljani, saj je *Arheološko društvo Jugoslavije* v prvem zvezku objavilo glavni referat in koreferate kongresa, v drugem pa referate iz omenjenega »Slovenskega dne«.⁴⁰⁵

404 Referati »Slovenskega dne«, predstavljeni na VI. kongresu ADJ, so bili kasneje objavljeni v 15./16. številki *Arheološkega vestnika*.

405 Informator ADJ 19; *Izveštaj o izdavačkoj delatnosti ADJ od maja 1963. do maja 1966*, 12.

Skupščina je izvolila nov izvršilni odbor. Vanj so bili izvoljeni Duje Rendić-Miočević kot predsednik, Jovan Todorović in Esad Pašalić kot podpredsednika, Nikola Tasić in Peter Petru kot tajnika, Milutin Garašanin kot predsednik prazgodovinske sekcije, Mate Suić kot predsednik antične sekcije, Mirjana Ljubinković kot predsednica srednjeveške sekcije ter člani Mitja Brodar, Boško Babić, Boris Bačić, Stanimir Barački in Olivera Velimirović.⁴⁰⁶ To je bilo prvo predsedstvo društva, v katero so bili izvoljeni arheologi iz vseh jugoslovanskih republik, saj pred tem na vodilnih položajih nismo zasledili črnogorskih arheologov. Izvršilni odbor se je sestel neposredno po koncu skupščine ter imenoval novi uredništvi revij *Archaeologia Iugoslavica* in *Arheološki pregled*. Kot zanimiv sklep tega sestanka lahko omenimo predlog sklica sestanka z jugoslovanskimi turističnimi organizacijami, na katerem naj bi poskusili oblikovati način vključevanja arheoloških spomenikov v širšo turistično ponudbo.⁴⁰⁷ Kongres v Ljubljani je bil precej uspešen in zato ustrezno predstavljen v tedanjih medijih.⁴⁰⁸ O uspešnosti kongresa priča tudi dejstvo, da se je format kongresa v Ljubljani prenesel na nadaljnje kongrese ADJ.

Naslednji kongres ADJ je potekal v Črni gori, v Hercegovnem in Titogradu (Podgorici), med 14. in 18. majem 1966. Imel je dve glavni temi: *Pitanja periodizacije u arheologiji* in *Arheologija Crne Gore – dosadašnja dostignuća i problemi*.⁴⁰⁹ Tudi ta kongres je potekal štiri dni. Dva dneva sta bila namenjena delu na temeljnih temah kongresa ter delu strokovnih sekcij ADJ, 17. 5. 1966 je društvo izvedlo skupščino, zadnji dan pa je organiziralo ekskurzijo po Črni gori. Glavni spremljevalni dogodek kongresa je bil ogled jugoslovanskega dela spremljevalne razstave prvega kongresa UIAS (*Union Internationale d'Archéologie Slave*) v Varšavi (1965) z naslovom *Materijalna kultura Slavena od 6. do 13. stoljeća u Jugoslaviji*.⁴¹⁰

Na Skupščini ADJ v Črni gori so se člani seznanili s predlaganimi spremembami društvenega statuta, ki naj bi omogočile njegovo večjo federalizacijo.⁴¹¹

406 Informator ADJ 2/7; *Zapisnik sa prvog sastanka Izvršnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije*, 6.

407 Iz predloga je izšlo posvetovanje *Arheologija in turizem*, organizirano maja 1964 v Zadru.

408 Kongres so izčrpno predstavili predvsem v časniku *Delo* (*Delo*, 14. 5. 1963, 5; *Delo*, 16. 5. 1963, 5; *Delo*, 19. 5. 1963, 7).

409 Informator ADJ 15; *Informacije o VII kongresu arheologa Jugoslavije*, 1.

410 Sodelovanje na 1. Kongresu UIAS v Varšavi leta 1965 je bilo eden najpomembnejših mednarodnih projektov ADJ. Ker je bil to poseben projekt, ki sta ga vodili Srednjeveška sekcija ADJ ter Hrvaška sekcija ADJ, bo podrobno opisan v nadaljevanju.

411 Informator ADJ 17; *Prednacrt statuta Arheološkog društva Jugoslavije*.

Bile so kompromis med federalnimi težnjami republiških podružnic, predvsem Hrvaške podružnice ADJ, in večino vodstva društva, ki federalizacije sprva ni podpirala. Skupščina se je na kongresu seznanila s poročili strokovnih sekcij, republiških podružnic ter uredniških odborov društvenih publikacij. Pomembno je pripomniti, da je društvo med kongresoma v Ljubljani in Hercegovnem založniško dejavnost razširilo z monografsko serijo *Dissertationes* (1965),⁴¹² ki je bila zamišljena kot dopolnitev monografskega arheološkega tiska v posameznih republikah. V seriji naj bi objavljali predvsem sintetična monografska dela in pomembnejše doktorske disertacije jugoslovanskih arheologov. Skupščina društva je na kongresu serijo ocenila kot eno najpomembnejših strokovnih serij v tedanji jugoslovanski arheologiji, kar pa ni pomenilo, da z izdajanjem serije ni bilo težav. Serija se je ves čas soočala s finančnimi težavami, saj zanj ni bilo mogoče zagotoviti zveznih sredstev, temveč so tisk vsake posamezne monografije financirali iz republiških fondov.

V Hercegovnem je skupščina izbrala tudi nov Upravni odbor ADJ ter Izvršilni odbor ADJ. V upravni odbor so bili izvoljeni Nikola Tasić kot predsednik, Esad Pašalić in Marin Zaninović kot podpredsednika, Slavenka Pavlović kot tajnica ter člani Zdravko Marić, Stane Gabrovec, Dragoslav Srejović, Jovan Martinović, Štefan Mlakar in Ivan Marović.⁴¹³ V izvršilni odbor so bili izbrani Nikola Tasić kot predsednik, Esad Pašalić in Marin Zaninović kot podpredsednika, Slavenka Pavlović kot tajnica ter člani Zdravko Marić, Stane Gabrovec in Dragoslav Srejović.⁴¹⁴ Ob njih so bili v izvršilnem odboru še Šime Batović kot predsednik prazgodovinske sekcije, Peter Petru kot predsednik antične sekcije ter Ivo Petricioli kot predsednik srednjeveške sekcije. Izvoljena sta bila tudi Nadzorni odbor ADJ v sestavi Ivan Marović, Štefan Mlakar in Jovan Martinović ter Častno razsodišče ADJ v sestavi Alojz Benac, Blaga Aleksova in Đorđe Mano-Zisi.

Za nas je najpomembnejše delovanje izvršilnega odbora, ki je imel prvo srečanje že na kongresu. Odbor se je soočil s prvo večjo krizo v delovanju društva, ki je bila posledica odločitve Zveznega izvršnega sveta (1966), s katero je zvezna vlada prenehala izplačevati redne dotacije strokovnim in stanovskim društvom, tudi ADJ, kar je za društvo pomenilo resne finančne

412 Informator ADJ 13; *Zaključki sa sastanka Izvršnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije*, 6.

413 Zasebni arhiv Draga Svoljšaka, dokumenti Kongres ZADJ 1988, *priloge*.

414 Informator ADJ 20; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije u periodu od maja do 15 decembra 1966 godine*, 1.

težave.⁴¹⁵ Odbor je raznim zveznim in republiškimi institucijam (Zveznemu izvršnemu svetu, Zveznemu sekretariatu za izobraževanje in kulturo, Zveznemu svetu za koordinacijo znanstvenega dela, Zveznemu sekretariatu za informiranje, Svetu za kulturo SR Srbije, Pokrajinskemu svetu za kulturo AP Vojvodine, JAZU idr.) pošiljal prošnje za nadaljevanje financiranja društva, a brez večjega uspeha. Nekatere institucije, kot je bil Republiški fond za spodbujanje kulturnih in umetnostnih dejavnosti SR Črne gore, so sicer odobrile nadaljevanje financiranja, a je Izvršilni odbor ADJ že leta 1966 poudaril, da je tak sistem financiranja delovanja društva dolgoročno nevzdržen, saj je bilo z začasnimi republiškimi subvencijami nemogoče financirati dotedanji obseg delovanja društva. Zato je izvršilni odbor kot glavno nalogo mandata 1966–1969 opredelil pridobitev novega stalnega vira financiranja.

Bolj ko se je bližal *VIII. Kongres jugoslovanskih arheologov* v Boru (28. 9.–3. 10. 1969), akutnejši je bil problem odsotnosti rednega financiranja društva. Organizacijske težave so se še dodatno stopnjevale po oblikovanju republiških podružnic društva, ki so lahko računale na republiška sredstva. Slovenska podružnica je bila aktivna že od leta 1959, hrvaška in srbska pa sta z delovanjem pričeli leta 1964. Najbolj vneti zagovorniki organiziranja dela po republiških (in nacionalnih) podružnicah so bili hrvaški arheologi. Prvi večji konflikt zaradi organizacije društva se je sicer pokazal že na kongresu društva v Hercegnovem, na katerem je iz organov ADJ protestno izstopil Duje Rendić-Miočević, ki je bil do takrat ves čas eden njegovih vodilnih članov. Februarja 1967 so hrvaški arheologi sklicali izredno sejo Hrvaške podružnice ADJ, ki se je razvila v ustanovitveno⁴¹⁶ sejo Hrvaškega arheološkega društva (HAD).⁴¹⁷ Na seji so hrvaški arheologi odločno zahtevali oblikovanje Zveze arheoloških društev Jugoslavije (ZADJ), v kateri bi sodelovala enakopravna republiška in pokrajinska društva.

Ustanovitev HAD je močno pospešila federalizacijo jugoslovanskega društva. Na sedmem kongresu jugoslovanskih arheologov je bila reorganizacija ADJ osrednja programska točka. Izvršilni odbor društva je poudaril, da

415 Ibid. 1.

416 Zgodovina hrvaške arheologije to sejo danes razume kot obnovev delovanja HAD, kakršno je delovalo pred uvedbo šestojanuarske diktature v jugoslovanski kraljevini (Rendić-Miočević 2009, 21), vendar jo sami zaradi političnih in družbenih sprememb, pa tudi več kot dvajsetletnega premora v delovanju društva, opredeljujejo kot ustanovitveno sejo.

417 Informator ADJ 21; *Zaključki osnivačke skupštine Hrvatskog arheološkog društva održane u Zagrebu dana 16. veljače 1967 g.*, 3–5.

je statut, sprejet v Hercegovnem, omogočil svobodnejše delovanje republiških podružnic, kar je pripeljalo do tega, da se je Slovenska podružnica ADJ že preoblikovala v Arheološko društvo za Slovenijo (ADS), medtem ko so hrvaški arheologi ustanovili HAD,⁴¹⁸ podoben proces pa je potekal tudi v Srbiji. Vodstvo društva je na kongresu skupščino obvestilo, da je HAD zahtevalo oblikovanje Zveze arheoloških društev Jugoslavije, česar Izvršilni odbor ADJ načeloma ni zavrnil, a je zahteval, da se pri skupščini preveri možnosti takojšnjega oblikovanja republiških in pokrajinskih društev, saj bi bil pogoj za ustanovitev zveze predhodna ustanovitev vseh jugoslovanskih republiških društev. Po mnenju izvršilnega odbora bi bil to zelo zapleten proces, ravno tako pa je morala skupščina razmisliti o tem, kaj bi tako preoblikovanje pomenilo za določene dejavnosti društva, predvsem za založniško dejavnost zveznega društva.⁴¹⁹

Vodstvo jugoslovanskega društva je ravno tako izpostavilo vprašanje nujnosti federalizacije društva zaradi njegove funkcionalnosti. Spraševalo se je, ali je reorganizacija sploh nujna. Čeprav je vodstvo HAD delovanje ADJ označilo za anahronizem,⁴²⁰ je ADJ zelo dobro sodelovalo z drugim republiškim društvom, ki je takrat delovalo kot del jugoslovanskega društva, z ADS.⁴²¹ To dokazujejo skupni projekti društev, kot je bil skupni natis monografije Ive Mikl Curk *Terra sigillata in sorodne vrste keramike iz Poetovija* (Mikl Curk 1969), ki je izšla kot deveta knjiga serije *Dissertationes*.⁴²² Ta projekt je bil izpostavljen kot eden pomembnejših primerov sodelovanja, saj sta ADJ in ADS vsako prispevali 50 % sredstev za tisk. Izvršilni odbor ADJ je poudaril, da mu takega sodelovanja s HAD žal ni uspelo vzpostaviti.⁴²³

Po dolgi razpravi se je skupščina odločila, da se mora društvo federalizirati. Razprava o federalizaciji je zasenčila dokaj obsežen znanstveni program kongresa v Boru, posvečen raziskovalnemu delu na Djerdapu, ki sta ga vodila Arheološki inštitut SANU in Komisija za zaščito kulturnih spomenikov na področju Djerdapa. Kongres je potekal na več lokacijah – v Smederevem, Negotinu in

418 Informator ADJ 27; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije za period maj 1966 – septembar 1969*, 2.

419 Ibid. 3.

420 Informator ADJ 21; *Zaključci osnivačke skupštine Hrvatskog arheološkog društva održane u Zagrebu dana 16. veljače 1967 g.*, 4.

421 Informator ADJ 21; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije za period maj 1966 – septembar 1969*, 3.

422 Ibid. 5–6.

423 Ibid. 6.

Boru. V slednjem so 28. 9. 1969 izvedli tudi redno skupščino ADJ.⁴²⁴ V skladu z obliko kongresov, ki jo je društvo opredelilo na kongresih v Ljubljani in Hercegovnem, je bil prvi dan kongresa namenjen izključno delu strokovnih sekcij društva ter predstavitvi referatov o arheologiji območja Djerdapa.

Skupščina ADJ se je seznanila z vsemi relevantnimi poročili: poročili o delu izvršilnega odbora, s finančnim delovanjem društva, poročili o delovanju strokovnih in republiških sekcij ter splošnim poročilom o delu ADJ v obdobju med letoma 1966 in 1969,⁴²⁵ v katerem sta predstavljena splošni pregled delovanja društva v obravnavanem obdobju ter fokus njegovega delovanja. Na kongresu v Boru je bila izbrana nova Uprava ADJ v sestavi Nikola Tasić kot predsednik in predsednik izvršilnega odbora, Slavenka Pavlović kot tajnica, Esad Pašalić in Marin Zaninović kot podpredsednika ter člani Stane Gabrovec, Jovan Martinović, Zdravko Marić, Štefan Mlakar, Dragoslav Srejšević in Ivan Marović. Člani nadzornega odbora so postali Draga Garašanin, Franc Osole in Katarina Petrović, člana častnega razsodišča pa Đorđe Mano-Zisi in Milan (?).⁴²⁶ Pri izboru nove uprave je zanimivo, da sta bila dva člana uprave in eden od podpredsednikov Hrvata, zaradi česar sklepamo, da je ADJ in HAD vsaj glede določenih programskih vsebin uspelo najti stične točke.

Glavna naloga vodstva društva je bila pretvorba enotnega društva v zvezo arheoloških društev. Že leta 1970 je bil pripravljen prvi osnutek statuta ZADJ,⁴²⁷ ki je bil prvič obravnavan na srečanju novega upravnega odbora v Zenici.⁴²⁸ Korenita preobrazba društva je, skupaj s spremembami financiranja društev v SFRJ, močno načela zmožnosti skupnega delovanja društva. Takšen primer je sodelovanje z UISPP, ki ga je vodila prazgodovinska sekcija. Njeni člani so se udeležili več kongresov UISPP in na *VII. Kongresu UISPP* v Pragi (1966) vložili kandidaturu Jugoslavije za organizacijo *VIII. Kongresa UISPP* v Beogradu (1971),⁴²⁹ a v Jugoslaviji že leta 1968 ni bilo več jasno,

424 Informator ADJ 25; *I. Obaveštenje o VIII. Kongresu arheologa Jugoslavije*, 1.

425 Informator ADJ 27; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije za period maj 1966 – septembar 1969*, 1–6.

426 Zasebni arhiv Draga Svoljšaka, dokumenti Kongres ZADJ 1988, *priloge*.

427 Informator ADJ 28; *Zapisnik sa sastanka Izvršnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije održanog u Beogradu 22. 1. 1970. godine*, 13.

428 Informator ADJ 31; *Zapisnik sa sednice Upravnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije održane u Zenici 4. 11. 1970 godine u prostorijama Muzeja grada Zenice sa početkom u 10 časova*, 1–11.

429 Informator ADJ 23; *Zapisnik sastanka Praistorijske sekcije Arheološkog društva Jugoslavije*, 2.

kakšno vlogo naj bi imelo ADJ pri organizaciji tega kongresa.⁴³⁰ Ta problem je bil jasno izpostavljen tudi na sestankih Uprave ADJ, ki se je odločila prevzeti predvsem logistične naloge organizacije kongresa,⁴³¹ preostale pa prepustiti srbskim institucijam.

Končno preoblikovanje ADJ v ZADJ naj bi izvedli leta 1972 na IX. Kongresu arheologov Jugoslavije v Zadru, katerega glavni organizator je bilo HAD.⁴³² Poudariti moramo, da je proces preoblikovanja društva v zvezo društev močno otežil organizacijo kongresa v Zadru. Sprva je bila kot glavni organizator kongresa predvidena Hrvaška podružnica ADJ, ki pa je leta 1967 formalno prenehala delovati. Nasledilo jo je HAD, za katero je vodstvo jugoslovanskega društva predvidevalo, da bo prevzelo odgovornosti predhodnice. HAD je sprva zavzelo stališče, da ga zaveze predhodnice ne obvezujejo,⁴³³ ADJ pa ga je le težka prepričalo o nasprotnem. Korespondenca med društvoma v zvezi s kongresom v Zadru se je začela že leta 1968, v arhivski zbirki ZADJ pa je ohranjen le del med februarjem in septembrom 1968, ko je HAD dokončno sprejelo organizacijo kongresa.⁴³⁴ Hrvaško društvo je sprva nasprotovalo zahtevi, da mora poleg osrednjega kongresa organizirati tudi sestanke strokovnih sekcij jugoslovanskega društva. Glavna težava je bila, da naj bi HAD jugoslovanski kongres organiziralo sočasno s svojim kongresom, saj je ocenilo, da nima finančnih sredstev, da bi poleg kongresa organiziralo še dodaten znanstveni program. Težavo sta vodstvu društev razrešili s kompromisom, po katerem je HAD v celoti organiziralo IX. Kongres jugoslovanskih arheologov, medtem ko je ADJ priskrbelo dodatna finančna sredstva za njegovo organizacijo.⁴³⁵

Dokončen dogovor o organizaciji kongresa v Zadru je bil dosežen šele leta 1971. Organizacija kongresa, ki je potekal med 24. in 27. 10. 1972, je bila dokaj nenavadna. Če so priprave predhodnih kongresov potekale prek centralnih

430 Ibid. 2.

431 Informator ADJ 28; *Zapisnik sa sastanka Izvršnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije održanog u Beogradu* 22. 1. 1970 godine, 11–12; Informator ADJ 29; *Zapisnik sa sastanka Upravnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije održanog u Beogradu* 27. 2. 1970 godine, 2.

432 Informator ADJ 32; *Zapisnik sa sednice Upravnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije održane* 30. 3. 1971 u Beogradu, 1–5.

433 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 3; *Pismo Hrvatskog arheološkog društva Upravnom odboru Arheološkog društva Jugoslavije*.

434 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 3; *Dopis Hrvatskog arheološkog društva Arheološkemu društvu Jugoslavije* (14. 9. 1968).

435 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 3; *Dopis Hrvatskog arheološkog društva Arheološkemu društvu Jugoslavije* (23. 9. 1968).

organov jugoslovanskega društva, je organizacija kongresa v Zadru potekala prek obsežne korespondence med HAD in ADJ. Zadnji dokument v ohranjeni korespondenci med društvoma je dokončna potrditev programa kongresa.⁴³⁶ Daleč najpomembnejša točka kongresa je bila potrditev in sprejetje novega statuta, s katerim se je ADJ reorganiziralo v ZADJ. Glavna tema znanstvenega programa je bila *Problemi arheologije na jugoslovenskoj obali Jadrana*.⁴³⁷ Kljub reorganizaciji društva je kongres potekal v ustaljeni obliki. Ob znanstvenem programu, ki je bil organiziran prek dela v strokovnih sekcijah, je bil na sporedu t. i. »Hrvaški dan«, na katerem so predstavili referate, povezane s hrvaško arheologijo Jadrana. Istega dne je HAD izvedlo svojo skupščino.

Založniška in mednarodna dejavnost v obdobju 1963–1972

Založniška dejavnost se je kljub številnim izzivom krepila. To lahko ponazorimo s podatkom, da je društvo med letoma 1954 in 1962 izdalo devet publikacij, medtem ko jih je v obdobju 1963–1966 izdalo kar enajst.⁴³⁸ Kljub finančnim težavam je nadaljevalo z izdajanjem serij *Archaeologia Jugoslavica*, *Arheološki pregled* in *Inventaria Archaeologica*.⁴³⁹ Manjkajoča sredstva za tisk je pridobivalo pri raznih zveznih in republiških institucijah, predvsem pri Zveznem svetu za koordinacijo znanstvene dejavnosti, na podlagi dokumenta *Kriteriji za dodelu sredstava za naučne skupove i časopise*.⁴⁴⁰

Po letu 1963 je društvo založniško dejavnost razširilo s serijama *Materijali* in *Dissertationes*. Sklep o seriji *Materijali* je bil sprejet na kongresu društva v Ljubljani (1963), publikacija pa je bila zamišljena kot serija zbornikov prispevkov na kongresih ADJ ter srečanjih strokovnih sekcij.⁴⁴¹ Kmalu zatem

436 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 6; *Dopis Hrvaškega arheološkega društva Arheološkemu društvu Jugoslavije o potrditvi programa IX kongresa arheologov Jugoslavije v Zadru* (6. 5. 1972).

437 Informator ADJ 33; O IX kongresu arheologa Jugoslavije, 1.

438 Informator ADJ 27; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije u periodu maj 1966 – septembar 1969*, 7.

439 Informator ADJ 27; *Izveštaj o izdavačkoj delatnosti ADJ, od maja 1963 do maja 1966 god.*

440 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 3; *Kriteriji za dodelu sredstava za naučne skupove i časopise*.

441 Informator ADJ 27; *Izveštaj o izdavačkoj delatnosti ADJ, od maja 1963 do maja 1966 god.*, 12.

je sledila odločitev o oblikovanju monografske serije, sprva poimenovane *Monografije*, kasneje preimenovane v *Dissertationes*.⁴⁴² S to serijo je društvo želelo omogočiti prostor za objavljane raziskav tudi manjših ustanov ter posameznih arheologov, ki so imeli precej težji dostop do zveznih in republiških fondov. Serija se je začela z objavo dela Šimeta Batovića *Stariji neolit u Dalmaciji* (Batović 1966),⁴⁴³ kar je bil skupni projekt ADJ ter Arheološkega muzeja Zadar. Istega leta (1966) je društvo podoben dogovor o sodelovanju doseglo z Univerzo v Beogradu, kjer je priskrbelo sredstva za tisk publikacij Nikole Tasića *Badenski i vučedolski kompleks u Jugoslaviji* (Tasić 1967) in Bogdana Bruknerja *Početak i trajanje neolita u Vojvodini* (Brukner 1967).

Uspeh novih publikacij je bil viden takoj, saj je društvo do leta 1969 izdalo že štiri zvezke *Materijalov* in devet monografij v seriji *Dissertationes*,⁴⁴⁴ obenem pa so redno izhajale reviji *Archaeologia Iugoslavica* in *Arheološki pregled* ter serija *Inventaria Archaeologica*. Publikaciji *Materijali* in *Dissertationes* sta se od serijskih publikacij društva razlikovali po tem, da sta bili edini seriji, ki se nista soočali s finančnimi težavami. Verjetno je bil eden od razlogov ta, da nista izhajali vsako leto, temveč je šlo za posamezne publicistične projekte. Zborniki *Materijali* so izhajali ob kongresih društva in srečanjih sekcij, zaradi česar so bili financirani iz istih skladov kot sami dogodki, serija monografij *Dissertationes* pa je bila zamišljena kot sodelovanje med zveznim društvom in drugimi ustanovami, zaradi česar je vsaka monografija dobila sredstva iz drugih virov. Po drugi strani pa se je moralo društvo soočiti tudi z neuspešnimi pobudami, saj je v šestdesetih postalo jasno, da serija *Limes u Jugoslaviji* ne bo mogla polno zaživeti, ker je izhajala preveč sporadično.

Takšna rast založniške dejavnosti društva je zahtevala spremembe v njeni organizaciji. Leta 1966 je bil ustanovljen Odbor za publicistično dejavnost ADJ, ki ga je do svoje smrti leta 1981 vodil Jovan Todorović.⁴⁴⁵ Osrednji organ na področju založništva je društvo potrebovalo zaradi širitve svoje publicistične dejavnosti in njene povečane finančne zahtevnosti. Poudariti moramo, da je bila po ukinitvi rednih zveznih dotacij ADJ prodaja publikacij eden najpomembnejših finančnih virov društva, celo pomembnejši kot

442 Ibid. 12–13.

443 SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 2; *Dopis ADJ Arheološkemu muzeju Zadar o strukturi in vsebini serije Dissertationes in o tisku teze Šime Batovića*.

444 Informator ADJ 27; *Izveštaj o radu Arheološkog društva Jugoslavije u periodu maj 1966 – septembar 1969*, 6.

445 Ibid. 6.

redne članarine.⁴⁴⁶ Ravno zaradi velikega obsega dela in finančnega pomena je založniška dejavnost tudi po oblikovanju ZADJ še dolgo ostala »centralizirana«, v primeru revij *Archaeologia Iugoslavica* in *Arheološki pregled* celo do razpustitve ZADJ leta 1991.

Okoliščine, povezane z mednarodno dejavnostjo društva, so se v šestdesetih letih močno spremenile. Zmanjševala se je koordinacijska vloga vodstva društva, vse večjo vlogo pa so imele strokovne sekcije in republiške podružnice. Te spremembe ustvarjajo iluzijo, da je mednarodna dejavnost ADJ postopoma pojenjala, vendar je v resnici naraščala. Strokovne sekcije, republiške podružnice in posamezne arheološke ustanove so se lahko neposredno dogovarjale s tujimi partnerji, saj je proti koncu šestdesetih let postopoma pričela izginjati praksa podpisovanja mednarodnih in bilateralnih dogovorov o arheološkem sodelovanju, ki so primarno vlogo pripisovali osrednjim institucijam in društvom. Ta precej centraliziran sistem je nadomestil sistem, v katerem so se partnerji brez državnih posrednikov dogovarjali o konkretnih projektih. V tem sistemu vodstvo društva ni moglo ohraniti osrednje vloge pri koordinaciji mednarodnih projektov, ki jo je izoblikovalo v centraliziranem sistemu iz petdesetih let. Ta se je sčasoma bolj ali manj »raztopil«, dokončno pa je izginil po letu 1972.

Te spremembe so tudi posledica vse bolj razvite infrastrukture arheoloških institucij v posameznih republikah in izstopanja zveznih oblasti iz sistema financiranja strokovnih društev. To stanje dobro ponazarja področje izmenjave strokovnjakov in študentov, kjer je imelo društvo dolgo precej vpliva pri izboru kandidatov, toda že sredi šestdesetih let je ta način delovanja začel kazati prve razpoke,⁴⁴⁷ saj društvo ni dobilo dovolj finančnih sredstev, da bi lahko redno izvajalo svoj program izmenjav s tujino. Kljub temu je Jugoslavijo v režiji ADJ obiskalo več tujih strokovnjakov. Izvršilnemu odboru ADJ je uspelo priskrbeti sredstva tudi za mednarodne projekte sekcij, predvsem za udeležbo članov na raznih mednarodnih projektih ter kongresih. Pomembnejši mednarodni projekti društva v obdobju pred letom 1966 so bili udeležba ADJ v mednarodni kampanji *Mesec dni kulturnih spomenikov* (*Mesec dana spomenika kulture*), ki ga je v Jugoslaviji organizirala Nacionalna komisija za

446 Informator ADJ 27; *Izveštaj Nadzornog odbora Arheološkog društva Jugoslavije, izabranog na Skupštini Arheološkog društva Jugoslavije na VII Kongresu u Hercegovom, 17. Maja 1966 godine za period 1966–1969*, 7–8.

447 Informator ADJ 19; *Izveštaj Izvršnog odbora o radu ADJ u periodu maj 1963. – maj 1966 god.*, 5.

UNESCO,⁴⁴⁸ zagotovitev sredstev za udeležbo članov na kongresu UISPP v Pragi ter udeležba na *1. Kongresu UIAS* v Varšavi.

Trend zmanjševanja vloge društva v koordinaciji mednarodnih projektov se je nadaljeval tudi v drugi polovici šestdesetih let. V poročilu uprave društva v obdobju 1966–1969 mednarodno delovanje sploh ni omenjeno. V tem obdobju je bil najpomembnejši mednarodni projekt omenjena kandidatura za organizacijo kongresa UISPP v Beogradu, ki je bila v domeni prazgodovinske sekcije in posebnega organizacijskega odbora.

Podoben trend lahko opazimo tudi v sedemdesetih letih, po preoblikovanju v ZADJ. Na začetku sedemdesetih let je bil največji projekt društva sodelovanje pri organizaciji kongresa UISPP v Beogradu (1971), ki ga lahko razumemo kot zadnji večji mednarodni projekt vodstva društva. Če ne upoštevamo tega kongresa, pa iz dostopnih podatkov vidimo, da se je »samostojno« mednarodno delovanje društva po letu 1969 močno skrčilo, čeprav je bilo društvo s svojimi sekcijami še vedno pomemben partner pri številnih mednarodnih projektih.⁴⁴⁹

Poudariti moramo, da enakih razmer, v katerih je društvo uradno zastopalo Jugoslavijo na mednarodnih kongresih, pošiljalo delegacije na mednarodne kongrese, kolektivno pripravljalo nastope na kongresih in odločalo o tem, kateri referati bodo predstavljeni, ni bilo več. S preoblikovanjem v ZADJ se je del pristojnosti društva prenesel na republiška društva, vse bolj neposredno pa so se v mednarodno sodelovanje vključevale tudi posamezne ustanove. Z oblikovanjem ZADJ je samostojno mednarodno delovanje te organizacije na področjih mednarodnih izmenjav, podpisovanja mednarodnih dogovorov, raziskovalnih projektov ter subvencioniranja nakupa tuje literature preprosto prenehalo in se po letu 1972 ohranilo le na področju založniške dejavnosti.

Vrhunec mednarodnega delovanja – kongres UIAS v Varšavi (1965) in kongres UISPP v Beogradu (1971)

osebno poglavje v delu enotnega jugoslovanskega društva sta dva kongresa, ki vsak na svoj način pomenita vrhunec koordiniranega nastopa jugoslovanskih arheologov in njihove krovne organizacije. To sta že večkrat omenjena

448 Ibid. 5.

449 Informator ZADJ 36; *Izveštaj o radu Upravnog i Izvršnog odbora ADJ u periodu 1970–1972 g.*, 2–6.

kongresa UIAS v Varšavi leta 1965 in UISPP v Beogradu leta 1971. Varšavski kongres je pomenil prvi veliki nastop jugoslovanske arheologije v tujini, beograjski pa dokončno promocijo jugoslovanske, predvsem prazgodovinske arheologije na svetovnem prizorišču. Ta projekta simbolizirata vrhunec mednarodnega delovanja ADJ ter sta najboljši izraz dosežkov procesa programirane in koordinirane internacionalizacije jugoslovanske arheologije (Lorber in Novaković 2020, 694).

Sodelovanje z UISPP in UIAS je bila logična strateška odločitev ADJ. Do sodelovanja s tema organizacijama je sprva prišlo prek osebnih mrež posameznih arheologov, ki jim je uspelo vzpostaviti sistematično sodelovanje z določenimi organizacijami kot del programa društva oziroma njegovih predhodnikov. Sodelovanje pri projektu oblikovanja UIAS se je pričelo z udeležbo Josipa Korošca na *Seminarju slovanske arheologije v Krakovu* (1957), medtem ko sta bila za pričetek sodelovanja z UISPP zaslužna predvsem Milutin Garašanin in Miodrag Grbić, ki sta od leta 1959 redno obiskovala kongrese UISPP (Lorber in Novaković 2020, 697). Velika teža mednarodnega sodelovanja se kaže tudi v tem, da so skoraj vsi pomembnejši jugoslovanski arheologi, ki so bili dejavni že pred letom 1955, redno sodelovali na mednarodnih znanstvenih srečanjih, simpozijih in kongresih, po ustanovitvi ADJ pa se je število mednarodno dejavnih arheologov še povečalo.

Prvi primer sodelovanja večje jugoslovanske delegacije na pomembnejšem mednarodnem kongresu po drugi svetovni vojni je udeležba Jožeta Kastelica, Mihovila Abramića in Milutina Garašanina na 3. *Kongresu UISPP* v Zürichu (1950) (Garašanin 1951). Ker v tem obdobju Koordinacijski odbor še ni aktivno deloval, lahko z gotovostjo trdimo, da ta udeležba še ni neposredno povezana z delovanjem društva. Še en član ADJ, ki je imel pomembno vlogo pri vzpostavljanju sodelovanja z različnimi mednarodnimi organizacijami, je bil Srečko Brodar, ki se je redno udeleževal srečanj Hugo-Obermeier Gesellschaft (Regensburg leta 1952, Reutlingen leta 1954 ter Saarbrücken leta 1955), leta 1955 pa je organiziral ekskurzijo članov omenjenega društva na paleolitska najdišča v Sloveniji, kar je bila prva ekskurzija tujih arheologov v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni.⁴⁵⁰ Leta 1953 se je udeležil srečanja INQA (Association International pour l'Etude du Quaternaire) v Rimu. V petdesetih letih prejšnjega stoletja, še bolj pa v šestdesetih, so bili jugoslovanski arheologi (posamično

450 O delu in razpravah Srečka Brodarja v Hugo-Obermeier Gesellschaft več v Freund (1954, 1956a, 1956b, 1957).

ali kot člani uradnih delegacij) vse bolj prisotni na srečanjih organizacij UISPP (Union Internationale des Sciences Pre- et Protohistorique), UIAS (Union International Archéologique Slave), AIEGL (Association Internationale d'Epigraphie Grecque et Latine), INC (International Numismatic Council), AIAC (Associazione Internazionale di Archaeologia Classica) idr.

V tem širšem kontekstu sta projekta ADJ – udeležba na kongresu UIAS (1965) in organizacija kongresa UISPP (1971) – jasno umeščena v širši kontekst internacionalizacije jugoslovanske arheologije, v katerem je imelo ADJ *izjemno pomembno* vlogo. Naj opozorimo, da je podoben projekt načrtovala tudi Antična sekcija ADJ, ki je v Jugoslaviji želela organizirati mednarodni kongres AIAC, a pri tem ni bila uspešna.

Varšavski kongres je bil tudi inavguralni kongres organizacije UIAS oziroma *I. Kongres slovanske arheologije*.⁴⁵¹ Udeležila se ga je uradna delegacija ADJ. Pobuda za oblikovanje UIAS in organizacijo kongresa je izšla iz *1. Seminarja slovanske arheologije v Krakovu* (1957), ki se ga je v imenu ADJ udeležil Josip Korošec. Na krakovski seminar so ADJ prvič povabili kot organizacijo. Korošec je s seminarja prinesel tudi stalno vabilo za jugoslovansko delegacijo na prihodnjih seminarjih, ki naj bi potekali vsako leto. Na seminarju v Krakovu je bil podan predlog za oblikovanje organizacije slovanske arheologije po vzoru UISPP.⁴⁵² Prvotno naj bi bil prvi kongres UIAS leta 1961 v Moskvi, a je bil iz nam neznanih razlogov odpovedan in organiziran šele leta 1965 v Varšavi. Pred tem sta bila organizirana dva seminarja – leta 1958 v (Vzhodnem) Berlinu in leta 1959 na različnih lokacijah na Češkoslovaškem. ADJ je na oba poslalo svojo delegacijo, ki jo je imenovala Srednjeveška sekcija ADJ. Kongres v Varšavi je bil po vseh standardih, tudi sodobnih, zelo velik, saj se ga je udeležilo okoli 500 znanstvenikov iz večine evropskih držav (Sulimirski 1967, 212–213). Na kongres je ADJ poslalo številčno delegacijo, ki so jo vodili Mirjana Ljubinković, Janko Belošević in Danica Dimitrijević. Šest jugoslovanskih arheologov – Đurđe Bošković, Mirjana Ljubinković in Radivoje Ljubinković iz Srbije, Zdenko Vinski iz Hrvaške, Pavle Mijović iz Črne gore in Boško Babić iz Makedonije – je na kongresu predstavilo svoje referate.

Ob znanstvenem programu so v Državnem arheološkem muzeju v Varšavi prikazali razstavo *Slovanska kultura v zgodnjem srednjem veku*. Eksponate in drugo gradivo so prispevale vse slovanske države udeleženke, poleg njih pa

451 Union Internationale d'Archéologie Slave (Mednarodna zveza za arheologijo Slovanov).

452 Ta je bila ustanovljena leta 1931 v Berlinu.

še Vzhodna Nemčija, Madžarska in Romunija (Sulimirski 1967, 214). Jugoslovanski del razstave, *Materialna kultura Slovanov med 6. in 13. stoletjem v Jugoslaviji* (*Materijalna kultura Slovena od 6. do 13. veka u Jugoslaviji*), je dobil nagrado žirije za najbolje pripravljeno razstavo, po dostopnih podatkih pa gre za prvo jugoslovansko arheološko razstavo, ki je po drugi svetovni vojni gostovala v tujini. Njena organizacija je bila verjetno najzahtevnejši projekt ADJ v obdobju 1964–1965. Za razstavo je bilo treba načrtno izdelati kopije predmetov iz različnih jugoslovanskih muzejev. Koordinacijo priprav na razstavo so v imenu društva prevzele Hrvaška podružnica ADJ, Slovenska podružnica ADJ in Srednjeveška sekcija ADJ. Najpomembnejšo vlogo v tem procesu je imela hrvaška podružnica, ki je koordinirala zbiranje in izdelavo kopij razstavnega gradiva, medtem ko je srednjeveška sekcija prevzela organizacijo prevoza ek-sponatov v Varšavo in njihovo vrnitev v Jugoslavijo leto kasneje.

Jugoslovanski del razstave je bil v Varšavi na ogled med 14. 11. 1965 in 14. 3. 1966, zatem pa je bila razstava prenesena v Podgorico (Titograd), kjer je bila na ogled med kongresom jugoslovanskih arheologov v Hercegnovem.⁴⁵³ O velikem pomenu, ki ga je udeležba na tem kongresu imela za ADJ, priča tudi »diplomatska gesta«⁴⁵⁴ jugoslovanske delegacije; ADJ je Narodnemu muzeju v Varšavi podarilo kopijo portreta srednjeveškega srbskega kralja Vladislava, naslikanega v samostanu v Mileševi, medtem ko je Hrvaška podružnica ADJ Narodnemu muzeju v Varšavi poklonila kopiji Višeslavovega baptisterija in napisa kralja Branimira.

Sodelovanje na varšavskem kongresu lahko ocenimo kot velik uspeh društva, saj mu je uspelo organizirati zelo zahtevno zbiranje muzealij, izdelavo njihovih kopij, prevoz v Varšavo (in nazaj) ter obisk številčne delegacije. Poleg tega so jugoslovanski znanstveniki (zgodovinarji in arheologi) aktivno sodelovali na vseh nadaljnjih kongresih UIAS.⁴⁵⁴ Po varšavskem kongresu je bilo ADJ posebej aktivno tudi na naslednjem kongresu UIAS v Vzhodnem Berlinu leta 1970. Organizatorji so ob kongresu pripravili razstavo najpomembnejših znanstvenih publikacij s področja slovanske arheologije. ADJ se

453 Podroben pregled izvedbe razstave prinaša *Poročilo o delu Srednjeveške sekcije ADJ med dvema kongresoma* (Informator ADJ, 18, 5–7), podatke o kongresu pa najdemo tudi v delu Josipa Korošca (Korošec 1967).

454 UIAS je organiziral šest kongresov in sestankov: Varšava 1965, Berlin 1970, Szeged 1971, Bratislava 1975, Sofija 1977 in Kijev 1985. Jugoslovanski arheologi so bili redni udeleženci teh kongresov, organizacija pa je z delom *de facto* prenehala sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja.

je angažiralo tako, da je koordiniralo zbiranje publikacij za to razstavo.⁴⁵⁵ Zanimivo je, da je kongres UIAS v Varšavi, ki pomeni enega vrhuncev integracije vseh vidikov delovanja ADJ, precej manj znan kot *VIII. Kongres UISPP* v Beogradu iz leta 1971. Glavni razlog za to je najverjetneje dejstvo, da je bil kongres UISPP organiziran v Jugoslaviji in je bil vrhunec procesa načrtne internacionalizacije jugoslovanske arheologije s strani ADJ (Lorber in Novaković 2020, 709). Poleg tega je bilo sodelovanje z UISPP za ADJ večjega pomena kot vsa druga mednarodna sodelovanja.

Prioritetni pomen sodelovanja društva z UISPP je očiten že od konca petdesetih let, ko je društvo načrtno delilo štipendije za udeležbo na kongresih te organizacije. Že leta 1958 je jugoslovanska delegacija, ki jo je vodil Alojz Benac, odpotovala na sestanek *Mednarodnega sveta prazgodovinarjev v Prago*.⁴⁵⁶ Po priporočilih UISPP je ADJ organiziralo prvo Nacionalno komisijo prazgodovinarjev in protozgodovinarjev (1960), ki ji je načeloval predsednik Prazgodovinske sekcije ADJ. Člani komisije so bili tudi predstavniki osrednjih nacionalnih arheoloških institucij ter jugoslovanski člani UISPP. Komisija je bila osrednji povezovalni organ med UISPP ter ADJ, njen prvi večji projekt pa je bil poskus organizacije mednarodne razstave *Neolitik na Balkanu*, za kar je bil leta 1962 celo imenovan poseben organizacijski odbor, v katerem so bili tako predstavniki Nacionalne komisije prazgodovinarjev in protozgodovinarjev kot tudi Prazgodovinske sekcije ADJ.⁴⁵⁷

Do omenjene razstave ni prišlo – glavni razlog je bilo pomanjkanje sredstev. Razstava je bila načrtovana kot mednarodni dogodek. Prvotni finančni vir – Zvezni svet za znanost –, ki je kasneje zaradi interne reorganizacije sredstva umaknil, je zahteval, da organizatorji na razstavo povabijo goste iz Združene arabske republike (Egipta), Sudana in Turčije. Zakaj ravno goste iz teh držav, težko sodimo, saj nismo našli dokumentov o tem. Toda iz povedanega, kot tudi iz obsežne finančne podpore, ki jo je ADJ pridobilo za pot na *I. Kongres UIAS* v Varšavo, sklepamo, da so oblasti delovanje ADJ videle tudi kot orodje kulturne diplomacije tedanje države.

455 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 5; *Dopis Arheološkemu muzeju Skopje glede zbiranja publikacij za razstavo v Vzhodnem Berlinu*.

456 V zaključkih sestanka Uprave ADJ iz Somborja (1959) (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Zaključki sastanka Uprave Arheološkega društva Jugoslavije u Somboru*) se pojavlja formulacija Mednarodni svet prazgodovinarjev, ki je najverjetneje pogovorni izraz za Stalni svet UISPP ali Izvršilni odbor UISPP.

457 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 22; *Formiranje Organizacionog odbora za organizacijo internacionalne razstave o neolitiku na Balkanu*.

Sodelovanje med UISPP in jugoslovanskim arheološkim društvom se je kljub neuspehu organizacije omenjene razstave poglobilo. Glavna akterja tega sodelovanja sta bili Prazgodovinska sekcija ADJ ter Nacionalna komisija prazgodovinarjev in protozgodovinarjev. Ravno v okviru prazgodovinske sekcije se je oblikovala ideja o kandidaturi za organizacijo *VIII. Kongresa UISPP*, ki je bila predstavljena na *VII. Kongresu UISPP* v Pragi (1966), kamor je bila jugoslovanska delegacija izrecno povabljena. Do leta 1968 je bilo že jasno, da bo SFRJ gostila kongres, jugoslovanski arheologi pa so ustanovili poseben Nacionalni organizacijski odbor, ki mu je predsedoval Grga Novak; člani odbora so bili arheologi iz vseh nekdanjih jugoslovanskih republik.

Poudariti moramo, da je bil *VIII. Kongres UISPP* v Beogradu velik uspeh – predstavljenih je bilo kar 21 referatov jugoslovanskih arheologov (13 iz Srbije, 4 iz Hrvaške, 2 iz Slovenije ter 2 iz Makedonije) (Novaković 2014, 247), vendar je imel, kar se tiče vloge ADJ pri njegovi organizaciji, drugačen učinek kot kongres UIAS v Varšavi. Organizacijo kongresa UISPP v Beogradu je prevzel poseben organizacijski odbor. Prazgodovinska sekcija, v kateri je nastala ideja o organizaciji kongresa, se je po njegovem oblikovanju postopoma odmaknila od postopkov organizacije. ADJ je pri organizaciji kongresa aktivno sodelovalo, izkoristilo pa jo je tudi za poglobitev sodelovanja z UISPP. Ker Nacionalni organizacijski komite UISPP ni bil registrirana pravna oseba, je ADJ dajalo finančno garancijo vsem storitvam, povezanim z organizacijo kongresa.⁴⁵⁸ Društvo je pri Stalnem svetu UISPP uspelo zagotoviti mesto članu novoustanovljene ZADJ, ki naj bi ga imenovalo Slovensko arheološko društvo, česar pa nikoli ni storilo.⁴⁵⁹

Kongres UISPP v Beogradu je bil velik uspeh za jugoslovansko arheologijo, ki je lahko svoje dosežke in arheološko dediščino prvič pokazala globalnemu občinstvu. Kongres lahko simbolično razumemo kot vrhunec tako internacionalizacije jugoslovanske arheologije kot delovanja ADJ. V preteklosti je bil kongres UISPP v Beogradu označen za zaključek formativne faze jugoslovanske arheologije (Novaković 2014, 246), tj. faze povojne obnove nacionalnih arheoloških šol ter vzpostavitve sodobnih arheoloških standardov v SFRJ. Kot tak je najočitnejši izraz dosežkov starejših generacij arheologov ter jugoslovanskega arheološkega društva. Nove okoliščine – federalizacija društva in države – so

458 Informator ADJ 32; *Zapisnik sa sednice Upravnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije održanog 30. 3. 1971 godine u Beogradu*, 1.

459 Ibid. 1.

pokopale določene projekte, tako društvo npr. ni moglo ugoditi želji antične sekcije po organizaciji kongresa AIAC. Poudariti moramo, da so po letu 1972 nacionalna arheološka društva zrasla tako po številu članov kot po ambicijah in prevzela številne mednarodne projekte ADJ, ki ni moglo več obstajati v stari centralizirani obliki (Lorber in Novaković 2020, 711).

Posebni projekti društva

ADJ je v obdobju med letoma 1963 in 1972 izvedlo še serijo enkratnih projektov, povezanih z aktualnimi razmerami v nekdanji Jugoslaviji. Ob mednarodnih projektih je bilo izvedenih tudi več domačih. To so bili večinoma manjši projekti, kot je bilo zbiranje sredstev za tisk in pomoč pri organizaciji strokovnih srečanj, posebej pa velja omeniti dva večja projekta – projekt *Arheologija in turizem* (1964) ter odziv društva na uničujoči potres v Skopju (1963–1964).

Jugoslovanski projekt *Arheologija in turizem* je bil strokovno posvetovanje, organizirano ob sestanku antične in srednjeveške sekcije v Zadru 18. 5. 1964. Pobudo za ta sestanek so arheologi podali v upanju, da se bo lahko arheološka dediščina tedanje SFRJ vključila v turistično ponudbo države, v kateri je bil turizem vse pomembnejša gospodarska panoga.⁴⁶⁰ Na srečanju, na katero so bili povabljeni tudi predstavniki lokalnih skupnosti, republiških in zveznih oblasti ter turističnih skupnosti, so v obliki referatov predstavili serijo zaključkov o pomenu arheoloških spomenikov v turizmu.⁴⁶¹ Pomemben zaključek posvetovanja je bil, da so arheološka najdišča, tudi v manjših krajih, fokus razvoja jugoslovanskega turizma. Predlagano je bilo, naj se očno arheološkega potenciala določenih območij vključi v procese splošnega in specifičnega prostorskega načrtovanja.

ADJ je s tem projektom želelo utemeljiti smernice, s pomočjo katerih bi bilo mogoče arheološko dediščino integrirati v moderni prometni režim in gospodarstvo. V sklepih srečanja je društvo lokalnim in republiškim oblastem predlagalo, naj strokovno označevanje spomenika (table, napisi in brošure) oblikujejo lokalni muzeji in društva, medtem ko naj bi ADJ prevzelo

460 Informator ADJ 3/10; *Zaključki sastanka Arheologija i turizam*, 1–3.

461 Žal imamo ohranjen le seznam povabljenih iz Hrvaške (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Seznam povabil poslanih na SR Hrvaskem*).

koordinacijo tiska brošur in arheoloških vodičev.⁴⁶² Društvo je poudarilo, da posvetovanje proučuje možnost uvedbe dveh novih konceptov v jugoslovansko arheologijo – *in situ* hranjenje arheoloških ostalin ter koncept reguliranega podvodnega turizma.⁴⁶³

Sklepi posvetovanja so pokazali razumevanje za tržno fleksibilnost, ki je običajno ne povezujemo s socialističnimi družbami. Nimamo sicer ohranjenih celotnih korespondence med posameznimi deležniki, a posvetovanje je bilo del širšega državnega projekta, ki je potekal v letih 1964–1965, z njim pa se je Jugoslavija želela odpreti proti zahodu. Končni rezultat tega je bil *Sedemletni načrt spomeniškega turizma*, v katerem je imela arheologija zelo pomembno vlogo.⁴⁶⁴ Zvezne oblasti so izpostavile, da so bila v šestdesetih letih letališča v Ljubljani, Zagrebu, Splitu, Skopju, Dubrovniku in Beogradu vključena v redni zračni promet francoskih, nemških, italijanskih in britanskih letalskih prevoznikov, kar naj bi omogočilo odprtje Jugoslavije ljudem iz teh držav, v katerih je bil kulturni turizem v razcvetu. Oblast je projekt vzela zelo resno. Skupaj z ADJ je Sekretariat za zunanjo trgovino pripravil seznam tridesetih najpomembnejših arheoloških spomenikov ter arheoloških muzejev v državi, ki naj bi jih SFRJ tržila tudi v tujini.⁴⁶⁵ Po posvetovanju v Zadru so projekt prevzela ministrstva posameznih republik, s tem pa se je v njem končala vloga jugoslovanskega arheološkega društva.

Drug izredni projekt ADJ je potekal leta 1964. V uničujočem potresu v Skopju (26. 7. 1963) sta bila močno poškodovana Arheološki muzej in Filozofska fakulteta v Skopju. ADJ je aktivno pristopilo k pomoči pri obnovi muzeja ter knjižnice Filozofske fakultete in prevzelo obnovo fonda knjižnice Arheološkega muzeja. V arhivski zbirki ADJ sta na to temo ohranjena dva seznama. Prvi je seznam gradiva, ki ga je Arheološkemu muzeju Skopje

462 Informator ADJ 3/10; *Zaključci sastanka Arheologija i turizam*, 2.

463 Ibid. 2.

464 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Sedmogodišnji plan spomeničkog (arheološkog, umetničkog i kulturnog) turizma*.

465 Izbrani spomeniki ter muzeji so bili: *Postonjska jama*, *Narodni muzej v Ljubljani*, *Visača*, *Varaždinske Toplice*, *Zadar*, *Solin*, *Dioklecijanova palača*, *Arheološki muzej v Splitu*, *Narodni muzej v Zagrebu*, *Narodni muzej v Varaždinu*, *Duklja*, *Stari Bor*, *Glasinac*, *Ošanić*, *Ilidža*, *Narodni muzej Tuzla*, *Divljakovačka in Zloteka pečina*, *Vinča*, *Sremska Mitrovica*, *Djerdap*, *Gamzigrad*, *Brzi Brod*, *Sočanica*, *Gračanica*, *Caričin Grad*, *Kruševac*, *Visoki*, *Gradsko*, *Bitola* ter *Ohrid* (SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Trideset najznačajnijih arheoloških spomenika*).

podarilo ADJ,⁴⁶⁶ drugi pa seznam knjig, ki jih je ADJ kot pomoč muzejski in fakultetni knjižnici zbralo pri drugih ustanovah v tedanji državi.⁴⁶⁷

Za sodobne razmere, ko je dostop do strokovne literature in svetovnega spleta zelo lahek, ta seznama nista obsežna. Prvi ima le 42 različnih strokovnih naslovov (strokovnih monografij in serij časopisov), na drugem pa so revije in monografije, ki jih je doniralo 21 različnih ustanov.⁴⁶⁸ Za tedanji čas je bil projekt zelo pomemben, zaključili pa so ga le pol leta po potresu. Izven projekta društva sta pomoč dodatno nudila narodna muzeja iz Ljubljane in Beograda. V zaključku naj poudarimo, da je bila koordinacija pomoči arheološkim institucijam v Skopju sicer manjši projekt ADJ, a se je v njem jasno izrazil potencial, ki ga je društvo imelo kot koordinacijska mreža jugoslovanskih arheologov.

466 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Spisak knjiga i časopisa koje je Arheološko društvo Jugoslavije odvojilo za pomoć Arheološkom muzeju Skopje i Filozofskom fakultetu u Skopju.*

467 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Spisak publikacija koje je Arheološko društvo Jugoslavije prikupilo kao poklon nastradaloj biblioteci Arheološkog muzeja i Filozofskog fakulteta u Skopju.*

468 Te institucije so bile: Vojvodanski muzej Novi Sad, Oblasni zavod za zaštitu kulture Priština, Muzej Kosova i Metohije Priština, Narodni muzej Smederevo, Dolenjski muzej Novo mesto, Mestni muzej Celje, Zavičajni muzej Tuzla, Vojni muzej JNA, Narodni muzej Leskovac, Pomorski muzej v Dubrovniku, Gradski muzej Vukovar, Muzej Djakovštine (Djakovo), Narodni muzej Zemun, Konservatorski zavod za Dalmaciju, Galerija umjetnina (Split), Etnografski muzej Zagreb, Tiflološki muzej Zagreb, Institut za nacionalnu arheologiju Split, Arheološki muzej Zagreb ter Muzej za umjetnost i obrt Zagreb.

V. Zveza arheoloških društev Jugoslavije

Ustanovitev zveze in statutarne spremembe

Zveza arheoloških društev Jugoslavije (ZADJ) je bila logična pretvorba ADJ v okoliščinah vse večje federalizacije večine družbenih sfer tedanje Jugoslavije. S spremembo enotnega društva v zvezo društev je, povsem pričakovano, večji del aktivnosti nekdanjega jugoslovanskega društva prešel na republiška arheološka društva. Pomembno povezovalno in koordinacijsko vlogo pa so vendarle ohranile vse tri strokovne sekcije, še najmanj sprememb je bilo na področju založniške dejavnosti, ki je ob organizaciji kongresov postala osrednja dejavnost zveze.

ZADJ je bila formalno ustanovljena leta 1972 na kongresu jugoslovanskih arheologov v Zadru. Pretvorba ADJ v ZADJ je bila radikalna sprememba ustroja arheološke stanovske organizacije v Jugoslaviji, saj je bila zveza opredeljena kot prostovoljna organizacija republiških in pokrajinskih arheoloških društev, torej ne več fizičnih oseb, katere namen je bil omogočanje skupnih strokovnih interesov republiških in pokrajinskih društev ter usklajevanje njihovega strokovnega dela. Končna oblika statuta zveze je bila šele leta 1973 objavljena v 37. številki *Informatorja ZADJ* (v slovenščini in srbohrvaščini), v njem pa je bila zveza opredeljena kot javna strokovna organizacija s sedežem v kraju, v katerem deluje predsednik Izvršilnega odbora ZADJ. V statutu iz leta 1972 je prvič jasno opredeljena zahteva, da morajo biti vsi dokumenti zveze objavljeni v vseh jezikih in pisavah konstitutivnih narodov SFRJ. Poleg tega morajo biti objavljeni v uradnem listu SFRJ in uradnem listu republike, v kateri je sedež zveze.

Ukinjeno je bilo članstvo fizičnih oseb, po novem so lahko bili člani zveze le republiška in pokrajinska društva, ki so samostojno odločala o pristopu k ZADJ. Kot arheološko strokovno društvo je lahko delovala le organizacija, ki je imela v svoji sestavi več kot 15 članov. Redni in izredni člani republiških in pokrajinskih društev so bili tudi polnopravni člani ZADJ. Vse ostale oblike

članstva (dopisno, častno ...) so ravno tako izhajale iz članstva v včlanjenih društvih. Statut je arheologom iz avtonomnih pokrajin Kosova in Vojvodine dopuščal oblikovanje lastnih strokovnih arheoloških društev, ki lahko po statutu postaneta samostojna polnopravna člana ZADJ oziroma lahko to postaneta kot del razširjenega Srbskega arheološkega društva. Če bi se odločili za drugo možnost, bi bili sekciji srbskega društva in ne samostojni društvi. Ne glede na članstvo posameznikov v republiških in pokrajinskih društvih je zveza ohranila enotno delovanje prazgodovinske, antične in srednjeveške sekcije (v njih so delovali člani republiških in pokrajinskih ekvivalentov).

Temeljne naloge ZADJ, kot jih je predvidel statut, so bile:

- a) Skrb za napredek jugoslovanske arheologije nasploh
- b) Stalna težnja po izpopolnjevanju jugoslovanskih arheologov
- c) Objavljanje znanstvenih, strokovnih in drugih rezultatov jugoslovanskih arheologov
- č) Vzpostavitev in vzdrževanje stikov s sorodnimi organizacijami v tujini
- d) Skrb za afirmacijo dosežkov jugoslovanske arheologije v tujini
- e) Udejstvovanje pri reševanju vprašanj, ki so vezana na materialni in družbeni položaj arheologov v SFRJ
- f) Sodelovanje pri pripravi zveznih zakonov in predpisov, ki se nanašajo na urejanje znanstvenega dela, muzejev in zaščite kulturne dediščine
- g) Vzpostavitev in vzdrževanje stalnega odnosa z organi jugoslovanske federacije, ki jim po potrebi pripravlja strokovne elaborate in materiale pri razreševanju vprašanj, vezanih na arheologijo. V primerih tesnejšega sodelovanja ZADJ v specifičen organ ali komisijo, ki sklepa o vprašanjih, neposredno ali posredno povezanih z jugoslovansko arheologijo, delegira svoje predstavnike
- h) Opravljanje drugih nalog, povezanih s promocijo jugoslovanske arheologije.

Že na prvi pogled je jasno, da je imela ZADJ ohlapnejša pooblastila od ADJ, z nekdanjim Koordinacijskim odborom ali Arheološkim svetom pa se sploh ni mogla primerjati. Večjega dela nalog, opredeljenih v statutu, ni opravljala oziroma sploh ni mogla opravljati samostojno, temveč le s sodelovanjem republiških društev oziroma tako, da jih je prenesla nanje. Zveza je lahko samostojno organizirala le sestanke in simpozije, morebitna študijska potovanja ter založniško dejavnost. Slednjo je vodila prek Založniškega sveta ZADJ, ki je bil podrejen Izvršilnemu odboru ZADJ.

Organi ZADJ so bili skupščina, izvršilni odbor, nadzorni odbor in častno razsodišče. Skupščina je bila najvišji organ, njeni člani pa so bili člani ZADJ. Skupščina je potrjevala spremembe statuta, dajala priporočila za delo organov zveze ter sekcij, sprejemala normativne akte zveze, sprejemala delovni in finančni program zveze, dajala vsebinska priporočila glede reševanja arheoloških težav v SFRJ, sprejemala program založniške dejavnosti zveze, predlagala člane zveze za državna odlikovanja in nagrade zveze, podajala avtentične obrazložitve veljavnega statuta ter opravljala druge tekoče naloge zveze, ki niso bile poverjene njenim posameznim organom. ZADJ je redno skupščino organizirala v štiriletnih intervalih, možen pa je bil tudi sklic izredne skupščine. Skupščina ZADJ je potrjevala Izvršilni odbor ZADJ.

Skupščina izvršilnega odbora ni volila, temveč le potrjevala. Člani odbora so bili *ex officio*: predsedniki republiških društev, predsednik enega od pokrajinskih društev,⁴⁶⁹ predsedniki zveznih strokovnih sekcij, predsednik založniškega odbora ter tajnik izvršilnega odbora. Predsedovanje odboru je v praksi krožilo po republiškem ključu, čeprav je statut predvideval, da člani odbora iz svojega članstva neodvisno izvolijo predsednika. Predsednik izvršilnega odbora je bil hkrati predsednik ZADJ. V republiki oziroma avtonomni pokrajini, v kateri je deloval predsednik zveze, je bil registriran sedež ZADJ. Predsednik je predstavljal zvezo in vodil njeno delovanje med sestanki izvršilnega odbora, ki so bili sklicani vsaj enkrat letno. Izvršilni odbor je imenoval Založniški odbor ZADJ, ki je bil neposredno podrejen izvršilnemu odboru. V tem odboru je bilo pet članov, njegovi določeni člani so bili predsedniki zveznih strokovnih sekcij in predsednik izvršilnega odbora, zadnjega člana pa je izvršilni odbor predlagal skupščini, ki je potrdila njegov mandat – založniški odbor je med svojimi člani izvolil predsednika, njegova naloga pa je bila vodenje založniške dejavnosti ZADJ.

Tri člane nadzornega odbora so delegirala republiška in pokrajinska društva po predhodno dogovorjenem ključu. Njegova naloga je ostala nespremenjena še iz časov ADJ. Enak je bil postopek imenovanja tričlanskega častnega razsodišča, ki je odločalo o sporih med včlanjenimi društvi in posameznimi člani.

Pomembne spremembe je nov statut prinesel tudi na področju financiranja ZADJ, ki je izgubila enega od temeljnih virov – individualne članarine.

469 Predvidoma naj bi se predsednik Arheološkega društva AP Vojvodine in Arheološkega društva AP Kosovo v izvršilnem odboru ciklično menjavala, a ker arheološko društvo na Kosovem nikoli ni zaživel, kosovski arheologi nikoli niso imeli samostojnega predstavnika v izvršilnem odboru.

Te so prevzela republiška in pokrajinska društva. Drugi tokovi predvidenega financiranja so ostali enaki (zvezne dotacije, sredstva iz lastne dejavnosti ...), vendar so bili manj stabilni, saj je bila federacija vse manj vključena v kulturno in znanstveno politiko, republike pa so primarno financirale republiške organizacije, kar se je kazalo tudi v okrnjenem programu delovanja ZADJ.⁴⁷⁰

Posebnost statuta, sprejetega leta 1972, je, da je kot prvi dopuščal dokončno razpustitev jugoslovanske arheološke stanovske organizacije. Statut izraža razumevanje različnih interesov tedanjih društev in omogoča, da lahko republiška in pokrajinska društva samostojno izstopijo iz ZADJ, seveda pod določenimi pogoji:

- a) če so se kršila oziroma se niso izpolnjevala določila statuta zvezne organizacije;
- b) če so bili interesi republiškega društva ogroženi z delovanjem ZADJ;
- c) če so obstajali drugi racionalni in upravičeni razlogi za izstop iz zvezne organizacije;
- č) če je republiško društvo poravnalo vse obveznosti do ZADJ;
- d) pod enakimi pogoji in s privolitvijo nadrejenega republiškega društva so lahko iz zveze izstopila tudi pokrajinska in lokalna društva;
- e) način in postopek izstopa iz zvezne organizacije sta morala biti določena v statutih republiških in pokrajinskih društev.

Odlok o izstopu republiškega ali pokrajinskega društva je morala sprejeti skupščina republiškega ali pokrajinskega društva, ZADJ pa je prenehala obstajati, če je iz nje izstopila več kot polovica včlanjenih republiških in pokrajinskih društev. Ravno tako je zveza prenehala z delovanjem, če je to določila njena skupščina. V primeru razpada ZADJ so z njeno lastnino razpolagala republiška in pokrajinska društva sorazmerno z njihovo materialno in finančno udeležbo v tej lastnini.

ZADJ je po tem statutu delovala osem let, do kongresa jugoslovanskih arheologov v Mostarju (1980), ko je bil sprejet nov statut, ki je uvedel delegatski sistem glasovanja v skupščini. Novi statut je bil objavljen v 46. številki Informatorja ZADJ. Namena zveze sta bila po novem spodbujanje medsebojne komunikacije republiških in pokrajinskih društev ter koordinacija njihovega delovanja na državni ravni.

470 Predvsem v nezmožnosti dokončanja določenih projektov in pobud – npr. jugoslovanski arheološki terminološki slovar.

Naloge zveze so ostale enake kot v statutu iz leta 1972, ravno tako je ostal nespremenjen način njihovega izvajanja, s kongresi jugoslovanskih arheologov, založniško dejavnostjo na vsedrжавni ravni in sodelovanjem z relevantnimi organi jugoslovanske federacije. Tudi koncept članstva je ostal nespremenjen. Izvorni člani zveze so bila republiška in pokrajinska društva ter prek njih posamezniki. Temeljni strokovni organi zveze so bile štiri sekcije (prazgodovinska, antična, srednjeveška in zgodnjekrščanska).⁴⁷¹ Način delovanja in vodenja strokovnih sekcij zveze je ostal nespremenjen. Zaradi uskladitve z zakonodajo SFRJ so morale zveza ter republiška in pokrajinska društva ustanoviti še tričlanski *Odbor narodne obrambe in zaščite*, ki je nadziral izvajanje ukrepov na področju družbene samozaščite in je bil podrejen Skupščini ZADJ. Tako je ZADJ po novem statutu imela štiri temeljne organe: *skupščino, predsedstvo, častno razsodišče ter odbor narodne obrambe in zaščite*.

Statut je pomembno spremembo uvedel v zvezi s strukturo in delovanjem skupščine, ki je poslej delovala kot delegatska konvencija. V skupščino je vsako republiško in pokrajinsko društvo delegiralo 10 članov s štiriletnim mandatom. Mandat delegatov je bil omejen na dva zaporedna mandata, pravice in dolžnosti delegatov (udeležba na skupščini, pravica do razprave, glasovalna pravica ...) pa so bile opredeljene v statutu. Razpis za nove delegate je moralo Predsedstvo ZADJ razpisati najmanj 90 dni pred iztekom mandata predhodnih delegatov republiških in pokrajinskih arheoloških društev. Naloge skupščine so ostale nespremenjene, spremenil pa se je način glasovanja – poslej so lahko v imenu včlanjenih društev glasovali le delegati in ne vsi člani zveze. Način sklicovanja sej skupščine je ostal nespremenjen, nova je bila le zahteva, da mora biti skupščina v enem mandatu sklicana vsaj dvakrat (predhodno je bila ena seja dovolj). Skupščina je bila na prvi seji dolžna potrditi mandate delegatov, na drugi oziroma zadnji seji pa se je bila dolžna seznaniti in potrditi poročila delovanja organov zveze. Prvo dejanje nove sestave skupščine je bila izvolitev novega predsednika in podpredsednika skupščine ZADJ.

Z izvolitvijo sta predsednik in podpredsednik skupščine zveze postala člana Predsedstva ZADJ. Poleg njiju je bil na skupščini kot član predsedstva potrjen po en predstavnik vsakega republiškega oziroma pokrajinskega društva, predsedniki strokovnih sekcij, tajnik zveze in predsednik Založniškega sveta

471 Ustanovljena na kongresu jugoslovanskih arheologov v Zadru (1972), predvsem usmerjena v raziskovanje pozne antike in razvoja krščanskih skupnosti na območju SFRJ.

ZADJ. Mandat predsednika predsedstva (običajno predsednik skupščine) je bil omejen na eno štiriletno obdobje. Z novim statutom je predsedstvo prevzelo naloge nekdanjega upravnega in izvršilnega odbora. Podrejena sta mu bila Založniški svet in Odbor samoupravne kontrole. Naloge Založniškega sveta so ostale nespremenjene, njegov sedež je bil v Beogradu. Odbor samoupravne kontrole je prevzel naloge nekdanjega nadzornega odbora. Sestava, naloge in mandati članov častnega razsodišča so ostali nespremenjeni. ZADJ je v novem statutu predvidela tudi samostojno strokovno-tehnično službo s sedežem v Beogradu, ki je za zvezo opravljala administrativne in tehnične posle ter bila podrejena predsedstvu.

Način pridobivanja finančnih sredstev ZADJ je v novem statutu ostal nespremenjen, zveza pa je bila obvezana svoje finančno delovanje predstaviti v biltenu Informator ZADJ. Izjema so bili le podatki, vezani na delovanje Odbora za narodno obrambo in zaščito, ter korespondenca z zveznimi institucijami. Morebitne spremembe poslovanja zveze je predlagalo predsedstvo v obliki sprememb statuta. Spremembe je predstavilo v biltenu zveze in jih posredovalo v javno razpravo za čas vsaj 90 dni, v tem času pa sklicalo skupščino, na kateri so bile spremembe potrjene ali zavrnjene. Način prenehanja delovanja zveze je v novem statutu ostal nespremenjen.

Statut je naslednje popravke doživel čez štiri leta, na redni skupščini zveze v Novem Sadu, 11. 10. 1984. Takrat je bil za predsednika skupščine izvoljen Drago Svoljšak iz Goriškega muzeja, s čimer se je predsedovanje preselilo v Slovenijo, kamor se je po posebnem dogovoru, po smrti Jovana Todorovića, preselila tudi založniška dejavnost.⁴⁷² Spremembe statuta so bile objavljene v 50. številki Informatorja ZADJ leta 1985 in niso bile obsežne, vezane so bile predvsem na registracijo zveze (po novem se je morala registrirati tudi v Sloveniji, kjer je imelo sedež novo predsedstvo) in priključitev zgodnjekršćanske sekcije antični sekciji, saj je njeno delovanje stagniralo, s priključitvijo antični sekciji pa so ga skušali oživiti.

Zadnja sprememba se je dotaknila mandata predsednika predsedstva zveze; dotedanji enotni štiriletni mandat je zamenjal dvoletni z možnostjo enkratne

472 Po smrti Jovana Todorovića, dolgoletnega vodje založniške dejavnosti ADJ in ZADJ, je na tem področju prišlo do stagnacije. Slovensko arheološko društvo se je ponudilo, da bo iz Slovenije izvajalo založniško dejavnost zveze, nakar je vodja založniške dejavnosti postal Mitja Guštin. S preselitvijo založniške dejavnosti zveze v Slovenijo je prenehala delovati tehnična služba, za katero je slovensko vodstvo založništva ocenilo, da ni več potrebna.

ponovne izvolitve. Skupščina *Zveze arheoloških društev Jugoslavije* med kongresom na Bledu leta 1988 statuta ni spremenjala. Pomembno je poudariti, da je založniška dejavnost tudi po letu 1988 ostala v Sloveniji. Skupščina zveze na Bledu je bila zadnja, saj je po tem letu črnogorsko vodstvo ni sklicalo, leta 1991, z razpadom skupne države, pa je prenehala obstajati tudi ZADJ. Uradnega akta o razpustitvi ZADJ ni. Ob razpadu je bilo edino njeno imetje, ki je bilo v Ljubljani, arhiv ZADJ in razmeroma velika zaloga nedistribuiranih publikacij. Slovensko arheološko društvo je zgodaj jeseni 1991 zalogo knjig razdelilo na šestine in vsakemu republiškemu društvu poslalo njegov delež. Arhiv zveze je bil leta 1996 predan v hrambo Arhivu Slovenije.⁴⁷³ Ni videti, da bi bila opravljena še kakšna druga delitev premoženja organizacije.

Dejavnosti strokovnih sekcij zveze

ZADJ je bila občutno bolj dejavna prek svojih strokovnih sekcij. V letih 1972–1991 so redno delovale tri strokovne sekcije: prazgodovinska, antična in srednjeveška. Leta 1972 je obstajala Komisija za orientarno arheologijo ZADJ, a je kmalu prenehala z delom. Istega leta je bila na kongresu v Zadru ustanovljena še Komisija za zgodnjekrščansko arheologijo ZADJ, ki je bila kasneje uvrščena v antično sekcijo. Vse tri glavne sekcije so bile dokončno formalno oblikovane (usklajene z novim statutom) na kongresu v Zadru leta 1972.⁴⁷⁴

Na ustanovnem sestanku prazgodovinske sekcije so se njeni člani seznanili z velikimi finančnimi težavami ADJ, zaradi česar sekcija od leta 1970 ni mogla aktivno delovati.⁴⁷⁵ V razpravi so udeleženci zagovarjali stališče, da mora nadaljevati z delom tudi na zvezni ravni, ne le v republiških društvih, in kot njen največji dosežek izpostavili sodelovanje z UISPP. Alojz Benac je poudaril, da bodo sicer morale več projektov zvezne sekcije prevzeti republiška društva ali nacionalne akademije. Na tem sestanku je bil sprejet predlog, da pripravo in tisk monografije *Praistorija Jugoslavije*, katere izid je bil prvotno

473 Gradivo je po podatkih arhiva 1. 3. 1996 podaril dr. Mitja Guštin, ki je leta 2023 arhivu predal še eno škatlo dokumentov. Arhiv je bil urejen oziroma popisane šele leta 2024.

474 Informator ZADJ 37; *Zapisnik sa sastanka Praistorijske sekcije SADJ održanog 25. listopada za vrijeme trajanja IX kongresa u Zadru*, 18–19.

475 Financiranje društev je v tem času že prešlo na republike in pokrajine, ravno tako pa so bila zvezna finančna sredstva preusmerjena v organizacijo kongresa UISPP v Beogradu (1971).

predviden v času kongresa UISPP v Beogradu leta 1971, prevzame Akademija znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine, natančneje, njen Centar za balkanološka ispitivanja, ki ga je tedaj vodil Alojz Benac.⁴⁷⁶ Prazgodovinska sekcija je sicer ostala projektni partner, a je večji del obveznosti prevzel Centar za balkanološka ispitivanja. Na sestanku so se udeleženci dogovorili, naj bo sestanek sekcije organiziran vsaj enkrat na štiri leta.

Za predsednico sekcije je bila izvoljena Tatjana Bregant, ki je v času svojega predsedovanja predlagala sekijski projekt *Bronasta doba v Jugoslaviji*. Ta naj bi potekal v obliki rednih simpozijev,⁴⁷⁷ prvega pa naj bi organizirali v Sloveniji, kjer je od republiških oblasti že pridobila izjavo o finančni podpori. Simpozij bi organizirali v obdobju med letoma 1973 in 1975. Datuma ni bilo mogoče določiti, kajti izjava slovenskih vladnih organov o podpori simpoziju je bila pogojena z dobrim finančnim stanjem Slovenije.⁴⁷⁸ Projekt *Bronasta doba Jugoslavije* je bil ena redkih samostojnih pobud sekcije, a ga ni bilo mogoče uresničiti v zastavljeni obliki. Ker zvezna sekcija ni mogla pritegniti potrebnih republiških sekcij, sta izvedbo projekta prevzeli slovensko in srbsko arheološko društvo.⁴⁷⁹ Projekt zaradi finančnih težav ni bil izveden v zastavljeni obliki, temveč ga je dokončno prevzelo Slovensko arheološko društvo in ga prilagodilo svojim potrebam.⁴⁸⁰

V primerjavi s časom ADJ je bilo delovanje vseh sekcij, tudi prazgodovinske, v obdobju 1972–1991 bolj umirjeno. Sprememba v tempu delovanja je povezana z dejstvom, da so zvezne sekcije težko dobile sredstva za samostojne projekte, zaradi česar so delovanje prilagodile kongresom jugoslovanskih arheologov. Kljub temu so podale več pobud in organizirale več pomembnih srečanj. Zelo pomembna pobuda prazgodovinske sekcije je bila organizacija srečanja *Putevi i komunikacije u praistoriji i antici*, ki ga je organizirala v sodelovanju z antično sekcijo.⁴⁸¹ Simpozij je potekal med 12. in 15. 4. 1978 v Peči. Za tedanje razmere

476 Projekt je bil idejna osnova projekta *Praistorija jugoslovenskih zemalja*.

477 Informator ZADJ 39; *Izveštaj Praistorijske sekcije*, 7.

478 To v zgodnjih sedemdesetih letih ni bilo samoumevno – razlog je bil drag proces prenosa pooblastil z zvezne ravni na republiško. Poleg tega je Prazgodovinska sekcija ZADJ ocenila, da bo koordinacija projekta kadrovsko in finančno zahtevna, zato ni mogla navesti dejanskega datuma.

479 Informator ZADJ 42; *Poročilo Praistorijske sekcije SADJ*, 6.

480 To projektno usmeritev je, sicer v omejeni obliki, prevzelo Slovensko arheološko društvo, ki je leta 1986 organiziralo kolokvij *Bronasta doba v Sloveniji* (Ravnik-Toman in Horvat 1986).

481 Informator ZADJ 43; *Plan rada Praistorijske sekcije SADJ za 1977 god.*, 16.

je bil dokaj velik, saj so na njem predstavili 32 referatov,⁴⁸² ki so bili kasneje objavljeni v 16. in 17. številki serije *Materijali*.

Delovanje prazgodovinske sekcije je po letu 1978 skorajda zamrlo. Pri tem ni bila edina, saj je v poročilu o delu zveze jasno poudarjeno, da prazgodovinska in srednjeveška sekcija *ter* Komisija za zgodnjekrščansko arheologijo v obdobju med oktobrom 1980 in oktobrom 198 niso organizirale niti enega sestanka.⁴⁸³

Delo sekcije je bilo ponovno oživljeno na kongresu jugoslovanskih arheologov v Novem Sadu, kjer so v programu sekcije predvideli poglobljeno sodelovanje s posameznimi republiški društvi.⁴⁸⁴ Prvi predvideni projekt je bilo sodelovanje z makedonskim društvom pri organizaciji znanstvenega srečanja *Neolit in eneolit v Makedoniji in sosednjih pokrajinah*, ki naj bi mu sledilo sodelovanje sekcije pri organizaciji kolokvija *Bronasta doba v Sloveniji*. Kolikor nam je znano, je bila nato sekcija udeležena le pri makedonskem projektu, ob katerem je izvedla tudi svoj edini sestanek med kongresoma v Novem Sadu in na Bledu. Sekcija ni sodelovala pri izvedbi kolokvija *Bronasta doba v Sloveniji*, saj njena udeležba ni omenjena v poročilu o delu Slovenskega arheološkega društva za leto 1986 (Svoljšak 1987a). Tudi sicer prazgodovinski sekciji ni uspelo v celoti uresničiti programa, na kongresu jugoslovanskih arheologov na Bledu (1988) pa je imela zadnje srečanje.

Antična sekcija ZADJ je po formalni ustanovitvi nastopala bolj dinamično in aktivno kot prazgodovinska sekcija.⁴⁸⁵ Že leta 1973 je s Slovenskim arheološkim društvom sodelovala pri organizaciji *IX. Mednarodnega simpozija preučevalcev rimske keramike*, istega leta pa se je njena delegacija udeležila odkritja spominske plošče Josipu Brunšmidu v Vinkovcih ter srečanja HAD v Pulju. Leta 1974 je sekcija pričela s pripravami za organizacijo srečanja v Varaždinskih toplicah (1975), ob katerem naj bi potekal simpozij sekcije *Antična mesta in naselja v Panoniji ter mejnih področjih*, referati pa naj bi izšli v 13. številki serije *Materijali*. Srečanje so sicer izvedli v Varaždinu v sodelovanju s hrvaškim društvom, vodstvu sekcije in zveze pa sta ga ocenili kot enega boljših primerov sodelovanja med sekcijami in republiški društvi.⁴⁸⁶

482 Informator ZADJ 44; *Simpozij »Putevi i komunikacije u praistoriji i antici«*, 6–8.

483 Informator ZADJ 50; *Izveštaj o radu Predsedništva SADJ za period oktobar 1980 – oktobar 1984 godine*, 6.

484 Informator ZADJ 50; *Zapisnik 3. seje Predsedstva ZADJ*, 26–27.

485 Informator ZADJ 39; *Izveštaj Antičke sekcije*, 7–8.

486 Informator ZADJ 42; *Izveštaj Antičke sekcije od V. do X. meseca*, 6.

Za obdobje 1977–1980 je antična sekcija pripravila precej ambiciozen program.⁴⁸⁷ Nadaljevala naj bi z delom na projektih *Corpus mosaicorum*, *Corpus vasorum* ter *Corpus signorum*. Po vzoru ADJ je želela delovati tudi na terenu, vendar pri tem ni bila uspešna. Kot cilj si je zadala poglobljeno sodelovanje s prazgodovinsko sekcijo. Leta 1978 je skupaj z njo izvedla simpozij *Putevi i komunikacije u praistoriji i antici* (Peć 1978). Leta 1981 je v Vinkovcih organizirala simpozij *Grobne celine rimskog perioda sa posebnim osvrtom na metalne nalaze*,⁴⁸⁸ ki je bil verjetno največji simpozij katerekoli strokovne sekcije ZADJ. Na sestanku je potekala tudi razprava o dolgoročnem programu sekcije, v kateri je bil poudarjen pomen sodelovanja pri projektih *Corpus mosaicorum*, CSIR,⁴⁸⁹ *Arheološka enciklopedija Jugoslavije* in *Arheološka karta Jugoslavije*. Poleg tega je sekcija predstavila pobudo, po kateri naj bi sestavila delegacijo jugoslovanskih arheologov, ki naj bi se leta 1983 udeležili XII. Mednarodnega kongresa klasične arheologije v Atenah.⁴⁹⁰

Kljub ambicioznim načrtom delovanje antične sekcije med letoma 1980 in 1984 ni zaživel po pričakovanjih. Kot velja za druge sekcije, se je tudi njeno delovanje ustalilo v ritmu kongresov jugoslovanskih arheologov. Tako je bil prvi večji projekt sekcije simpozij *Sahranjivanje pokojnika sa aspekta ekonomskih i društvenih kretanja u praistoriji i antici* – referati so izšli v 20. številki serije *Materijali* –, ki je bil organiziran v sodelovanju s prazgodovinsko sekcijo ob kongresu jugoslovanskih arheologov v Mostarju (1980). Antična sekcija je med letoma 1980 in 1984 organizirala dva sestanka, v Vinkovcih (1981) in Pulju (1983).⁴⁹¹ Težko rečemo, zakaj je bil od vseh projektov sekcije živ le še CSIR. ZADJ je kot glavni razlog izpostavila težko finančno stanje zveze in njenih sekcij, ki se je po letu 1984 še poslabšalo. Na kongresu jugoslovanskih arheologov

487 Informator ZADJ 43; Program rada Antičke sekcije za period 1977–1980, 16–17.

488 Informator ZADJ 47; Izveštaj o naučnom skupu Antičke sekcije Saveza arheoloških društava Jugoslavije održanom od 7. do 9. aprila 1981. godine u Vinkovcima, 42–44.

489 Zdi se, da je bila sekcija pri tem projektu dokaj uspešna, kar sklepamo tudi po izdelavi dokončne oblike opisnih obrazcev CSIR, ki so danes ohranjeni v arhivski zbirki ZADJ (SI AS 1175, Arhiv RS, Fond ZADJ; TE 10; Zapisnik ter zaključki sestanka Iniciativne skupine CSIR, Ljubljana 10. 12. 1980).

490 Iz dostopnih podatkov sklepamo, da sekcija pri oblikovanju enotne jugoslovanske delegacije ni bila uspešna, saj udeležba na kongresu ni omenjena ne v društvenem biltnu Informator ZADJ ne v arhivski zbirki ZADJ. Zelo verjetno je, da so se jugoslovanski arheologi srečanja udeležili v lastni režiji oziroma so sredstva pridobili prek republiških skladov.

491 Informator ZADJ 50; Izveštaj o radu Predsedništva SADJ za period oktobar 1980 – oktobar 1984 godine, 6.

v Novem Sadu je antična sekcija ponovno sodelovala s prazgodovinsko sekcijo in organizirala simpozij *Obrambeni sistemi u praistoriji i antici* – referati so izšli v 22. številki serije *Materijali*. Po letu 1984 je organizirala le še en sestanek, in sicer *Antična in poznoantična arhitektura v Jugoslaviji*, ki ga je izvedla v sodelovanju z makedonskim društvom.⁴⁹² Zadnji sestanek antične sekcije je potekal na kongresu jugoslovanskih arheologov na Bledu (1988).

Srednjeveška sekcija ZADJ je delo nadaljevala po reorganizaciji ADJ (1972) in je bila daleč najaktivnejša med vsemi sekcijami. Že leta 1972 je skupaj z makedonskim društvom v Prilepu organizirala simpozij *Prihod in stabilizacija Slovanov v južnoslovanskih državah na podlagi najnovejših arheoloških raziskav*, leta 1973 pa je predstavila načrte za tesnejše sodelovanje z Balkanološkim institutom SANU.⁴⁹³ Leta 1973 je v Negotinu organizirala posvet *Srednjeveška keramika do konca XIV. stoletja*,⁴⁹⁴ v letih 1974 in 1975 pa ni več organizirala samostojnih sestankov in simpozijev, temveč je, skupaj s Slovenskim društvom in Centrom za istraživanje staroslovenske kulture, leta 1974 v Prilepu pripravila mednarodno srečanje arheologov *Materialna kultura karantansko-ketlaškega kroga in sosednje pokrajine v tem času*.⁴⁹⁵ Srečanje je med 29. 9. in 2. 10. 1974 potekalo v Kopru, ZADJ pa je poskrbela, da so bili referati s srečanja natisnjeni v reviji *Balcanoslavica*,⁴⁹⁶ ki je v tem času postala *de facto* revija srednjeveške sekcije in Centra za istraživanje staroslovenske kulture v Prilepu.

Srednjeveška sekcija je leta 1977, podobno kot prazgodovinska in antična sekcija, sprejela precej ambiciozen program za naslednjih nekaj let,⁴⁹⁷ ki pa žal ni bil izveden. Leta 1978 je organizirala posvet *Rezultati novejših raziskav srednjeveških mest* v Hercegovnem, velik pomen pa je dajala sodelovanju z UIAS, predvsem pri oblikovanju *Enciklopedije duhovne in materialne kulture Slovanov*. Poleg tega je leta 1977 koordinirala udeležbo jugoslovanskih arheologov na kongresu UIAS v Sofiji ter izdajanje sedmega zvezka revije *Balcanoslavica*.

492 Informator ZADJ 54 (Arheo 8), *Zveza arheoloških društev Jugoslavije med kongresoma v Novem Sadu 1984 in Bledu 1988*, 32.

493 Informator ZADJ 37; *Zapisnik sa sastanka Srednjevekovne sekcije ADJ održanog u Zadru* 25. 11. 1972, 20.

494 Informator ZADJ 39; *Izveštaj Srednjevekovne sekcije*, 8.

495 Informator ZADJ 39; *Obvestilo o mednarodnem arheološkem srečanju*, 11.

496 *Balcanoslavica* 4 (1975).

497 Informator ZADJ 43; *Program rada Srednjevekovne sekcije ADJ*, 18–19.

Mednarodno delovanje je sekcija nadaljevala leta 1979, ko je sodelovala pri oblikovanju *Jugoslovenskega nacionalnega komiteja za slovansko arheologijo*.⁴⁹⁸ Na tem sestanku so poročali tudi o udeležbi jugoslovanskih arheologov na IV. Kongresu UIAS v Sofiji, ki so se ga udeležili Đurđe Bošković, Mirjana Ljubinković, Paola Korošec, Blaga Aleksova, Nada Miletić in Željko Rapanić. Jugoslovanska delegacija je na kongresu predstavila enoten referat in sodelovala v razpravi o pripravi monografske zbirke UIAS, ki naj bi obravnavala slovansko arheologijo od 7. do sredine 15. stoletja. Sekcija je sodelovala tudi v *Jugoslovanskem nacionalnem komiteju Mednarodne enciklopedije o zgodovini in kulturi narodov vzhodne, srednje in jugovzhodne Evrope od VII. do XV. stoletja*.⁴⁹⁹ Projekt, katerega namen je bil izdelava enotne enciklopedije o materialni in duhovni kulturi ter zgodovini Slovanov v zgodnjem srednjem veku, je izšel iz prvega kongresa UIAS v Varšavi (1965). Osrednji izvajalec projekta naj bi bila Akademija znanosti in umetnosti Nemške demokratične republike, v SFRJ pa ga je koordiniral Centar za istraživanje staroslovenske kulture u Prilepu. Srednjeveška sekcija je leta 1979 za projekt imenovala odgovorne urednike v posameznih republikah – Paolo Korošec za Slovenijo, Radoslava Rotkovića za Črno goro, Željka Rapanića za Hrvaško in Boška Babića za Makedonijo – ter pričela z razpravo o organizaciji tiska in prevajanja. Predvideno je bilo, da vsaka evropska država udeleženka pripravi dve verziji besedila, eno v nemščini, drugo pa v lastnem jeziku. Pri tem je srednjeveška sekcija predlagala, naj bodo prispevki iz Jugoslavije, poleg nemščine, napisani v maternem jeziku avtorjev in v srbohrvaščini.

Sekciji teh dveh projektov ni uspelo dokončati. Mednarodno sodelovanje z UIAS je v obdobju 1980–1984 zastalo, prav tako kot nekatere druge dejavnosti sekcije. Leta 1984 je sekcija organizirala sestanek na kongresu jugoslovanskih arheologov v Novem Sadu.⁵⁰⁰ V obdobju slovenskega predsedovanja ZADJ je nadaljevala sodelovanje z UIAS in skupaj z makedonskimi kolegi ji je celo uspelo s kandidaturo za organizacijo kongresa UIAS v Prilepu, ki

498 Informator ZADJ 45; *Informacija o sastanku Jugoslovenskega nacionalnega komiteta za slovensku arheologiju održanom 14. marta 1979 u Skopju u Makedonskoj akademiji nauka i umetnosti*, 13.

499 Informator ZADJ 45; *Informacija o prvom sastanku Jugoslovenskog nacionalnog komiteta Medjunarodne enciklopedije za istoriju i kulturu naroda istočne, centralne i jugoistočne Evrope od V do XV veka, održanom 12. i 13. marta 1979. godine u Skopju, u prostorijama Makedonske akademije nauka i umetnosti*, 14.

500 Informator ZADJ 50; *Izveštaj o radu Predsedništva SADJ za period oktobar 1980 – oktobar 1984 godine*, 6.

je bil načrtovan za leto 1990. Za leto 1988 je srednjeveška sekcija načrtovala posvet *Najnovejša odkritja v zgodnjesrednjeveški arheologiji v Jugoslaviji* v Prilepu, vendar do njegove realizacije ni prišlo.⁵⁰¹ Zadnji sestanek sekcije je bil organiziran na kongresu jugoslovanskih arheologov na Bledu (1988). Še pred tem je prišlo do zastoja v izdajanju revije *Balcanoslavica*, zadnja številka, pri kateri je sodelovala sekcija, je izšla leta 1991 (revija je sicer nato v kontekstu makedonske arheologije izhajala še naprej).⁵⁰² S prenehanjem delovanja ZADJ leta 1991 je prenehala obstajati tudi njena *srednjeveška sekcija*. V podobnem času je s političnimi spremembami v vzhodni Evropi ugasnilo tudi delovanje UIAS. Edini preostanek nekdanjega dela srednjeveške sekcije je revija *Balcanoslavica*, ki je bila po letu 2000 obnovljena kot revija Inštituta za staroslovansko kulturo v Prilepu.

Ob treh osrednjih sekcijah je bilo v obdobju med letoma 1972 in 1988 še nekaj predlogov za oblikovanje novih sekcij in komisij. Prvi tak poskus je bila oživitvev dela Komisije za orientarno arheologijo v okviru prazgodovinske sekcije, vendar ni bil uspešen. Več uspeha je imela zveza pri oblikovanju nove Komisije za zgodnjekrščansko arheologijo, ki je bila ustanovljena na kongresu v Zadru leta 1972.⁵⁰³ Komisija je izšla iz skupnih projektov antične in srednjeveške sekcije, z izvajanjem projektov pa je pričela že naslednje leto. Svoje prvo programsko srečanje je organizirala v Sloveniji (1974).⁵⁰⁴ Na sestanku je kot svoje dolgoročne cilje opredelila organiziranje rednih simpozijev in redno tiskanje znanstvenih del. Njen prvi kratkoročni cilj je bila udeležba jugoslovanske delegacije na IX. *Mednarodnem kongresu zgodnjekrščanske arheologije* v Rimu leta 1975.⁵⁰⁵

Za vodjo jugoslovanske delegacije na kongresu je bil izvoljen Nenad Cambi; ta je v imenu komisije nagovoril udeležence simpozija *Zaton antike*, ki ga je leta 1976 v Celju organiziralo slovensko društvo. V okviru simpozija je imel Cambi z vodstvom slovenskega društva sestanek o pobudi, da bi

501 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Zveza arheoloških društev Jugoslavije med kongresoma v Novem Sadu 1984 in Bledu 1988*, 32.

502 *Balcanoslavica* 16/18 (1989/1991).

503 Informator ZADJ 36; *Zapisnik s godišnje skupštine jugoslovenskog arheološkog društva*, 11.

504 Informator ZADJ 38; *Komisija za ranokrščansku arheologiju*, 11.

505 Omenjeni kongres je z otvoritvenim govorom, ki je bil mišljen tudi kot proslava ob 25-letnici ustanovitve Pontifikalnega inštituta za krščansko arheologijo (l'Institut pontifical d'Archéologie chrétienne), 27. 9. 1975 odprl papež Pavel VI (Spletni vir 9: http://www.vatican.va/content/paul-vi/fr/speeches/1975/documents/hf_p-vi_spe_19750927_archeologia-cristiana.html).

Komisija za zgodnjekrščansko arheologijo in Slovensko arheološko društvo vložila skupno kandidaturo za organizacijo X. ali XI. *Mednarodnega kongresa za zgodnjekrščansko arheologijo v Sloveniji*,⁵⁰⁶ do česar pa zaradi finančnih težav ZADJ ni prišlo.

Tudi sicer je komisija vodstvo zveze opozarjala, da za nekatere njene projekte in pobude pri številnih arheoloških ustanovah ni bilo razumevanja. Predvsem muzeji sprva niso želeli sodelovati s komisijo pri projektu vrednotenja zgodnjekrščanskih spomenikov v Jugoslaviji.⁵⁰⁷ Komisiji je uspelo izvesti udeležbo jugoslovanske delegacije na IX. *Mednarodnem kongresu zgodnjekrščanske arheologije* v Rimu, na katerega je odpotovalo kar 14 njenih članov. Člani komisije so bili povabljeni tudi na X. *Mednarodni kongres zgodnjekrščanske arheologije* v Atenah (1980), ki se ga je nato udeležila manjša jugoslovanska delegacija.⁵⁰⁸

Do leta 1980 je komisija pripravila več samostojnih programskih dokumentov.⁵⁰⁹ Iz njih je jasen razvoj komisije od njene ustanovitve dalje in priključitve antični sekciji leta 1977, predvsem zaradi programskega in kadrovskega prekrivanja organov. Leta 1978 je komisija načrtovala organizacijo večjega samostojnega simpozija *Starokrščanski mozaici v Jugoslaviji*, katerega organizacija je bila predvidena v Makedoniji. Zaradi finančnih težav je bil obseg simpozija sicer skrčen, a ga je komisija vendarle izvedla v Bitoli.⁵¹⁰ Istega leta je prek dopisne razprave opredelila dodatne programske cilje v zvezi s preučevanjem starokrščanskih mozaikov v Jugoslaviji. Njen osrednji cilj je bil vzpostaviti enoten katalog starokrščanskih mozaikov v Jugoslaviji kot del širšega projekta antične sekcije *Corpus mosaicorum*, ki naj bi prinesel enoten sistem slogovnega vrednotenja mozaikov v celotni državi.

Po letu 1980 je v delu Komisije za starokrščansko arheologijo prišlo do zastoja, saj ji na več področjih ni uspelo realizirati svojega programa.⁵¹¹ Omeniti velja predvsem zastoj pri pripravah na kandidaturo za organizacijo *Mednarodnega kongresa za zgodnjekrščansko arheologijo*. Stagnacija pri delu komisije je postala tako očitna, da je vodstvo zveze na kongresu v Novem

506 Informator ZADJ 39; *Izveštaj Komisije za ranohrišćansku arheologiju*, 9.

507 Informator ZADJ 42; *Izveštaj Komisije za ranohrišćansku arheologiju*, 7–8.

508 V arhivu žal ni ohranjenega podatka o tem, kdo se je udeležil kongresa.

509 Informator ZADJ 43; *Program komisije za ranohrišćansku arheologiju za 1978 god.*, 19–20.

510 Za prispevke gl. v *Materijali XVIII*.

511 Informator ZADJ 50; *Izveštaj o radu Predsedništva SADJ za period oktobar 1980 – oktobar 1984 godine*, 6.

Sadu (1984) objavilo *Predlog za razpravo o delu Komisije za zgodnjekrščansko arheologijo Zveze arheoloških društev Jugoslavije* (Cambi 1986, 30).⁵¹²

Ta predlog je bil edini večji poskus, da bi oživili delovanje Komisije za zgodnjekrščansko arheologijo. Poudarjeno je bilo, da je bila komisija zamišljena kot organ osrednje organizacije ZADJ, ne pa kot samostojna sekcija, ki bi jo bilo mogoče poustvariti na republiški ravni, zaradi česar v okvirih zveze ni mogla primerno delovati. Eden od problemov je bil, da komisija ni imela samostojnega članstva, temveč je delovala kot most med antično in srednjeveško sekcijo, zaradi česar so bili njeni projekti v podrejenem položaju. Kot možnost obnovitve delovanja komisije je Cambi predlagal organizacijo *Mednarodnega kongresa za zgodnjekrščansko arheologijo* v Splitu (1994) (ob 100-letnici *I. Mednarodnega kongresa za zgodnjekrščansko arheologijo* v Splitu). Komisija bi ga lahko pripravila kot partner HAD, ki je že vodilo priprave na izvedbo kongresa.⁵¹³ Kot pogoj obuditve delovanja komisije je Cambi razumel tudi njeno preoblikovanje v samostojno sekcijo, ki bi pripravila poročilo o stanju zgodnjekrščanske arheologije v celotni državi. Ob tem naj bi komisija do leta 1994 jugoslovanske simpozije o zgodnjekrščanski arheologiji organizirala vsaj vsako drugo leto.⁵¹⁴ Žal po letu 1984 nimamo podatkov o delovanju Komisije za zgodnjekrščansko arheologijo. Ker je bil Cambijev predlog objavljen v *Informatorju ZADJ*, ki je izšel po novosadskem kongresu, predvidevamo, da je razprava o tem predlogu stekla, ni pa pripeljala do nobenih končnih sklepov o predlogu. Ravno tako ni podatkov o tem, da bi Komisija za zgodnjekrščansko arheologijo kakorkoli samostojno delovala po letu 1984. Prav tako ni imela simpozija ali sestanka na kongresu ZADJ na Bledu leta 1988.⁵¹⁵

Zveza je poskusila oblikovati tudi druge sekcije. Leta 1984 je izvršilni odbor skupščini predlagal ustanovitev Komisije za teoretsko arheologijo in informatiko.⁵¹⁶ Po predlogu naj bi imela tri temeljne naloge: razvoj teorije, razvoj urejanja podatkov ter razvoj metodologije. Pobuda za novo sekcijo je prišla iz Slovenije, iz kroga mlajših arheologov na Oddelku za arheologijo

512 Informator ZADJ 50; *Prijedlog za raspravu o radu Starokršćanske sekcije SADJ*, 19–20.

513 Ibid. 19.

514 S tem naj bi pridobila izkušnje za organizacijo mednarodnih simpozijev ter povezala delo v zgodnjekrščanski arheologiji na ravni celotne Jugoslavije – dosežek, ki bi ga lahko predstavili na *Mednarodnem kongresu zgodnjekrščanske arheologije* v Splitu.

515 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Zveza arheoloških društev Jugoslavije med kongresoma v Novem Sadu 1984 in Bledu 1988*, 32.

516 Informator ZADJ 50; *Predlog za ustanovitev Komisije za teoretsko arheologijo in informatiko*, 20–22.

Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani oziroma kroga revije *Arheo*. Preden je bila posredovana izvršilnemu odboru, jo je verjetno sprejelo Slovensko arheološko društvo.⁵¹⁷ Predlog je predvideval, da bi Komisija za teoretsko arheologijo in informatiko združila različne metodološke pristope, ki so se razvijali v jugoslovanski arheologiji. Nismo našli uradne reference, ki bi delovanje omenjene komisije potrdila, a je dokaj neverjetno, da skupščina ne bi potrdila vnaprej dogovorjenega predloga. Komisija najverjetneje ni začela delovati, o čemer priča majhno število projektov, povezanih s teorijo in informatiko. Edini tak projekt, ki bi ga lahko pogojno povezali z delom oziroma tematiko predlagane sekcije, je bila okrogla miza o uporabi računalnikov v arheologiji na kongresu na Bledu leta 1988.

Iz programov sekcij in njihovega delovanja je jasno, da so jugoslovanski arheologi kljub reorganizaciji ADJ v ZADJ želeli nadaljevati z določenimi predhodnimi oblikami skupnega dela. S tem so pokazali zavedanje o pomenu sodelovanja in strokovne diskusije na ravni celotne države. Četudi so bile sekcije pri doseganju ciljev (npr. pri organizaciji vseh predlaganih posvetov ipd.) velikokrat neuspešne, so bile ves čas na mizi številne pobude za strokovne posvete in publikacije. Delovanje sekcij kaže, da so jugoslovanski arheologi lažje koordinirali sodelovanje pri znanstvenem delu, najverjetneje zaradi skupnih raziskovalnih tem. Koordinacija je bila težja na področju usmerjanja dela arheoloških ustanov ter razporejanja finančnih sredstev in delovnih prioritet. Razlogi za težave na teh področjih so bili zunanji in notranji. Glavni zunanji razlog je bilo kronično pomanjkanje sredstev za predviden obseg dela. Z vse manjšimi sredstvi iz zveznih skladov so se razmere močno zaostrile, saj republiška društva niso imela dovolj sredstev, da bi pokrivala »zvezne naloge oziroma projekte«, obenem pa so imela lastne načrte in prioritete, kar bi lahko označili kot notranje razloge usihanja koordinacije ter koordinacijske moči ZADJ in njenih sekcij.

Precejšnja stagnacija v delu zveze in vseh njenih sekcij med kongresoma v Mostarju (1980) in Novem Sadu (1984) je bila verjetno posledica obojega, saj so v tem obdobju vse tri sekcije skorajda prenehale delovati, predvsem zaradi finančnih razlogov. Izpostaviti moramo, da je v tedanji Jugoslaviji kljub dosežkom arheološke stanovske organizacije, republiških in zveznih oblasti ter širše arheološke javnosti še vedno delovalo razmeroma malo arheologov.

517 Predlog je bil kasneje objavljen tudi v reviji *Arheo* (Slapšak 1986, 31).

Bilo jih je premalo za uresničitev dokaj ambicioznih načrtov zveze in republiških društev, saj niso bili primarno zaposleni v teh organizacijah, temveč so imeli obveznosti do matičnih ustanov. Oživitev dela ZADJ in sekcij med novosadskim in blejskim kongresom, ko je vodenje prevzelo Slovensko arheološko društvo, je bila možna samo zaradi finančne podpore Slovenije. Slovenskemu arheološkemu društvu je iz republiških skladov uspelo zagotoviti velik del prepotrebnih finančnih sredstev, ravno tako pa je dobro izkoristilo kader, ki mu je bil na voljo.

Kongresi v Zadru (1972), Prilepu (1976), Mostarju (1980), Novem Sadu (1984 in na Bledu (1988)

ZADJ je od svoje ustanovitve na kongresu jugoslovanskih arheologov v Zadru (1972) organizirala še tri kongrese: v Prilepu (1976), Mostarju (1980) in na Bledu (1988). Na vsakem se je sestala skupščina, ki je izvolila novo vodstvo, najobsežnejši del programa kongresov pa je bil posvečen znanstvenim simpozijem.

Zadnji kongres ADJ, ki je bil hkrati ustanovni kongres ZADJ, je potekal leta 1972 v Zadru. Organizacijo kongresa je skoraj v celoti prevzelo HAD, ki je z organi jugoslovanskega društva koordiniralo vsebino znanstvenega programa.⁵¹⁸ Proces prenosa organizacijskih pooblastil je potekal vsaj eno leto pred kongresom, saj je bilo na seji Upravnega odbora ADJ ugotovljeno, da zaradi finančnih in kadrovskih težav hrvaško društvo ni več sposobno organizirati kongresa.⁵¹⁹

HAD je kongres sprva načrtovalo med 17. in 20. oktobrom 1972 ter ga je tudi zelo propagiralo.⁵²⁰ Izvedba znanstvenega simpozija naj bi potekala med 17. in 18. oktobrom, tretji dan kongresa naj bi bil namenjen podvodni

518 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 6; *Dopis Hrvškega arheološkega društva Arheološkemu društvu Jugoslavije o obliki znanstvenega programa kongresa jugoslovanskih arheologov v Zadru*.

519 Informator ADJ 32; *Zapisnik sa sednice Upravnog odbora Arheološkog društva Jugoslavije održanog 30. 3. 1971 godine u Beogradu*, 1–5.

520 Kongres jugoslovanskih arheologov v Zadru je bil zelo odmeven tudi v dnevnem časopisu, predvsem v Dalmaciji (*Slobodna Dalmacija* 10. 10. 1972, 2; *Slobodna Dalmacija* 24. 10. 1972, 4; *Slobodna Dalmacija* 25. 10. 1972, 4; *Slobodna Dalmacija* 26. 10. 1972, 4; *Slobodna Dalmacija* 27. 10. 1972, 4).

arheologiji, četrti dan pa je potekala Skupščina ADJ, na kateri so sprejeli prvi statut ZADJ. Kongres je bil dejansko izveden med 24. in 27. oktobrom, s kongresa pa se je ohranil tudi delovni zapisnik skupščine.⁵²¹ Ta se je pričela z izbiro predsedstva skupščine (Zdravko Marić, Šime Batović, Julijan Medinini, Peter Petru, Vlado Kondić), zapisnikarjev (Vesna Jurkić-Girardi, Branka Juraga) in komisije za sklepe skupščine (Mitja Brodar, Janko Belošević, Nada Miletić). Po sprejetju dnevnega reda se je skupščina seznanila s poročili o delovanju organov društva med kongresoma v Boru in Zadru. Zatim je potrdila ustanovitev Komisije za zgodnjekršćansko arheologijo, ki naj bi sprva delovala kot del Srednjeveške sekcije ADJ, nato pa kot samostojna sekcija. Vodenje komisije je prevzelo Slovensko arheološko društvo.

Drugi pomemben sklep skupščine je podprl predlog antićne sekcije, da se v novi zvezi v okviru sekcije oblikuje Komisija za pripravo in izdajo zbirke Corpus Signorum Imperii Romani (CSIR). Naloge komisije so vključevale pripravo osnovne oblike jugoslovanskih publikacij v zbirki CSIR, izbor napisov, primernih za objavo, metodološko koordinacijo posameznih jugoslovanskih avtorjev publikacij, koordinacijo zbiranja finanćnih sredstev za tisk CSIR in komuniciranje z mednarodno organizacijo CSIR. Skupščina je za predsednika komisije imenovala Jožeta Kastelica, za ćlane pa Vero Kolšek iz Slovenije, Marcela Gorenca, Branko Vikić-Belanćić, Vesno Jurkić-Girardi, Julijana Medinija in Nenada Cambija iz Hrvaške, Ljubico Zotović, Milivoja Velićkovića, Miloja Vasića in Slobodana Dušanića iz Srbije, Petra Miloševića iz Vojvodine, Nikolo Berića s Kosova, Veljka Paškvalina iz Bosne in Hercegovine ter Ivana Mikulćića iz Makedonije.

Sledila je razprava o novem statutu, ki je nastal po dolgotrajnem usklajevanju. Statut je bil soglasno sprejet in s tem je bilo Arheološko društvo Jugoslavije pravno formalno preoblikovano v Zvezo arheoloških društev Jugoslavije. Zadnje dejanje skupščine je bila izvolitev novega vodstva. Za prvega predsednika zveze je bil izvoljen Boško Babić, ki je postal tudi prvi predsednik Izvršilnega odbora ZADJ. Ostali ćlani odbora so postali Tatjana Bregant in Mitja Brodar iz Slovenije, Šime Batović in Stojan Dimitrijević iz Hrvaške, Branko Gavella in Jovan Todorović iz Srbije, Zdravko Marić in Branka Vikić-Belanćić iz Bosne in Hercegovine, Blagoje Kitanovski iz Makedonije in Ilija

521 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 7; *Zapisnik s redovne skupštine Arheološkog društva Jugoslavije*.

Pušić iz Črne gore. Sedež zveze se je iz Beograda preselil v Prilep, medtem ko je sedež založniške dejavnosti zveze ostal v Beogradu, kjer je deloval Jovan Todorović, predsednik Založniškega odbora ZADJ.⁵²²

Sedež ZADJ je bil do kongresa v Prilepu (18.–23. 10. 1976) v Makedoniji. Kot najpomembnejši dosežek predsedovanja Boška Babića lahko izpostavimo ustanovitev nove revije – *Balcanoslavica*, ki je bila posvečena jugoslovanski zgodnjesrednjeveški arheologiji. Kongres v Prilepu je imel tudi jubilejni pomen, saj je bila na njem organizirana proslava 25-letnice delovanja jugoslovanske arheološke organizacije,⁵²³ pri čemer velja omeniti, da so kot izhodišče štetja vzeli leto 1951 in ne leta organizacije kongresa v Niški Banji (1950).⁵²⁴ Kot je bilo običajno, je bil prvi del kongresa na sporedu znanstveni simpozij, 20. 10. 1976 pa je potekalo zasedanje skupščine.

Skupščina je bila razdeljena na vsebinski in slavnostni del. Posebna gosta sta bila tedanji predsednik Skupščine Socialistične republike Makedonije Blagoja Taleski in predsednik Makedonske akademije znanosti in umetnosti Mihailo Apostolski.⁵²⁵ O delovnih nalogah zveze ni bilo posebnih novosti; izpostavimo lahko priporočilo, naj republiška in pokrajinska društva poglobijo sodelovanje z naravoslovnimi institucijami z namenom nadaljnjega razvoja interdisciplinarnih raziskav. Nova skupščina je izglasovala novo vodstvo zveze.⁵²⁶ Predsednik zveze je postal Borivoj Čović iz Bosne in Hercegovine, člani izvršilnega odbora pa še Boško Babić iz Makedonije, Jože Kastelic iz Slovenije, Željko Rapanić iz Hrvaške, Marija Hadži-Pešić iz Srbije, Čedomir Marković iz Črne gore in Dragan Vilotijević iz Vojvodine. Po funkciji so člani odbora postali še Nikola Tasić (predsednik prazgodovinske sekcije), Iva Mikl Curk (predsednica antične sekcije), Dušica Minić (predsednica srednjeveške sekcije) in Ljudmila Plesničar-Gec (predsednica Komisije za

522 S tem se je vzpostavila navada, po kateri se je predsedništvo selilo med posameznimi republikami, zanimivo pa je, da je bilo na skupščini v Zadru odločeno, da Jovan Todorović ostane odgovoren za izdajateljsko dejavnost ZADJ »do nadaljnjega« (Informator ZADJ 36; *Zapisnik s redovne skupštine Arheološkog društva Jugoslavije*, 13).

523 Zasebni arhiv Draga Svoljšaka, dokumenti Kongres ZADJ 1988, *priloge*.

524 Zanimivo je, da so kot letnico oblikovanja jugoslovanske stanovske organizacije prevzeli leto 1951, ki je bilo sicer prvo mandatno leto delovanja Koordinacijskega odbora, ne pa njegovega nastanka. Koordinacijski odbor je bil oblikovan na *1. Posvetovanju arheologov FLRJ v Niški Banji* (1950). Predvidevamo, da je bila to namenska odločitev, s katero je proslava 25-letnice padla na čas izvedbe kongresa v Prilepu.

525 Informator ZADJ 43; *Zaključki skupštine SADJ*, 43, 2–5.

526 Informator ZADJ 43; *Sastav novog Izvršnog odbora SADJ*, 43, 5.

zgodnjekršćansko arheologijo). Skupščina je potrdila selitev vodstva ZADJ v Sarajevo, kar pa je bilo izvedeno šele v začetku leta 1977.⁵²⁷

Kot svoje zadnje dejanje je Skupščina ZADJ v Prilepu potrdila protestni pismi, ki ju je posredovala veleposlaništvoma Avstrije in Bolgarije. V njiju je ZADJ protestirala proti odnosu, ki so ga imele nekatere avstrijske in bolgarske arheološke institucije do jugoslovanskih manjšin (koroških Slovencev, gradiščanskih Hrvatov ter Makedoncev v Bolgariji).⁵²⁸ Pismi so posredovali tudi Arheološkemu inštitutu na Dunaju ter Arheološkemu inštitutu v Sofiji, s čimer je ZADJ želela arheološke institucije v Avstriji in Bolgariji pozvati, naj podprejo stališče jugoslovanskih kolegov. Pismi sta bili v vednost poslani tudi tedanjemu zunanjemu ministrstvu SFRJ. Odgovorov na ta pisma nimamo, kolikor pa nam je znano, je to edini primer, ko je Skupščina ADJ oziroma ZADJ poslala takšen dokument v tujino.

Kongresu v Prilepu je leta 1980 sledil kongres v Mostarju, s katerim se je končalo bosansko-hercegovsko predsedovanje zvezi. Na kongres v Mostarju ni bilo črnogorske delegacije, za kar sta najverjetnejša razloga predvsem maloštevilnost črnogorskih arheologov in slaba organiziranost črnogorskega arheološkega društva, katerega delovanje je v tem času precej stagniralo. Kongresni program in načrtovane spremembe statuta so bile predhodno oblikovane na zasedanjih izvršilnega odbora.⁵²⁹ Skupščina je zasedala 21. 10. 1980. Zaradi bolezni in odsotnosti predsednika jo je odprl Boško Babić, ki jo je skupaj z Nikolo Tasićem in Ljudmilo Plesničar-Gec tudi vodil.⁵³⁰ Najpomembnejša točka dnevnega reda je bila razprava o spremembah statuta, pred tem pa se je skupščina seznanila s poročili sekcij, republiških in pokrajinskih društev ter izdajateljskega odbora.⁵³¹

Zanimivo je, da je to edina skupščina, ki svojega dela ni končala v enem dnevu, kar je bila posledica obsežne razprave o statutarnih spremembah. Drugi del skupščine je bil izveden 23. 10. 1980, ko je bilo izbrano novo

527 Informator ZADJ 43; *Zapisnik sa sjednice IO SADI održane dana 19. 5. 1977. godine u Zemaljskom muzeju BiH*, 43, 8.

528 Informator ZADJ 43; *Protestna nota ambasadama Republike Austrije i Ljudske republike Bugarske*, 5–6.

529 Informator ZADJ 46; *Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora Saveza arheoloških društava Jugoslavije održanog 22. januara 1980. godine u Beogradu*, 1–3.

530 Informator ZADJ 47; *Zapisnik sa skupštine Saveza arheoloških društava Jugoslavije*, 47.

531 Ibid. 12.

vodstvo zveze.⁵³² Poudariti velja, da je bil to prvi sestanek skupščine, ki je bil izveden v skladu z novim statutom in kjer so volitve potekale po delegatskem sistemu. Na sestanku je bilo prisotnih 10 delegatov Arheološkega društva Vojvodine, 8 delegatov Hrvaškega arheološkega društva, 8 delegatov Srbskega arheološkega društva, 8 delegatov Slovenskega arheološkega društva, 8 delegatov Arheološkega društva Makedonije ter 6 delegatov Arheološkega društva Bosne in Hercegovine, tj. skupaj 48 delegatov. Naj poudarimo: društvo, ki naj bi prevzelo predsedovanje ZADJ (AD Vojvodine), je na skupščini imelo 10 delegatov (2 več kot ostali), zadnje predsedujoče društvo (AD Bosne in Hercegovine) pa 6 (2 manj kot ostali). Kot je bilo že rečeno, Arheološkega društva Črne gore na mostarskem kongresu ni bilo. Sklepamo lahko, da je statut oziroma njegova interpretacija dopuščala sklepčnost skupščine, četudi na njej niso bili prisotni vsi delegati – če te možnosti ne bi bilo, skupščina na mostarskem kongresu ne bi bila sklepčna. Ta možnost se je najverjetneje uveljavila, ker na skupščino pogosto niso mogli priti vsi delegati. Razlogi za izbrano delitev glasov niso jasni, saj v tedanjem statutu ZADJ ni predstavljen natančen način delitve delegatskih mest.

Kot običajno je bilo na skupščini izvoljeno novo vodstvo zveze. Predsednik je postal Predrag Medović iz Vojvodine, člani izvršilnega odbora pa so postali še Drago Svoljšak iz Slovenije, Saržo Saržovski iz Makedonije, Milica Kosorić iz Bosne in Hercegovine, Petar Petrović iz Srbije, Dasen Vrsalović iz Hrvaške in Ranko Kujović iz Črne gore. Tajnik zveze je postal Radovan Burnadžić iz Vojvodine. Skupščina je sprejela tudi splošne usmeritve delovanja za obdobje 1980–1984, med katerimi velja izpostaviti pobudo za oblikovanje posebne Kadrovske komisije ZADJ, ki naj bi z republiškimi in pokrajinskimi društvi pripravila okvirni načrt razvoja specialističnega izobraževanja arheologov v SFRJ.⁵³³

Po že ustaljenem sistemu se je mandat predsedovanja zvezi zaključil s kongresom v Novem Sadu (1984). Program kongresa je bil pripravljen in potrjen na seji Predsedstva ZADJ 22. 11. 1983, na kateri je bilo dogovorjeno, da bo kongres potekal med 9. in 12. 10. 1984.⁵³⁴ Določena sta bila tudi znanstveni

532 Informator ZADJ 47; *Zapisnik sa sastanka Skupštine SADJ održane 23. X. 1980 g. u Mostaru*, 13–15.

533 Informator ZADJ 47; *Zapisnik sa sastanka Skupštine SADJ održane 23. X. 1980 g. u Mostaru*, 15.

534 Informator ZADJ 49; *Zapisnik sa sednice Predsedništva SADJ održane 22. XI. 1983. godine u prostorijama Narodnog muzeja u Beogradu*, 1–4.

program in generalna tema kongresa (*Obrambni sistemi od prazgodovine do srednjega veka v Jugoslaviji*). Posebna pozornost je bila posvečena referatu Željka Rapanića *Mesto in vloga arheologije v sodobni družbi*, ki ga je predstavil na skupščini in sprožil intenzivno razpravo, iz katere je izšla tudi razprava o naravi in morebitnem obstoju jugoslovanske nacionalne arheologije (Rapanić 1986, 6–11).

Rapanićev referat je bil podlaga za diskusijo na kongresu in za resolucijo, ki jo je sprejela skupščina.⁵³⁵ Kot eden glavnih negativnih trendov je bilo izpostavljeno vse manj skupnih mednarodnih nastopov jugoslovanskih arheologov, kar negativno vpliva na ohranjanje mednarodnih povezav, ki so se razvile v času dela Koordinacijskega odbora, Arheološkega sveta ter ADJ. Z namenom spremembe razvojnih trendov je ZADJ pripravila posebno resolucijo in priporočila za nadaljnji razvoj arheologije:⁵³⁶

- Arheologija naj se aktivneje vključi v izobraževalni proces, kjer je izrazito zapostavljena.
- Na področju kulturne politike, kjer je na republiški in zvezni ravni arheologija premalo zastopana, naj jugoslovanski arheologi agitirajo za boljše razmere.
- Na področju administrativne in upravne politike naj republike arheologijo še bolj vključijo v procese načrtovanja razvoja (npr. prostorski načrti). V tem kontekstu naj arheologija postane ena od temeljnih znanstvenih disciplin, katere naloga je valorizacija arheološke dediščine (republike in pokrajine naj načrt razvoja arheologije vključijo v svoje načrte družbenega razvoja do leta 2000).
- Na področju izobraževanja arheološkega kadra je treba večji poudarek nameniti učenju klasičnih jezikov.
- Na jugoslovanski ravni je nujno prepoznati deficite v obstoječi mreži spomeniškovarstvenih ustanov ter jih odpraviti v skladu z realnimi potrebami.
- Na področju znanstvenega raziskovanja naj bi se jugoslovanski arheologi trudili vzpostaviti sistem, ki bi omogočil povezovanje različnih republiških (npr. ustanov iz Slovenije z ustanovami iz Hrvaške) ter pokrajinskih ustanov pri raziskovalnem delu. Ob tem naj bi bila nujna uvedba računalniških in informacijskih tehnologij, s katerimi bi

535 Informator ZADJ 50; *Rezolucija XII Kongresa arheologa Jugoslavije*, 1–2.

536 Ibid. 1–2.

olajšali komunikacijo med arheologi v različnih republikah ter avtonomnih pokrajinah. Na ta način naj bi jugoslovanski arheologi presegli vse večjo fragmentacijo in parcelacijo svojega dela ter jugoslovansko arheologijo preoblikovali v lokalno – in ne več državno – znanost.

Od vseh točk resolucije je najpomembnejša tista, ki poudarja nujnost oblikovanja sistema koordinacije dela jugoslovanskih arheologov in ustanov, s čimer naj bi zaustavili procese pospešene fragmentacije jugoslovanske arheologije.

Danes, *post festum*, se lahko strinjamo z Rapanićevo tezo, da enotna jugoslovanska arheologija ni obstajala, temveč je bila to zveza republiških (nacionalnih) arheologij (Rapanić 1986; Novaković 2014) z različnimi tradicijami in vizijami razvoja. Rapanićev referat in povzetke diskusije je objavila revija *Arheo* Slovenskega arheološkega društva, ki se je v prvi polovici osemdesetih let uveljavila kot pomemben forum kritike in refleksije arheologije in arheološke prakse v Jugoslaviji. Po kongresu v Novem Sadu je predsedstvo prešlo v Slovenijo, pobuda za diskusijo o jugoslovanski arheologiji, ki jo je nadaljeval *Arheo*, pa je bila v tedaj vse bolj napetem ozračju v jugoslovanski družbi povsem logična.⁵³⁷

Zadnja točka skupščine je bila izbira novega predsedstva zveze. Predsednik je postal Drago Svoljšak iz Slovenije, člani predsedstva pa Vera Bitrakova Grozdanova iz Makedonije, Božidar Čečuk iz Hrvaške, Ranko Kujović in Čedomir Trajković iz Vojvodine ter Dimitrije Madas iz Srbije.⁵³⁸ Do precej pomembne spremembe je prišlo pri založniški dejavnosti. Leta 1981 je umrl Jovan Todorović, kar je povzročilo nekajletni zastoj v založniški dejavnosti zveze. Šele z imenovanjem Mitje Guština za novega predsednika Založniškega sveta ZADJ na kongresu v Novem Sadu leta 1984 je bila založniška dejavnost obnovljena. Poleg tega je bil na istem kongresu Mitja Guštin imenovan za urednika revije *Archaeologia Iugoslavica*, Bojan Djurić pa za urednika revije *Arheološki pregled*. S tem je bila založniška dejavnost v celoti preseljena iz Beograda v Ljubljano, kot tudi celotna zaloga vseh publikacij ADJ in ZADJ, ki je obsegala med pet in deset tisoč zvezkov ter je bila do tedaj ves čas deponirana v Beogradu. Kot je bila običajna praksa, je bil novosadski kongres

537 Uredništvo revije *Arheo* je pripravilo posebno anketo, s katero je želelo predstaviti poglede jugoslovanskih arheologov na naravo in perspektive arheologije v Jugoslaviji.

538 Informator ZADJ 50; *Organi SADJ izvoljeni na skupščini SADJ v Novem Sadu*, 11. 10. 1984, 2–3.

izčrpno predstavljen tudi v regionalnih časopisih, predvsem v novosadskem *Dnevniku*.⁵³⁹

Slovensko predsedovanje zvezi je pomenilo poskus ponovnega zagona dejavnosti, ki so predhodno stagnirale. Revija *Arheo* se je aktivno vključevala v razpravo o naravi jugoslovanske arheologije in nekaterih drugih kritičnih vidikih arheološke prakse v Jugoslaviji. Za takratni čas je bil njen domet velik, saj je imela okrog 140 naročnikov po vsej državi, od tega je bila približno polovica institucionalnih naročnikov, kar je pomenilo skoraj vse tedanje arheološke ustanove. Tudi avtorji prispevkov v reviji so bili iz veliko širšega kroga, kot ga je predstavljalo Slovensko arheološko društvo. Izjemno uspešen je bil projekt prenove revije *Arheološki pregled*, ki je pod urednikovanjem Bojana Djurića dobila novo grafično podobo in posodobljene standarde za čim bolj ažurno objavljanje informacij o tekočih arheoloških raziskavah v Jugoslaviji. Pri tem mu je bilo v veliko pomoč uredništvo, ki so ga sestavljali predstavniki iz vseh republik in pokrajin. Tudi *Archaeologia Iugoslavica* je pod uredniško taktirko Mitje Guština doživela grafično prenovo. Na žalost je izšla samo ena nova številka, kajti za nove izdaje ni bilo zveznih sredstev. Zadnjo številko je v celoti založilo Slovensko arheološko društvo s sredstvi, pridobljenimi pri republiških agencijah.

V zadnjem letu delovanja predsedstva ZADJ, ko se je nakazovala ponovna kriza zveze, je imel zelo pomembno vlogo predsednik Drago Svoljšak. Črnogorsko društvo, ki naj bi prevzelo njeno vodenje, tega ni želelo sprejeti, saj so črnogorski arheologi ocenili, da nimajo dovolj ljudi, sredstev in drugih kapacitet, da bi lahko predsedovali zvezi. To načeloma ne bi bil tako velik problem, saj bi se lahko vodstvo zveze dogovorilo, da drugo republiško društvo zamenja črnogorskega, bi bil pa to velik simbolni problem oziroma znak neuspešnosti zveze, če bi ena od njenih članic postala nefunkcionalna. Drago Svoljšak je črnogorske kolege vendarle prepričal, da sprejmejo predsedovanje leta 1988, kot je bilo predvideno. Eden od pogojev črnogorske strani je bil, da ne prevzamejo založniške dejavnosti, ki je tako ostala v Ljubljani.

Zadnji kongres ZADJ je bil leta 1988 na Bledu med 25. in 29. oktobrom v organizaciji Slovenskega arheološkega društva.⁵⁴⁰ Razmere v tedanji skupni

539 Žal smo v arhivski zbirki ZADJ pridobili le izseke člankov ter datume izdaje, ne pa strani, na kateri je članek objavljen – iz odgovornega uredništva časnika nam žal niso odgovorili (*Dnevnik* 8. 10. 1984; *Dnevnik* 10. 10. 1984; *Dnevnik* 11. 10. 1984; *Dnevnik* 12. 10. 1984; *Dnevnik* 13. 10. 1984).

540 Program 13. kongresa jugoslovanskih arheologov, *Zasebni arhiv Draga Svoljšaka*.

državi so se že tako zaostrole, da so se jasno čutile tudi na samem kongresu. Daljši pozdravni nagovor, ki ga je imel Matjaž Kmecl, literarni zgodovinar, profesor na Univerzi v Ljubljani, tedaj član Predsedstva Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, je jasno odstrl vse bistvene konflikte v tedanji jugoslovanski federaciji in družbi. Kmecl je v govoru napadel smernice političnega razvoja v tedanji Jugoslaviji, ki jim je Slovenija nasprotovala. Po nam dostopnih informacijah je ta govor dvignil veliko prahu in v srečanje vnesel določeno stopnjo napetosti.⁵⁴¹ Poleg tega je srečanje potekalo v času velike ekonomske krize in številnih omejitev, ki so močno vplivale na splošno stanje duha. Poudariti velja, da je med društvi, včlanjenimi v zvezo, kongres sprva doživel skromen odziv, včlanjena društva so namreč sprva razmišljala o številčno okrnjenih delegacijah, ravno tako pa večina društev ni bila navdušena nad finančno participacijo pri organizaciji kongresa. Začetne težave pri organizaciji kongresa in napetost na njegovi otvoritvi so bile zgodnji pokazatelj težav, s katerimi se bo v neposredni prihodnosti soočila ZADJ.

Kongres je potekal po ustaljenem modelu – znanstveni simpozij in Skupščina ZADJ. Znanstveni program je potekal med 26. in 27. oktobrom 1988, njegova osrednja tema pa je bila *Prehodna obdobja in kontinuiteta v arheologiji*.⁵⁴² Skupščina je zasedala dva dni, 26. in 27. 10. 1988.⁵⁴³ Na njej so se delegati najprej seznanili s poročilom o delu zveze v obdobju 1984–1988. To obdobje bi lahko označili za neke vrste labodji spev zveze (Lorber 2019, 924), za kar gre predvsem zahvala obnovi publicistične dejavnosti ZADJ, ki je bila najočitnejša pri prenovi revije *Arheološki pregled*.⁵⁴⁴ Pomembno mesto je imela tudi razprava o spomeniškovarstvenih težavah Salone.⁵⁴⁵ Skupščina je soglasno sprejela vsa poročila ter na Bledu izvedla glasovanje o novem vodstvu ZADJ.⁵⁴⁶

541 Osebni pogovor z Dragom Svoljšakom ter Borutom Križem.

542 Program 13. kongresa jugoslovanskih arheologov, *Zasebni arhiv Draga Svoljšaka*.

543 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Skupščina Zveze arheoloških društev Jugoslavije*, 25–44.

544 Uredništvo revije je pod vodstvom Bojana Djurića spremenilo format revije in začelo razmislek o pomenu revije za jugoslovansko arheologijo. Kot najpomembnejši vidik tega premisleka lahko izpostavimo *Predgovor* Bojana Djurića (Djurić 1986, 8), v katerem je kot eden najpomembnejših vidikov razvoja arheologije v nekdanji SFRJ izpostavljen jezik (predvsem dejstvo, da se strokovna literatura piše v jezikih nekdanje SFRJ), s pomočjo katerega je mogoče voditi nadaljnji razvoj znanosti.

545 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Skupščina Zveze arheoloških društev Jugoslavije*, 25–29.

546 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Organi Zveze arheoloških društev Jugoslavije izvoljeni na skupščini ZADJ na Bledu*, 27. 10. 1988, 43.

To je bilo zadnje vodstvo ZADJ, vanj pa so bili izvoljeni Olivera Žižić in Milan Pravilović iz Črne Gore, prva kot predsednica, drugi kot sekretar predsedstva zveze, Mitja Guštin iz Slovenije, Ivan Šarić iz Hrvaške, Marko Popović iz Srbije, Dragan Vilotijević iz Vojvodine, Pasko Kuzman iz Makedonije ter Zdenko Žeravica iz Bosne in Hercegovine. V Odbor za splošni ljudski odpor so bili izvoljeni Timotej Knific, Zdenko Brusić in Svetozar Pudarić, v Odbor samoupravne kontrole pa Ivica Žile, Milan Ivanovski in Omer Peročević. Člani častnega razsodišča so postali Predrag Medović, Jovica Martinović in Janez Dular. Za predsednika prazgodovinske sekcije je bil izvoljen Blagoje Govedarica, za predsednika srednjeveške sekcije Željko Tomičić, medtem ko naj bi ime predsednika antične sekcije Srbsko arheološko društvo *sporočilo* naknadno. Na kongresu je bil izvoljen tudi nov Založniški odbor, ki mu je predsedoval Mitja Guštin, njegovi člani pa so bili Nikola Tasić, Božidar Čečuk, Zilka Kujundžić, Pasko Kuzman, Čedomir Marković, Bojan Djurić in Olga Brukner (ADV).

Na otvoritvi kongresa na Bledu je bilo 260 udeležencev.⁵⁴⁷ Ob osrednjem znanstvenem programu, izvedenem v obliki plenarnih predavanj ter dela strokovnih sekcij ZADJ, je bil organiziran še spremljevalni znanstveni program. Na kongresu so organizatorji pripravili 5 spremljevalnih prireditev. To so bile večinoma delavnice in srečanja ter dve razstavi. Prvo delavnico, *Računalništvo v arheologiji*, je vodil Blagoje Govedarica (60 udeležencev), sledili sta ji delavnici *Filmska dokumentacija arheoloških izkopavanj* (70 udeležencev) ter *Fotodokumentacija s stativi A6, A9 in A12*, ki jo je vodil Vinko Šribar (70 udeležencev). Posebnost blejskega kongresa je bilo srečanje študentov arheologije iz jugoslovanskih univerzitetnih središč (okoli 50 udeležencev), predstavnica študentov, Alenka Jovanović z Univerze v Zagrebu, pa je tudi nagovorila Skupščino ZADJ. Ob tem so organizatorji pripravili dve arheološki razstavi. Prvo, *SALONA 1986–1987*, je pripravil Arheološki muzej Split, drugo, *Slovenska arheologija*, pa Narodni muzej Slovenije ter Slovensko arheološko društvo.

Kmalu se je izkazalo, da je bil blejski kongres zadnji. Organi zveze so formalno delovali do leta 1991, ko je zveza z razpadom skupne države tudi sama prenehala obstajati. Videti je, da primopredaja poslov novemu črnogorskemu vodstvu ni bila nikoli zaključena, saj je arhiv ZADJ ostal v Ljubljani. Predpostavljamo, da je Olivera Žižić, predsednica zveze, že na

547 Informator ZADJ (Arheo 8); *Podatki o izvedbi in udeležbi*, 42.

blejskem kongresu prevzela uradni pečat zveze in verjetno nekaj osnovne dokumentacije, ki jo je pooblašcala za upravljanje z zvezo. Leta 1990 je izšla še zadnja številka *Arheološkega pregleda* (o raziskavah iz leta 1988), za revijo *Archaeologia Iugoslavica* pa je bilo na kongresu sklenjeno, da zaradi pomanjkanja sredstev ni več prioriteta založniške dejavnosti. Od skupnih dejavnosti oziroma projektov, dogovorjenih na kongresu na Bledu, se je realizirala samo pobuda študentov, ki so se dogovorili za organizacijo enote-denskega študentskega srečanja. To srečanje, ki se ga je udeležilo okoli 50 do 60 študentov arheologije z univerz iz Ljubljane, Zagreba, Beograda, Zadra in Skopja pod nazivom *Anarcheologia*, so organizirali zgodaj jeseni 1990 v Raziskovalni postaji Petnica pri Valjevu v Srbiji.

Zveza arheoloških društev Jugoslavije je razpadla hkrati s skupno državo. O prenehanju delovanja ni bil sprejet noben sklep, kot ga je predvideval statut. Glede na okoliščine bi v poštev prišlo statutarno določilo o razpustitvi zveze zaradi »*drugih racionalnih in upravičenih razlogov za izstop iz zvezne organizacije*«. Statut je določal razpustitev zveze, tudi če iz nje izstopi več kot polovica članov (tj. republiških in pokrajinskih društev), vendar je formalno izstopilo le Hrvaško arheološko društvo, preostala pa niso oblikovala izstopnih izjav.⁵⁴⁸

Vojne, ki jih je sprožil razpad Jugoslavije, so za nekaj časa skoraj v celoti prekinile sodelovanje med arheologi iz novih držav, nastalih iz nekdanje Jugoslavije. Popolnoma logično je, da načrtovani kongres jugoslovanskih arheologov leta 1992 v Črni gori ni bil izveden, v obdobju 1991–1996 so določene oblike sodelovanja potekale samo še med arheološkimi ustanovami iz Slovenije in Hrvaške, Srbija (takrat je bilo Kosovo še v njeni sestavi) in Črna gora sta bili pod embargom mednarodne skupnosti, kar je močno blokiralo njuno mednarodno sodelovanje, v Bosni in Hercegovini se je vojna končala leta 1996, Makedonija pa je s svojimi težavami s sosednjimi državami ostala izolirana od drugih delov nekdanje Jugoslavije. V letih 1991 in 1992 je Slovensko arheološko društvo na srbske oblasti, JLA in Srbsko arheološko društvo naslovilo dve protestni pismi zaradi uničevanja in plenjenja kulturne dediščine (npr. Guštin 1991), HAD pa več apelov mednarodni skupnosti. Tudi po koncu vojne je bila komunikacija zelo otežena, saj je za potovanja med državami nekdanje Jugoslavije, razen med Slovenijo in Hrvaško, več let veljal precej strog vizni režim.

548 Obavijesti HAD XIII/3; *Savezu arheoloških društava Jugoslavije*, 22–23.

Založba ZADJ

ADJ je od ADJ podedovala bogato založniško dejavnost. Kot ponazoritev naj izpostavimo, da je do leta 1972 ADJ izdalo oziroma soizdalo 11 številk revije *Archaeologia Iugoslavica*, 13 številk revije *Arheološki pregled*, 15 številk serije *Inventaria archaeologica*,⁵⁴⁹ 13 knjig v seriji *Dissertationes et monographiae*,⁵⁵⁰ drugi zvezek serije *Limes u Jugoslaviji*,⁵⁵¹ 1 knjigo v seriji *Posebna izdanja*⁵⁵² ter 2 prevoda tujih priročnikov;⁵⁵³ izšlo je tudi 10 zvezkov v seriji *Materijali*. Publicistika je bila eno najbolj redno financiranih področij delovanja ADJ, hkrati pa eden najpomembnejših virov prihodka društva.⁵⁵⁴

Ker je bila publicistična dejavnost zveze tako pomemben del delovanja ADJ, je tudi po preoblikovanju društva v ZADJ ostala enotna. Njen sedež je bil do leta 1984 v Beogradu, njen dolgoletni vodja pa je bil Jovan Todorović. Razvoj publicistike ZADJ lahko razdelimo na tri obdobja: 1972–1978, 1978–1984 in 1984–1991. Glavna razloga za to delitev sta finančni razvoj zveze in spremembe v organizaciji založniške dejavnosti zveze, predvsem njenega sedeža.

V obdobju 1972–1978 je bila založniška dejavnost zveze dobro financirana, njen razvoj pa je koordiniral Jovan Todorović. To obdobje je čas širitve založniške dejavnosti,⁵⁵⁵ v kateri so vodilno vlogo ohranile serije *Archaeologia Iugoslavica*, *Arheološki pregled* ter *Inventaria archaeologica*. Zvezi je uspelo ohraniti tudi monografsko serijo *Dissertationes et monographiae* ter v sodelovanju z ADM oblikovati tri nove revije: *Balcanoslavica*, *Monumenta archaeologica* ter *Macedoniae acta archaeologica*,⁵⁵⁶ sodelovala pa je tudi pri tisku referatov z VIII. Kongresa UISPP v Beogradu. V obdobju med letoma 1972 in 1978 je ZADJ izdala 6 številk revije *Archaeologia Iugoslavica*, 6 številk

549 *Inventaria archaeologica* je lep primer sodelovanja med ADJ ter ADS, saj je slednje natisnilo kar tri številke revije, ki jih je nato ADJ distribuiralo po SFRJ in v tujini.

550 V finančnem sodelovanju z raznimi republiškimi institucijami.

551 *Claustra Alpium Iuliarum* je izšla v sodelovanju z Narodnim muzejem Slovenije (je tudi del serije *Katalogi in monografije*), ADJ pa je pri tiskanju knjige sodelovalo na finančni ravni ter na ravni distribucije knjige po tedanji SFRJ.

552 Serija v času ADJ ni zares zaživela, saj je bila zamišljena leta 1969, ko je bil proces federalizacije že nekaj časa v teku. Do leta 1972 je tako v seriji izšla le knjiga Emila Čerškova *Rimljani na Kosovu i Metohiji* (Čerškov 1969).

553 Babelon 1970; Bloch 1971.

554 Informator ZADJ 36; *Izveštaj Arheološkega društva Jugoslavije o izdavaškoj delatnosti u vreme izmedju dve skupštine, septembar 1969 – oktobar 1972*, 6–9.

555 Informator ZADJ 42; *Izveštaj izdavačke delatnosti i plan za 1976. godinu*, 8–9.

556 Ibid. 9.

revije *Arheološki pregled*, 6 številčk serije *Inventaria archaeologica*, 11 monografij v seriji *Dissertationes et monographiae*, 6 številčk revije *Balcanoslavica*, 4 številke revije *Macedoniae acta archaeologica*, 2 številki revije *Monumenta archaeologica* in 4 številke zbornika *Materijali*. Do leta 1978 je jugoslovanska arheološka stanovska organizacija tako vodila tiskanje oziroma aktivno sodelovala pri tiskanju kar 122 bibliografskih enot.⁵⁵⁷

Po letu 1978 je prišlo do večjega upada finančnih sredstev ZADJ, kar se je izrazilo tudi v njeni založniški dejavnosti. Do leta 1980 je zveza izdala še 2 številki revije *Archaeologia Iugoslavica*, 3 številke revije *Arheološki pregled*, 4 številke zbornika *Materijali*, 3 številke revije *Inventaria archaeologica*, 1 monografijo serije *Dissertationes et monographiae*, 2 številki revije *Balcanoslavica*, 3 posebne priročnike, 1 številko revije *Macedoniae acta archaeologiae* in 1 arheološko bibliografijo (*Bibliografija antičnega perioda Vojvodine*) ter oblikovala serijo *Fontes archaeologiae Iugoslaviae*.⁵⁵⁸ Kljub nakazovanju finančnih težav je zveza želela svojo založniško dejavnost še razširiti, kar pa se je izkazalo za nemogoče. Leta 1981 je umrl dolgoletni vodja založniške dejavnosti Jovan Todorović, po čigar smrti je bila založniška dejavnost ZADJ nekaj let brez vodstva in vizije. Zveza je v začetku osemdesetih zašla v resne finančne težave, zaradi česar je bil leta 1981 sprejet sklep, po katerem od leta 1982 niso tiskali serijskih in monografskih publikacij, pri katerih ZADJ ni mogla sama ali v sodelovanju z zainteresiranimi republiškimi društvi vnaprej zagotoviti vsaj 70 % finančnih sredstev.⁵⁵⁹ S to odločitvijo se je pričelo precejšnje krčenje publicistične dejavnosti zveze, ki se je nadaljevalo vse do njenega konca leta 1991. Med mostarskim (1980) in novosadskim (1984) kongresom je zveza izdala 1 številko revije *Archaeologia Iugoslavica*, 1 številko revije *Arheološki pregled*, 1 številko revije *Inventaria archaeologica*, 1 monografijo serije *Dissertationes et monographiae*, 1 številko revije *Balcanoslavica*, 4 zvezke *Materijalov*, 1 arheološko bibliografijo in 4 številke revije *Fontes archaeologiae*

557 Če se spomnimo, da je prva številka revije *Archaeologia Iugoslavica* izšla leta 1954 (zamišljena je bila leta 1952), govorimo o 24-letnem obdobju redne publicistike, v katerem je v povprečju na leto izšlo 5 publikacij.

558 Povzeto po ceniku publikacij ZADJ za leto 1981 (Informator ZADJ 47; *Cenovnik izdaja Saveza arheoloških društev Jugoslavije*, 52–53).

559 Informator ZADJ 47; *Zapisnik sa godišnjeg sastanka Izdavačkog sveta SADJ sa članovima Izvršnog odbora SADJ koji je održan u Novom Sadu*, 45.

Iugoslaviae.⁵⁶⁰ Zaradi finančnih težav zveze je bilo že pred novosadskim kongresom poudarjeno, da je ohranitev vseh revij in serij nevzdržna, saj ZADJ preprosto ni imela potrebnih finančnih sredstev,⁵⁶¹ zaradi česar je bila razprava o reorganizaciji založniške dejavnosti zveze ena temeljnih točk kongresa jugoslovanskih arheologov v Novem Sadu (1984).

Na kongresu v Novem Sadu (1984) je Izdajateljski svet ZADJ podal poročilo,⁵⁶² v katerem je opisal stanje založniške dejavnosti zveze in izpostavil tri njene temeljne probleme. Prvi problem je bila smrt Jovana Todorovića, s katero je Izdajateljski svet izgubil dolgoletnega vodjo. Drugi problem je bilo nestalno financiranje založniške dejavnosti zveze, tretji pa prostorska stiska interne knjižnice ZADJ, ki je vsebovala okoli 30.000 knjižnih enot in je bila po smrti Jovana Todorovića izseljena iz Mestnega muzeja v Beogradu. Začasne prostore sta svetu in knjižnici odstopila Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Beogradu in Balkanološki institut SANU. Finančne težave so delno rešili leta 1984 po dodatnem krčenju založniške dejavnosti zveze. Zveza se je že od kongresa v Mostarju osredotočila na tiskanje »temeljnih publikacij«: *Archaeologia Iugoslavica*, *Arheološki pregled*, *Balkanoslavica*, *Materijali*, *Dissertationes et monographiae* in *Inventaria archaeologica*, ki so predstavljale osnovno založniško dejavnost zveze, po novosadskem kongresu pa je bilo odločeno, da zveza ne bo obnovila tiskanja drugih serij oziroma jih bo predala posameznim republiškim društvom.

Kratkoročna rešitev težav založniške dejavnosti je bil prenos predsedstva zveze v Slovenijo, ko je prišlo do resnega premisleka o publicistični dejavnosti,⁵⁶³ ki jo je po novem prevzel Mitja Guštin. Slovensko vodstvo je oblikovalo nov program založniške dejavnosti, s katerim je uvedlo večstopenjski pristop v upravljanju publicistike zveze, v okviru katere je po novem delovala samostojna Založba *Archaeologia Iugoslavica*, v kateri naj bi izhajal širši jugoslovanski arheološki tisk (tj. tudi tisk izven zveze). Založniški svet ZADJ se je osredotočil na tiskanje temeljnih revij in serij ZADJ. Ta seznam je bil skrčen na reviji

560 Povzeto po ceniku publikacij ZADJ za leto 1984 (Informator ZADJ 47; *Izdanja Saveza arheoloških društva Jugoslavije*, Informator ZADJ, 49, 17). V oklepaju ob naslovu je skupno število izdaj od začetka tiska.

561 Informator ZADJ 49; *Zapisnik sa sednice Predsedništva SADJ koja je održana utorak 14. II. 1984 u prostorijama Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 8.

562 Informator ZADJ 50; *Izveštaj o radu Izdavačkog sveta SADJ za period 1980–1984*, 8–10.

563 Informator ZADJ 50; *Zapisnik skupne seje Predsedništva in Založniškega sveta ZADJ*, 28–30.

Archaeologia Iugoslavica ter *Arheološki pregled*, medtem ko so v založništvo in tiskanje ostalih serij vse bolj vključevali republiška društva. Pri seriji *Dissertationes et monographiae* so upoštevali pripombe Srbskega arheološkega društva, ki je predlagalo, da lahko republiška in pokrajinska društva samostojno tiskajo serijo,⁵⁶⁴ kar je omogočila nova struktura publicistične dejavnosti ZADJ. Po enakem načelu je zveza z letom 1985 tisk serije *Inventaria archaeologia* v celoti predala republiškim in pokrajinskim društvom, reviji *Macedoniae acta archaeologiae in Balcanoslavica* pa sta bili poslej v rokah Makedonskega arheološkega društva oziroma Centra za slovansko arheologijo v Prilepu.

V skladu z dogovorom iz Novega Sada je bila leta 1986 v Slovenijo prepeljana zaloga knjig ZADJ, ki je takrat obsegala približno 27.000 zvezkov. Vodstvo zveze je potrdilo strateško usmeritev, po kateri sta bili prednostni publikaciji zveze *Arheološki pregled* in *Archaeologia Iugoslavica*.⁵⁶⁵ Za nova urednika sta bila imenovana Mitja Guštin (*Archaeologia Iugoslavica*) ter Bojan Djurić (*Arheološki pregled*), ki sta dobila pravico, da reviji preoblikujeta po lastni presoji. Najbolj se je spremenil *Arheološki pregled*, ki je dobil izrazito prenovljen format in grafično podobo. V času slovenskega predsedovanja ZADJ so izšle štiri številke revije *Arheološki pregled*,⁵⁶⁶ ena številka revije *Archaeologia Iugoslavica* ter ena monografija v seriji *Dissertationes et monographiae*.⁵⁶⁷

V danih okoliščinah se je pokazalo, da je bila odločitev za visokokakovostno izdajanje manjšega števila naslovov edina možna. Predvsem *Arheološki pregled*, ki so ga preoblikovali in tiskali po zelo visokih standardih, je doživel izjemno pozitiven odmev med arheologi v Jugoslaviji in tujini. Kljub temu je bila založniška dejavnost zveze v težavah, saj so komaj zagotavljali sredstva za osnovne publikacije. Dokaj povedno je, da Arheološko društvo Črne gore ni želelo sprejeti predsedovanja zvezi, če bi morale voditi tudi založbo zveze. Zato se je Predsedstvo ZADJ odločilo, da sedež Založniškega sveta ZADJ tudi v mandatu 1988–1992 ostane v Ljubljani.⁵⁶⁸ Po letu 1988 je zveza s sredstvi slovenskega in hrvaškega arheološkega društva izdala še 29. številko

564 V tem primeru se ohrani številčenje serije.

565 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Zapisnik Skupščine Zveze arheoloških društev Jugoslavije*, Bled, 26. 10. 1988, 33.

566 Del teh publikacij je izšel leta 1985, pred prenosom centra publicistične dejavnosti v Ljubljano. Tako je npr. 25. številka serije *Arheološki pregled* še izšla v starem formatu.

567 Del teh publikacij je izšel leta 1985, pred prenosom centra publicistične dejavnosti v Ljubljano. Tako je npr. 25. številka serije *Arheološki pregled* še izšla v starem formatu.

568 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Zapisnik Skupščine Zveze arheoloških društev Jugoslavije*, Bled, 26. 10. 1988, 33.

Arheološkega pregleda (1990), kar je bila zadnja publikacija, ki jo je izdala Zveza arheoloških društev Jugoslavije.⁵⁶⁹

Ko se ozremo na celotno založniško dejavnost jugoslovanske arheološke organizacije, vidimo precej bogato publicistično tradicijo. Društvo, izraz, ki ga tu uporabljamo v najširšem pomenu, je izdalo oziroma aktivno sodelovalo pri izdajanju revij *Archaeologia Iugoslavica* (22 števil), *Arheološki pregled* (29 števil), *Balcanoslavica* (9 števil), *Macedoniae acta archaeologiae* (5 števil) ter *Inventaria archaeologica* (25 števil), zbornikov *Materijali* (22 števil) in *Limes u Jugoslaviji* (2 številki), monografske serije *Dissertationes et monographiae* (26 števil) ter serij *Monumenta archaeologica* (2 številki), *Fontes archaeologiae Iugoslaviae* (4 številke), *Bibliografija* (2 številki) ter *Posebna izdanja* (13 števil). V najožjem smislu je tako društvo v obdobju 1954–1990 izdalo oziroma neposredno vplivalo na izid kar 161 bibliografskih enot gradiva, kar je izredno bogat fond. Od omenjenih publikacij danes v založbi makedonskega društva oziroma Centra za staroslovansko kulturo v Prilepu izhajata le še reviji *Macedoniae acta archaeologiae* in *Balcanoslavica*.

Mednarodne aktivnosti zveze

ZADJ je imela že od začetka bolj omejena pooblastila kot ADJ. To se je najočitneje pokazalo na področju mednarodnega delovanja, kjer je prišlo do izrazitega upada mednarodnega angažmaja zveze, ki se je skoraj popolnoma umaknila iz organiziranja mednarodnih izmenjav za svoje člane. Ta del mednarodnega delovanja so v določeni meri prevzela republiška društva, predvsem pa so izmenjave urejale različne republiške in zvezne agencije ter podobne ustanove, pri čemer zveza ni več imela posredniške vloge. Kot enega redkih zgodnjih mednarodnih projektov zveze lahko omenimo poglobitev sodelovanja z Mednarodno unijo slovanske arheologije (UIAS), predvsem pristop ZADJ k projektu *Enciklopedije slovanske arheologije* leta 1975.⁵⁷⁰ Po kongresu v Prilepu je zveza aktivno koordinirala udeležbo članov republiških in pokrajinskih arheoloških društev na *Mednarodnem kongresu*

569 Leta 2003 je Srbsko arheološko društvo ustanovilo revijo zelo podobnega profila (in tudi formata), najprej pod imenom *Arheološki pregled Srpskog arheološkog društva*, od leta 2004 pa *Arheološki pregled – Nova serija*. Od leta 2007 revija ne izhaja več.

570 Informator ZADJ 42; *Zapisnik br. 8 Od sostanokot na IO-SADJ održan vo zgradata Narodniot muzej vo Varaždin, na den 21. X. 1975 godina, 4.*

slovanske arheologije UIAS v Sofiji (1977) z naslovom *Slovani in nomadi od 6. do 12. stoletja*, pri čemer zaradi razpršenosti dokumentacije med republiški arhivi nimamo podatka o številu jugoslovanskih udeležencev,⁵⁷¹ saj so delegacije oblikovala republiška društva.

Ob očitni izjemi – sodelovanju z UIAS – je ZADJ skoraj v celoti opustila mednarodno delovanje. Že o sodelovanju z UIAS, ki ga je skupaj s širšim uređništvom revije *Balcanoslavica* vodil Boško Babić, so arhivski dokumenti in društveni bilten zelo skopi z informacijami. Upad mednarodnega delovanja zveze se vidi tudi v tem, da v poročilih, podanih na skupščinah zveze v Mostarju (1980) ter Novem Sadu (1984), mednarodno delovanje sploh ni posebej omenjeno, kaj šele natančno obravnavano. Zveza v obdobju 1976–1984 očitno ni izvajala samostojnih mednarodnih projektov. Kot redko izjemo lahko omenimo sodelovanje z Arheološkim inštitutom SANU in Zavičajnim muzejem Svetozarevo pri organizaciji mednarodnega simpozija *Razprostranjenost, karakteristike in kronološki odnosi kulturnih skupin v prehodnem obdobju med bronasto in železno dobo v srednji in jugovzhodni Evropi*.⁵⁷²

V obdobju med letoma 1984 in 1988 je ZADJ na mednarodnem področju spet aktivneje nastopila. Morda njeni najpomembnejši odločitvi na tem področju sta bili podpora kandidaturi za organizacijo 6. *Mednarodnega kongresa slovanske arheologije* (UIAS), ki naj bi leta 1990 potekal v Prilepu (pod pokroviteljstvom Arheološkega društva Makedonije), ter 13. *Mednarodnega kongresa za zgodnjekršćansko arheologijo*, katerega pobudnik je bil Arheološki muzej iz Splita in ki je bil načrtovan v Splitu leta 1994, s čimer bi obeležili 100-letnico organizacije 1. *Mednarodnega kongresa za zgodnjekršćansko arheologijo* v Splitu iz leta 1894.⁵⁷³ Pobudnik organizacije kongresa slovanske arheologije v Prilepu je bil Boško Babić, prvi predsednik ZADJ in v poznih osemdesetih tudi predsednik UIAS. Imenovan je bil *Jugoslovanski organizacijski odbor za organizacijo 6. Mednarodnega kongresa slovanske arheologije*, ki je imel še pred kongresom jugoslovanskih arheologov na Bledu leta 1988 dva sestanka, v Prilepu in Skopju. Glavna težava pri delu organizacijskega odbora so bile redne kadrovske menjave v njegovi sestavi. Na blejskem kongresu je bilo sicer

571 Informator ZADJ 43; *Zapisnik sa sjednice IO SADI održane dana 19. 5. 1977. godine u Zemaljskom muzeju BiH*, 10.

572 Informator ZADJ 50; *Izveštaj o radu Predsedništva SADI za period oktobar 1980 – oktobar 1984. godine*, 6.

573 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Zveza arheoloških društva Jugoslavije med kongresoma v Novem Sadu 1984 in Bledu 1988*, 32.

dogovorjeno, da bo zveza priprave na kongres UIAS nadaljevala – pri njegovi organizaciji naj bi sodelovala kot podporna institucija in koordinirala pridobivanje sredstev med posameznimi članicami, s čimer bi podprla prizadevanja makedonskega društva. Ker pa se je po letu 1988 dejavnost zveze močno skrčila, do kongresa v Prilepu ni prišlo. Predvidevamo, da je tudi makedonsko društvo projekt opustilo.

Mednarodna dejavnost ZADJ še zdaleč ni pravi odraz razvoja mednarodnega sodelovanja jugoslovanskih arheologov v sedemdesetih in osemdesetih letih, kar je pomembna razlika s predhodnimi obdobji delovanja stanovske organizacije. Če je bilo mednarodno delovanje Koordinacijskega odbora, Arheološkega sveta in ADJ vsaj okvirna skica oziroma dober vpogled v mednarodno udejstvovanje jugoslovanskih arheologov, za čas delovanja ZADJ tega ne moremo reči. Ravno nasprotno, mednarodna dejavnost se je izrazito povečala, le da so bili poslej jugoslovanski partnerji posamezne arheološke ustanove in posamezniki, ki so bolj ali manj samostojno delovali na mednarodnem področju oziroma pridobivali sredstva brez posredniške vloge zveze. Poudarimo lahko, da ravno področje mednarodne dejavnosti dobro ponazarja splošno usihanje koordinacijskega pomena ZADJ in hkratni dvig avtonomije ne samo republiških društev, temveč predvsem posameznih ustanov.

Posebni projekti zveze

Glavna razlika med ADJ in ZADJ je bila v zmožnosti organizacije večjih kongresov in projektov. Ta razlika je bila predmet razprave že med sodobniki. Mirjana Ljubinković, dolgoletna predsednica Srednjeveške sekcije ADJ, je bila v članku, ki je izšel v reviji *Archaeologia Iugoslavica* ob petindvajsetletnici oblikovanja jugoslovanske arheološke organizacije (Ljubinković 1977), zelo kritična do reforme ADJ. Kot glavno kritiko reforme je navedla zastoj številnih načrtovanih projektov društva in njegovih sekcij (Ljubinković 1977, 64), od načrtovanega terminološkega slovarja do arheološke bibliografije. Ti projekti so z ustanovitvijo ZADJ resda zamrli, vendar bi jih bilo tudi v kontekstu ADJ nemogoče izpeljati v načrtovani obliki. Prvi načrt arheološkega terminološkega slovarja je bil predstavljen v petdesetih letih, že kmalu pa so strokovne sekcije ADJ ugotovile, da bi bil enoten arheološki terminološki slovar prevelik zalogaj, saj se je izrazje razvijalo enako hitro kot sama

arheološka disciplina. Kakršenkoli terminološki slovar, izdelan v drugi polovici 20. stoletja, bi bil ob izidu, predvidoma v sedemdesetih ali osemdesetih letih, že zastarel. Ravno tako je bila arheološka bibliografija smiselna v petdesetih letih, ko je bila predlagana. Tedaj bi bilo tak projekt mogoče izpeljati, a to še ne pomeni, da je bil uresničljiv tudi v sedemdesetih letih. Konec koncev je bil eden največjih dosežkov ADJ in procesov povojne obnove jugoslovanske arheologije izjemna rast arheološkega tiska v Jugoslaviji.

Opustitev številnih projektov oziroma njihov prenos na raven republiških društev je bil izraz zavedanja, da razvoja arheologije v Jugoslaviji ni mogla več voditi ena organizacija. Pomembnejše vprašanje je, ali je bila odločitev, s katero so številne samostojne projekte ADJ opustili, njihova osnovna načela pa so prevzela republiška in pokrajinska društva, vsebinsko smiselna. Pri mednarodni dejavnosti se poraja nekaj pomislekov, saj je republiškim društvom redkeje uspelo organizirati enotne jugoslovanske nastope, kakršne je bilo sposobno organizirati enotno jugoslovansko društvo. Ne glede na pomisleke velja, da je bila ZADJ v tak pristop prisiljena, predvsem zaradi sprememb v strukturi članstva in v kontekstu finančnega stanja zveze. Brez fizičnih članov ni mogla voditi večjih projektov, brez stabilnega financiranja pa jih ni mogla financirati.

ZADJ je bila prisiljena večino »paradnih« projektov prepustiti republiškim društvom in organizacijam, kot je bil Center za balkanološke raziskave ANU-BiH. V teh projektih, katerih uspešnost je variirala, je ZADJ sodelovala kot logistična mreža projekta. Kot najuspešnejši projekt lahko izpostavimo zbirko *Praistorija jugoslovenskih zemalja* (PJZ), enega največjih publicističnih dosežkov jugoslovanske arheologije. Kljub temu, da to ni bil projekt ZADJ, ampak Centra za balkanološke raziskave ANUBiH, ki je nastopal tudi kot osrednja založniška institucija, so knjige PJZ izšle s podporo založbe *Archaeologia Iugoslavica*, tj. založbe ZADJ. Kot drug, sicer manj uspešen projekt lahko izpostavimo sodelovanje Srednjeveške sekcije ZADJ s Slovenskim arheološkim društvom in ADM pri ohranjanju jugoslovanske angažiranosti v UIAS in sorodnih projektih. Omenjeni republiški društvi sta bili zelo aktivni v Nacionalnem komiteju za pripravo enciklopedije o staroslovanski arheologiji,⁵⁷⁴ ki je bila projekt organizacij UIAS, Akademije znanosti in umetnosti NDR, UNESCO (prek posameznih nacionalnih komitejev) ter Organizacije združenih narodov (OZN). Zamišljena je bila kot eden večjih publicističnih

574 Obvestila SAD 1976/1; *Zapisnik plenarnega sestanka SAD* 12. 6. 1975, 4.

projektov v srednji Evropi,⁵⁷⁵ ki žal ni bil zaključen, vendar je pomembno, da je jugoslovanski del projekta *Mednarodne enciklopedije za zgodovino in kulturo narodov vzhodne, srednje in jugovzhodne Evrope od 6. do 15. stoletja*, ki sta ga v Jugoslaviji vodila Boško Babić in Paola Korošec,⁵⁷⁶ eden redkih projektov ADJ (predvsem njegove srednjeveške sekcije), ki je preživel reorganizacijo v ZADJ.

575 Obvestila SAD 1979/1–2; *Zapisnik seje zgodnjesrednjeveške sekcije SAD z dne 23. 3. 1979*, 4–6.

576 Po njenem predlogu so avtorji kot osnovo slovenskega geslovnika povzeli gesla iz *Arheoloških najdišč Slovenije* (ANSL).

VI. Članstvo in financiranje Arheološkega društva Jugoslavije in Zveze arheoloških društev Jugoslavije

Jugoslovanska arheološka stanovska organizacija je v času delovanja, 1949–1991, doživela velike spremembe in obstajala v več organizacijskih oblikah. V celoti je bila usmerjena v spodbujanje razvoja arheologije v nekdanji Jugoslaviji, različne vidike tega razvoja – koordinacija razvoja arheološke infrastrukture, mednarodno delovanje, kongresi, simpoziji, publicistična dejavnost idr. – pa smo že opisali. Ob teh temah lahko izpostavimo še nekaj vidikov dolgoročnega razvoja arheološke stanovske organizacije v Jugoslaviji, ki ravno tako kažejo globino sprememb skozi čas. Zlasti dva vidika – članstvo in finančni razvoj – sta precej nazorna.

Struktura članov jugoslovanskega arheološkega društva je bila ob reformah strukture rganizacije najbolj podvržena spremembam. Društvo je poznalo tri temeljne oblike organizacije: *organizacija kot manjši kolektiv*, *organizacija kot strokovno društvo z individualnimi člani* in *organizacija kot zveza društev*, tj. *organizacija s korporativnimi člani*.

Jugoslovanska arheološka stanovska organizacija je v obliki *manjšega kolektiva* delovala med letoma 1950 in 1953, tj. kot Koordinacijski odbor in Arheološki svet. Prednosti take strukture so bile sicer očitne – manjši kolektiv je imel vizijo in pooblastila, s katerimi je lahko usmerjal razvoj tedaj še infrastrukturno dokaj slabo razvite jugoslovanske arheologije, s čimer je pripomogel k dokaj hitri obnovi in razvoju arheologije v tedanji Jugoslaviji. Delovanje v obliki manjšega kolektiva pa je imelo tudi številne slabosti. Kolektiv, ki je bil v celoti izbran iz vidnejših jugoslovanskih arheologov z namenom uresničitve programa, sprejetega na *1. Posvetovanju jugoslovanskih arheologov* v Niški Banji (1949), je bil dokaj zaprt.⁵⁷⁷ Ravno tako ni bil primeren predstavnik vse večjega strokovnega kolektiva v Jugoslaviji, ki je želel

577 Če je bilo na srečanju v Niški Banji okoli 110 udeležencev, je bilo v Koordinacijski odbor imenovanih le 14 članov.

biti aktivneje vključen v razvoj stroke.⁵⁷⁸ Že leta 1953 je bilo na 2. Kongresu jugoslovanskih arheologov načelno oblikovano ADJ (formalno je bilo ustanovljeno leta 1954 v Beogradu), ki naj bi delovalo kot *enotno jugoslovansko strokovno arheološko društvo z individualnim članstvom*. Ta oblika organizacije je omogočala vključevanje širše strokovne javnosti v tedaj še dokaj centralno načrtovan razvoj arheologije, hkrati pa je omogočila diverzifikacijo dela društva, ki se je izrazila predvsem v širitvi publicistične dejavnosti.

Vključitev širšega kolektiva je društvu omogočila uveljavitev različnih nacionalnih arheoloških tradicij, ki so se izrazile v oblikovanju republiških podružnic ADJ v Sloveniji, Srbiji in na Hrvaškem. Podružnice so določenim jugoslovanskim arheologom omogočile večjo svobodo in fleksibilnost delovanja v posameznih jugoslovanskih republikah, ob tem pa že nakazovale težnjo po obnovi oziroma oblikovanju nacionalnih arheoloških društev. Proces preoblikovanja republiških podružnic v republiška arheološka društva ter oblikovanja novih republiških in pokrajinskih društev ni bil preprost. Po njegovem zaključku je ZADJ pričela delovati kot *zveza društev*, tj. *organizacija s korporativnimi člani*. Ti so imeli v začetku dokaj jasen enakovreden odnos z osrednjo organizacijo, po letu 1980 pa so skoraj popolnoma prevzeli primat.

Razmišljanje o strukturi članstva lahko zaključimo z opažanjem, da je jugoslovansko arheološko društvo prešlo iz organizacije, bolje rečeno telesa, s 14 člani v društvo, ki je imelo na drugem kongresu (Split 1956) že 123 članov z glasovalno pravico.⁵⁷⁹ Organizacija se je še razširila; le 10 let kasneje (1966) je imelo ADJ registriranih že 289 članov.⁵⁸⁰ Po preoblikovanju ADJ v ZADJ sicer ne moremo več govoriti o individualnem članstvu, saj so člani zveze postala republiška in pokrajinska društva, vendar lahko trdimo, da se je število arheologov, članov teh društev in zveze, še povečalo. Kongresa jugoslovanskih arheologov v Novem Sadu (1984) se je udeležilo 164 jugoslovanskih arheologov,⁵⁸¹ kongresa na Bledu (1988) pa 235.⁵⁸² Ker se je teh kongresov udeležila manjšina članov republiških in pokrajinskih društev, lahko o dejanskem številu članov *Zveze arheoloških društev Jugoslavije* zgolj ugibamo.

578 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 17; *Zaključki sa prvog zasedanja Arheološkog saveta FNRJ održanog 19–20 decembra u Beogradu*, 5.

579 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 19; *Seznam članov z glasovalno pravico na Skupščini ADJ v Splitu*.

580 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 13; *Članstvo ADJ leta 1966*.

581 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 9; *Seznam udeležencev kongresa v Novem Sadu*.

582 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*, Informator ZADJ, 54, 42.

Vemo, da je bilo v jugoslovanskih arheoloških institucijah leta 1988 zaposlenih 546 arheologov,⁵⁸³ v to število pa niso vključeni ljubiteljski arheologi, brezposelni arheologi in študenti. Predvidevamo, da je bila velika večina teh arheologov članov in članic republiških in pokrajinskih društev, kar nas vodi do zaključka, da je imela ZADJ konec osemdesetih let okoli 500 članov. To linearno rast, okoli 100 novih članov na desetletje – z 110 (Niška Banja) na ocenjeno 500 (Bled) –, lahko vsaj deloma pripišemo uspešnemu razvoju arheologije v Jugoslaviji in jugoslovanske stanovske arheološke organizacije.⁵⁸⁴

Drug pomemben pokazatelj razvoja jugoslovanske arheološke stanovske organizacije je njen finančni razvoj. Ta je pomemben predvsem za razumevanje velikih sprememb v intenzivnosti delovanja jugoslovanskega arheološkega društva, saj je razpoložljivost finančnih virov pogosto usmerjala dejavnosti društva in ga prisilila v premislek o nekaterih projektih oziroma celo v njihovo opustitev. Podatki o finančnem vidiku delovanja jugoslovanskega arheološkega društva niso popolni, saj so v celoti ohranjeni zgolj za obdobje 1958–1984, kar nam daje nekoliko bolj omejeno sliko finančnega razvoja organizacije. Izpostaviti moramo, da je stabilno sliko finančnega razvoja težko podati, saj je bilo poslovanje ADJ in ZADJ odvisno od več dejavnikov. Prvi dejavnik je bila organizacija jugoslovanske federacije, ki je narekovala strukturo finančnih virov, finančni razvoj pa je bil odvisen tudi od gospodarskega stanja federacije, ki je opredeljevalo količino virov, namenjenih arheologiji. Ob tem ne smemo pozabiti na spremembe v jugoslovanskem finančnem sistemu, predvsem spremembe v vrednosti jugoslovanske valute in inflaciji.

Glavni vir za razumevanje finančnega razvoja društva so finančna poročila nadzornih organov društva, ki pa ne upoštevajo omenjenih sprememb, zaradi česar v vrednostih, izraženih v poročilih, zasledimo nenadne spremembe. Tako so npr. do leta 1966 izražene v milijonih dinarjev, kasneje pa v tisočih dinarjev, kar je očitna posledica valutne reforme. Da bi lažje razumeli nihanja v vrednostih, smo kot vodilo uporabili menjalne tečaje jugoslovanskega dinarja v odnosu do ameriškega dolarja, kot so predstavljeni na spletni strani Banke Slovenije.⁵⁸⁵ Ob tem moramo upoštevati, da je realna vrednost dolarja med letoma 1949 in 1991 zaradi inflacije padla za 472,3 %, kar po izračunih

583 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Seznam arheologov in ustanov v Jugoslaviji*, 44–61.

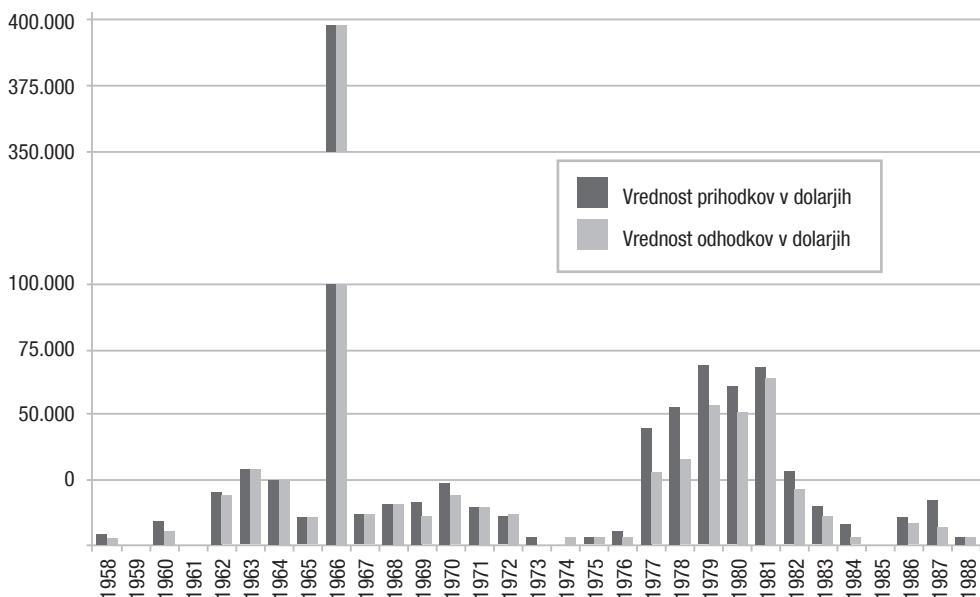
584 Ta je bil pogojen s številnimi dejavniki – gl. Novaković (2014, 234–236).

585 Spletni vir 10: <https://www.bsi.si/statistika/devizni-tecaji-in-plemenite-kovine/zgodovina-deviznih-tecajev-1945-1998>.

Federal Reserve, tj. Centralne banke ZDA, pomeni, da je bil produkt, ki je bil leta 1949 vreden 1 dolar, leta 1991 vreden 5,72 dolarja.⁵⁸⁶

Izpostavili smo že, da so finančnemu stanju društva in zveze sodobniki pripisovali velik pomen, predvsem dejstvu, da je ADJ *dolgo prejemale* zvezno dotacijo. Če se ozremo na dostopne podatke o finančnem razvoju društva, se sprva zdi, da je bil to razmeroma stabilen vir financiranja delovanja društva. Zneski, s katerimi je društvo razpolagalo do leta 1966, so bili dokaj visoki, saj se pogosto gibljejo v milijonih dinarjev, a po letu 1966 zaznamo občuten upad dohodkov. Društvo je bilo najaktivnejše v času, ko je imelo največ dohodkov.

Kljub temu je predstavljena slika vsaj deloma zavajajoča. Hitro naraščanje dohodkov društva v obdobju med letoma 1962 in 1966 je bilo posledica več dejavnikov. Res je, da je društvo v tem obdobju izvedlo svoje največje projekte, vendar moramo poudariti, da je temu obdobju sledila finančna reforma, s katero so vrednost dinarja prilagodili tedanji vrednosti dolarja. Ravno tako je navidezni porast sredstev v osemdesetih letih posledica hiperinflacije in ne povečanega obsega sredstev zveze, ki bi omogočil širitev programa. Realna slika je bila občutno bolj uravnotežena, kar je jasno vidno, če prihodke in odhodke društva izrazimo v dolarjih.

Slika 3: Prihodki in odhodki društva in zveze v dolarjih (vir: Lastni vir po SI AS 1175 in Spletni vir 6).

⁵⁸⁶ Spletni vir 11: <https://www.minneapolisfed.org/about-us/monetary-policy/inflation-calculator>.

Na tej prilagojeni sliki vidimo, da je imelo ADJ v resnici razmeroma nizke in uravnotežene prihodke. Čeprav je uživalo dokaj visoko politično podporo in si je uspelo zagotoviti redno financiranje svoje publicistične dejavnosti s strani države, ni bilo bogato društvo. Med prihodki izstopa zgolj leto 1966, saj je januarja tistega leta društvo končno dobilo sredstva, ki so jih za organizacijo udeležbe ADJ na *1. kongresu UIAS* v Varšavi (1965) priskrbeli Savezni svet za koordinacijo naučnih istraživanja in druge republiške institucije.⁵⁸⁷ Ta višek dohodkov ADJ bolj kot realno finančno moč društva opisuje pomen udeležbe pri projektu UIAS za tedanjo Jugoslavijo ter odgovornost, ki jo je prevzelo ADJ. S temi sredstvi je bilo namreč dolžno zagotoviti udeležbo delegacije na kongresu, izdelavo kopij predstavljenega arheološkega materiala, prevoz materiala v Varšavo in njegovo selitev od tam v Črno goro, kjer je bil predstavljen ob kongresu jugoslovanskih arheologov v Hercegovnem.

ADJ je imelo dokaj enakomerno financiranje do leta 1972, ZADJ pa se je med letoma 1972 in 1977 soočala z resnimi finančnimi težavami. V tem času se je finančno rekonstruirala ter se prenehala zanašati na stalne in programske dotacije zveznih institucij. Svoje financiranje je bila prisiljena utemeljiti na lastni založniški dejavnosti in namenskih dotacijah, ki so jih za skupne projekte, izvedene v okviru ZADJ, pridobila republiška in pokrajinska društva. Ta sistem je bil dokaj uspešen med letoma 1977 in 1981 ter je vodil v reevalvacijo programa zveze, katerega cilj je bila neuspešna obuditev delovanja ZADJ, ki je bila med letoma 1981 in 1984 dokaj neaktivna, zaradi česar je pridobila manj finančnih sredstev. Žal za obdobje med letoma 1988 in 1991 nimamo ohranjenih natančnih finančnih podatkov zveze, glede na splošno finančno stanje tedanje države in nastop inflacije leta 1984, ki je očiten tudi v odnosu med dinarjem in dolarjem, pa razumemo resno zaskrbljujočo oceno finančnega stanja zveze, ki jo je v poročilu skupščini podal Nadzorni odbor ZADJ na kongresu jugoslovanskih arheologov na Bledu (1988).⁵⁸⁸

Po tem kratkem pregledu finančnega poslovanja ADJ in ZADJ lahko zatrdimo, da je bilo društvo z omejenimi sredstvi vendarle precej uspešno. Tudi če je njegovo financiranje videti stabilno, z izjemo obdobja neposredno po federalizaciji društva, moramo razumeti, da je tudi dinar doživel inflacijo, ki je škodila finančnemu stanju društva, saj primerljivi dohodki v letih 1958 in

587 SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*; TE 1; *Sofinanciranje udeležbe na kongresu v Varšavi (Dopis Saveznog saveta za koordinacijo naučnih istraživanja Arheološkom društvu Jugoslavije)*.

588 Informator ZADJ 54 (Arheo 8); *Izveštaj o pregledu finansijskog poslovanja SADJ*, 36–37.

1984 niso pomenili enakovredne kupne moči. To še poudari obseg programa, ki ga je jugoslovanskemu društvu kljub temu uspelo izpeljati – od stabilne in redne publicistične dejavnosti do redne udeležbe članov na mednarodnih kongresih in celo sodelovanja pri oblikovanju sistema izmenjav strokovnjakov. Vse to razvoj in številne dosežke društva postavlja v perspektivo, ki dopolnjuje že obstoječo pozitivno oceno razvoja arheologije v nekdanji Jugoslaviji (Novaković 2014, 234; 2021).

VII. Sobivanje republiških in pokrajinskih društev z zvezo

Po preoblikovanju ADJ v ZADJ je velik del dejavnosti društva prešel na republiška in pokrajinska društva. Po letu 1972 je bilo v ZADJ združenih 7 društev: Slovensko arheološko društvo, Hrvaško arheološko društvo, Srbsko arheološko društvo, Arheološko društvo Bosne in Hercegovine, Arheološko društvo Makedonije in Arheološko društvo Črne gore. Leta 1976 se je zvezi pridružilo Arheološko društvo Vojvodine. V statutu je bila predvidena tudi ustanovitev Arheološkega društva Kosova, do česar pa ni prišlo. Nastanek ZADJ je pomenil zaključek trenda federalizacije, ki je potekal že pred letom 1972. Republiška in pokrajinska arheološka društva so do nove ureditve zavzela različna stališča. Hrvaško in srbsko društvo sta se sklicevala na predhodni obstoj njunih nacionalnih arheoloških društev, a izpostaviti moramo, da med njimi ni bilo neposredne institucionalne kontinuitete delovanja. Za druga nacionalna društva, npr. za Slovensko arheološko društvo, Arheološko društvo Črne gore ter Arheološko društvo Makedonije, pa je nastanek zveze arheoloških društev pomenil trenutek oblikovanja pravega nacionalnega arheološkega društva. ZADJ je bila zveza enakovrednih društev, vendar so v praksi tri največja društva – slovensko, hrvaško in srbsko – prevzela vodilno vlogo v delovanju zveze.

Težko je podati celosten razmislek o sodelovanju med posameznimi društvi in njihovem sobivanju z ZADJ. Oblik sodelovanja med posameznimi jugoslovanskimi arheologi in institucijami je bilo ogromno, tako da jih je v enem samem poglavju težko ovrednotiti. ZADJ in druga arheološka društva so sčasoma postajala vse manj pomembna pri koordinaciji arheološke dejavnosti, zaradi česar je postalo vse pomembnejše sodelovanje prek drugih kanalov – mednarodnih organizacij, bilateralnih projektov, ustanov idr. Sodelovanje društev in zveze je bilo pogosto posledica pobude nekaj posameznikov, ki so to sodelovanje poskušali formalizirati. Ta vidik sobivanja je težko osmisлити in predstaviti, veliko bolj smotrno je izpostaviti, da je bilo sodelovanje med ZADJ in republiškimi oziroma pokrajinskimi društvi, pa tudi

med včlanjenimi društvi, zamišljeno kot temelj programa ZADJ in društev, ki so sčasoma pripravila ambiciozne programe medsebojnega sodelovanja. Žal velik del teh programov ni bil nikoli izveden, razmeroma uspešno je bilo zgolj sodelovanje prek strokovnih sekcij ZADJ ter na ravni založniške dejavnosti. Kljub tem zadržkom pa lahko izpostavimo dva vidika sobivanja in sodelovanja med društvi v nekdanji Jugoslaviji: sobivanje društev z ZADJ in medsebojno sodelovanje jugoslovanskih arheoloških društev.

Ko poskušamo opredeliti sobivanje republiških in pokrajinskih arheoloških društev z ZADJ med letoma 1972 in 1991, ga ne moremo razumeti enoznačno. V marsičem je delovalo na podoben način kot odnosi drugih organizacij in sistemov v tedanji Jugoslaviji. Najpomembnejši vidik tega odnosa je bil najti primerno in operativno ravnotežje med programi republiških in zveznih ustanov. ZADJ je bila po eni strani samostojna organizacija ter hkrati krovna organizacija republiških in pokrajinskih društev. Taka, na prvi pogled protislovna organiziranost ni bila jugoslovanska posebnost, je pa vodila v več načinov sobivanja. Ti so se izrazili prek štirih konceptov: sodelovanja, nasprotovanja, vzporednega delovanja in indifference. Najbolj je bilo razširjeno sodelovanje, vendar ostaja dejstvo, da so bila republiška in pokrajinska društva samostojne organizacije, ki so sledile svojim dolgoročnim ciljem. ZADJ je prek svojih organov, predvsem strokovnih sekcij, aktivno sodelovala z republiškimi in pokrajinskimi društvi na raznih projektih, od organiziranja kongresov in simpozijev do skupnih založniških projektov.

Kot zgleden primer sodelovanja ZADJ in republiških ter pokrajinskih društev lahko izpostavimo sodelovanje med zvezo in Slovenskim arheološkim društvom, ki je z zvezo sodelovalo pri več založniških projektih ter organiziranju več strokovnih srečanj. Kot primer naj omenimo zgolj sodelovanje slovenskega in makedonskega društva s Srednjeveško sekcijo ZADJ pri organiziranju jugoslovanske delegacije na *II. Mednarodnem kongresu slovanske arheologije* (UIAS) na Humboldtovi univerzi v (vzhodnem) Berlinu (1970)⁵⁸⁹ in organizacijo kolokvija *Materialna kultura karantansko-ketlaškega kroga in sosednje pokrajine v tem času* (Koper 1974), katerega gradivo je nato izšlo v reviji ZADJ *Balkanoslavica*.⁵⁹⁰ Še posebej pa se je sodelovanje med ZADJ in Slovenskim arheološkim društvom poglobilo v času slovenskega predsedovanja ZADJ, ko je slovensko vodstvo izvedlo že omenjeno obsežno reformo založniške dejavnosti ZADJ.

589 Obvestila SAD 1971/1; *Mednarodni kongres za slovansko arheologijo*, 4–5.

590 Obvestila SAD 1975/1; *Zapisnik s plenarnega sestanka SAD* 21. 6. 1974 v Šentjurju, 1.

V delovanju Slovenskega arheološkega društva nismo zasledili večjih konfrontacij z ZADJ, zaradi česar na slovenskem društvu težko ponazorimo koncepta sobivanja nasprotovanja in indifferenca. Tu je boljši primer HAD. To je imelo z ZADJ kompleksnejši odnos, ki je nihal od zglednega sodelovanja, predvsem z Antično sekcijo ZADJ, do nasprotovanja, ki se je izražalo predvsem v vprašanih organizacije zveze in njenih pooblastil. Spore ob ustanovitvi HAD in organizaciji kongresa ADJ v Zadru (1972) smo že omenili, ravno tako neuspehe pri zgodnjem sodelovanju HAD in ADJ. Odnosi med organizacijama so se po letu 1972 sicer izboljšali, na kar kaže tudi več skupnih založniških projektov. Poudariti velja, da je HAD v odnosu do ZADJ vodilo bolj samostojen program kot Slovensko arheološko društvo in širših načrtov ZADJ pogosto ni vključilo v lastne programe. Ta želja po čim bolj samostojnem delovanju, ki jo lahko razumemo tudi kot indifferenco do ZADJ in kot vzporedno delovanje ob ZADJ, je izraz daljše tradicije samostojnega delovanja hrvaških arheologov in želje po njegovi obnovi. Kot eno močnejših društev v ZADJ je HAD težnjo po vse večji samostojnosti republiških in pokrajinskih društev aktivno zagovarjalo od leta 1972 do prenehanja delovanja ZADJ. S tem je pogosto prišlo v spor z zvezo in drugimi republiškimi društvi, kar je bilo očitno tudi med razpravo o spremembah statuta ZADJ v Mostarju. Tu so hrvaški in srbski arheologi aktivno podpirali večjo federalizacijo ZADJ, medtem ko so slovenski arheologi do sprememb izrazili večje zadržke:

»Gotovo je ta zapletenost posledica premajhnega razumevanja posebnosti takih društev kot je ZADJ s strani tistih, ki terjajo prilagoditev spremembam na drugih področjih za vsako ceno, pa čeprav v ZADJ to ne bo ne praktično in ne poceni.«⁵⁹¹

Vsi ti trendi – sodelovanje, vzporedno delovanje, nasprotovanje in indifferenca –, ki se kažejo v odnosu republiških društev do ZADJ, so bili predvsem zrcaljenje širših družbenih procesov, ki so vodili do oblikovanja in stabilizacije sodobnih nacionalnih arheoloških društev. Republiška in pokrajinska društva so postopoma vse manj sodelovala z zvezo, katere dejavnost se je postopoma omejila na založništvo ter organiziranje simpozijev strokovnih sekcij in kongresov jugoslovanskih arheologov. Ko se je leta 1990 začel razpad ZADJ, so se ti različni koncepti sobivanja ponovno izrazili. Slovensko arheološko društvo je

591 Obvestila SAD 1980/2; O XI. Kongresu SADJ (Mostar, 21.–24. 10. 1980), 15.

nadaljevalo z delom in razpad ZADJ sprejelo kot nekaj naravnega, HAD pa je ob razpadanju zveze prevzelo aktivnejšo vlogo in je že leta 1990 sprejelo spremembe statuta, ki so sledile razvoju tedanje Hrvaške.⁵⁹² Poleg tega je bilo edino društvo, ki je pravno formalno izstopilo iz zveze. Izstopu hrvaškega društva je v znak podpore sledil simbolični izstop Draga Svoljšaka iz ZADJ,⁵⁹³ predvsem kot znak protesta zaradi vojne na Hrvaškem, čeprav tak izstop ni bil v skladu s statutom, saj ZADJ ni imela individualnih članov.

Ob teh štirih konceptih sobivanja republiških in pokrajinskih društev z ZADJ moramo poudariti, da je zveza tem društvom omogočila tesnejše medsebojno povezovanje. ZADJ je bila v tem kontekstu okvir, v katerem so se oblikovali razni bilateralni in multilateralni projekti. Kot ponazoritev lahko omenimo sodelovanje med slovenskim in makedonskim društvom pri različnih projektih, zlasti projektih srednjeveške sekcije, pri katerih sta imela pomembno vlogo predvsem Boško Babić in Paola Korošec. Znake dobrega bilateralnega odnosa med društvoma lahko prepoznamo tudi v osemdesetih letih, ko sta 16. in 17. 12. 1986 društvi v Skopju organizirali *Slovenske arheološke dneve*, na katerih se je makedonski javnosti predstavilo tudi Slovensko arheološko društvo, 26.–28. 5. 1987 pa sta društvi v Ljubljani organizirali *Makedonske arheološke dneve* (Svoljšak 1987, 52). Sodelovanje Slovenskega arheološkega društva in ADM orisuje največjo zaslugo ZADJ v kontekstu delovanja republiških in pokrajinskih arheoloških društev – poglobitev njihovega kadrovskega bazena.

Tudi pri odnosih med posameznimi člani zveze ni šlo brez težav. Društva so imela različne poglede na proces federalizacije, predvsem glede hitrosti procesa. Sploh manjša društva so menila, da proces poteka prehitro in bolj ustreza večjim društvom z večjim kadrovskim bazenom, predvsem HAD in Srbskemu arheološkemu društvu, njim pa manj. Večina društev se ni strinjala z načrtovano in kasneje izpeljano integracijo Arheološkega društva Vojvodine v Srbsko arheološko društvo.⁵⁹⁴ To ni bil edini primer – v osemdesetih letih je prišlo do več nesoglasij med republiškimi društvami, kar je odražalo vse večji razkol v viziji prihodnosti jugoslovanske federacije. Tako je Slovensko

592 Obavijesti HAD XXII/3; 3. (izvanredna) sjednica Izvršnog odbora u 1980 godini, 10.

593 Obavijesti HAD XIII; *Emonski meščan*, 23.

594 Na različne odzive drugih republiških društev na proces vključevanja ADV v Srbsko arheološko društvo smo bili opozorjeni med intervjujem z Ano Premk, dolgoletno sekretarko ADJ, ki pa je bila v času tega procesa že v pokoju.

arheološko društvo odločno nasprotovalo *Predlogu programskih jeder* v osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju (Svoljšak 1984, 45), medtem ko jih je Srbsko arheološko društvo podprlo. Razlike v pogledih na perspektivo razvoja jugoslovanske federacije in arheologije sicer niso preprečile sodelovanja in dialoga med društvi ZADJ.

Rečemo lahko, da je bila politika v delu zveze in republiških društev (vsaj na ravni medsebojnih odnosov) v drugem planu vsaj do kongresa jugoslovanskih arheologov na Bledu (1988), kjer sta pozdravni nagovor Matjaža Kmecla in njegova obsežna kritika politike v tedanji državi povzročila nemalo razburjenja.⁵⁹⁵ Ne glede na mnenje občinstva na blejskem kongresu je kriza jugoslovanske države, tako kot vse predhodne velike krize, globoko vplivala na razvoj arheologije in njene infrastrukture v državi. ZADJ ob razpadu jugoslovanske federacije sicer nikoli ni bila formalno razpuščena, a prej dobri odnosi med društvi so se zelo hitro skrhali. Razlog je najverjetneje v tem, da je večina republiških društev – tudi največji v Srbiji in na Hrvaškem – podprla politiko oziroma ni pokazala moralnega poguma in protestirala proti politikam držav naslednic Jugoslavije, naj je bila to politika agresivne ozemeljske širitve ali skrajni nacionalizem. Večina jugoslovanskih arheoloških društev je po razpadu federacije prevzela vlogo nacionalnih kulturnih društev in se predvsem odzivala na dogodke, njihovi medsebojni odnosi pa so bili skorajda nepopravljivo poškodovani.

Po letu 1991 so nastopile nove okoliščine za sodelovanje arheologov iz nekdanje Jugoslavije, ki se je počasi obnovljalo prek osebnih stikov in posameznih ustanov, ne pa več prek arheoloških društev, saj so ta doživela precejšnje spremembe tako glede statusa kot narave dela. V novih državah so se arheološka društva ohranila v bolj ali manj nespremenjeni obliki, razen v Bosni in Hercegovini, kjer ni prišlo do obnovitve skupnega bosansko-hercegovskega arheološkega društva, temveč je bilo ustanovljeno le Arheološko društvo Republike srbske. V drugi entiteti, Federaciji BIH, je bilo od leta 2000 ustanovljenih nekaj arheoloških organizacij, vendar nobena ni bila razglašena za arheološko društvo, podobno društvom v Sloveniji, Hrvaški in Srbiji. Po znanih podatkih se zdi, da je tudi črnogorsko društvo prenehalo aktivno delovati, Arheološko društvo Vojvodine pa je bilo kasneje integrirano v Srbsko

595 Med osebnim pogovorom z Borutom Križem, ki je bil prisoten na srečanju, smo ugotovili, da je del srbskih arheologov sprva želel zapustiti srečanje, a so jih organizatorji prepričali, da so ostali.

arheološko društvo, medtem ko ga Kosovo, ki ni imelo lastnega arheološkega društva, tudi v samostojni državi (še) ni ustanovilo.

Vsa preživela društva so se soočila z velikimi spremembami zaradi preoblikovanja družbenega sistema in demokratizacije družbe. Videli smo, kako je ves čas socialističnega režima skupno društvo (kasneje to velja tudi za republiška društva) imelo pooblaščen status in naloge, za izvajanje katerih je bilo financirano iz javnih sredstev. Po spremembi režima se je to precej spremenilo. V Sloveniji je bilo Slovensko arheološko društvo na začetku obravnavano kot običajno prostovoljno civilno združenje, ki se financira samo iz lastnih prihodkov in do katerega država nima nobenih obveznosti. Šele čez čas se je ponovno pričelo s financiranjem nekaterih programskih dejavnosti na javnih razpisih in šele pred dobrim desetletjem je Slovensko arheološko društvo pri Ministrstvu za kulturo RS dobilo status društva v javnem interesu, katerega dejavnost sofinancira omenjeno ministrstvo. Predvidevamo, da so v podobno finančno krizo po letu 1991 zašla tudi arheološka društva na Hrvaškem, v Srbiji in Makedoniji.

Drugi izziv za arheološka društva je bilo vprašanje, kako naj se poslej umestijo v družbeni in strokovni prostor ter opredelijo svoje mesto in funkcijo. Rast institucionalne mreže je že od sedemdesetih let precej vplivala na rast in moč republiških društev, toda sčasoma so pričele vse bolj številne ustanove samostojno voditi svojo politiko. To je vidno po letu 1991, ko se je potreba po koordinaciji arheološkega dela na državni ravni močno zmanjšala, oziroma je zaradi povečanega obsega in raznovrstnosti dela za društva postala prezahtevna. Vsi tradicionalni arheološki sektorji – muzejski, spomeniškovarstveni, izobraževalni in raziskovalni – so delovali v lastnih sektorskih okvirih in pogojih, ki so vsak zase narekovali razvojne prioritete in pravila delovanja, tako da se koordinacijska vloga sodobnih arheoloških društev ne more primerjati z vlogo njihove predhodnice.

Današnja arheološka društva, nekdanji člani ZADJ, so v svojem delu ohranila dve vrsti programskih dejavnosti, ki so se razvile v nekdanji Jugoslaviji – tiskanje društvene revije in občasnih publikacij ter organiziranje znanstvenih in strokovnih posvetov. K temu bi lahko dodali še delo na promociji arheologije in arheološke dediščine, že dalj časa pa nimajo »državnih pooblastil« na področju razvoja arheološke stroke in dediščine. V tem smislu so društva postala dopolnilne organizacije obstoječi institucionalni strukturi. V takih okoliščinah je načrtovanje uresničljivih dolgoročnih programov in projektov precej večji izziv.

VIII. Sklepne misli

Jugoslovansko arheološko društvo je v različnih organizacijskih oblikah, kot *Koordinacijski odbor arheologov FLRJ*, *Arheološki svet FLRJ*, *Arheološko društvo Jugoslavije* in *Zveza arheoloških društev Jugoslavije*, delovalo kar štiri desetletja (1950–1991). V tem času je bilo dejavno pri povojni obnovi in razširitvi arheološke infrastrukture v Jugoslaviji, vzpostavljanju mednarodnih strokovnih povezav jugoslovanske arheologije, utemeljitvi arheoloških strokovnih standardov v Jugoslaviji, obnovi izobraževanja arheologov v Jugoslaviji, vzpostavitvi obsežne publicistične dejavnosti na ravni celotne jugoslovanske države, rednem organiziranju strokovnih posvetovanj in kongresov ter obnovi delovanja oziroma oblikovanju republiških oziroma nacionalnih arheoloških društev. V času druge jugoslovanske države je bilo edina jugoslovanska arheološka »ustanova«. To je potenciralo vlogo in pomen stanovske organizacije oziroma društva, ki je prevzelo številne naloge – mednarodna dejavnost, vzpostavljanje jugoslovanske arheološke publicistike idr. –, ki bi jih običajno prevzela osrednja državna institucija.

Razširjena vloga jugoslovanskega arheološkega društva nam onemogoča, da bi njegovo delovanje v celoti presojali skozi prizmo delovanja sorodnih strokovnih društev. Težko bi našli društvo, ki bi si že ob ustanovitvi zadalo tako obsežne cilje, kot si jih je zadalo jugoslovansko društvo. Ob preoblikovanju revije *Arheološki pregled* ob prenosu založniške dejavnosti ZADJ v Slovenijo je takratni urednik poudaril, da moramo vsako razmišljanje o stanju jugoslovanske arheologije, njene znanstvene vsebine in institucij ter o pravilnosti in utemeljenosti svojih sklepov navezati na programske usmeritve razvoja arheologije v Jugoslaviji, sprejete na srečanju v Niški Banji (1950) (Djurić 1985, 8). Te usmeritve so namreč opredelile razvoj arheologije v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni, čeprav se ocene o tem, v kolikšni meri so bile uresničene, razlikujejo (Djurić 1985, 8; Novaković 2014, 232).

Jugoslovansko arheološko stanovsko društvo je imelo pri uresničevanju teh smernic pomembno vlogo, sodelovalo je pri uresničevanju vseh programskih točk (Korošec 1950, 213–214).

1. S svojimi kongresi in srečanji je poskusilo zadostiti zahtevam po redni organizaciji strokovnih srečanj v Jugoslaviji in posameznih republikah.
2. Z oblikovanjem in delovanjem Koordinacijskega odbora in Arheološkega sveta je ponudilo platformo, s pomočjo katere je bilo mogoče oblikovati razmeroma enotne in sodobne nastavke razvoja arheologije v jugoslovanskih republikah in koordinirano pričeti s povojno obnovo jugoslovanske arheološke infrastrukture.
3. Kot Koordinacijski odbor, Arheološki svet ter ADJ je stanovska organizacija izdelala serijo poročil o stanju arheologije v posameznih republikah. S tem je poskusila prepoznati osrednje težave razvoja arheologije v posameznih republikah ter ponuditi uresničljive rešitve.
4. Z izdelavo lastnih razvojnih načrtov in spodbujanjem planskega razvoja arheologije v manj razvitih republikah je stanovska organizacija poskusila rešiti prepoznane težave in uskladiti razvoj arheologije v Jugoslaviji, kar je pripomoglo k enotni modernizaciji arheologije v nekdanji jugoslovanski državi.
5. Z delom strokovnih sekcij in komisij je društvo nameravalo doseči vsebinske cilje programa iz Niške Banje, predvsem preučevanje t. i. zgodovinske etnogeneze jugoslovanskih narodov. Kot najrelevantnejši projekt v kontekstu ciljev, predstavljenih v Niški Banji, lahko izpostavimo sodelovanje z organizacijo UIAS in udeležbo na njenem ustanovnem kongresu v Varšavi (1965), ki je bila največji mednarodni projekt ADJ.
6. Kot društvo, pa tudi prek pobud svojih sekcij in komisij, je bilo zelo pomemben akter pri mednarodni promociji jugoslovanske arheološke dediščine, vzpostavitvi sistema mednarodnih izmenjav strokovnjakov ter sodelovanju s številnimi mednarodnimi strokovnimi organizacijami (UISPP, UIAS ...).
7. Prek priporočil je društvo spodbujalo interdisciplinarnost v arheologiji, predvsem sodelovanje arheologov s strokovnjaki iz naravoslovnih disciplin.
8. Društvu je uspelo vzpostaviti jugoslovanski sistem arheološkega tiska in publicistike, s čimer je različne jugoslovanske nacionalne arheologije deloma povežalo v širšo celoto.

Jugoslovansko arheološko društvo je imelo velik vpliv na institucionalni razvoj arheologije v nekdanji Jugoslaviji in s tem na razvoj nacionalnih arheologij na območju nekdanje skupne države v drugi polovici 20. stoletja. Vpliv obdobja druge jugoslovanske države na razvoj nacionalnih arheologij v državah naslednicah Jugoslavije je sicer poznan (Novaković 2014, 232; 2021), manj znana pa je vloga jugoslovanskega arheološkega društva v teh procesih; prave razprave o njej še ni bilo. Na območju nekdanje Jugoslavije je arheologija še vedno prednostno razumljena kot nacionalna znanost (Novaković 2008, 37), kar je bilo jasno izraženo stališče članov ZADJ v razpravi o obstoju (oziroma, bolje rečeno, neobstoju) »jugoslovanske arheologije« na kongresu jugoslovanskih arheologov v Novem Sadu (1984).

Ta izrazito nacionalni vidik preučevanja razvoja arheologije žal ni spodbudil poglobljene razprave o nadnacionalnih institucijah in povezavah. Vsekakor je logičen, čeprav menimo, da ni samoumeven, saj se je arheologija skozi zgodovino dojemala kot izrazito nacionalna znanost. Pogled, podoben tistemu iz Novega Sada, lahko zasledimo tudi v številnih kasnejših razpravah o vprašanju obstoja nadnacionalnih arheologij. Morda najzanimivejša je razprava o obstoju »arheologije Evrope« (Kristiansen 2008), ki je sicer doživela številne kritike (npr. Novaković 2008; O'Keefe 2008), a je ponovno odprla vprašanje o arheologiji, katere domet bi presegel nacionalne okvire.

Razprava, ki je bila označena za *deja vu* jugoslovanske razprave v Novem Sadu (Novaković 2008, 37), je bila burna, kritiki teze o »arheologiji Evrope« pa so podali več relevantnih opazanj. Poudarili so globoke razlike v vsebini arheoloških raziskav, različno dojemanje »velikih znanstvenih vprašanj« in problematičnost zgodovinskih kriterijev, s pomočjo katerih naj bi opredelili »arheologijo Evrope«, saj so uporabljeni kriteriji povsem zanemarili regionalne vidike razvoja arheologije v Evropi. Najrelevantnejša opazka pa je bila, da je za obstoj »arheologije Evrope« nujna evropska identiteta, ravno tako kot je za slovensko nacionalno arheologijo nujna slovenska identiteta. Arheologija je organizirana kot nacionalna znanost, četudi se je lahko razvila v kontekstu večnacionalnih držav, kakršna je bila Avstro-Ogrska. Tudi v tedanjem večnacionalnem političnem kontekstu je bil pomemben del arheološkega preučevanja, sploh v zgodnj srednjeveški arheologiji, preučevanje t. i. zgodovinske etnogeneze sodobnih etničnih skupin. To je popolnoma v skladu z idejo sodobnega razvoja arheologije (pa tudi drugih sodobnih znanstvenih disciplin) z razvojem nacionalnih gibanj ter sodobne družbe. Uporabljeni argumenti zvenijo kot odmev razmišljanja jugoslovanskih arheologov iz razprave v

Novem Sadu, na kateri so podali tezo, da »jugoslovanske arheologije« ne more biti, ker ne obstaja enoten jugoslovanski narod (Novaković 2008, 37). V kritiki omenjene razprave je bilo izpostavljeno pomembno razmišljanje, ali morda ni težava v samem zastavljenem vprašanju (Novaković 2008, 39),⁵⁹⁶ ki zahteva zelo enoznačen odgovor (da ali ne) in ne spodbuja širšega razmišljanja. Kompleksnejša vprašanja bi omogočila bolj razvejano razpravo (Novaković 2008, 39),⁵⁹⁷ v kateri bi sicer najverjetneje prevladal argument, da ne moremo govoriti o jugoslovanski nacionalni arheologiji (kakor tudi ne o evropski), a bi lahko govorili o širši jugoslovanski arheološki skupnosti, ravno tako kot lahko danes govorimo o širši evropski arheološki skupnosti.

V tem kontekstu želimo nadgraditi stališče, da se z absolutnim neobstojem »jugoslovanske arheologije« strinjamo le delno (Lorber 2019, 929–930). Menimo, da je po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji obstajala težnja po oblikovanju nadnacionalne »jugoslovanske arheologije«, četudi jo lahko najverjetneje označimo zgolj kot odziv na obdobje druge svetovne vojne, v kateri je bil do skrajnosti izpostavljen pomen arheologije kot nacionalne znanosti, predvsem v njeni instrumentalizaciji s strani okupacijskih sil. Ta težnja nikoli ni zaživela v praksi, a je bila po našem mnenju ambicija po »nacionalni jugoslovanski arheologiji« vsaj nominalno izražena tudi v programskih smernicah, sprejetih v Niški Banji. V njih je bila etnogeneza jugoslovanskih narodov jasno opredeljena kot najpomembnejše strateško raziskovalno vprašanje sodobne arheologije v Jugoslaviji, ne smemo pa pozabiti tudi na ideje o kontinuiteti med etnijami⁵⁹⁸ in srednjeveškimi populacijami, ki se pogosto pojavljajo v besedilih ADJ.⁵⁹⁹ Avtorji večine teh besedil so predvsem člani prve povojne generacije jugoslovanskih arheologov, za katere se zdi, da so želeli oblikovati skupno jugoslovansko preteklost, ki bi bila neke vrste preslikava sodobne Jugoslavije v preteklost – model, ki ni mogel vzdržati jasne empirične preizkušnje, ravno tako kot je ne more model enotne evropske prazgodovine (O'Keefe 2008, 47).

596 Ali obstaja arheologija Evrope oziroma ali obstaja jugoslovanska arheologija?

597 Ali lahko dosežke skupine arheologov oziroma skupnosti arheologov v Jugoslaviji razumemo kot skupne dosežke celotne jugoslovanske arheologije?

598 Njihov obstoj je sam po sebi problematičen. Med idejami je najrelevantnejši ilirizem (Novaković 2014, 239), ki Ilire (sami po sebi ideološka konstrukcija) povezuje s srednjeveškimi slovanskimi etnijami na območju Jugoslavije. Največji zagovornik ilirizma je bil Alojz Benac.

599 Garašanin 1950; Ljubinković 1966; 1969; Kastelic 1964; Kovačević 1972; Vinski 1968 idr.

Četudi sprejmemo tezo o vsebinskem neobstoju »jugoslovanske nacionalne arheologije«, moramo razmisliti o obstoju »jugoslovanske arheologije« na ravni nadnacionalne arheološke skupnosti. V tem kontekstu lahko Jugoslavijo primerjamo s širšo evropsko arheološko skupnostjo. Zanimivo je, da sta bili obe (evropska je še vedno) zbrani okoli nadnacionalnih arheoloških zvez oziroma društev. Jugoslovansko arheološko društvo je sicer obstajalo v popolnoma drugačnem političnem in družbenem kontekstu kot sodobna European Association of Archaeologists (EAA), a za delovanje arheologov v nadnacionalnem okviru je očitno najbolj privlačno sodelovanje v širših društvih in organizacijah (npr. UISPP). Če se vprašamo, *ali lahko dosežke skupine arheologov oziroma skupnosti arheologov v Jugoslaviji razumemo tudi kot skupne dosežke celotne jugoslovanske arheologije*,⁶⁰⁰ lahko podamo manj enoznačen odgovor o (ne)obstoju »jugoslovanske arheologije«, kot so ga podali na kongresu v Novem Sadu. Ta odgovor je odvisen od kriterijev, v katerih je potekala razprava o obstoju »arheologije Evrope«. Kristiansen (2008, 7–22) je kot temelje svojega razmisleka opredelil tri ključne točke:

1. Arheološko konzervacijo in zaščito spomenikov – omejitve nacionalne terminologije.
2. Ideološke okvire in omejitve arheološke teorije.
3. Omejenost arheološke publicistike in izobraževanja v nacionalne okvire.

Te tri točke lahko razumemo kot ključne za razmislek o obstoju »jugoslovanske arheologije«, še bolj pa o pomenu ADJ. Jugoslovanskim arheologom sicer ni uspelo preseči nobene od opredeljenih omejitev, a v programu iz Niške Banje lahko prepoznamo usmeritve, s pomočjo katerih naj bi jih presegli. Če drži, da je bil program iz Niške Banje vsaj deloma izveden (Novaković 2014, 232), izvajalo pa ga je v veliki meri jugoslovansko arheološko društvo, moramo o društvu nujno razmišljati tudi kot o orodju (neuspešnega) oblikovanja »jugoslovanske nacionalne arheologije«. Društvo se je lotilo poskusa preseganja vseh navedenih omejitev. Kot Koordinacijski odbor in Arheološki svet je v sodelovanju z republiški in zveznimi institucijami neuspešno poskusilo oblikovati enotne muzejske standarde obravnave arheoloških ostalin, v svojih programskih dokumentih pa je navedlo in opredelilo jasne ideološke okvire razvoja arheologije v Jugoslaviji (Korošec 1950, 214). Dejstvo, da koncepti *marksizma*, *ideologije*

600 Pri tem kot izraz skupnosti jugoslovanskih arheologov opredelimo ADJ/ZADJ, katerega članstvo je bilo prerez kadrovskega bazena arheologije v Jugoslaviji.

bratstva in enotnosti ter modernizacije v arheologiji niso zares zaživali, je izraz neuresničitve zastavljenih ambicij in ne odraz njihovega neobstoja. Kot primer naj navedemo, da je bila ideologija marksizma v arheologiji omejena zgolj na protokolarno vlogo (Novaković 2014, 240) ter ni imela večjega vpliva na arheološko epistemologijo in interpretacijo.

Jugoslavija je bila precej bolj uspešna pri preseganju kriterija *omejenosti arheološke publicistike in izobraževanja v nacionalne okvire*. V tem procesu je imela jugoslovanska arheološka stanovska organizacija vodilno vlogo. Že kot Koordinacijski odbor in Arheološki svet je društvo delovalo kot svetovalni organ univerzam pri širjenju in obnavljanju njihovega programa poučevanja, še pomembnejše pa je bilo pri oblikovanju *jugoslovanske arheološke publicistike*. Pokazali smo, da mu je uspelo oblikovati razmeroma obsežno publicistično dejavnost, katere temelje vidimo v serijah *Archaeologia Iugoslavica*, *Arheološki pregled*, *Inventaria Archaeologica* ter *Materijali*, ki so se jim sčasoma pridružile še druge serijske publikacije in monografske serije, predvsem serija *Dissertationes et Monographiae*. Izpovedno je, da je tudi po federalizaciji društva jugoslovanska publicistična dejavnost ostala enotna, ravno tako pa je ZADJ ohranila vlogo organizatorja nadnacionalnih kongresov jugoslovanskih arheologov. Ti dejavnosti zveze sta ostali aktualni tudi v času nevzdržne inflacije in v obdobju razpada nekdanje Jugoslavije, publicistična dejavnost ZADJ pa je celo preživela zadnji kongres zveze na Bledu (1988).

ZADJ je zamrla z razpadom Jugoslavije. Njeni poslednji dejavnosti – organiziranje nadnacionalnih kongresov in jugoslovanska publicistična dejavnost – sta bili konec osemdesetih edini jugoslovanski arheološki dejavnosti. Zanimivo je, da je današnja nadnacionalna evropska arheološka organizacija, EAA, v marsičem sorodna ADJ in ZADJ. Med mlajšimi arheologi sta znana predvsem založniška dejavnost EAA in letno organiziranje kongresov EAA. Kljub temu velja izpostaviti, da je EAA tudi posvetovalno telo Sveta Evrope in da je bila kot taka udeležena pri pripravi več evropskih konvencij na temo varovanja kulturne dediščine.⁶⁰¹ EAA je z uradnimi izjavami večkrat intervenirala v seriji različnih mednarodnih problemov – ropanje starin, ilegalna prodaja starin ... –, nagrade EAA (*European Heritage Prize*) pa imajo velik mednarodni ugled.⁶⁰² To poudarjamo, ker je EAA danes edina prava vseevropska dejavnost na ravni društev, v njenem delovanju pa lahko

601 *Esslingenska konvencija* je celo poimenovana po 7. kongresu EAA v Esslingenu (2001).

602 Kot zanimivost naj povemo, da ADJ in ZADJ nikoli nista podeljevala posebnih nagrad, podobnih *European Heritage Award*.

prepoznamo številna načela, predvsem iskanje nadnacionalnega v arheologiji, ki so bila značilna tudi za delovanje ADJ/ZADJ. Sorodnost dejavnosti obeh organizacij je vodila do občutkov *deja vu* pri razpravah o obstoju »jugoslovanske arheologije« ter »arheologije Evrope«, kar nas vodi do pomembnega sklepa. Bolj kot o nadnacionalnih arheologijah bi bilo smotrno govoriti o nacionalnih in nadnacionalnih arheoloških skupnostih, katerih izraz so prav strokovna društva in sorodne organizacije. V tem kontekstu so jugoslovanske nacionalne arheologije doživele več takih trenutkov, v katerih so nadnacionalna društva poskusila oblikovati širšo strokovno skupnost, utelešeno v jasno opredeljeni organizaciji – od npr. Historičnega društva za Notranjo Avstrijo, poskusov oblikovanja jugoslovanske zveze muzejskih, historičnih in antikvarskih društev v Kraljevini Jugoslaviji, ADJ/ZADJ do EAA. Večina teh poskusov je bila sicer neuspešna, a postavljajo pomembno vprašanje: Ali lahko arheologija (kot nacionalna znanost) v nadnacionalni organizaciji preseže svoj nacionalni okvir?

Menimo, da je to najpomembnejša lekcija delovanja jugoslovanskega arheološkega društva. Njegov pomen danes nekateri žal reducirajo na *post festum* izjave o anahronizmi in unitarizmu (Rendić-Miočević 2009, 21), ravno tako kot sodobna razmišljanja o evropskih ravneh arheologije dekonstruirajo s sodobnim evroskepticizmom in agresivnim poudarjanjem lokalnih raziskovalnih vprašanj in vidikov razvoja arheologije (O'Keefe 2008, 45). Menimo, da kritiki s tem spregledajo eno najrelevantnejših dimenzij razvoja arheologije in strokovnega združevanja arheologov. Arheološka društva so vedno imela potencial preseganja nacionalnega okvira. Že od samih začetkov so akademije, krožki, krogi raznih mecenov, društva polihistorjev, strokovna društva in specialistične organizacije (npr. UISPP) bolj kot druge institucije sprejemale člane iz drugih okolij. Nadnacionalna društva, kakršno je bilo jugoslovansko, so bila neuspešna pri oblikovanju »nacionalnih« arheologij v večnacionalnih državah, a jim je uspelo oblikovati širše »arheološke skupnosti«. Ta društva so postala forumi, ki so poleg drugih načel utelešali nadnacionalno (ADJ), antinacionalistično (Historično društvo za Notranjo Avstrijo) ali razredno identiteto in so s tem predstavljali drugo stran kovanca, na katerem je razvoj arheoloških društev (npr. razvoj HAD) in arheologije skorajda neločljivo povezan z zgodovino razvoja nacionalnih gibanj v 19. stoletju.

Menimo, da je jugoslovansko arheološko društvo delovalo kot habitualni prostor in omogočilo oblikovanje strokovne identitete, ki je presegla ozke nacionalne okvire, v katerih je predhodno delovalo veliko jugoslovanskih

arheologov. Menimo tudi, da je bila nezmožnost preseči te okvire, tudi zaradi mačehovskega odnosa družbe (predvsem države), eden od vzrokov za neuspeh oblikovanja podobne organizacije po prvi svetovni vojni. ADJ je omogočilo poglobitev sodelovanja med jugoslovanskimi arheologi, ne glede na njihovo poreklo. Poleg tega je jugoslovanskim arheologijam omogočilo, da so presegle omejitve delovanja zgolj na ozemlju določenega naroda ali etnije. Društvo je bilo orodje razvoja arheologije in hkrati inkubator nacionalnih arheologij, ki je obogatil vse predhodne arheološke tradicije ter jim omogočil preživetje in nadaljnji razvoj. V življenju jugoslovanskega arheološkega društva je mogoče opazovati tudi dihotomijo razvojnih teženj – težnje po oblikovanju nadnacionalne skupnosti arheologov v obliki jugoslovanskega društva in težnje po diferenciaciji, tj. obnovi nacionalnih arheologij v Jugoslaviji. Menimo, da je bilo iskanje ravnotežja med tema razvojnima tendencama največji prispevek jugoslovanskega arheološkega društva k razvoju arheologije v jugovzhodni Evropi, saj je vzpostavilo okvire in strukture, zaradi katerih je mogoče na vprašanje, *ali lahko dosežke skupine arheologov oziroma skupnosti arheologov v Jugoslaviji razumemo tudi kot skupne dosežke celotne jugoslovanske arheologije*, iskreno odgovoriti pritrdilno.

IX. Povzetek

Delovanje stanovskih strokovnih društev oziroma učenih društev ima dolgo tradicijo ter je zelo pomembno za infrastrukturni razvoj številnih naravoslovnih in družboslovnih ved. Arheologija v tem ni izjema, saj so učena društva in sorodne organizacije, kot so bile renesančne akademije, krožki raznih mecenov idr., delovale že od renesanse, pomembno vlogo pa so imele tudi pri razvoju sodobne arheologije, kot jo poznamo danes. V monografiji *»Arheološko društvo Jugoslavije in njegov pomen pri razvoju arheološke vede v obdobju od 1949 do 1991«* analiziramo delo Arheološkega društva Jugoslavije (ADJ) v vseh njegovih organizacijskih oblikah – Koordinacijski odbor arheologov FLRJ, Arheološki svet FLRJ, Arheološko društvo Jugoslavije in Zveza arheoloških društev Jugoslavije (ZADJ) – med letoma 1949 in 1991.

ADJ je bilo osrednje stanovsko arheološko strokovno društvo v socialistični Jugoslaviji. Njegov razvoj je bil zelo kompleksen in heterogen, predvsem pa je pomembno, da društvo, formalno ustanovljeno leta 1950, ni imelo neposrednega institucionalnega predhodnika, temveč je implicitno nadaljevalo tradicijo delovanja nacionalnih in regionalnih društev, ki so pred drugo svetovno vojno delovala na območju nekdanje socialistične Jugoslavije. Imela so bogate tradicije, ki jim je v različnih oblikah in zgodovinskih kontekstih mogoče slediti v čas renesanse; njihova tradicija je bila tako močna, da je njihovo delovanje preživelo številne geopolitične spremembe. Moč te tradicije je bila najočitnejša po prvi svetovni vojni, saj arheologom v Kraljevini Jugoslaviji ni uspelo oblikovati jugoslovanskega arheološkega društva. Prva svetovna vojna, ki je na območju jugovzhodne Evrope pripeljala do pomembnih geopolitičnih sprememb, predvsem ustanovitve novih držav, v katerih bi bile spremembe v organiziranosti strokovnih društev dokaj naravne, v arheologiji očitno ni pomenila tako močnega socialnega šoka, da bi bil katalizator večjih sprememb.

Šele druga svetovna vojna je vodila do socialnih in političnih razmer, ki so prekinile omenjeno tradicijo. Posledice vojne, predvsem uničenje arheološke infrastrukture in zmanjšanje števila arheologov, so od socialistične

Jugoslavije terjale aktiven pristop. Nova oblast je aktivno podprla obnovo arheološke infrastrukture v državi ter oblikovanje novih institucij. Ena od njih je bila jugoslovansko strokovno arheološko društvo, katerega zasnova je bila dorečena na *1. Posvetovanju arheologov FLRJ* v Niški Banji (današnja Srbija) leta 1950. Nova organizacija je bila ustanovljena leta 1950, sprva kot Koordinacijski odbor arheologov FLRJ. Ta se je leta 1952 preoblikoval v Arheološki svet FLRJ, ADJ pa je bilo formalno ustanovljeno leta 1953. Kot enotno jugoslovansko arheološko društvo je delovalo do leta 1972, ko se je odzvalo na notranja trenja v društvu in širši družbi ter se preoblikovalo v ZADJ, zvezo enakopravnih republiških in pokrajinskih arheoloških društev nekdanje Jugoslavije. V tej obliki je delovalo do leta 1991, ko se je ZADJ ob razpadu Jugoslavije organsko razpustila. V štirih desetletjih delovanja je bilo jugoslovansko arheološko društvo ne glede na organizacijsko obliko globoko vpeto v razvoj arheologije v nekdanji Jugoslaviji. Z zveznimi in republiškimi institucijami ter arheološkimi ustanovami je sodelovalo pri obnovi arheološke infrastrukture v nekdanji Jugoslaviji. Načrtno je internacionaliziralo jugoslovansko arheologijo in jo s tem odprlo širši evropski javnosti. Prizadevalo si je za razvoj arheološke publicistike in oblikovalo bogat bibliografski fond, prek svojih strokovnih sekcij je sodelovalo pri načrtnem razvoju prazgodovinske, klasične in zgodnjeresrednjeveške arheologije, v republiških podružnicah društva pa lahko prepoznamo razvoj in obnovo nacionalnih arheoloških skupnosti, ki so nato oblikovale ZADJ. To se izraža tudi v sodobnih državnih arheoloških društvih, pomena njihovega razvoja v nadnacionalni arheološki skupnosti pa ne gre zanemariti.

V monografiji se osredotočamo prav na te dejavnosti in pomen društva za razvoj arheološke vede. Delovanje društva je predstavljeno v petih širših celotah. V prvem delu predstavljamo metodološki pristop k obravnavi tematike in uporabljene zgodovinske vire, predvsem relevantno arhivsko gradivo in predhodne raziskave. Sledi predstavitev idejnih predhodnikov jugoslovanskega arheološkega društva, tj. učenih društev in sorodnih organizacij, ki so na obravnavanem območju delovala pred oblikovanjem ADJ. Za lažjo predstavitev so društva opredeljena po teritorialnih območjih sodobnih držav, s čimer pa ne želimo namigovati na njihov morebiten izključno nacionalni pomen. V osrednjem delu predstavljamo in analiziramo ustanovitev in delovanje ADJ. Ta del je razdeljen na pet razdelkov, v katerih predstavimo ustanovitev jugoslovanskega arheološkega društva ter delovanje in pomen Koordinacijskega odbora, Arheološkega sveta, ADJ in ZADJ. V naši analizi

poudarjamo dvojnost pomena ADJ – na jugoslovanski in nacionalni oziroma republiški ravni, pri čemer izpostavljamo, da povečanje pomena republiške ravni vodi v vse manjše odgovornosti, pooblastila in pomen ADJ. Ta trend izpostavljamo tudi v četrtem delu besedila, v katerem razčlenimo dva vidika delovanja društva – članstvo in finančni razvoj –, s katerima dodatno ponazorimo omenjeni trend. V sklepnem delu smo ovrednotili pomen delovanja ADJ. Izpostavljamo, da je imelo društvo pomembno vlogo pri osmišljanju razvoja arheologije v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni, pri čemer je občasno poskusilo opredeliti koncept »jugoslovanske arheologije«. Do realizacije tega koncepta, tj. nadnacionalne arheologije, sicer nikoli ni prišlo, a je društvu vendarle uspelo oblikovati nadnacionalno arheološko skupnost, za katero smo ocenili, da je delovala kot širši habitualni prostor ter inkubator razvoja nacionalnih oziroma republiških arheoloških društev, kar je omogočilo lažjo izmenjavo znanstvenih idej in praks v nekdanji Jugoslaviji. To je pripomoglo k širšemu razvoju arheologije na območju nekdanje Jugoslavije in posledično k razvoju sodobne arheologije v Sloveniji.

Summary

Learned societies have a long tradition that is very important for the development of the infrastructure of most natural and social sciences and archaeology is no exception. Learned societies and organisations such as renaissance academies and different intellectual groups have operated since the renaissance, and they had a major role in the development of modern archaeology. In our thesis, titled “*Archaeological Society of Yugoslavia and its Significance in the Development of Archaeological Discipline in the Period from 1949 to 1991*” we analyse the development of the Archaeological Society of Yugoslavia (ASY) in all its’ organisational forms – The Coordination Council of Yugoslav Archaeologists, The Archaeological Council of Yugoslavia, ASY and the Association of Archaeological Societies of Yugoslavia (AASY) – in the period between 1949 and 1991.

ASY was the central archaeological society of socialist Yugoslavia. Its’ development was very complex and heterogenic and most notably the society, formally founded in 1950, had no direct predecessor. Instead, it implicitly relied on older traditions of national and regional societies that existed in the

territories of former Yugoslavia before WWII. These societies had rich histories that can be followed to the renaissance and their traditions were strong enough to survive many geopolitical changes. This became apparent after WWI when the archaeologists were unable to find a Yugoslav archaeological society. It seems that WWI which profoundly changed the geopolitical landscape of south-eastern Europe, most notably it led to the foundation of new states, where the development of new learned societies would be a natural occurrence, was not a social shock powerful enough to disrupt existing archaeological traditions.

Only after WWII were these traditions broken due to a completely new set of social and political circumstances. The aftermath of war, mainly the destruction of archaeological infrastructure and the falling number of archaeologists, demanded that socialist Yugoslavia adopts a more active approach. The new authorities actively supported the post-war reconstruction and the formation of new institutions, ASY included. The society's structure was determined on the *1st Meeting of Yugoslav Archaeologists* in Niška Banja (modern-day Serbia) in 1950. The new organisation was founded in 1950 as The Coordination Council of Yugoslav Archaeologists, which reformed to the Archaeological Council of Yugoslavia in 1952. A true society – ASY – was finally founded in 1953 and it operated as such until 1972, when it reformed to AASY in response to wider societal changes in Yugoslavia. AASY was an association of equal archaeological societies of Yugoslav federal republics and autonomous regions which then operated until 1991 when it dissolved during the collapse of Yugoslavia. During the four decades of its work the society – regardless of its' organisational form – was deeply involved in the development of archaeology in Yugoslavia. Alongside federal and state authorities and archaeological institutions it was involved in the post-war reconstruction of archaeological infrastructure. It planned and carried out an internationalisation of Yugoslav archaeology thus opening it to the wider European public. It strived for the development of archaeological publishing activities which resulted in a rich bibliographical collection. Through its' main sections it helped develop Yugoslav prehistoric, classical and early medieval archaeology, while its' national sections served as an important tool for the reconstruction and development of national archaeological communities, that later formed the AASY. These national communities are still present in modern national archaeological societies, although their development in a supra-national environment cannot be understated.

We focus on these activities to define the importance of the Yugoslav archaeological society for the development of archaeology. Our text presents the activities of the society in five parts. The first one deals in the definition of our research methodology and defines the historical sources used, mainly the relevant archival sources and older research. This is followed by the overview of the “predecessors” of ASY, mainly different learned societies and similar organisations that operated in the territories of former Yugoslavia before the development of ASY. As we strived to make the discussion as fluent as possible, we have presented these organisations through the prism of modern nation states, although we must stress that this in no way serves to imply an explicit national character of these, often multi-national, organisations. In the central part of our analysis, we discuss the formation and the development of ASY. This part consists of five parts, one dealing in the formation of the Yugoslav archaeological societies, the rest presenting the development and importance of The Coordination Council, Archaeological Council, ASY and AASY respectively. In our analysis we stress the duality of the importance of the ASY, meaning its relevance on both a Yugoslav (supra-national) level and the national level. We note that as the national level becomes more important through time the less powerful ASY becomes. This trend is further stressed in the fourth part of the thesis that deals in two specific aspects of the society’s development – membership and financial development – that serve as a plastic illustration of the trend. In the final, concluding part of our analysis we discuss the importance of the ASY. We note that the society had an important role in the development and conceptualisation of archaeology in Yugoslavia after WWII and that it sporadically even tried to define a concept of “Yugoslav archaeology”, even though this concept of a supra-national archaeology never became a reality. Instead, we note that the society managed to form a supra-national archaeological community that operated as a wider habitual space and an incubator for different national archaeological societies. Thus, it facilitated an exchange of different scientific ideas and practices in former Yugoslavia, which aided the wider development of archaeology in former Yugoslavia and by extension in Slovenia.

X. Literatura in viri

- Alexander, J. 1972. *Yugoslavia before the Roman Conquest*. – New York, Prager Publishers.
- Apor, P. 2011. National Museums in Hungary. – V: Aronsonn, P. in Elgenius, G. (ur.), *Building National Museums in Europe 1750-2010. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011*. – Linköping, Linköping University Electronic Press, 401–424.
- Babelon, J. 1970. *Antična numizmatika*. – Beograd, Arheološko društvo Jugoslavije.
- Babić, B. 1972. Predgovor. – *Balcanoslavica* 1, 5–6.
- Bandović, A. 2014. Muzejski kurs i arheologija tokom II svjetskog rata u Beogradu. – *Etnoantropološki problemi* 9/3, 625–646.
- Bandović, A. 2016. Naučne mreže Miodraga Grbića i njihov uticaj na srpsku arheologiju. – *Etnoantropološki problemi* 11/3, 831–852.
- Baš, F. 1935. Desetletnica Muzealnega društva v Varaždinu. – *Časopis za zgodovino in narodopisje* 30 1/2, 124–125.
- Batović, Š. 1966. *Stariji neolit u Dalmaciji*. – Zadar/Beograd, Arheološki muzej Zadar/Arheološko društvo Jugoslavije.
- Bitelli, R. 1999. *Claustra Alpium Iuliarum, il confine di Rapallo e il fascismo: archeologia come esempio di continuità/Claustra Alpium Iuliarum, rapalska meja in fašizem: arheologija kot primer kontinuitete*. – Koper, Koper/Capodistria: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstvenoraziskovalno središče Republike Slovenije, Pokrajinski muzej Koper, Oddelek za arheologijo FF UL.
- Bloch, R. 1971. *Latinska epigrafika*. – Beograd, Arheološko društvo Jugoslavije.
- Bogišić, R. 1986. Akademija »složnih« (»dei concordii«) u Dubrovniku 16. stoljeća. – *Croatica* XVII/24–25, 47–68.
- Bošković, Đ. 1939. Komisija za čuvanje starih spomenika. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 5, 366–371.
- Brglez, A. 2015. Ruski znanstveniki v Kraljevini Jugoslaviji. – *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti* 17, 151–176.
- Brukner, B. 1967. *Početak i trajanje neolita u Vojvodini*. – Novi Sad/Beograd, Vojvodanski muzej/Arheološko društvo Jugoslavije.
- Bulić, F. 1922. Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorskog ureda za Dalmaciju za god 1922. Sastanci arheologa i konservatora – II. Prilog Vjesniku za

- arheologiju i historiju dalmatinsku god. 1922. – *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* XLV, 1–3.
- Bulić, F. 1925. *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij*. – Zagreb, Matica Hrvatska.
- Brundage, A. 2002. *Going to the sources: a guide to historical research and writing* (3. izdaja). Wheeling, H. Davidson.
- Cambi, N. 1986. Prijedlog za raspravu o radu starokršćanske sekcije SADJ. – *Arheo* 5, 30.
- Cankar, I. 1922. Arheološki kongres v Beogradu. – *Zbornik za umetnostno zgodovino* 2/3-4, 164.
- Charles, P. 1954. Observations archéologiques en Yougoslavie (septembre 1953). – *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 98/1, 70–95.
- Čerškov, E. 1970. *Municipium DD kod Sočanice*. – Priština/Beograd, Muzej Kosova/Arheološko društvo Jugoslavije.
- Čok, L. in Žitko, S. 2018. Od renesančnih akademij do primorske univerze. – *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje: glasilo Slovenskega šolskega muzeja* 51/3, 133–164.
- Čremošnik, G. 1935. Rad Zemaljskog muzeja u Sarajevu na istoriskoj nauci poslje oslobođenja. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 242–245.
- Fazioli, K. P. 2012. From First Reich to Third Reich: German Imperialism and Early Medieval Scholarship in Southeastern Alpine Region (c. 1919–1945). – *Archaeologies* 8, 116–144.
- Fisković, C. 1976. Splitska renesansna sredina. – *Mogućnosti* XVIII/3-4, 340–364.
- Freund, G. 1954. Bericht über den Kongress der Hugo Obermaier-Gesellschaft 1952 in Regensburg. – *Quartär* 6, 59–75.
- Freund, G. 1956a. Der 3. Kongreß der Hugo Obermaier-Gesellschaft 1954 in Reutlingen und die anschließende Exkursion in die Schweiz. – *Quartär* 7/8, 205–221.
- Freund, G. 1956b. Der 4. Kongreß der Hugo Obermaier-Gesellschaft 1955 in Saarbrücken und die anschließende Exkursion nach Südfrankreich. – *Quartär* 7/8, 222–240.
- Freund, G. 1957. Der 5. Kongreß der Hugo-Obermaier-Gesellschaft 1956 in Regensburg und die anschließende Exkursion nach Österreich und Jugoslawien. – *Quartär* 9, 195–221.
- Fugger Germadnik, R. 2009. Muzejsko društvo v Celju (Museal-Verein in Cilli) 1883–1922. – V: Preinfalk, M. et al. (ur.), *V zlatih črkah v zgodovini: razprave v spomin Olgi Janša-Zorn*. – Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 355–362.
- Daniel, G. E. 1975. *A hundred and fifty years of archaeology* (2. izdaja). Cambridge, Harvard University Press.
- Dautović, A., Lalević, O. 2009. Bibliografija radova Dr. Zdravka Marića. – *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH (Arheologija)* n.s. 50/51, 267–270.

- Dinklage, K. 1941. Oberkrains Deutschum in Spiegel dem karolingischen Bodenfunde. – *Carinthia* I/131, 360–391.
- Djurić, B. 1985. Predgovor. – *Arheološki pregled* 26, 8–9.
- Dolinar, F. M. 1994. Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih v Ljubljani/Von »Der Gesellschaft der Vereinigten« bis zur »Akademia Operosorum« in Laibach. – V: Kajetan, G. (ur.), *Academia Operosorum: Zbornik prispevkov ob 300-letnici ustanovitve*. – Ljubljana, SAZU, 35–46.
- Ducati, P. 1939. *L'arte classica*. – Torino, Unione tipografico-editrice Torinese.
- Garašanin, M. 1950. Ka najstarijim slovenskim kulturama naše zemlje i problemu porekla izvesnih njihovih oblika. – *Starinar* I, 27–39.
- Garašanin, M. 1951. II kongres praistoričara i protoistoričara u Cirihu. – *Starinar* n.s. II, 287–289.
- Garašanin, M. 1963. O problemu kontinuiteta u arheologiji. – *Materijali* I, 9–47.
- Garašanin, M. (uredila Babić, S. in Tomović, M.) 1996. *Razgovori o arheologiji*. Beograd, 3T.
- Gašpar, M. 2016. *Arheološki muzej Narona: Povijest istraživanja, konzerviranje arheološkog lokaliteta i prezentiranje muzejske građe*. – diplomska naloga (mentor Čorić, F.) – Zagreb, samozaložba.
- Godeša, B. (ur.) 1995. *Kdor ni z nami, je proti nam: slovenski izobraženci med okupatorjem, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*. – Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Godina-Golija, M. 2004. Muzejsko društvo in ustanovitev mestnega muzeja v Mariboru. – V: Firš, D. et al. (ur.). *Hartmanov zbornik. – Zbirka Studia Historica Slovenia: časopis za humanistične in družboslovne študije* 4/2-3. – Maribor, Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, 405–419.
- Grgin, A. 1935a. Rad arheološkog muzeja u Splitu poslje rata. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 235–239.
- Grgin, B. 1935b. Novija otkrića »Bihaća«. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 239–243.
- Gunjača, S. 1956. O srednjovjekovnoj arheologiji u Jugoslaviji. – *Starohrvatska prosvjeta* III/5, 181–199.
- Guštin, M. 1991. Poziv. – *Arheo* 13, 94.
- Iveković, Č. 1922. 1. Jugoslovenski arheološki kongres. – *Narodna starina* 2, 197–199.
- Janković, M. A. 2016. U potrazi za Adamom Oršićem kroz arheologiju XX. veka. – *Etnoantropološki problemi* 11(3), 853–867.
- Janković, M. A. 2019. Arheološka istraživanja Adama Oršića: terenska praksa kao izvor društvene moći i autoriteta. – *Etnoantropološki problemi* 14/3, 889–907.
- Janša-Zorn, O. 1991. Historično društvo za Kranjsko. – *Zgodovinski časopis* 45/2, 217–238.
- Janša-Zorn, O. 1992. Predhodniki današnje Zveze zgodovinskih društev Slovenije. – *Kronika* 39/3, 54–60.

- Jelovina, D. 1988. Osnivanje i rad Kninskog starinarskog društva. – *Starohrvatska prosvjeta* 18, 241–251.
- Kaljanac, A., Križanović, T. 2012. Bosanskohercegovački antikvarizam osmanskog doba. Antikvari na razmeđu istoka i zapada. – *Godišnjak/Jahrbuch* 41, 229–253.
- Kanitz, F. 1861. *Die römischen Funde in Serbien*. – Dunaj, Gerold in Komm.
- Kanitz, F. 1862. *Serbiens byzantinische Monumente*. – Dunaj, K.K. Hof und Staatsdruckerei.
- Kanitz, F. 1892. *Römische Studien in Serbien: Der Donau-Grenzwall, das Strassennetz, die Städte, Castelle, Denkmale, Thermen und Bergwerke zur Römerzeit im Königreiche Serbien*. – Dunaj, In Commission bei F. Tempsky.
- Karaman, L. 1937. Rad društva Bihaća u Splitu. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 3, 602–603.
- Karaman, L. 1938. Rad društva Bihać u Splitu kroz godinu 1937. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 4, 189–191.
- Kastelic, J. 1964. Nekaj problemov zgodnesrednjeveške arheologije v Sloveniji. – *Arheološki vestnik* 15/16, 109–124.
- Kefelja, M. 2016. *Grozdasti uhani tipa 17 v prostoru in času*. – magistrsko delo; Milavec, T. (mentorica). – Ljubljana, samozaložba.
- Komelj, I. 1975. Ob jubileju: leto 1945 in varstvo kulturnih spomenikov na Slovenskem. – *Varstvo spomenikov* XX, 5–52.
- Koprivica, T. 2009. Don Frano Bulić kao istraživač kulturne baštine crnogorskog primorja. – V: Čolarić, L. (ur.), *Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja*, Zbornik radova. – Zagreb, Hrvatski institut za povijest in Matica Hrvatska, 795–800.
- Korošec, J. 1950. Prvo posvetovanje jugoslovanskih arheologov. – *Zgodovinski časopis* 4, 212–215.
- Korošec, J. 1951a. Prvo posvetovanje jugoslovanskih arheologov. – *Arheološki vestnik* 2/1, 73–75.
- Korošec, J. 1951b. Poročilo o delu in sklepih Koordinacijskega odbora arheologov FLRJ. – *Arheološki vestnik* 2/1, 75–79.
- Korošec, J. 1967. 1. Mednarodni kongres za slovansko arheologijo v Varšavi. – *Zgodovinski časopis* XXI, 256–259.
- Košutar, P., Tafra, B. 2010. Hrvatske akademije (od 16. do 18. stoljeća) u europskom kontekstu. – *Kroatologija* 1/1, 131–148.
- Kotnik, D. 2018. *Zgodovina ptujskega muzeja: njegov razvoj od mestnega do pokrajinskega muzeja Ptuj*. – magistrsko delo; Firš, D. (mentor). – Maribor, samozaložba.
- Kovačević, J. 1972. Sloveni i staro balkansko stanovništvo. – *Materijali* IX, 63–81.
- Kristiansen, K. 2008. Do we need the »archaeology of Europe«. – *Archaeological Dialogues* 15 (1), 5–25.
- Krstić, B. 2006. *Zakonodavstvo arhitektonske baštine*. Beograd, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture.

- Kurelac, M. 1988. In memoriam Vladimir Mošin. – *Zbornik ZPZ* 15, 149–155.
- Ljubić, Š. 1886. O napretku arheološke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji. – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 10/1, 19–23 (I); 54–57 (II); 75–80 (III).
- Ljubinković, M. 1966. Periodizacija srednjevekovne arheologije. – *Materijali* IV, 171–188.
- Ljubinković, M. 1969. Ka problemu kontinuiteta Iliri-Sloveni. – V: Benac, A. (ur.), *Simpozijum. Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena*. – Sarajevo, ANUBiH, 201–215.
- Ljubinković, M. 1977. Dvadeset i pet godina Saveza arheoloških društava Jugoslavije. – *Archaeologia Iugoslavica* XVIII, 61–65.
- Lorber, Č. 2019. Uvod u proučavanje Arheološkog društva Jugoslavije (1945–1991). – *Etnoantropološki problemi* 14/3, 909–936.
- Lorber, Č. 2020. Predhodnici Slovenskega arheološkega društva. – *Arheo* 37, 7–24.
- Lorber, Č., Novaković, P. 2020. Internationalisation as a long-term strategic project of post-war renewal of Yugoslav archaeology (1950–1971). – *Etnoantropološki problemi* 15/3, 589–715.
- Mal, J. 1935. Narodni muzej v Ljubljani izza prevrata. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 709–723.
- Mal, J. 1939. Naše muzejsko društvo v toku 100 let. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (Zbornik ob stoletnici društva)* 20(1), 1–24.
- Marin, E. 1995. Arheološki muzej u Splitu i Boka Kotorska. – *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 35/1, 67–80.
- Marwick, A. 2001. *The new nature of history: knowledge, evidence, language*. Basingstoke, Palgrave.
- Maštrović, V. 1979. *Zadrška oznanjenja iz 18., 19. i početka 20. stoljeća (Jadertina croatica)*. – Zagreb, JAZU.
- Mikl Curk, I. 1969. *Terra Sigillata in podobne vrste keramike iz Poetovija*. – Ljubljana/Beograd, Slovensko arheološko društvo/Arheološko društvo Jugoslavije.
- Milenković, T. 2016. Prvo savetovanje arheologa FNRJ. – *Zbornik NMN* 24, 225–230.
- Mirnik, I. 1986. *Društvo za povestnicu i starine jugoslavenske i Hrvatsko arheološko društvo*. – *Obavijesti HAD* XIX/1, 47–49.
- Mohorič-Bonča, K. 2005. Muzejska društva na Slovenskem pred 2. svetovno vojno. – *Kronika* 53/1, 69–90.
- Molè, V. 1970. *Iz knjige spominov*. Ljubljana, Slovenska matica.
- Nečak, D. in Repe, B. 2008. *Kriza. Slovenci in svet od prve svetovne vojne do sredine tridesetih let*. – Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Neustupny, J. 1946. *Pravěk lidstva*. – Praga, Orbis.
- Neustupny, J. 1960. *Praistorija čovečanstva*. – Sarajevo, Veselin Masleša.
- Niederle, L. 1931. *Rukověť slovanské archeologie*. – Praga, Orbis.
- Niederle, L. 1954. *Slovenske starine*. – Novi Sad, Matica Srpska.

- Novak, G. (ur.) 1963. *Quintus Congresses Internationalis Limitis Romani Studiosorum* – Acta et Dissertationes Archaeologicae III – Zagreb, JAZU.
- Novak, V. 1935a. Hronika Jugoslovenskega istoriskega društva. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 246–258.
- Novak, V. 1935b. Hronika JID. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 775–777.
- Novak, V. 1935c. Muzej Matice Srpske u Novom Sadu. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 733.
- Novak, V. 1936. Hronika JID (1936). – *Jugoslovenski istoriski časopis* 2, 471–475.
- Novak, V. 1937. Pola stoljeća rada Poljskog istoriskog društva. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 3, 625.
- Novak, V. 1939. Obaveštenja Uprave JID i Uredništva JIČ. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 5, 392–393.
- Novaković, P. 2003. *Osvajanje prostora: razvoj prostorske in krajske arheologije*. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Novaković, P. 2008. Experiences from the margins. – *Archaeological Dialogues* 15 (1), 36–45.
- Novaković, P. 2012. The »German School« and its influence on the national archaeologies of the Western Balkans – V: Miggoti, B. et al. (ur.), *Scripta in honorem Bojan Djurić*. – Ljubljana, ZVKDS, 51–71.
- Novaković, P. 2014. *Historija arheologije u novim zemljama jugoistočne Europe*. Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu.
- Novaković, P. 2021. *The History of Archaeology in the Western Balkans*. – Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- O'Keefe, T. 2008. Can the »archaeology of Europe« survive postprocesual euroscepticism? – *Archaeological Dialogues* 15 (1), 45–48.
- Oreb, F. 2009. Arheološka i starinarska društva na tlu južne Hrvatske. – V: Hekman, J., Balen, J. in Čečuk, B. (ur.). *Hrvatska arheologija u XX. stoljeću*. – Zagreb, Matrica Hrvatska, 31–64.
- Pirc, P. 1996. Od Arheološkog društva Siscia do Muzeja Sisak. – *Iz muzejske teorije i prakse* 1/2, 53–57.
- Pleterski, A. 1997. *Inštitut za arheologijo – polstoletnik*. – Ljubljana, ZRC SAZU.
- Popović, V. 1939. Osmi međunarodni kongres za istorisku nauku u Cirihi. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 5, 371–379.
- Pulko, R. 2009. Organizacije ruskih emigrantov na Slovenskem 1921–1941. – *Časopis za zgodovino in narodopisje* 80 (n. v. 45)/zv. 2/3, 144–178.
- Pulko, R. 2014. Šolski sistem ruskih emigrantov v Sloveniji med obema vojnama. – *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti* 16/1, 87–106.
- Rapanić, Ž. 1981. Postanak arheoloških društava, njihova uloga u razvitku arheologije u Hrvatskoj i doprinos nacionalnoj kulturi. – V: Majnarić-Pandžić, N. (ur.), *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*. – Vukovar, Hrvatsko arheološko društvo, 15–28.
- Rapanić, Ž. 1986. O stanju i nekim problemima arheologije u Jugoslaviji. – *Arheo* 5, 6–11.

- Ravlić, J. 1939. Pomorski muzej Jadranske straže u Splitu. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 5, 358–366.
- Ravnik Toman, B., Horvat, J. (ur.) 1986. *Bronasta doba v Sloveniji* (Lendava, 15.–18. 11. 1986). – Ljubljana, Slovensko arheološko društvo.
- Reinecke, P. 1899. Studien über Denkmäler des frühen Mittelalters. – *Mittheilungen der Anthropologische Gesellschaft in Wien* 29, 35–52.
- Reinecke, P. 1928. Slavisch oder Karolingisch? – *Prähistorische Zeitschrift* 19, 268–279.
- Reinecke, P. 1936. Karolingische Keramik aus dem östlichen Bayern. – *Germania* 20, 198–202.
- Rendić-Miočević, A. 2009. 130 obletnica osnivanja Hrvatskog arheološkog društva. – V: Hekman, Balen, J. in Čečuk, B. (ur.), *Hrvatska arheologija u XX. stoljeću*. – Zagreb, Matica Hrvatska, 9–30.
- Ristovski, B. (ur.) 2009. *Encyclopedia Macedonica* (EM). – Skopje, Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Rizvanbegović, I. 1976. Razvojni put Muzejskog društva Bosne i Hercegovine. – *Muzeologija* 20, 109–135.
- Saria, B. 1932. Arheološki zemljevidi. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 13, 5–16.
- Saria, B. 1935. Šesto naučno putovanje Nemačkih i Podunavskih arheologa. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 734–740.
- Schnurbein, S. 2001. Abriß der Entwicklung der Römisch-Germanischen Kommission unter den einzelnen Direktoren von 1911 bis 2002. – *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 82, 137–291.
- Schnurbein, S. 2002. Vorwort des ersten Direktors der Römisch-Germanischen Kommission des deutschen Archäologischen Instituts/Riječ prvog direktora Rimsko-germanske komisije Njemačkog arheološkog instituta. – *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 30, 12–13.
- Simić-Milanović, Z. 1935. Narodni muzej u Beogradu. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 231–235.
- Simoniti, P. 1994. Apes Academicæ. – V: Kajetan, G. (ur.), *Academia Operosorum: Zbornik prispevkov ob 300-letnici ustanovitve*. – Ljubljana, SAZU, 47–60.
- Sklenár, K. 1983. *Archaeology in Central Europe: the first 500 years*. New York, Leicester University Press.
- Slapšak, B. 1986. Predlog za ustanovitev sekcije za teoretsko arheologijo in informatiko. – *Arheo* 5, 31.
- Smodič, A. 1938. Mestni Ferkov muzej in Muzejsko društvo v Ptuj. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 4, 182–188.
- Sokol, M. M. 2013. Duje Rendić-Miočević (1916–1993) i Salona-Solin. Sjećanje povodom dvadesete godišnjice smrti. – *Tusculum* 6, 215–222.
- Srejski, D. (ur. Ivanji, I.) 1996. *Prazno polje*. Vršac, Književna opština Vršac.

- Stanojević, S. 1935. Zadaci Jugoslovenskog istoriskog časopisa. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 3–7.
- Stare, V. 1996. Velike arheološke razstave v Narodnem muzeju 1962–1995. – *Argo* 39/1, 2, 16–43.
- Stele, F. 1935. Problem spomeniškega varstva v Jugoslaviji. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 425–454.
- Stele, F. 1936. Spomeniško varstvo v Jugoslaviji. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 2, 49–100.
- Stele, F. 1937. V. Međunarodni kongres za vizantologiju. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 3, 607–609.
- Stranjaković, D. 1935. Institut za skupljanje izvora. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 724–729.
- Sulimirski, T. 1967. The First International Congress of Slavonic Archaeology (Warsaw, september 1965). – *The Slavonic and East European Review* 45/104, 212–215.
- Svoljšak, D. 1984. Slovensko arheološko društvo v letu 1983. – *Arheo* 4, 42–45.
- Svoljšak, D. 1987a. Slovensko arheološko društvo v letu 1986. – *Arheo* 6, 50–51.
- Svoljšak, D. 1987b. Slovensko arheološko društvo v letu 1987. – *Arheo* 6, 52.
- Šimičić, A. 2018. Doprinos Društva prijatelja starine »Mursa« oblikovanju Odjela umjetničkog obrta Muzeja Slavonije. – V: Damjanović, D., Magaš Bilandžić, L. (ur.), *Imago, Imaginatio, Imaginabile; Zbornik u čast Zvonka Makovića*. – Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 267–280.
- Tasić, N. 1967. *Badenski i vučedolski kompleks u Jugoslaviji*. – Novi Sad/Beograd, Zajednica muzeja Vojvodine/Arheološko društvo Jugoslavije.
- Tasić, N. 1983. Arheologija u Srbiji do osnivanja Srbskog arheološkog društva. – V: Tasić, N. (ur.), *Spomenica Srpskog arheološkog društva 1883–1983*. – Beograd, Srbsko arheološko društvo, 1–8.
- Tasić, N. (ur. Jevtić, M.) 2004. *Pamćenja i opomene: Razgovori sa Nikolom Tasićem*. Beograd, Beogradska knjiga.
- Tomičić, Ž. 2013. Akademik Mate Suić. – *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu* 19, 7–10.
- Trigger, B. 1989. *A history of archaeological thought*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Vasić, M. 1927. Arheološki institut Srba, Hrvata i Slovenaca. – *Srpski književni glasnik* 22, 33–43.
- Vasić, M. 1935. Osnivanje Balkanskog instituta u Beogradu. – *Jugoslovenski istoriski časopis* 1, 732.
- Vinski, Z. 1968. Avtohtoni kulturni elementi u doba doseljenja Slavena na Balkan/ Autochtone Kulturelemente zur Zeit der slawischen Landnahme des Balkanraums. – V: Benac, A. (ur.), *Simpozijum. Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi južnih Slavena*. – Sarajevo, Centar za balkanološka ispitivanja ANU-BiH, 171–199.

- Vodopivec, P., Jančar, D., Kleindienst, K. (ur.) 2005. *Slovenska kultura v vojnem času: položaj in dileme slovenske inteligence med drugo svetovno vojno*. – Ljubljana, Slovenska matica.
- Wachtel, A. 1998. *Making a Nation, Breaking a Nation: Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*. – Stanford, Stanford University Press.
- Zajc-Cizelj, I. 2004. Pravna osnova za delovanje društev 1849–1941. – *Arhivi* 27/1, 145–166.
- Zadnikar, G. 2015. Ruski znanstveniki na ljubljanski univerzi, ruski umetniki v našem gledališču: kulturno in znanstveno življenje v emigraciji. – *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti* 17, 103–120.
- Zloković, I. 1980. Kulturno-istorijsko nasljeđe Boke Kotorske u Glasniku Narodnog univerziteta – Kotor. – *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 22/1, 290–296.
- Zwitter, F. 1945. Ob osvobojenju. – *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* XXV–XXVI, 1–2.
- Žitko, S. 1997. Carlijevo delovanje v koprskih akademijah 18. stoletja. – *Acta Histriae* 5, 59–78.
- Žnidarič, M. 2003. Ob stoletnem jubileju Zgodovinskega društva v Mariboru. – *Časopis za zgodovino in narodopisje* 74 (n. v. 39)/št. 3/4, 227–246.
- Žižek, I. 1992. Muzejsko društvo in arheologija od 1893 do 1945. – *Kronika* 40/3, 148–151.
- Županič, N. 1933. Pozdravni govor delegata Kraljevine Jugoslavije, N. Županiča na XV. Mednarodnem kongresu antropologije in prazgodovinske arheologije v Parizu, dne 20. sept. 1931. – *Etnolog* 5-6, 303–304.

Arhivski viri, uradni listi in bilteni društev

- Arhivska zbirka Arheološkega muzeja v Splitu, god. 1956, inv. št. 236.
- Arhivska građa Narodnega muzeja Niš, dosje 41, inv. št. 26.
- SI AS 1175, Arhiv RS, *Fond ZADJ*.
- SI_ZAP/006 ZMD, Zgodovinski arhiv na Ptuju, *Muzejsko društvo Ptuj*, AŠ2.
- Ms 138, Osrednja knjižnica Celje, *Spominska knjiga družine Leona Ružička na Dobrni pri Celju z avtogrami gostov*.
- AJ–66, Arhiv Jugoslavije, *Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*; fascikla 419; br. jed. opisa 683; *Pravila Ruskog arheološkog društva u KSHS (1921)*.
- Informator Arheološkega društva Jugoslavije (1962–1972), št. 1–32.
- Informator Zveze arheoloških društev Jugoslavije (1972–1988), št. 33–54.
- Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (1967–1991), št. 1–33.
- Obvestila Slovenskega arheološkega društva (1971–1980).
- Prosvetni glasnik, *Službeni list Ministarstva prosvete*, MAJ/JUNIJ 1922, 157–160.
- Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine* 1940, št. 27, 382.

Spletni viri

Spletni vir 1: <https://muzejvrsac.org.rs/o-muzeju/>.

Spletni vir 2: https://gradskimuzej.subotica.rs/?page_id=1565&lang=sr.

Spletni vir 3: <https://muzejzrenjanin.org.rs/o-muzeju/>.

Spletni vir 4: <https://zzds.si/o-drustvu.html>.

Spletni vir 5: <https://www.uispp.org/>.

Spletni vir 6: <http://www.aiac.org/>.

Spletni vir 7: <https://aiema75rs.wixsite.com/aiema>.

Spletni vir 8: <https://www.corpussignorum.org/CSIR/about.htm>.

Spletni vir 9: http://www.vatican.va/content/paul-vi/fr/speeches/1975/documents/hf_p-vi_spe_19750927_archeologia-cristiana.html.

Spletni vir 10: <https://www.bsi.si/statistika/devizni-tecaji-in-plemenite-kovine/zgodovina-deviznih-tecajev-1945-1998>.

Spletni vir 11: <https://www.minneapolisfed.org/about-us/monetary-policy/inflation-calculator>.

Časopisni viri

Anonimni avtor 1902, Musealverein in Marburg. – *Marburger Zeitung*, 1. 7. 1902, 4

Anonimni avtor 1922, Sestanek arheologov v Dobrni. – *Jutro III* (204), 29. 8. 1922, 1

Anonimni avtor 1922a, Iz života našega društva. – *Ilustrovani list* 38, 5.–12. 11. 1922, 13

Anonimni avtor 1922b, Iz života našega društva. – *Ilustrovani list* 45, 23.–30. 11. 1922, 2

Anonimni avtor 1923, Slavnostna seja Muzejskega društva v Ptuj. – *Tabor*, 5. 9. 1923

Anonimni avtor 1929a, Jugoslovenski arheolozi na proslavi Njemačkog arheološkog instituta. – *Novo doba*, 19. 4. 1929, 6

Anonimni avtor 1929b, Engleski arheolozi u Dalmaciji. – *Novo doba*, 15. 6. 1929, 4

Anonimni avtor 1931, Dolazak stranih arheologa u našu zemlju. – *Novo doba*, 29. 9. 1931, 5

Anonimni avtor 1935, Dolazak francuskih arheologa. – *Jadranski dnevnik*, 30. 5. 1935, 3

Anonimni avtor 1950, Prvo savetovanje arheologa naše zemlje. – *Politika*, 6. 5. 1950, 3

Anonimni avtor 1953, Drugi kongres arheologa Jugoslavije. – *Glas Istre* 43, 30. 10. 1953, 2

Anonimni avtor 1956, Što prije podignuti zgradu Muzeja hrvatskih starina. – *Slobodna Dalmacija*, 26. 3. 1956, 6

Anonimni avtor 1984a, Kongres arheologa. – *Dnevnik*, 8. 8. 1984

Anonimni avtor 1984b, Počeo kongres arheologa Jugoslavije. – *Dnevnik*, 10. 10. 1984, 14

- Anonimni avtor 1984c, Potreban opštejugoslovenski projekat. – *Dnevnik*, 11. 10. 1984
- Anonimni avtor 1984č, Arheologija i društvo. – *Dnevnik*, 12. 10. 1984
- Anonimni avtor 1984d, Zajednički projekti baštine. – *Dnevnik*, 12. 10. 1984
- Kastelic, J. 1963a, Arheološki teden v Ljubljani. – *Delo*, 14. 5. 1963, 5
- Kastelic, J. 1963b, Razmah arheološke vede. Ob šestem kongresu jugoslovanskih arheologov. – *Delo*, 16. 5. 1963, 5
- Kastelic, J. 1963c, Sintetično delo v prihodnje. – *Delo*, 19. 5. 1963, 7
- Seferović, A. 1972a, U Zadru od 24. do 27. listopada Kongres arheologa Jugoslavije. – *Slobodna Dalmacija*, 10. 10. 1972, 2
- Seferović, A. 1972b, Otvorena izložba apulske keramike. – *Slobodna Dalmacija*, 24. 10. 1972, 4
- Seferović, A. 1972c, Od prahistorije do srednjeg veka. – *Slobodna Dalmacija*, 25. 10. 1972, 4
- Seferović, A. 1972č, Deveti kongres arheologa Jugoslavije. Rezultati novijih istraživanja. – *Slobodna Dalmacija*, 26. 10. 1972, 4
- Seferović, A. 1972d, Briga za hidroarheologiju. – *Slobodna Dalmacija*, 27. 10. 1972, 4

XI. Indeks osebnih imen

A

Abramić, Mihovil 28, 45, 46, 47, 51,
152, 195
Aleksova, Blaga 141, 143, 146, 153,
186, 214
Aletin, Ivo Natalić 30
Alexander, John Amyas 90
Apostolski, Mihailo 221

B

Babić, Boško 170, 185, 196, 214, 220,
221, 222, 235, 238, 248
Barački, Stanimir 185
Baš, Fran 59
Batović, Šime 132, 186, 192, 220
Belošević, Janko 196, 220
Benac, Alojz 75, 81-83, 85, 88, 90, 91,
92, 96, 97, 99, 103, 106, 127, 131, 141,
143, 143, 145, 150, 152, 153, 159, 161,
162, 163, 186, 198, 209, 210, 254
Berić, Nikola 220
Bersu, Gerhard 90, 150
Bižić-Drechsler, Ruža 180
Bitrakova Grozdanova, Vera 225
Bolta, Alojz 92
Bošković, Đurđe 75, 81, 127, 141, 144,
196, 214
Bregant, Tatjana 210, 220
Brodar, Mitja 133, 145, 185, 220
Brodar, Srečko 81, 88, 99, 101, 110,
152, 175, 195
Brunšmid, Josip 211
Bulić, Frane 31, 32, 35, 45, 46, 47, 48,
51, 58, 59

Brukner, Bogdan 171, 192
Brukner, Olga 146, 228
Brusić, Zdenko 228
Bunardžić, Radovan 223
Bubnov, Nikolaj Mihajlovič 63

C

Carli, Gian Rinaldo 23
Cambi, Nenad 215, 217, 220
Cankar, Izidor 47, 48

Č

Čečuk, Božidar 225, 228
Čerškov, Emil 145, 182, 230
Čović, Borivoj 144, 146, 150, 221
Čremošnik, Irma 88
Čurčić, Vejsil 45

D

Degmedžić, Ivica 88
Dehn, Wolfgang 90, 150
Dežman, Karel 25
Dimitrijević, Danica 196
Dimitrijević, Stojan 220
Dinklage, Karl 26, 65, 66
Djurić, Bojan 80, 225, 226, 227, 228, 233
Dobroklonski, Aleksej 64
Dolničar, Janez Gregor 23
Dular, Janez 228
Dušanić, Slobodan 220

E

Egger, Rudolf 35, 45
Ercegović, Slavenka 146

Evans, Arthur 35

F

Ferk, Franc 27, 28, 45

Fisković, Cvito 75, 76, 81, 99, 106

G

Gabričević, Branimir 88, 134, 143,
144, 180

Gabrovec, Stane 133, 145, 150, 176,
186, 189

Galović, Radoslav 150

Garašanin, Draga 68, 88, 90, 99, 150,
189

Garašanin, Milutin 17, 68, 75, 76, 82,
86, 88, 90, 99, 103, 106, 127, 131,
141, 143, 144, 145, 146, 150, 152,
159, 161, 162, 171, 181, 184, 185, 195

Gavela, Branko 88, 171, 172, 220

Gellner, Ernest 31

Glumac, Dušan 171

Gorenc, Marcel 220

Gorjanović-Kramberger, Dragutin 35

Govedarica, Blagoje 228

Grbić, Miodrag 68, 75, 76, 81, 88, 99,
103, 143, 145, 147, 151, 162, 163,
179, 181, 182, 195

Grgin, Antun 54

Grujić, Radoslav 47

Gunjača, Stjepan 81, 86, 89, 99, 103,
106, 127, 134, 141, 142, 143, 145,
152, 168

Guštin, Mitja 15, 208, 209, 225, 226,
228, 229, 232, 233

H

Hadži-Pešić, Marija 221

Hallam, Leonard Movius Jr. 90

Hampl, József 33

Han, Korena 76

Hroch, Miroslav 31

Hoffiller, Viktor 45, 47, 51, 67, 75

I

Ivanovski, Milan 228

Iveković, Ćiril Metod 45, 47, 48

J

Jeločnik, Aleksander 133

Jeršinovic, A. 45

Josifovska, Borka 88

Jukić, Ivan 36

Juraga, Branka 220

Jurišić, Aleksandra 145

Jurkić-Girardi, Vesna 220

K

Kanitz, Felix 34, 35, 60

Kartin, Herbert 45

Karaman, Ljubo 47

Kastelic, Jože 67, 75, 81, 85, 88, 99, 101,
106, 127, 130, 131, 133, 141, 143,
144, 152, 169, 171, 195, 220, 221

Kitanovski, Blagoje 132, 220

Klemenc, Josip 88, 101, 143

Koco, Dimče 81

Korošec, Josip 74, 75, 81, 88, 89, 90,
99, 101, 102, 103, 106, 141, 152, 161,
195, 196, 197

Korošec, Paola 92, 93, 214, 238, 248

Kmecl, Matjaž 227, 249

Knez, Tone 133

Knific, Timotej 228

Kolšek, Vera 133, 220

Kondić, Vlado 220

Korda, Josip 144

Kosorić, Milica 223

Kovačić, Franc 47

Kovačević, Jovan 68

Križ, Borut 249

Kujović, Ranko 223, 225

Kujundžić, Zilka 228

Kukuljević Sakcinski, Ivan 32

Kuzman, Pasko 228

L

Linhart, Anton Tomaž 24
Ljubić, Šime 32, 35
Ljubinković, Mirjana 89, 140, 143, 144,
159, 168, 185, 196, 214, 236
Ljubinković, Radivoje 145, 196
Leben, France 150
Ložar, Rajko 54, 66, 67

M

Madas, Dimitrije 225
Mano-Zisi, Đorđe 81, 88, 99, 102, 143,
144, 186, 189
Marić, R. 90
Marić, Zdravko 88, 131, 151, 186, 189,
220
Marković, Čedomir 221, 228
Marović, Ivan 145, 186, 189
Martinović, Jovan 186, 189
Martinović, Jovica 228
Mantuani, Josip 45, 47
Manzuoli, Nicolo 23
Marun, Lujo 31, 47
Medini, Julijan 220
Medović, Predrag 223, 228
Mijović, Pavle 196
Mikl Curk, Iva 188, 221
Mikulčić, Ivan 220
Miletić, Nada 214, 220
Milojčić, Vladimir 68
Milošević, Petar 220
Minić, Dušica 221
Mlakar, Štefan 171, 186, 189
Molè, Vojeslav 47
Mommensen, Theodor 35
Mošin, Vladimir 64
Mušicki, Lukijan 34
Murko, Matija 45

N

Nedić, Milutin 68
Nedomački Vidosava 171, 172, 173
Niederle, Lubor 35, 88
Nikitina, Alisa 63

Novak, Grga 81, 88, 90, 99, 103, 141,
143, 163, 165, 199
Novaković, Predrag 7

O

Osole, Franc 189
Osolnik, Bogdan 75
Ostrogorski, Georgij 63
Oršić, Adam 60, 68

P

Pahić, Stanko 133
Panić-Surep, Milorad 75
Pašalić, Esad 185, 186, 189
Paškvalin, Veljko 220
Pavlović, Slavenka 186, 188
Pavlović Čubinskij, Mihail 64
Perc, Bernarda 171, 172, 173
Peročević, Omer 228
Petković, Vladimir 45, 47, 51
Petricioli, Ivo 186
Petrović, Katarina 189
Petrović, Nevenka 141
Petrović, Petar 223
Petru, Peter 133, 146, 176, 179, 185,
186, 220
Plamenac, Milutin 75, 81, 99
Plesničar-Gec, Ljudmila 133, 221, 222
Poljakova, Jelena 63
Popović, Ljubiša 141
Popović, Marko 228
Pravilović, Milan 228
Premerstein, Anton 35
Premk, Ana 7, 248
Preobraženski, Nikolaj 63
Prygl, Avguštin 23
Pudarić, Svetozar 228
Pušić, Ilija 220

R

Radić, Frane 31
Radojčić, Svetozar 76
Rapanić, Željko 214, 221, 224, 225
Reinecke, Paul 65

Reisch, Emil 45
Rendić-Miočević, Duje 67, 81, 85, 88,
91, 99, 101, 103, 106, 107, 114, 119,
141, 143, 144, 145, 159, 168, 179,
180, 185, 187
Rotković, Radoslav 214
Rutar, Simon 35
Ružička, Leopold Leon 45

S

Saria, Balduin 28, 45, 47, 48, 50, 53,
54, 61, 66, 67
Saržovski, Saržo 223
Schachermeyr, Fritz 90
Schmid, Walter 29
Schönleben, Janez Ludvik 23
Selem, Petar 171
Sergejevski, Dimitrije 88
Skrabar, Viktor 28, 45, 47
Srejšović, Dragoslav 17, 145, 186, 189
Stele, Franc 43, 44, 45, 47, 70, 75
Suić, Mate 67, 88, 134, 143, 145, 153,
159, 171, 185
Svoljšak, Drago 7, 145, 186, 189, 208,
221, 223, 225, 226, 227, 248
Swoboda, Erich 90

Š

Šafarik, Janko 33, 35
Šafarik, Olga 88
Šarić, Ivan 228
Šašel, Jaroslav 133

T

Taleski, Blagoja 221
Taranovski, Teodor 64
Tasić, Nikola 17, 131, 159, 181, 185,
186, 189, 221, 222, 228
Tkalčić, Vladimir 47
Todorović, Jovan 75, 144, 145, 146,
181, 185, 192, 208, 220, 221, 225,
230, 231, 232
Tomičić, Željko 228
Trajković, Čedomir 225

Travner, Vladimir 47
Trojanović, Sima 47
Truhelka, Ćiro 47, 61
Tutundžić, Savo 171

U

Uvarov, grof Aleksej 63
Uvarova, grofica Paraskeva (Praskovia)
45, 63

V

Vasić, Miloje 48, 49, 50, 51
Vasić, Miloje 220
Valtrović, Mihajlo 35
Valvasor, Janez Vajkard 23
Veličković, Milivoj 220
Velimirović, Olivera 185 (glej tudi
Žižić, Olivera)
Vikić-Belančić, Branka 180, 220
Vilotijević, Dragan 221, 228
Vinski, Zdenko 81, 89, 90 131, 159,
177, 196
Vinski-Gasparini, Ksenija 88
Vodnik, Valentin 24
Vrsalović, Dasen 223
Vučković-Todorović, Dušanka 75, 99
Vulić, Nikola 45, 46, 47, 51, 68

W

Wastian, Henrik 29

Z

Zaninović, Marin 186, 189
Zeiller, Jacques 35
Zotović, Ljubica 171, 220
Zois, Žiga 24

Ž

Žeravica, Zdenko 228
Žile, Ivica 228
Žižić, Olivera 228
Županič, Niko 45, 47, 51